

Volodymyr YEVTUKH

Collected works

VOLUME 1

1972-1981

**Kyiv
2013**

**Володимир Борисович
ЄВТУХ**

Зібрання творів

ТОМ 1

1972-1981

**Київ
Видавництво «Фенікс»
2013**

УДК 323 1
ББК 66.094
Є27

Упорядкування та підготовка до друку: Л. В. Савенкова, О. М. Коротич

Євтух, Володимир Борисович. Зібрання творів. - Т. 1. 1972-1981
Є27 / Володимир Борисович Євтух ; упор. Л. В. Савенкова, О. М. Коротич ;
ред. Г. О. Голіцина. – К. : Вид-во «Фенікс», 2013. – 439 с.

У першому томі зібрання творів видатного українського вченого представлені праці у галузі філософії, історії, етнології, які були опубліковані у період з 1972 по 1981 рік. Праці подані мовою першої публікації.

УДК 323 1
ББК 66.094

© Євтух В. Б., 2013

ISBN

ПРО ІДЕЮ ПРОЕКТУ

Свою першу наукову статтю я опублікував у 1972 році. Після захисту дипломної роботи на філософському факультеті (кафедра етики і естетики) мені було запропоновано написати статтю і подати до популярного збірника «Етика і естетика». Така пропозиція на той час була рідкістю і великою честю та й ще не для випускника-філософа. Вочевидь, тема зацікавила фахівців, оскільки то була перша в українській естетознавчій літературі наукова розвідка про стан естетичного виховання у Федеративній Республіці Німеччини. Зокрема, я обговорював питання навіювання, використання у процесі естетичного виховання творів художників-імпресіоністів, методик праці з тілом у театральній лабораторії відомого польського режисера-експериментатора Єжи Гротовські...

Після досить таки вдалого наукового дебюту минуло чимало часу, започаткована розробка багатьох дослідницьких тем, опубліковано сотні книг, статей, тез, рецензій в Україні і у кількох інших країнах світу не лише українською, але й англійською, білоруською, німецькою, польською, російською, угорською, французькою мовами. Виявилось чимало таких, які, не лише на мою думку, але й на думку моїх українських і зарубіжних колег, стали помітними у науковому європейському і американському просторах (Див.: *Володимир Євтух у інформаційно-комунікаційному просторі: наукові та політико-громадські активності – Volodymyr Yevtukh in Informative and Communicative Space: Scientific, Political and Civic Activities. – Київ, 2012*) Передусім ті, у яких дискутуються питання теорії етнічності, особливостей етнонаціонального розвитку в Україні, етнополітики нашої держави, проблем міжетнічної взаємодії та міжетнічної толерантності. Нерідкими були інтерв'ю, пов'язані з моєю дослідницькою роботою, державницькою діяльністю й громадськими активностями. До публікацій поступово додавалися переклади

публіцистичних текстів чи текстів культурницького характеру з англійської, латині, німецької, новогрецької.

Усього накопичилося понад чотири тисячі сторінок – оригінальних публікацій, публікацій з певними додаткам і змінами, одних і тих же праць, що з'явилися у різних видавництвах і у різних виданнях. За порадою своїх колег я утвердився у думці, що ідея зібрати й опублікувати усе написане мною і видруковане різного часу й за різних умов не така вже й відсторонена. До того ж, це добра нагода, напружуючи пам'ять, відшуковуючи той чи той артикул, згадати, як сьогодні модно було б сказати, свою наукову історію, зконструювати свою наукову біографію у купі зі своїми співавторами та колегами. Завважу, що маю намір видрукувати усе – те, що було написане у радянські часи, у перехідний період й сьогодні у час вільних роздумів і інтернетного розвою. Лєвова частка опублікованого стосується етнонаціональної тематики. Можливо, для когось буде цікаво прослідкувати траєкторію методологічних підходів у висвітленні досить таки актуальної для різних часів проблематики, пов'язаної з феноменом етнічності.

Опанування таким проектом було б не можливим без копіткої роботи справжніх мобілізаторів: головного натхненника цієї праці - супервайзера проекту Людмили Савенкової (директорка наукової бібліотеки НПУ імені М.П. Драгоманова, доцент, кандидат наук), укладачів і контролерів текстів Володимира Крячка (доцент кафедри соціології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій, кандидат соціологічних наук, відповідальний за публікації іноземними мовами), Олександра Коротича (аспірант тієї ж кафедри, відповідальний за публікації українською та російською мовами), Галини Голіциної (редакторка редакційно-видавничого відділу НПУ імені М.П. Драгоманова), Наталії Тарасової (бібліографа наукової бібліотеки НПУ імені М.П. Драгоманова), Лідії Черевко (бібліотекарка наукової бібліотеки НПУ імені М.П. Драгоманова). Усім їм я принагідно складаю подяку.

Володимир Євтух

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗРОБКАХ ФРН

Теорія естетичного виховання в Німеччині зароджується в кінці XIX – на початку XX ст.

Зазначаючи, що специфічною особливістю людини є потяг «творити за законами краси» [1, 506], К. Маркс вважав, що виховання і праця повинні створювати умови для розвитку внутрішніх обдарувань кожної людини. Саме цим положенням керувався видатний німецький педагог А. Дістервег, визначаючи основну мету виховання і зокрема естетичного як самодіяльність, що покликана виховувати у людини почуття краси, добра і гуманності.

У 1887 р. Георг Хірт, один із перших теоретиків естетичного виховання в Німеччині, писав: «Радість учня втрачена від навчання внаслідок недостатньо продуманої програми, а обдарований учень повинен розглядати заняття як задоволення, як навантаження, що не суперечить його естеству» [2, 8]. Різко критикуючи старі методи викладання малювання – одного із першорядних, за Г. Хіртом, елементів естетичного виховання, – він вимагав відмовитися від ідеалістичного сприймання діяльності людини, можливостей її творчого потенціалу і закликав розвивати духовні сили людини насамперед за допомогою творів мистецтва.

На початку XX ст. у Німеччині закладається основа теорії естетичного виховання (Г. Кольб, Г. Кершенштейнер, Р. Роте).

На початку XX ст. у німецькій літературі починає вживатися термін «естетичне виховання», закладаються основи і здійснюється розвиток теорії естетичного виховання (Г. Кольб, Г. Кершенштейнер, Р. Роте).

З досить ґрунтовною розробкою питання про значення ідеалу у вихованні взагалі, та в естетичному зокрема, рядом вчених (Ф. Штерном, Йоганом

Майером) значно збагатилась теорія естетичного виховання.

Не зупиняючись на еволюції теорії естетичного виховання в Німеччині, ми розглянемо лише його основні концепції в Федеративній Республіці Німеччині на сучасному етапі.

У Федеративній Республіці Німеччині поряд з школами, що фінансуються державою, є приватні школи, де організація навчального процесу залежить від власників, утруднює розробку цілісної системи естетичного виховання. Серед 31 366 народних шкіл і 1286 середніх та 1725 гімназій значна частина є власністю капіталістів. У професійно-технічних училищах, яких налічується 2200, естетичному вихованню не відводиться ніякого місця у навчальних програмах [3, 44].

Нині у Західній Німеччині розробкою теорії естетичного виховання займаються різні, майже не зв'язані одна з одною групи. Преса, що висвітлює питання розвитку теорії і практики естетичного виховання, нечисленна і роздрібна. Результатом намагань згрупувати вчених-естетиків виявився існуючий уже декілька років «Союз західнонімецьких естетиків-вихователів», який має свій друкований орган «Художнє виховання» (до недавнього часу «Художнє і трудове виховання»). Крім цього, статті, присвячені питанням естетичного виховання молоді, публікують журнали («Образ», «Пелікан», «Лебедині листки», «Плюралізм»).

Основним напрямком естетичного виховання в сучасній Західній Німеччині є встановлення емоційної рівноваги особистості й середовища. Ця мета виходить з так званої теорії «індустріального суспільства», за якою у людини в такому суспільстві великі шанси досягти більшого, ніж вона має, оскільки воно складається не з нижчих, а середніх соціальних прошарків. Немає потреби хвилюватися за завтрашній день, а тому естетичне виховання повинно допомогти встановити витрачену емоційну рівновагу людини і всього загалу. Тому, за цією теорією, вихователі повинні відшукати такі засоби, за допомогою яких можна було б привести у відповідність неповторну індивідуальність і соціальне ціле. Під соціальним розуміється все підсвідоме, інстинктивне, а звідси основне у виховному процесі – віднайти в людині те внутрішнє, яке свідчить про її індивідуальність. Буржуазні вчені вважають, що проблема свободи в «індустріальному суспільстві» буде розв'язана з розкриттям у кожній людині її індивідуальності. Ця теорія досить очевидно виявляє вплив екзистенціалізму, фрейдизму, неотомізму та інших буржуазних філософських течій.

Велику роль у розвитку теорії естетичного виховання відіграє Пауль

Вайсхун, вчений-естетик, редактор журналу «Штедтлер Бріфе», який опублікував ряд значних праць, де висвітлює стан справ не лише у своїй країні, але й за кордоном.

У статті «Естетично-педагогічні погляди Сходу і Заходу», опублікованій після пражського (1966) конгресу «Міжнародного товариства виховання через мистецтво» у журналі «Штедтлер Бріфе» № 14, Вайсхун, аналізуючи стан естетичного виховання в НДР і ФРН, висловлює думки щодо методів і засобів естетичного виховання.

Західнонімецькі вчені дедалі більше прагнуть зрозуміти процес виховання молодшої людини у країнах соціалізму. Поряд з об'єктивними оцінками трапляються і твердження, у яких методи і засоби виховання у соціалістичному суспільстві визначаються як недоцільні.

Вайсхун визнає, що «естетичне виховання у соціалістичному суспільстві розвивається позитивно, що тут уникають формалістичних і суб'єктивних експериментів» [4, 1]. Естетичне виховання він розглядає як невід'ємну частину загального виховання. В основу естетичного виховання, на його думку, повинно бути покладено мистецтво. Для розвитку мистецтва, пише Вайсхун, у країнах соціалізму створені всі умови, на Заході ж «до мистецтва ставляться байдуже і гальмують його розвиток» [4, 1]. Це не означає, однак, що вчений повністю погоджується з напрямком розвитку мистецтва у соціалістичних країнах. Як і багато інших діячів буржуазної культури, прихильників мистецтва без ідеології, він вважає, що соціалістичний реалізм обмежує можливості мистецтва як засобу естетичного виховання.

Щож до естетичного виховання країн Заходу, то тут, зазначає Пауль Вайсхун, «відсутні методи, які б відповідали еству людини, суті мистецтва, тобто були б зразком» [4, 2]. Ці методи він прагне відшукати поза дійсністю.

Заперечуючи діалектичний матеріалізм як єдино правильний науковий метод пізнання, Вайсхун метафізично розглядає процес виховання. Він вважає, що дійсність є щось обмежене, незавершене. Людина краще пізнає себе і навколишніх, коли звертається до вищих ідеалів. Вайсхун вірить у «метафізичні потреби» людини; він твердить, що мистецтво – це щось «невимовно надреальне», через нього ми спілкуємося з вищими духовними ідеалами. Кожна людина, пише Вайсхун, має великі творчі сили. Приховані від людського ока, вони розкриваються лише тоді, коли людина пізнає вищу, духовну дійсність. Осягнувши її, вона пізнає і саму себе, а відтак і інших. Таким чином, встановлюється емоційна рівновага кожної людини з середовищем.

Очевидний містицизм Вайсхуна перегукується з містицизмом інших

західнонімецьких теоретиків естетичного виховання, які оперують такими поняттями, як «творчий інстинкт», «природний інстинкт гри і руху», «природжений імпульс», «смерть – найхарактерніша можливість існування» тощо.

Досить відомий ученим-естетиком ФРН є Отто Гунтер, який займається питаннями художнього виховання молоді, розглядаючи його як основу естетичного виховання.

У статті «Функції художньої освіти в індустріальному суспільстві», опублікованій в 1967 р. у «Бюлетені союзу німецьких естетиків-вихователів», О. Гунтер розглядає значення мистецтва в житті суспільства, питання про обдарування, зв'язок раціонального та ірраціонального у художньому вихованні. Виходячи з теорії комунікації, Гунтер розуміє мистецтво як засіб спілкування, що повинен широко використовуватись у процесі виховання. Гунтер об'єктивно оцінює роль мистецтва у житті людини: «Мистецтво завжди відображає суспільне буття. Мистецтво – рівень відбиття суспільства. Цікавими будуть наші пропозиції щодо мистецтва тоді, коли воно буде суспільним процесом, предметом масової освіти» [4, 2]. Розуміння «масової освіти» у Гунтера досить своєрідне: він твердо переконаний, що «маси потрібно зупинити на утверджених розумних межах», тобто довести це виховання до якогось певного рівня. А це означає: просвітити маси так, щоб можна було використати результати цієї освіти для утвердження ідеології капіталістичного суспільства, перетворити людину в слухняний інструмент у руках капіталістів.

О. Гунтер виступає за очищення мистецтва від національних ознак і фольклору. Водночас він побоюється, щоб естетичне виховання, оскільки воно спрямоване насамперед на розвиток емоційного світу людини, не завдало шкоди розвитку індустріальному суспільству, не перешкодило перетворенню демократії у привілейовану аристократію.

Гунтер звертає велику увагу на значення мови в процесі естетичного виховання, на роль рефлексивного способу дії щодо мистецтва. Зазначаючи, що створювати ситуації, які сприяли б розвитку творчого сприймання учнями явищ навколишнього світу, повинен вчитель, він вважає, що вихідним для розвитку творчих сил учня є обдарування, яке може удосконалюватися у процесі навчання і тренування.

Основне завдання художнього виховання Гунтер вбачає у впорядкуванні «порушеної комунікації між мистецтвом і публікою»: «підведені до мистецтва як до сфери культури, як до документів індивідуального і соціального буття, підведені до дійсності у її широкому розумінні, підведенні до суспільства» [4, 4].

Незважаючи на недоліки в розумінні явищ суспільного буття, Отто Гунтер (і це позитивно) предмет мистецтва і художнього виховання вбачає у дійсності. Він твердить, що той, хто причетний до мистецтва, повинен реагувати на такі соціальні факти, які найбільше хвилюють людей, що живуть у суспільстві.

Досить цікаві думки про зв'язок внутрішньої і зовнішньої краси містяться у праці Карла Матнея «Про необов'язкове у художньому вихованні».

Людина, пише автор, повинна сприймати тільки те, що несе в собі духовну цінність, не піддаватися впливу зовнішньої форми, а відчувати те, що криється за нею.

Матней відмічає, що в художніх майстернях Західної Німеччини панує дух декорації, анонімної архітектури. Саме цей дух, говорить він, не може хвилювати людину, оскільки зовнішня «відточеність ця неприродна, як і мета, якій вона служить: репрезентація через відточений фасад, за яким люди часто живуть у дуже маленьких квартирах» [4, 2].

Матней відмічає, що і в педагогіці, і в естетичному вихованні на Заході часто все спрямовується на зовнішнє, внутрішня краса ігнорується. З приводу цього він пише: «Звичайно, не дуже затишно живеться тоді, коли доводиться думати і шукати зв'язки, робити їх художньо видимими» [4, 2]. Вишукана зовнішня краса, на думку Матнея, не може дати нам повної уяви про даний предмет, оскільки вона спрямована на зовнішнє сприйняття.

Впливовість твору на виховання у людини почуття прекрасного, пише Матней, визначається тільки тим, як його зовнішність відповідає внутрішній красі, як за допомогою різних засобів розкрита тема.

Досить реально оцінює Матней значення тих чи інших засобів естетичного виховання. Він вважає, що всі засоби, за допомогою яких людина духовно розвивається, можуть використовуватись у процесі естетичного виховання.

У сучасній теорії естетичного виховання на Заході поширений термін «катарсис» (очищення). Так само нині дехто із західнонімецьких учених вбачають основну мету естетичного виховання у духовному очищенні. Ще на рубежі ХХ ст. Альфред Ліхтмарк ставив питання про необхідність естетичного виховання з метою морального оновлення життя. Того ж самого вимагав і американський вчений Віктор Лоуенфельд, один із прихильників і засновників теорії «терапія через мистецтво». Багато теоретиків згідно з цією теорією вважали, що за допомогою художнього, естетичного виховання можна вилікувати капіталістичне суспільство від недоліків.

Проте, як довели класики марксизму, ці недоліки породжені самим капіталізмом, і позбавитись їх можна лише тоді, коли будуть знищені підвалини

капіталізму. Отже, дійсність доводить неспроможність цих теорій.

Цікаві висловлення про значення естетичного виховання у житті кожної людини і перспективи естетичного виховання містять праці відомого в Європі теоретика естетичного виховання доктора Й. Сойки.

Виступаючи на XVIII Міжнародному конгресі «Міжнародного товариства виховання через мистецтво» у 1966 р. у Празі, Й. Сойка зазначав, що в центр уваги виховання молодшої людини повинно ставитись питання про збереження миру у всьому світі. А це вимагає підвищити рівень процесу виховання. Сойка відзначив, що стан виховання, і зокрема естетичного, підлітків не відповідає потребам дійсності, що їх диктує розвиток науково-технічної революції. Щоб бути на рівні завдань сучасності, естетичне виховання повинно мати міцну основу, на якій можна було б розвивати творчі сили людини. Сойка вважає, що для цього слід «розвивати основні положення естетичної педагогіки і проводити спеціальні дослідження у цій галузі; розвивати естетичну педагогіку, яка веде велику дослідницьку роботу в сфері почуттєвого виховання, а також контролює процес естетичного виховання; необхідна також кібернетика і теорія інформації» [5, 19]. Естетичне виховання, переконаний Й. Сойка, буде ефективним, якщо звертатиметься більше уваги на типологічні результати досліджень, на застосування оптико-візуальних засобів у процесі навчання. Естетичне виховання повинно оперувати прикладами з життя. А оскільки мистецтво є одним із найважливіших засобів виховання і являє собою предмет пізнання, то Сойка радить обережно підбирати твори мистецтва, які могли б правити за взірць.

Заслужують на увагу погляди Сойки на взаємозв'язок естетичної інтуїції вихованців та керування з боку педагога. Він вважає, що «в центрі уваги дійсно дійового, спрямованого на майбутнє, естетичного виховання стоїть розвиток природних творчих сил. У творчих силах... вихованців розвиваються якості, із яких зрештою виникає ставлення до свого «Я», до суспільства, до життя», обов'язок вихователя «прищеплювати... молоді у процесі естетичного виховання ті реальні, ділові, постійні й позитивні елементи, які вони візьмуть з собою на все життя» [5, 20].

Характеризуючи сучасний науково-технічний прогрес, Й. Сойка турбується за долю людини: яке ж місце відведено їй у майбутньому? Адже збільшується густота населення, що автоматично створює нове соціологічне середовище – інших людей, змінюються характер суспільних відносин, звички і потреби, дедалі більше відчувається потреба у просторі; відбувається революція у побудові міст і їх моторизація. На думку Сойки, щоб людина не загубилась у

цьому вирі, весь виховний процес повинен бути спрямований на розвиток внутрішніх сил людини, на встановлення рівноваги душі, що важливо для великого щастя у житті. Тому головним завданням естетичного виховання у Сойки є відкриття внутрішньої людини сьогодення і майбутнього. Тут виявляється схильність розглядати людину скоріше як біологічне явище, ніж як соціологічне. Сойка виступав за пропаганду естетичного виховання, і насамперед художнього, яке «спонукає до самодіяльності й самостійності, формує моральні, почуттєві й творчі сили; завдяки єднаючій всіх мові мистецтва художнє виховання сприяє порозумінню і миру, а також збереженню індивідуальності й культурної самостійності, одночасно даючи змогу розуміти інших людей і їх успіхи; воно дає нам можливість, незалежно від раси, релігії, кольору шкіри ділитися успіхами з людьми усіх культур. Естетичне виховання є основою майбутнього розвитку життя, педагогіки і культури» [5, 20]. Успіхи якої культури, запитаємо ми, призначені для обміну: буржуазної чи пролетарської? Сойка у своєму визначенні виходить з теорії «конвергенції», за якою поділ культури на пролетарську і буржуазну не береться до уваги.

Як бачимо, сучасний стан естетичного виховання в ФРН не відповідає тим високим завданням, які воно покликано вирішувати: допомогти пробудити у людини творчі сили, спонукати її до творчого сприйняття і оцінки навколишньої дійсності, до створення естетичних цінностей. Це зумовлюється обмеженнями, які на шляху втілення теорій у життя ставить капіталістичне суспільство та небажанням теоретиків глибоко вникнути в соціальну суть цього процесу.

Краткое содержание

В статье на основе анализа западногерманской литературы, а также литературы ГДР освещается состояние эстетического воспитания в ФРГ на современном этапе.

ЛІТЕРАТУРА

1. К. Маркс и Ф. Энгельс. Из ранних произведений. М., 1956.
2. G. Kolb. Bildhaftes Gestalten als Aufgabe der Volkserziehung. 1. Teil, Stuttgart, 1926.
3. H. Arnzt. Deutschland stellt sich vor. Bonn, 1966.
4. In westdeutschen Fachblaetern gelesen. – «Kunsterziehung», 1968, № 3.

5. Dr. I. A. Soika. Einleitender Referat im Kongress. – «Kunsterziehung», 1968, № 10-11.

*Опубліковано: Етика і естетика. – 1972. – № 12. –
С. 128-134.*

ІДЕОЛОГІЧНА БОРОТЬБА З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ

Ленінське поняття культури дуже широке й багатогранне; воно охоплює всі основні сторони діяльності людини, починаючи від виробничих сил, виробничих відносин і кінчаючи різними формами суспільної свідомості. В.І. Ленін, розглядаючи питання культури, щільно пов'язував їх з питаннями політики, зі змістом суспільного і політичного ладу даної держави. Адже культура відіграє дуже важливу роль у розвитку історії людства, вона впливає на становлення духовного світу людини, допомагає рухати історію вперед по шляху цивілізації і, в силу цього, культура виступає як важлива ділянка ідеологічної боротьби. Особливо гостро стоїть питання про місце культури в розвитку історії на сучасному етапі, який характеризується загостренням ідеологічної боротьби між соціалізмом і капіталізмом, між робітничим класом і буржуазією.

Науково-технічна революція, за розрахунками буржуазних ідеологів, повинна вивести капіталістичне суспільство із кризи. Але, як показує саме життя, науково-технічний прогрес має односторонній характер в системі капіталізму, він не може зняти основного протиріччя імперіалізму – протиріччя між суспільною формою праці і приватно-капіталістичним способом привласнення продукту цієї праці і ще з більшою силою підкреслює пороки капіталістичного суспільства, його неспроможність дати відповідь на питання, що їх висуває життя. У Програмі КПРС, прийнятій ХХІІ-им з'їздом партії, підкреслюється, що буржуазія вже неспроможна висунути ідеї, які могли б повести за собою народні маси. Все більше людей в капіталістичних країнах поривають з буржуазним світоглядом. Буржуазна ідеологія переживає глибоку кризу, що охопила всі сторони духовного життя суспільства, в тому числі і культуру, і яка є безпосереднім відображенням загальної кризи капіталізму.

Характеризуючи сучасний стан буржуазної культури, не можна забувати,

що панування науки і техніки в капіталістичному світі відсуває на задній план духовні аспекти життя суспільства, через що в буржуазній культурі оцінка цінностей часто зводиться лише до розміру, числа, користі, комфорту і при цьому нехтуються естетичні якості творів мистецтва та літератури.

«Ідейне обґрунтування панування монополій, виправдання експлуатації, опорочування суспільної власності і колективізму, оспівування мілітаризму і війни, виправдання колоніалізму і расизму, розпалювання ворожнечі і ненависті між народами – ось ідеї, якими пройняті політичні й економічні теорії, філософія і соціологія, етика і естетика сучасної буржуазії», – вказується в Програмі Комуністичної партії Радянського Союзу. В цьому плані буржуазна культура в умовах капіталізму служить класовому пануванню жменьки експлуататорів над трудящими масами, в руках капіталу вона виступає знаряддям духовного поневолення народних мас. Ідейні засади культури буржуазного світу протиставляються ідейній основі розвитку культури в соціалістичному суспільстві, що зумовлює гостроту ідеологічної боротьби навколо питань культури.

Імперіалізм, намагаючись втримати під ідейним контролем духовний світ людини, при допомозі своїх апологетів нав'язує широким народним масам буржуазну ідеологію. Перед буржуазною культурою ставляться завдання відвернути трудящих там, де вони стають в опозицію до існуючого способу життя і до політики правлячих кіл, од важливих соціальних проблем сучасності, від найбільш гострих протиріч сьогодення. Це і зумовило появу так званої «масової культури», до арсеналу якої належать «поп-арт» (популярне мистецтво), комікси, детективні книги і кінофільми, відверта порнографія, розважальна музика, гіпертрофована пропаганда спортивних видовищ. «Масова культура, на думку західних ідеологів, має спримітизувати процес мислення людини до такої міри, щоб, зрештою, його можна було виключити зовсім, або, інакше кажучи, добитися того, аби кожен член капіталістичного суспільства став сліпим виконавцем волі буржуазії. Так, наприклад, директор так званого німецького «інституту культури» в Лондоні фон Хірш завдання свого інституту вбачає саме в задоволенні бажань публіки будь-якими засобами. Звісно, що проблеми якості, таланту, майстерності, змістовності мистецьких творів не беруться тут до уваги, оскільки для «масової культури» основними принципами є все ті ж самі доступність, знадливність, простота. Ось чому й не дивно, що екрани Західної Європи та США задихаються від розважальних кінострічок, які, наче наркотики, впливають на збудження емоцій у глядача, не несучи в собі жодних естетичних цінностей.

Діячі «масової культури», поставляючи на ринок збуту витвори видовищно-розважального мистецтва, оголошують, що вони не бажають мати нічого спільного з політикою і ідеологією, головне для них – розважати публіку. Ця виправдальна версія не має під собою ґрунту, бо кожен митець, мистецтво якого так чи так впливає на формування світогляду людини, перебуває на передньому краї ідеологічної боротьби.

Загроза поширення «масової культури» саме й полягає в тому, що вона підміняє справжні естетичні цінності фальшивим, дешевеньким ремеслом, несе в собі дух розтління, убиває високі естетичні ідеали, допомагає становленню розбещеного типу людської особистості, нездатної до активного, творчого сприйняття великого мистецтва минулого, неспроможної творити велике мистецтво майбутнього й одержувати насолоду від створеного іншими.

Окрім згаданої концепції «масової культури», капіталістичному світові притаманні й інші напрямки розвитку культури – такі, як наприклад, «елітарна» культура, що несе в собі отруту духовного розкладу, цинізм, людиноненависництво, антигуманізм.

Ця течія в сучасній буржуазній культурі наскрізь проїнята песимізмом, відчаєм. Світ змальовується тут як огидний, страшний, над яким нависла загроза невідворотної катастрофи. Дійсність – абсурдна, життя людини – безцільне; немає ніяких ідеалів у житті, за котрі можна було б боротися – такий зміст «елітарної» культури. Звідси – поява літератури страху, безпредметного мистецтва. На екранах кінотеатрів і телевізорів з'являється все більше фільмів про вбивство, зґвалтування, розкриваються найтемніші сторони капіталістичної дійсності в її натуралістичному відображенні. Така «культура» особливо небезпечна для дітей та молоді, вона негативно впливає на становлення їх духовного світу. Велика провина за те, що злочинність у капіталістичних країнах зростає, лежить також і на засобах «елітарної» культури, яка, в свою чергу, породжена соціальною дійсністю капіталізму, політикою правлячих кіл.

Останнім часом напрямок розвитку сучасної буржуазної культури намагаються визначити «нові ліві», котрі трактуючи традиційну культуру як буржуазну, пропонують відмовитися від неї і, як заміник, висувають кіно й телебачення. Ця так звана «телекультура», на думку неоавангардистів, тільки перехідний етап до царства «зверх – я», де людина буде звільнена від ліричності і почуттів. «Нові ліві» ховають літературу минулого як таку, що, мовляв, надто важка для споживання сучасною людиною. Для полегшення сприйняття творів класичної літератури «бунтарі», як називають себе «нові ліві», викидають з них цілі розділи, позбавляючи, отже, ці твори змісту й величі думок.

Розглянуті течії в сучасній буржуазній культурі яскраво свідчать, що найхарактернішою рисою культурного життя капіталістичного світу виступає антиінтелектуалізм. Буржуазні апологети під егідою естетичних цінностей пропонують мистецтво, що в нормальній людини викликає лише апатію й огиду.

Щоб якимсь чином виправдати кризисне становище культури в капіталістичному суспільстві, буржуазні ідеологи створюють різні «теорії», де намагаються видати за «прекрасні» ті умови, при яких одна людина поневоле іншу, при яких панують розбійницькі війни і принижується гідність людини.

Створюючи ці «теорії», буржуазні вчені не розкривають справжнього змісту культури, відривають її від тих причин, які зумовлюють той чи той напрямок її розвитку, – матеріальних засад суспільства. Вони нехтують тим положенням, що рівень культури визначається не тільки розвитком, скажімо, мистецтва, освіти, а й способом виробництва, соціальною організацією, прогресом суспільних відносин, що є вирішальним фактором.

У своїх теоріях вороги комунізму заперечують марксистську тезу про існування двох культур в капіталістичному суспільстві, висуваючи лозунг «єдиної національної культури». Викриваючи реакційну вигадку про можливість «єдиної національної культури» при капіталізмі, культури, яка одночасно відбивала б інтереси трудящих і їх гнобителів, В.І. Ленін чітко розмежував дві національні культури всередині кожної культури – культуру народну, демократичну, і культуру експлуататорських класів. «Є дві нації в кожній сучасній нації..., – писав В.І. Ленін. – Є дві національні культури в кожній національній культурі».

Ленінська культурна теорія спрямована проти намагань ревізіонізму відкинути антагонізм буржуазної і пролетарської культури, проти заперечення класової боротьби в галузі культурного розвитку, що має місце і сьогодні. Так, австрійський теоретик Е. Фішер у книзі «...Мистецтво і співіснування», стверджуючи лозунг ідеологічного «співіснування» і «конвергенції», намагається видати мистецтво за таку сферу духовного життя, де панує «класовий мир», де відсутня будь-яка класова боротьба. Західнонімецький мистецтвознавець А. Фарбі намагається довести, ніби ідеологічні поняття не можуть бути застосовані при розгляді питань про мистецтво і культуру. Розмежування культури на пролетарську і буржуазну він називає «віковою несправедливістю, що була внесена в мистецтво філософією».

Розгардіяш, який панує в культурі Заходу, буржуазні ідеологи виправдовують тим, що сучасний капіталізм, мовляв, надає свободу творення, звільняє митця від ідеології і політики. Але щоб бути вільним, незалежним у

вирішенні великих справ у капіталістичному оточенні, треба бути власником туго набитого гаманця. Говорячи про свободу від політики й ідеології, буржуазні «творці культури» підпадають під владу грошей і гублять свою свободу, бо, як засвідчує американський мистецтвознавець У. Ейбел, «будь-яка галузь нашої культури, взята в будь-якому аспекті, розквітає чи занепадає у безпосередній пропорції від отримуваних субсидій».

Усі ці твердження про «свободу творення», про «єдиний потік» у буржуазній культурі випливають із сучасних філософських концепцій буржуазних ідеологій, що знаходять своє втілення в теорії «конвергенції», в теорії «всенародної держави» і є нічим іншим як замаскованим наступом ідеології капіталізму на народні маси в сфері духовного життя людини, проти якої закликав боротися В.І. Ленін: «Ми повинні безустанно боротися проти всякої буржуазної ідеології, в які б модні й блискучі мундири вона не одягалась».

Про необхідність непримиренної боротьби проти буржуазної ідеології на сучасному етапі вказувалося й на XXIV з'їзді КПРС та на XXIV з'їзді Комуністичної партії України. Складність ідеологічної боротьби в умовах науково-технічного прогресу, як зазначав у Звітній доповіді Центрального Комітету КПРС XXIV з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу Л.І. Брежнєв, зумовлена тим, що сучасний капіталізм, пристосовуючись до нової обстановки в світі, вдається до замаскованих форм отруєння свідомості трудящих мас у країнах капіталу та прагне внести буржуазну ідеологію в соціалістичне суспільство.

Процеси розкладу капіталістичного суспільства і посилення соціальних протиріч в ньому відтісняють прогресивні елементи в культурі. Натомість буржуазні філософи висувають відверті або замасковані апологетичні «теорії», в яких намагаються довести, ніби капіталізм «підключається» про культурний розвиток людини. Але мета цих «теорій» одна – допомогти зберегти недоторканими засади капіталістичного суспільства, яке базується на приватній власності.

Сучасний стан буржуазної культури засвідчує, що духовні ресурси капіталізму вичерпуються. Це посилюється ще й тим, що в сучасному світі існує могутня система соціалізму, яка протиставляє буржуазній культурі культуру іншого історичного типу – культуру комуністичну, в центрі якої перебуває людина праці і яка проголошує високі гуманістичні принципи: справжнє мистецтво, справжня культура починається там, де вона звернена до людини і допомагає людині вирішувати складні соціальні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

- Ленін В.І. Про ідеологічну роботу. Розділ III. Про непримиренність до буржуазної ідеології. К., 1966.
- Ленін В.І. Політична агітація і «класова точка зору». Твори, т. 5.
- Ленін В.І. Матеріалізм і емпіріокритицизм. Твори, т. 14.
- Ленін В.І. Критичні замітки з національного питання. Твори, т. 20.
- Ленін В.І. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі. Твори, т. 31.
- Ленін В.І. Про пролетарську культуру. Твори, т. 31.
- Ленін В.І. Про значення воєвничого матеріалізму. Твори, т. 33.
- Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1968.
- Міжнародна нарада комуністичних і робітних партій. Документи і матеріали. К., 1970.
- Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971.
- Матеріали XXIV з'їзду Комуністичної партії України. К., 1971.
- Кукаркин А.В. Буржуазное общество и культура. М., 1970.
- Каирян В.М. Преимущество в развитии культуры в условиях социализма. М., 1971.

*Опубліковано: Соціалістична культура. – 1972. –
№ 4. – С. 14-15.*

З КИМ ТИ, МОЛОДЕ ПОКОЛІННЯ?

Про деякі риси сучасного
молодіжного руху в ФРН

Значні соціальні зміни, характерні для бурхливого ХХ-го віку, нікого не залишають осторонь. І кожен член суспільства так чи інакше повинен визначити своє ставлення до цих змін, зайняти відповідну позицію. Це стосується також молодого покоління.

Молоде покоління нашої планети – це не тільки її майбутнє. Зараз ми говоримо, що її сьогодні. 65 процентів населення земної кулі складає молодь віком до 24 років. Коли ще півтора десятка років тому молодь Заходу характеризували як мовчазне, тихе покоління, то молодь 60-х – 70-х років змусила заговорити про себе як про силу, що здатна енергійно, по-бойовому втручатися в громадське життя своїх країн. Все більша частина прогресивної молоді капіталістичних країн починає розуміти, що в імперіалізмі немає майбутнього, що шлях до кращого життя лежить через боротьбу.

Події кінця 60-х років у Франції, США, Англії та інших країнах незаперечно свідчать, що серед західної молоді відбувається нестримний процес активізації в боротьбі за демократичні перетворення в своїх країнах. Цей процес охоплює робітничу молодь, студентство, інтелігенцію. Активізація боротьби молоді характерна і для однієї з найрозвиненіших капіталістичних країн – Федеративної Республіки Німеччини, де останнім часом стали особливо відчутними соціальні суперечності у внутрішньому і зовнішньополітичному житті. Різноманітність, строкатість молодіжного руху в цій країні свідчить, що молодь ФРН намагається знайти своє місце в житті суспільства, посісти якусь певну позицію щодо політики правлячих кіл. Одна частина, – переважно робітнича молодь, – давно відверто заявила про свою солідарність з робітничим

рухом, вона постійно була на боці революційної боротьби пролетаріату. Робітнича молодь ФРН є спадкоємцем революційних традицій пролетаріату, вона виступає в авангарді всієї демократичної молоді Західної Німеччини в боротьбі за соціальний прогрес, за побудову нового суспільства.

В.І. Ленін відводив молоді важливе місце в соціально-суспільному процесі. Даючи оцінку роботі спілки соціалістичних організацій молоді, він писав, що їй «випадає величезне, вдячне – але зате й важке – завдання боротьби за революційний інтернаціоналізм, за справжній соціалізм проти пануючого опортунізму, що перейшов на сторону імперіалістичної буржуазії».

«Соціалістична німецька робітнича молодь» (СНРМ), «Молоді соціалісти», «Соколи» та чимало інших прогресивних організацій виступають як активні союзники комуністів у справі залучення все ширших кіл молоді на бік революційного руху. Програмні вимоги корінних перетворень в економіці, політиці й соціальній системі країни знаходять досить широку підтримку в молодіжному середовищі. Прогресивна робітнича молодь ФРН відіграє важливу роль в розкритті й нейтралізації діяльності реваншистських і профашистських молодіжних організацій, що запозичили ідеологію коричневосорочечників та «Гітлерюгенду». «Вікінгерюгенд», «Юнге націонал-демократен», «Земляцтво судетських німців» – молодіжні організації монополістичного капіталу, ідеологічними наставниками котрих є фон Тадден, Герберт Чайя та інші ідеологи фашизму, зараз уже не можуть претендувати на роль єдиного виразника надій і сподівань західнонімецької молоді.

Якщо основна маса робітничої молоді завжди виступала разом з пролетаріатом, то останнім часом до революційного руху активно включається студентство, молода інтелігенція, службовці урядових установ. Активізація студентства та інтелігенції зумовлюється прагненням звільнитися від пануючої ідеології, відмовитися від звичного способу мислення, яке їм нав'язує капіталістичне суспільство. Науково-технічна революція викликала перегрупування суспільно-політичних сил, суттєво змінивши роль професій. В капіталістичному світі й інтелігенція, і робітники однаковою мірою виступають як об'єкт експлуатації з боку капіталу. В силу цих обставин молода інтелігенція та студентство перетворюються в антагоніста капіталістичного суспільства і відкрито заявляють протест його ладом. «Відкритість» протесту непролетарської молоді зумовила надзвичайну строкатість і роздрібленість нового руху.

Протягом останніх років у молодіжному русі ФРН досить помітним явищем стали групи молоді, що привертають увагу населення своєю

екзотичністю. Ці юнаки й дівчата не змогли застосувати свою енергію й войовничий запал з користаю для суспільства. Для цієї групи характерна строкатість складу, де можна зустріти студентів, службовців різних державних установ, подеколи навіть молодих робітників. Тут ми бачимо тих, хто, поклавшись на милість буржуазної пропаганди, повірив у всесилля науково-технічної революції, яка нібито здатна розв'язати всі протиріччя, властиві капіталістичному світові. Розвиток науково-технічної революції, значною мірою задовольнивши матеріальні потреби молоді, не зміг задовольнити зрослих потреб її духовного життя. НТР посилила дисгармонію між реальним становищем молоді ФРН у виробництві і тією роллю, яку вона відіграє в суспільстві. Внаслідок цього конфлікт молодого покоління з існуючим ладом ще більше загострився. Коли в 1968 році передова частина студентства ФРН виступила з вимогою скасувати надзвичайні закони, коли на тисячолюдних мітингах і демонстраціях студенти вимагали визнання НДР та кордонів по Одери і Несе, частина зневірених молодих людей теж заявила про свій бунт проти суспільства. Однак цей «бунт», на противагу виступам передової частини західнонімецької молоді, носив дрібнобуржуазний характер і виявлявся інколи в досить незвичних формах. Рух хіпі вже став складовою частиною суспільства Західної Німеччини. Хіппі по-різному виражають своє негативне ставлення до норм і моралі буржуазного ладу. Наприкінці 60-х років серед них виникає «плакатний» рух. Західнонімецькі «хальбштаркери» починають гонитву за плакатами із зображенням героїв. Кожен вважає за необхідне мати портрет або плакат Че Гевари, хоча часто «хальбштаркери» навіть не знають його переконань, не знають, за що він боровся. Щоб якимсь чином довести свою «революційність» і протиставити її реакційності суспільства, довговолосі юнаки скуповують плакати із зображеннями видатних вождів пролетаріату – Маркса, Енгельса, Леніна. Але зовсім не тому, що їм близькі ідеї революційного перетворення капіталістичного суспільства, просто їх приваблює слово «революція», яке вони плутають з поняттям «бунту» взагалі. Тому й не дивно, що в їхніх колекціях можна побачити плакати із зображеннями Мао, коміксів, кінозірок, а також «поп»-гасла типу «Любов є любов». Ділові кола ФРН, побачивши, що таке «бунтарство» можна легко задовольнити, почали відкривати магазини плакатів. Так, за невисоку ціну (від 3 до 50 марок) прихильники «плакату» Мюнхена мали змогу придбати в магазині «Постершоп» 300 плакатів з портретами політичних діячів ХХ століття.

Проте прихильники «плакату», який так захопив значну частину молоді ФРН, потрапили в лабеті капіталу і не здатні чого змінити в житті суспільства.

Такого типу бунтарі, що знайшли в собі на деякий час заняття, знову опиняються на роздоріжжі. Починаються пошуки чого незвичайного, що дало б змогу забути про існуючий лад з його суперечностями і неспокоєм. Значна частина західнонімецької молоді на початку 70-х років оголосила бойкот суспільству машин і комп'ютерів, висунувши гасло: «Вставайте! Дійте нелегально! Єднайтеся з природою!» Це був початок великої втечі й ізоляції частини бунтарської молоді від суспільства, не здатного задовольнити сподівань і розв'язати сумніви молодого покоління; спроба втечі від боротьби за завоювання належного місця в суспільно-історичному процесі. Втікачі проголосили: відвертаючись від суспільства, зазнаєш великої насолоди, віднаходиш самого себе, відчуваєш себе несхожим на інших. І в той час, коли значна маса молоді висуває вимогу корінних змін у країні, втікачі концентрують увагу на перевихованні своєї душі. Піліgrimство молоді в тихі сільські оселі набуло в ФРН особливого розмаху влітку 1971 року. Тоді було зареєстровано 65 так званих «комун» і колективів, які налічували від 3000 до 8000 юнаків і дівчат. Західнонімецькі «комунари» вважають себе секцією всесвітньої молодіжної організації «ІЮП» («Міжнародна молодіжна партія» – так називають себе «втікачі», вказуючи на те, що цей рух має місце майже в усіх капіталістичних країнах). Коли зазирнути всередину таких «комун», відразу стає помітна їх штучність – люди шукають нових ролей в рамках старого суспільства. Члени «комун» називають один одного братами й сестрами, суспільством, де всі рівні й рідні. А щоб підкреслити спорідненість душ, «комунари» іменують себе «сіппі» (грецьке – рід, клан), натякаючи цим на відмінність од «хіппі». Члени «комун» розмовляють своєю особливою мовою, яка ввібрала англіцизми «поп» – жаргону, архаїзми, словесні поняття йогів, американські «сленги» та ін. Населення ФРН не розуміє мови «комунарів». Дійшло до того, що франкфуртське інформаційне бюро випустило словник «мандруючих бунтарів» і безкоштовно поширює його осеред населення. Показуючи свою зневагу до суспільства, «втікачі» відмовилися навіть від купівлі продуктів харчування та одягу. Вони організували невеличкі майстерні, де дівчата виготовляють найпростіший одяг та взуття, самі вирощують овочі, фрукти. Колишній студент стає косарем, донедавна урядовий службовець виготовляє примітивне взуття. На власних ринках (!) «комун» можна придбати гончарні вироби, а подеколи й прикраси. Так, як зазначав західнонімецький журнал «Шпігель», головне лихо «комун» у тому, що до них неохоче вступають дівчата, які могли забезпечувати всіх «бунтарів» одягом та їжею. Інколи через дівчат відбуваються дуелі; досить часті випадки вживання наркотиків та алкоголю, безсистемні статеві відносини.

А ті, хто не бажають покинути місто, збираються в екзотичних чайних та «хіпі-крамничках», яких в Західній Німеччині нараховується понад 200. В таких містах, як Мюнхен, Гамбург, «комунари» оселилися в центрі, а в Франкфурті-на-Майні займають деякі університетські будівлі.

Це явище настільки незвичне для населення Західної Німеччини, що його називають «театральним видовищем». Часто навіть члени таких груп іменують себе театром. Буржуазні ідеологи рекламують цю течію в молодіжному русі як цікаву, що має захопити все більші й більші маси молоді ФРН, а згодом знайти прихильників і інших країнах Європи. Наставник однієї з «комун» і місті Куха Раймонд Мартін вважає, що в такого руху великі перспективи: аж до створення «Республіки вигнаних» у рамках Федеративної Республіки Німеччини, а в рамках капіталістичних країна – «Всесвітнього парку молоді». Стверджуючи перспективність такого бунтарства, апологети буржуазії роблять ставку на аполітичність молоді. Але, як би не намагалися ділові кола представити втечу молоді від суспільства рухом аполітичним, він є своєрідною реакцією на політику правлячих кіл, прагненням відмежуватися від політики з позиції сили, війни й насильства. Хоча декому і здавалося, ніби ця течія своєю «новизною» захопить все більші групи молоді, насправді цього не сталося. Над «комунами» (особливо сільськими) нависла загроза розпаду: вони були розраховані тільки на літній період. З наближенням зими чимало «втікачів» почало переселятися до міста, інші, вдовольнивши свою цікавість до екзотичного життя, порвали з «комунами».

Саме в цей час з-за океану надійшла звістка про нову течію в молодіжному русі США – «За революцію в ім'я бога». Ця хвиля дуже швидко поширилася і в Західній Німеччині. Поряд з «комунами» з'явилися нові центри дрібнобуржуазної ідеології – «християнські місіонерські товариства». Одне з перших таких товариств заявило про своє існування в Західному Берліні влітку 1971 року. Воно налічувало 70 колишніх «комунарів» та прихильників наркотиків і порнографії. Більшість з них – учні старших класів і студенти віком від 14 до 24 років. За свідченням журналу «Шпігель», тут зібралися юнаки й дівчата, що «відкрили свої серця і помисли господу богу». Нині «християнські товариства» існують майже в усіх великих містах ФРН. Їх члени називають себе, на зразок американців, «дітьми бога», а за девіз взяли вираз «Ісус – єдиний шлях до спасіння». Саме такий напис зроблено на кав'ярнях, де збираються на богослужіння і для розваг «діти бога». «Місіонерське товариство» Західного Берліна почало випускати щось подібне до бюлетеня, де повідомляє про діяльність товариства, години богослужіння, фестивалі церковної музики.

Ідеологи цього напрямку рекламують його як єдино можливий шлях, що здатний принести юнакові або дівчині внутрішнє заспокоєння і допоможе знайти своє місце в житті. Біллі Грецем, один із проповідників євангелізму в США, вважає це найбільшою революцією сучасної молоді. А на думку наставника «християнського місіонерського товариства» в Західному Берліні Волькгарда Шпітцера, ця «революція» може вилікувати молодь від притаманних їй пороків: надмірного захоплення наркотиками, статевої розбещеності, насильства. Мовляв, віра в бога може подіяти на людину сильніше від будь-якого наркотика. Адже відкриваючи богові душу і серце, молоді люди сповідаються в своїх гріхах і тим самим очищають себе від недоліків. Пройшовши такий курс «лікування», юнаки й дівчати допомагають знайти шлях до «справжнього» життя іншим. Так у Мюнхені, Франкфурті-на-Майні, Гамбурзі та інших великих центрах ФРН «молоді богошукачі» (тут вони називають себе «молодими євангелістами») вербують до своїх організацій нових членів, збирають наркотики, спляють їх або ж відправляють до поліцейських відділків, пропагують в місцях найбільшого скупчення молоді свої обряди і звичаї. Ті, хто виявив бажання приєднатися до «дітей бога», повинні відбути обряд хрещення в річці, щоб залишити в ній свої вади, а тоді вже можна безпосередньо звертатися до бога. Саме такий «курс лікування» від пороків капіталістичного ладу пропонував молоді ще до «революції з ім'ям бога» західнонімецький філософ О.Больнов. У своїй книзі «Новий притулок» він закликає звернутися до релігії, як до справжнього сенсу життя. На його думку, саме релігія допоможе кожній людині знайти своє місце в цьому світі і включитися до певного порядку (під певним порядком він розуміє певну соціальну систему. – В.Є.).

Використовуючи природний потяг молоді до нового, ідеологи буржуазії відразу ж взялися рекламувати цю течію як серйозне явище. З'явилися пластинки типу «Суперзірка Ісус Христос», «Мій дорогий повелитель» та ін. Як пише «Шпігель», продукція «місіонерських товариств» значно перевищує порнографічні видання. Це є одним з проявів поширення дрібнобуржуазних ідей серед молодого покоління й «опіки» над молоддю з боку буржуазного суспільства. Опіка має відвернути молодь від опозиції до існуючого ладу, від розв'язання важливих соціальних проблем сучасності. Ідеологи молодіжного руху ФРН разом зі своїми американськими колегами, розуміючи силу спонтанного бунту, пропонують привернути вагу до «малих проблем», як скажімо, боротьба проти отруєння повітря, організація опіки над старими людьми.

Молодь Заходу бунтує. Вона виступає проти моральних, культурних,

соціальних засад капіталістичного суспільства. Амплітуда цього протесту дуже велика. «Боготворіння героїв» і «плакати́зм», організація «комун» та інші види втеч від дійсності – явища перехідні, недовговічні. Їх скороминучість зумовлена тим, що вони не мають чіткої політичної спрямованості, не висувають конкретних завдань, а тому не знаходять підтримки серед широких верств. Головна вада цих течій у їх відірваності від робітничого класу. Все ж навіть такий стихійний протест свідчить про зростання громадської активності студентської молоді та молоді інтелігенції, яка перебуває в стані душевної депресії, приреченості. Однак справжній шлях для «хальбштаркерів» ФРН вказують рішучими виступами проти засад капіталістичної системи їхні передові ровесники. Особливо яскраво це виявилось на III з'їзді Соціалістичної німецької робітничої молоді, що відбувався під гаслом «Молодь звинувачує імперіалізм!», та на Бременському конгресі «Солідарності молоді проти визиску, гніту й війни», на який з'їхалася трудова і студентська молодь країни. На своєму з'їзді молоді робітники, члени СНРМ, виступили з вимогою корінних перетворень в суспільстві, за скликання європейської наради з питань безпеки і співробітництва. «Соціалістична німецька робітнича молодь» рішуче заявила про свою готовність боротися за здійснення права на освіту і професійне навчання, на працю і соціальне забезпечення, на участь в управлінні підприємством. Однією з головних ділянок роботи СНРМ, яка працює в контакті із західнонімецькими комуністами, стала боротьба за права учнів на підприємства. Конкретними цифрами і фактами розкриваються вони політику визиску. Дуже поширеною формою боротьби за права учнів стали так звані «трибунали» – суд молоді над монополістичним капіталом. Останнім часом такі трибунали проводились проти концернів Сіменса і Тіссена, участь в яких взяло 4,5 тисячі молодих робітників, проти реакційної політики ХДС/ХСС та їх політичних діячів – Штрауса, Дреггера, Гуттенберга. Популярними серед пролетарської молоді є групи політичної пісні. Молоді члени СНРМ, старшокласники шкіл Бремена, взяли на озброєння гостру політичну сатиру. Своєю творчістю «Бременські музиканти» борються проти мілітаризму, реваншизму і неофашизму, за демократизацію західнонімецького суспільства.

Виступи передової частини робітничої молоді сприяють активізації всієї демократично настроєної молоді ФРН. Молодіжні маси непролетарського походження організують демонстрації проти визиску, на захист своїх прав. Студенти виступають з вимогами демократизації університетів, інших учбових закладів. В таких акціях щорічно бере участь до 35 процентів усіх студентів ФРН та Західного Берліна. Форми протесту студентства різні: захоплення

університету, бойкот лекцій, демонстрації в театрах разом з акторами. 725 студентів вузів Бонна минулого року взяли участь в акції «Заклик проти антикомунізму». Разом з прогресивною громадськістю міста вони вимагали скасування заборони приймати комуністів до вузів і на службу в федеральні установи. Прогресивна студентська молодь Франкфурта-на-Майні збирається в кафе «Дресшайбе», де за допомогою політичних вистав гостро засуджує владу капіталу.

Характерною ознакою прогресивного руху студентів є його єднання з робітничими та профспілковими організаціями, з комуністами Західної Німеччини. Члени «Асоціації студентів-марксистів», марксистсько-ленінського напрямку в організації «Соціалістичного союзу студентів ФРН» давно виступають разом з комуністами, які всіляко допомагають і підтримують студентів в їх боротьбі.

Комуністи ФРН пам'ятають слова К.Маркса про те, що майбутнє робітничого класу, а отже, і людства повністю залежить від виховання підростаючого покоління. Вони використовують усі можливості для розширення і зміцнення зв'язків з молодіжним і студентським рухом. Західнонімецькі комуністи активно пропагують серед молоді ідеї соціалізму, посилюють боротьбу проти проникнення в свідомість трудящих людиноненависницької ідеології імперіалізму, сприяють згуртуванню всіх прогресивних сил в боротьбі за мир, демократію, соціалізм.

Опубліковано: Всесвіт. – 1973. – № 6. – С. 208-214.;
На рубежі вогню: зб. статей. – Київ : Дніпро, 1975. –
С. 99-106.

ЕТНІЧНІ ГРУПИ В США ТА ЇХ ОПКУНИ

(у співавторстві з Л. Топольницьким)

Для Сполучених Штатів Америки характерний постійний приплив іммігрантів з різних країн Європи, Азії та Латинської Америки, який не припиняється й досі. Це спричинилося до етнічної строкатості, а також позначилося на розвиткові міжнаціональних відносин у цій країні. Протягом останніх 150 років до США прибуло близько 50 мільйонів іммігрантів, переважна більшість яких – вихідці з Європи. Нині іммігранти в США становлять 17 процентів усього населення, тобто на п'ять американців, які народилися в США, припадає один іммігрант. Ядро американської нації заклали вихідці з Англії, Ірландії та Шотландії, які ще в XVII столітті на території сучасних США заснували англійські колонії. Ті іммігранти, які прибували сюди в колоніальний період, зливались з переселенцями англійських колоній, переймали панівну культуру і мову. Пізніші прибульці, що іммігрували до США з країн, де нації вже сформувались, привозили з собою традиції, культуру, звичаї, елементи побуту своєї батьківщини, утворюючи порівняно однорідні етнічні групи. Поряд з етнічними групами в Сполучених Штатах існують національні меншості (негритянське населення, пуерторіканці, мексиканці, корінне індіанське населення). Для них характерна стійкість національних традицій, елементів національної культури, вони помітно відмежовуються од американців європейського походження. Національні меншості та етнічні групи на протязі всього історичного розвитку США відчували дискримінацію з боку панівних класів, які намагалися підкорити собі їх етнокультурний розвиток, тобто асимілювати іммігрантів у американську націю. Насильницька асиміляція мала місце ще тоді, коли англійці заснували на території США перші колонії. В XVIII столітті вперше була висунута теорія асиміляції, яка пізніше піднялась до статусу офіційної політики – англо-конформізму. Згідно з цією теорією, всі

іммігранти мали відмовитися від особливостей розвитку своєї національності і повністю сприйняти культуру англосаксів. Для тих іммігрантів, що не відмовилися од рідної мови і намагалися зберегти елементи національної культури, доступ у суспільство, засноване англійцями, був закритий. Ці іммігранти відчували політичну, економічну, релігійну і соціальну дискримінацію з боку англосаксів, що змушувало їх ізольоватися в етнічних гетто. Значний приплив іммігрантів у ХІХ столітті сприяв зростанню населення не тільки англосакського походження, але й інших етнічних груп. Деякі з них, наприклад, італійці, поляки, у певних місцевостях переважали за чисельністю англосакське населення, в таких випадках політика англо-конформізму себе не виправдовувала.

На початку ХХ століття урядові кола Сполучених Штатів починають застосовувати до національних меншостей так звану політику «плавильного казана» («melting pot»). Суть цієї політики в тому, що всі національні елементи, всі культури повинні переплавитись в єдину американську націю і єдину американську культуру. Вираз «плавильний казан» вперше вжив англійський письменник єврейського походження Ізраїль Зенгуїлл, що написав п'єсу з американського життя під такою назвою. Хоч політика «плавильного казана» набула поширення в ХХ столітті, та уряд ще раніше оголосив про свої наміри всіма доступними засобами американізувати іммігрантів. Президент США Д. Адамс ще у 1798 році вимагав: «Вони (іммігранти з країн Європи. – Ред.) повинні скинути європейську шкуру і більше ніколи її не вдягати». М. Краус, професор історії нью-йоркського Сіті-коледжу, в своїй книзі «Імміграція; американська мозаїка» відзначає, що «колесо американізації всіх іммігрантів, яке почало крутитися за два десятиріччя до 1914 року, особливо інтенсивно запрацювало під час війни. Релігійні, братські й освітні товариства разом з патріотичними організаціями були мобілізовані для прискорення процесу американізації».

Американізація іммігрантів відбувалась через насильницьку асиміляцію і супроводжувалась постійною дискримінацією національних меншостей та етнічних груп. Ще Теодор Рузвельт в 1915 році недвозначно заявив, що в Сполучених Штатах немає місця для людей, які не відмовилися од своєї національності. «Той, хто пише свою національність через ризик з американською, – говорив Рузвельт, – не може вважатися добрим американцем. Населення нашої країни, яке народилося за кордоном, повинно американізуватися. Воно повинно розмовляти тією мовою, якою розмовляють інші їхні співвітчизники, що народилися в Америці».

Як бачимо, офіційна політика уряду США спрямована на якнайшвидше «розчинення» вихідців з інших країн в американській нації. І саме тому державні діячі покладають великі надії на всемогутній «плавильний казан», який повинен прискорити об'єктивний процес асиміляції. Асимілятивна дія «казана» виявляється в тому, що діти іммігрантів (та й самі іммігранти) розмовляють переважно англійською мовою, вони відходять від організацій своїх батьків, вступають у змішані шлюби, внаслідок чого контакти між поколіннями всередині етнічних груп слабшають.

Наслідки такої політики можна простежити на прикладі зменшення читачів неангломовних газет. Скажімо, на протязі останніх 50 років число читачів газети «Нью-Йорк штат цайтунг унд геральд», що виходить німецькою мовою, зменшилося з 180 тисяч до 12 тисяч, єврейської газети «Форвард» з 200 тисяч у 1920 році до 45 тисяч у 1972. Якщо, згідно з підрахунками журналу «Едітор енд паблішер», в 1940 році в США виходило 730 неангломовних газет, то нині їх кількість скоротилася майже вдвічі.

Асиміляційні процеси набули особливої інтенсивності в період після другої світової війни, що зумовлюється швидкими темпами науково-технічного розвитку. Надзвичайна мобільність американського населення, високі темпи урбанізації, як ніколи, сприяють руйнуванню національних бар'єрів між окремими етнічними групами та національними меншостями. Щоправда, науково-технічна революція не в змозі розв'язати етнічного питання в Сполучених Штатах і, навіть навпаки, ще більше загострює національні протиріччя.

Як показала практика, «плавильний казан», хоч і діє в сучасних умовах досить інтенсивно, але не виправдовує покладених на нього надій. Американські дослідники твердять, що «казан» виявився неспроможним переплавити всі національні меншості й етнічні групи в єдиний конгломерат американського зразка. На території США ще й досі існують етнічні групи та національні меншості. Спеціальна комісія міністерства освіти США, створена в 60-х роках з метою вивчення мовної ситуації в країні, відзначала в своєму звіті активну діяльність іммігрантських організацій. За даними цієї комісії, опублікованими 1966 року в книзі «Мовна лояльність у США», нині в Сполучених Штатах існує близько 1800 культурно-освітніх організацій іммігрантів; 2000 громадських шкіл з мовою навчання тієї країни, звідки вони походять; і, як ми вже говорили вище, видається майже 400 неангломовних газет та журналів. На конференціях та різних зборах нацменшостей постійно йдеться про те, що «плавильний казан» не зміг «переплавити» іммігрантів на однорідну американську націю, що етнічні

групи виявили надзвичайну стійкість і що, коли їм і судилося зникнути, то це відбудеться не скоро. Адже в останні роки національне питання в США постало особливо гостро і привернуло до себе увагу американської громадськості. На сторінках газет і журналів усе частіше з'являються статті на цю тему, видано ряд книг: «Підйом непереплавлених етнічних груп» М. Новака, «Американська історія спадщини американського народу» Б.А. Вайсбергера, «Меншості впливають на наслідки виборів» М.Р. Леві та М.М. Креймера. У перелічених книгах, у газетних статтях та у громадських виступах звучить настійна вимога визнати внесок іммігрантів у розвиток американської нації і надати їм належні права та місце в суспільно-політичному житті.

Поштовх цьому рухові в останні десятиріччя дала боротьба негритянського населення США проти соціальної несправедливості і расової дискримінації. Поневолювані й жорстоко експлуатовані понад 200 років, негри стали до бою за рівність, за однакові з білими громадянські права. До негритянського руху приєдналися й пуерторіканці, мексіканці, іммігранти з країн Південної Америки. На сучасному етапі рух національних меншостей перетворився на один з наймогутніших і найвпливовіших політичних рухів у Сполучених Штатах, – він охоплює понад 40 мільйонів чоловік, а його вплив поширюється на молодіжний і жіночий рух. Ця боротьба злилася з боротьбою за загальну демократизацію американського суспільства. І, як відзначав орган Компартії США журнал «Political affairs», в країні утворився могутній антиімперіалістичний фронт негритянського і білого населення.

В кожному політичному русі сучасності визначаються певні тенденції, вирізняються протилежні течії, стикаються інтереси різних класів. І етнічний рух Сполучених Штатів не становить винятку. В ньому відбито інтереси різних політичних партій і соціальних груп. Апологети буржуазії, як завжди, поспішили на допомогу своїм господарям, наляканим могутньою хвилею національного руху. Вони запропонували свій спосіб вирішення проблеми шляхом створення «чорного монополістичного капіталізму». Висуваючи таку ідею, буржуазні ідеологи прагнули, з одного боку, показати, що негритянське населення має власну буржуазію і, мовляв, зрівнюється цим у правах з білими американцями. З другого боку, вони поклали великі надії на «чорних капіталістів», які допоможуть звести негритянський рух на манівці, викличуть розкол між негритянським пролетаріатом та рештою робітничого класу країни. Останнє міркування і виявилось головним при створенні «негритянського монополістичного капіталу», розвиток якого американська буржуазія регулюватиме в межах, необхідних для залучення на свій бік негритянської

буржуазії. Насправді ж, «біла» буржуазія США незрівнянно сильніша від своїх партнерів-негрів і має могутній арсенал засобів, щоб у разі потреби задушити в конкурентній боротьбі «чорних капіталістів». І якщо нині негритянська буржуазія часом виступає разом з пролетаріатом, то лише тому, що намагається утримати робітників-негрів на своєму боці під час конкурентної боротьби з американським капіталом.

Зростання самосвідомості серед етнічних груп націоналістичні елементи прагнуть використати для своїх брудних спекуляцій. Вони почали організовувати різні комітети нібито для розв'язання національного питання в США. Але справжні цілі націоналістичних комітетів і дійсне ставлення спеців від зради й обману до етнічної проблеми розкрилися на з'їзді так званої «Національної конфедерації американських етнічних груп», який відбувся у Вашингтоні в червні 1972 року. Вже той факт, що серед 56 делегатів цього «з'їзду» було чимало зрадників своїх народів із ряду країн Європи, які втекли од справедливої кари за заподіяні злочини під час другої світової війни, свідчить про напрямок роботи з'їзду. Серед «борців» за права національних меншостей були Остін Дж. Апп, відомий апологет нацизму, зрадник болгарського народу Іван Дочев, словак Йозеф Лауко, який врятувався од народної кари втечею до Сполучених Штатів. Брала участь у з'їзді й такі «фахівці», як Пол Діак, який свого часу нарікав, що негритянське населення має більші «привілеї» в американському суспільстві, ніж інші етнічні групи.

Не обійшлося тут і без націоналістичних пішаків українського походження. Вони також прагнуть дістати певну частку з 15 мільйонів доларів, які мають бути виділені на підставі схваленого конгресом законопроект сенатора-республіканця Р. Швейкера для «виготовлення студійних матеріалів та поширення інформації про історію культури й традицій різних етнічних груп і меншостей в США». Неважко уявити, які саме «матеріали» хочуть виготовити і поширити українські буржуазні націоналісти. Охоплені шаленою люттю проти українського народу за те, що він прокляв запродавців, лідери націоналістичних організацій у США намагаються використати найменшу можливість для фальсифікації суспільно-політичного розвитку Радянської України, показати у спотвореному вигляді духовне піднесення українського народу. Тому й не дивно, що націоналістичні ватажки так ласо поглядають на ті 15 мільйонів. Законопроект Р. Швейкера дав націоналістичним елементам привід твердити, нібито сучасне американське суспільство створює умови для розвитку національної культури етнічних груп. Останнім часом націоналістичні газети все настійніше пропагують ідею «культурного плюралізму» як основу подальшого

розвитку американської нації. Теорія «культурного плюралізму» виникла після першої світової війни як реакція на насильницьку американізацію іммігрантів. Родоначальником цієї теорії був професор Гарвардського університету Горас Каллен, що висунув гасло: демократія проти «плавильного казана». На противагу «плавильному казану» політика «культурного плюралізму» передбачає існування на території США різних етнічних груп і національних меншостей із збереженням своєї культури в рамках американської нації. Ідея «культурного плюралізму» стала приводом для поживлення діяльності націоналістичних організацій в напрямку збереження «української спільноти» в США. Наскільки справді націоналісти «підключаються» про майбутнє українців у США і як вони «побиваються» над збереженням «української спільноти» переконливо свідчить хоча б те, що вони самі майже не вживають української мови, змінюють українські прізвища, надаючи їм англосакського забарвлення. Ідея «української спільноти» потрібна їм скоріше для реклами американського способу життя та для антирадянської пропаганди. Насправді ж, створення в рамках американського суспільства «української спільноти» та забезпечення їй тривалого існування через «етнічну окремішність», як цього домагаються націоналістичні верховоди, в сучасних умовах виявляється нереальним.

І хоч як би апологети правлячої верхівки буржуазії не рекламували можливість розв'язання національного питання на основі політики «культурного плюралізму», остаточне його вирішення в рамках капіталізму неможливе. В.І. Ленін наголошував, що в капіталістичному світі, якщо умовне вирішення національного питання і виявилось б можливим, то єдиним шляхом до цього є «послідовний демократизм». Наскільки американський «демократизм» по відношенню до національних меншостей і етнічних груп «послідовний» свідчить загострення суперечностей внутрішнього розвитку США. Проголошуючи демократичні лозунги, американський імперіалізм порушує їх як у сфері культурного розвитку національних меншостей і етнічних груп, так і в інших сферах життя. І нині, ані в шкільних підручниках, ані в працях з історії США зовсім не згадується про внесок етнічних груп і меншостей у економічний і культурний розвиток США. Нацменшості позбавлені як конституцією, так і політичною практикою прав на самостійне визначення форм свого державного існування, законодавством не передбачено також обов'язкового представництва національних меншостей у виборних державних органах. Ще 10 років тому в Сполучених Штатах налічувалося близько 3 мільйонів громадян, яким урядові кола з політичних міркувань відмовляли в громадянстві. Останні події в штаті Південна Дакота (застосування зброї у Вундед-Ні проти індіанців, які боролися

за кращі соціальні умови та проти расової дискримінації) свідчать не на користь «американській демократії». І якщо панівна буржуазія йде на якісь поступки по відношенню до національних меншостей, то вона робить це з метою породити ілюзію демократії у відповідних груп населення. Цю тенденцію В.І. Ленін охарактеризував як складову суспільного розвитку капіталістичних країн, вказуючи, що «капіталізм взагалі і імперіалізм особливо перетворює демократію в ілюзію – і в той же час капіталізм породжує демократичні прагнення в масах, створює демократичні установи...».

Отже, не дивно, що згадуваний законопроект Швейкера рекламується республіканцями як прояв демократії. Справжнє значення цього законопроекту стає очевидним, коли пригадати, що він був висунутий 1972 року, коли в США розгорнулася передвиборча кампанія, і відіграв неабияку роль у боротьбі за «етнічні» голоси. Слід до цього також додати, що сенат визнав за неможливе надати етнічним групам обіцяні 15 мільйонів у 1973 фінансовому році.

Правлячі кола Сполучених Штатів занепокоєні зростанням невдоволення з боку національних меншостей; вони шукають нових способів для врегулювання цієї складної проблеми. Про це свідчить і ідея «чорного капіталізму», і законопроект Швейкера. В сучасних умовах, підкреслюється в новій програмі Комуністичної партії США, «...правлячий клас вітає будь-яку нову реформу як демонстрацію гнучкості існуючого ладу, що усуває необхідність його корінного перетворення».

Прогресивні групи українського населення в США, розуміючи неспроможність існування в нинішніх умовах «української спільноти», разом з демократичними силами інших етнічних груп та національних меншостей вимагають визнання внеску іммігрантів у розвиток американської економіки і культури. Вони цілком справедливо вважають, що американці повинні знати правду про Україну та її видатних людей, а бажаючі повинні мати змогу вивчати історію й культуру українського народу не з писань націоналістичних «істориків», а на матеріалах, виданих безпосередньо на Радянській Україні.

Прогресивні українські іммігранти виступають проти націоналістичних елементів, які під гаслом захисту інтересів етнічних груп, прагнуть вдовольнити суто особисті домагання. Тому завдання всіх прогресивних сил етнічних груп і національних меншостей в умовах загострення національної проблеми полягає у згуртуванні їх незалежно від раси і національного походження у спільній боротьбі за демократизацію суспільного ладу.

Прагнення до об'єднання всіх демократичних сил було висловлене на симпозіумі в Нью-Йорку, скликаному директором Федерального центру міських

етнічних справ католицьким священиком Джіно Бароні. На цьому симпозіумі були присутні італійські, негритянські, єврейські та пуерторіканські представники. Подібна конференція відбулася також у Чикаго.

Сила прогресивного етнічного руху значною мірою залежить від того, наскільки різко лідери цього руху відмежуються від лінії націоналістичних ватажків, спрямованої на роз'єднання; вона залежить від максимального використання можливостей, створюваних умовами асиміляції, для об'єднання на класовій основі демократичних сил у боротьбі за визнання прав кожної національної меншості та етнічної групи, проти будь-яких форм національного і соціального гноблення.

Опубліковано: Всесвіт. – 1974. – № 4. – С. 202-204.

КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АН УРСР

5 червня ц. р. в залі засідань Інституту історії АН УРСР відбулася перша наукова конференція молодих істориків, організована дирекцією, партійним бюро та Радою молодих вчених інституту.

З вступним словом виступив директор Інституту історії чл.-кор. АН УРСР А.Г. Шевелєв, який підкреслив, що проведення такого роду конференцій є відмінною формою перевірки стану наукових досліджень молодих співробітників інституту, апробації тем початкуючих науковців.

На конференцію було представлено 23 наукові доповіді з питань вітчизняної історії та історії зарубіжних країн, виконані молодшими науковими співробітниками, аспірантами, стажистами-дослідниками та старшими лаборантами інституту.

На пленарному засіданні учасники конференції заслухали і обговорили три доповіді А.Г. Шевелєв, який підкреслив, що програмах КППС» (мол. наук. співроб. відділу дружби народів Т.О. Комаренко), «Допомога трудящих СРСР болгарським політичним емігрантам в 20-30-х рр. ХХ ст.», (мол. наук. співроб. відділу зарубіжних соціалістичних країн В.В. Кравченко) та «Возз'єднання Правобережної України з Росією» (аспірант відділу історії феодалізму В.А. Смолій).

На засіданнях секцій вітчизняної історії та історії зарубіжних країн було виголошено 19 доповідей. На секції вітчизняної історії з повідомленнями виступили: стажист-дослідник В.В. Клименко («Єдність національного та інтернаціонального в житті радянського народу»), мол. наук. співроб. В.І. Кучер («Партійно-політична і агітаційно-масова робота на тимчасово окупованій території Української РСР»), аспірант С.З. Заремба («Хронологія українських

козацьких літописів XVII – початку XVIII ст.»). Значний науковий інтерес викликала доповідь співробітниці інституту О.М. Дзюби «Питання спільності походження східних слов'ян в українській полемічній літературі кінця XVI – першої половини XVII ст.».

Робота секції історії зарубіжних країн відзначалася багатоплановістю тематики, актуальністю питань. На розгляд учасників засідання були представлені доповіді, присвячені історії соціалістичних та капіталістичних країн, країн Близького Сходу, проблемам молодіжного руху. Серед них дослідження аспірантів С.В. Віднянського «VIII з'їзд профспілок – важливий етап у консолідації революційного профспілкового руху в Чехословаччині», О.В. Потехіна «Молодіжне безробіття в США», І.М. Хворостяного «Національно-визвольний рух в арабських князівствах Персидської затоки». Значний інтерес викликав виступ стажиста-дослідника відділу історії зарубіжних капіталістичних країн В.О. Врадія «Солідарність трудящих Радянської України з Сакко і Ванцетті».

В роботі конференції взяли участь провідні науковці Інституту історії АН УРСР – доктори історичних наук П.С. Сохань, Ф.Є. Лось, І.М. Кулінич, С.М. Пархомчук, кандидати історичних наук В.Г. Сарбей, Н.В. Комаренко, Л.О. Лещенко, І.Ф. Черніков.

*Опубліковано: Український історичний журнал. –
1974. – № 9. – С. 152-153.*

КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

З ініціативи Ради молодих учених в Інституті історії і АН УРСР у квітні 1975 р. було проведено конференцію молодих науковців, присвячену 30-річчю Перемоги.

Відкриваючи конференцію, заступник директора Інституту історії АН УРСР, д. і. н. П.С. Сохань наголосив на важливості і необхідності наукової розробки питань боротьби радянського народу проти німецько-фашистських загарбників, внеску СРСР в перемогу над гітлерівською Німеччиною і мілітаристською Японією.

Значна частинна доповідей, прочитаних на конференції, відтворювала героїчні сторінки Великої Вітчизняної війни. Зокрема, виступ к.і.н. В.І. Кучера присвячувався питанням створення партизанських резервів. Тема виступу мол. наук. співроб. Н.М. Руденко – «Діяльність партійного підпілля і партизанських загонів по розкладу ворожих формувань на Україні», аспірантки Л.В. Кондратенко – «Крах економічних планів фашистських окупантів по використанню промислових і сировинних ресурсів в роки Великої Вітчизняної війни».

Великий інтерес викликали розробки к.і.н. А.А. Стрілка «Антифашистський рух емігрантів-слов'ян Латинської Америки», аспіранта С.В. Віднянського «Роль газети «Руде право» в боротьбі КПЧ за згуртування трудящих Чехословаччини в єдиний антифашистський народний фронт» та мол. наук. співробітника О.В. Картунова про участь прогресивних американських і канадських українців у боротьбі проти фашизму в 30-40-і роки. Учасники конференції заслухали також доповідь аспірантки Г.В.Лоба нової «Відродження неофашизму у ФРН і боротьба робітничого класу за демократичні і соціальні права», в якій був поданий аналіз соціально-економічних причин існування

неофашистських тенденцій у ФРН.

У роботі конференції взяв участь ветеран війни, ст. наук. співробітник відділу Великої Вітчизняної війни Я.Ю. Пашко.

*Опубліковано: Український історичний журнал. –
1975. – № 8. – С. 151.*

АССИМИЛЯЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КУЛЬТУРУ УКРАИНСКОЙ ЭТНИЧЕСКОЙ ГРУППЫ США И КАНАДЫ (1945 – 1970 гг.)

*Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата
исторических наук*

Развитие государственно-монополистического капитализма в современных условиях ведет к дальнейшему обострению противоречий капиталистического общества. Наряду с усилением классовых антагонизмов в последнее десятилетие в странах развитого капитализма значительно обострились межнациональные отношения. Кризис в сфере национальных отношений является закономерным следствием развития империализма, который не способен решить национальный вопрос на демократической основе. Полное и окончательное его решение возможно только в условиях социалистического общества, свободного от национального и социального гнета.

Пример полного, демократического решения национального вопроса в СССР подтверждает вывод К.Маркса и Ф.Энгельса, сделанный ими более ста лет тому назад в «Манифесте Коммунистической партии», что «вместе с антагонизмом классов внутри наций падут и враждебные отношения наций между собой»¹.

История развития национальных отношений в СССР, как подчеркивается в Постановлении ЦК КПСС «О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик», свидетельствуют о том, что «...в отличие от формальной буржуазной демократии, провозглашающей, но никогда на практике, не осуществляющей национального равенства, социалистическая

¹ К.Маркс и Ф.Энгельс. Сочинения, т.4, стр.445.

демократия гарантирует народам равные права и возможности, создает условия для решения национальных проблем с учетом коренных интересов трудящихся различных национальностей»².

И наоборот, многонациональный состав населения в условиях эксплуататорского, строя, как об этом свидетельствует современное состояние национального вопроса в частности в США и Канаде, постоянно порождает сложный комплекс проблем, связанных с положением национальных групп. Угнетение национальное переплетается с угнетением социальным. Поэтому борьба национальных меньшинств и этнических групп США и Канады направлена не только против национального гнета, но и на ликвидацию социального неравенства, на которое их обрекает капиталистическое общество.

Противоречия между угнетенными национальными меньшинствами и правящей верхушкой господствующей нации в значительной степени влияет на исторические процессы, происходящие в общественно-экономической жизни страны, на развитие классовой борьбы, а также борьбы всех политических сил капиталистического общества. Исследуя причины обострения национального вопроса в США и Канаде, которое является отображением классовых антагонизмов капитализма, необходимо учитывать также особенности этнического развития той или иной национальной группы. Всесторонний учет этнического и его диалектической связи с национальным и социальным поможет воссоздать полную картину современных национальных процессов в условиях эксплуататорского строя.

Указанные обстоятельства обуславливают необходимость и актуальность изучения этнических процессов в их конкретных проявлениях (с одной стороны – интеграция, консолидация, ассимиляция; с другой – этническое обособление) и взаимосвязь этих процессов с общими социально-экономическими проблемами развития капиталистического общества. Это в особенности относится к Соединенным Штатам Америки и Канаде, на территории которых насчитывается около 40 национальных меньшинств и этнических групп: коренные жители североамериканского континента – индейцы и эскимосы, выходцы из стран Европы, Африки, Азии и Латинской Америки.

Советская историческая наука накопила значительный опыт и достигла весомых результатов в исследовании роли и места иммиграции в общественно-экономическом развитии США и Канады³, а также различных аспектов

² О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик. Постановление ЦК КПСС. «Коммунист», 1972, №8, стр.10.

³ Здесь в первую очередь следует назвать коллективные работы: Народы Америки, т.1, под ред. А.В.Ефимова и С.А.Токарева. Изд-во Академии наук СССР, М., 1959; Национальные проблемы Канады. М., «Наука», 1972; Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973.

современного положения этнических групп в этих странах: социально-исторического, в частности роли иммиграции в формировании американского пролетариата и участия иммигрантов в рабочем движении и классовых битвах как составной части пролетариата североамериканских стран⁴, этнографического и экономо-географического⁵, правового, в первую очередь критике дискриминационных положений в иммиграционном законодательстве североамериканских стран⁶.

Что касается проблемы ассимиляции этнических групп США и Канады, и особенно в период после второй мировой войны, то они менее исследованы. Вопросам ассимиляции иммигрантов США в прошлой столетии посвящена значительная часть монографии Ш.А. Богиной, а также ее доклад на VII-ом Международном конгрессе антропологических и этнографических наук (Москва, 1964)⁷. В отдельных статьях Ш.А. Богина рассматривает общие тенденции в ассимиляционных процессах в США, преимущественно иммигрантов из северо-западных стран Европы, и в послевоенный период⁸.

Интересный в научном отношении материал, в частности, что касается языковой ассимиляции, а также влияния разного рода факторов на результаты ассимиляционных процессов (расселение, национально-смешанные браки, религия и т.д.) содержит этностатистическое исследование населения Канады М.Я. Берзиной⁹.

В работах Л.Н. Фурсовой рассматриваются вопросы, связанные с влиянием этнического, социально-классового и профессионального состава послевоенных иммигрантов Канады на юс вращение в структуру канадского общества¹⁰.

Значительный вклад в изучение положения славянской, в том числе и

⁴ История рабочего движения в США в новейшее время. Т. 1-2. М., «Наука», 1971; А.Н.Шлепаков. Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма. М., «Мысль», 1966.

⁵ Л.А.Баграмов. Иммигранты в США. М., 1957; М.Я.Берзина. Формирование этнического состава населения Канады, М., «Наука», 1971; Ее же. Этнический состав населения Канады. – «Советская этнография», 1968, № 1; Ш.А.Богина. Иммиграция в США накануне и в период гражданской войны (1850-1865). М., 1965 Ее же. Некоторые вопросы иммиграции в США. – «Советская этнография», 1963, № 1. Ее же. Как складывалась американская нация. – «США: экономика, политика, идеология», 1973, № 7; М.Г. Соловьева. Сдвиги в размещении и национальном составе населения США в XX в. – «Труды VII Международного конгресса антропологических и этнографических наук. Москва, 1964», т. II, М., 1971.

⁶ С.В.Филиппов. США: иммиграция и гражданство. Политика и законодательство. М. -, «Наука», 1973. Его же. Очерк американского законодательства в области иммиграции и гражданства. – «США: экономика, политика, идеология», 1970, т. 9; Э.А.Полищук. Об изменениях в иммиграционном законодательстве США. – «Исследования по новой и новейшей истории». Изд-во Ленинградского университета, 1972. Л.Н. Фурсова. Расизм в иммиграционной политике Канады. – «Народы против расизма», М., «Наука», 1970; А.Н. Шлепаков. Расово-национальные основы иммиграционной политики США в 20-60-х годах XX века. – «Национальные процессы в США», М., 1973.

⁷ Ш.А.Богина. Иммиграция в США накануне и в период гражданской войны (1850-1865). М., 1965. Ее же. Ассимиляция иммигрантов в США (50-60 годы XIX ст.). М., «Наука», 1964.

⁸ Ш.А.Богина. Иммигрантское население современных США. – «Национальные процессы в США», М., 1973; Новая тенденция в исследовании американской иммиграции. – «Вопросы истории», 1967, № 5; Некоторые вопросы развития американской нации. – «Советская этнография», 1968, № 4.

⁹ М.Я.Берзина. Формирование этнического состава населения Канады. М., «Наука», 1971.

¹⁰ Л.Н.Фурсова. Послевоенная иммиграция в Канаду (1945-1965 гг.). – «Национальные проблемы Канады», К., 1972; Этнический состав и расселение послевоенных иммигрантов Канады. – «Расы и народы», М., 1971.

украинской, иммиграции США и Канады внес А.Н. Шлепаков¹¹.

В своих работах он освещает роль иммиграции из славянских стран в экономике и культуре североамериканского континента, рассматривает общественно-политические и культурные процессы в славянских этнических группах.

Богатый материал содержится в отдельных исследованиях канадских и американских ученых-марксистов¹². Вопросы о положении национальных меньшинств и этнических групп они освещают с марксистско-ленинских позиций, дают глубокое научно-теоретическое обоснование причин экономической, политической и расово-национальной дискриминации выходцев из других стран в американском и канадском обществе, всесторонне оценивают роль национальных групп в общественно-экономической и политической жизни США и Канады. Говоря о перспективах современного движения национальных меньшинств и этнических групп, ученые-марксисты США и Канады указывают, что залог успеха этого движения – в объединении в нем на классовой пролетарской основе всех антиимпериалистических сил независимо от национального происхождения.

Среди зарубежных работ, которые посвящены рассмотрению общественно-политических, этнических процессов непосредственно в украинской этнической группе, отдельное место занимают работы деятелей прогрессивного движения украинцев США и Канады П.Кравчука, М.Шатульского, В.Герасима, М.Сейго, П.Прокопа и других¹³.

Оценивая большое положительное значение этих работ, следует, прежде всего, учитывать то обстоятельство, что они выходят в свет в условиях бешеной травли организаций прогрессивных зарубежных украинцев как буржуазно-националистическими верхами иммиграции, так и поддерживающим эти верхи пропагандистским аппаратом империализма. Нельзя не учитывать финансовых трудностей, с которыми сталкивается издание прогрессивной литературы. Эти обстоятельства обуславливают появление незначительного количества работ, принадлежащих перу деятелей прогрессивного движения украинцев США и

¹¹ А.И. Шлепаков. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX - початку XX ст.). К., 1960; Славянские группы Канады. – «Национальные проблемы Канады». И., 1972; Славянские группы в США. – «Национальные процессы в США». И., 1973; Жовтнева революція і піднесення демократичного руху серед української еміграції в США. і Канаді. К., Вид-во АН УРСР, 1957.

¹² Г. Аптекер. История американского народа. М., 1962; Его же. Американский негр сегодня. М., 1963; Уильям З.Фостер. Очерк политической истории Америки. М., 1953. Его же. Негритянский народ в истории Америки. М., 1955; W.Z. Foster, pages from a Worker's Life. N.Y. 1970. С.Б. Райерсон. Основание Канады (Канада с древнейших времен до 1815 года). М., 1963. Его же. Формирование двух наций в Канаде в XVIII-XIX вв. – «Вопросы истории», 1964, № 12; Клод М.Лайфут. Восстание в гетто за освобождение негров. М., «Прогресс», 1972; Henry Winston. Strategy for a Black Agenda. A Critique of Liberation in the United States and Africa. N.Y., International Publishers, 1973.

¹³ М. Настасівський. Українська імміграція в Сполучених державах. Нью-Йорк, 1934; И. Шатульский. 60 років українців в Канаді. 1891-1951. Торонто, 1951; П.Кравчук. П'ятдесят років служіння народу. Торонто, 1957. Его же. На новій землі. Торонто, 1958; P.Prokop, W.Harasym, M.J.Sago. Change and Challenge in the Ukrainian Ethnic Group. 1967.

Канады.

Вопросам об этнических группах, этнических процессах в странах Северной Америки посвящена довольно обширная литература буржуазных авторов, где определенное место занимают писания буржуазно-националистической верхушки украинской этнической группы¹⁴.

Это в первую очередь историко-социологические работы американских буржуазных авторов, которые в той или иной степени затрагивают отдельные аспекты положения национальных меньшинств и этнических групп на современной этапе. Следует подчеркнуть, что как социологическим, так и историческим работам буржуазных авторов присуща искаженная трактовка этнических процессов в североамериканских странах. Во-первых, в таких работах довольно часто вместо марксистского понятия «класс» используется понятие «страта», которое американские социологи выводят не из отношения той или иной группы людей к средствам производства, а из вторичных признаков. Во-вторых, объектом исследования являются национальные группы, классифицированные по какому-то одному признаку, взятому из переписей, например, стране происхождения, религии и т.д. В-третьих, для изучения этнических отношений американскими буржуазными социологами выбираются группы людей, находящиеся в формализованных социальных ситуациях, т.е. объединены по профессиональному, возрастному и другим признакам. Порочность методологической основы в подходе к освещению современных этнических процессов в североамериканских странах приводит к игнорированию классовой сущности этих процессов, диалектической взаимообусловленности различных их аспектов.

В названных работах буржуазных и буржуазно-националистических авторов если и говорится о существовании расовой и национальной дискриминации в США и Канаде, то это лишь констатация, но не делается попыток установить ее социальные корни, не отображается обострение расово-национальных противоречий на современном этапе, а также усиление классовой борьбы за демократическое решение национального вопроса.

При выборе темы диссертации автор руководствовался ее актуальностью – изучение современных ассимиляционных процессов на примере одной национальной группы, в данном случае украинцев США и Канады, позволит

¹⁴ L.Barron (ed.). American Minorities. Knopf, 1957; G.Barth (ed.). Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference. Bergen, 1970; W. Conner. Nation-Building or Nation Destroying? «World Politics», XXIV, April, 1972, № .2; N. Glazer, D.P. Moynihan. Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians and Irish of New York City, Cambridge,1963; R.M. Williams. Stranger Next Door. Ethnic Relations in American Communities. Englewood Cliffs, 1964; W. Halich. Ukrainians in the United States. ACTIO Press and New York Times. New York,1970; M..B. Kuropas. Ukrainians in the United States. New York,1972; P.Yuzyk. Ukrainian Canadian Life. Toronto,1967.

более четко определить положение этнических групп североамериканских стран, перспективы их существования, а также дать оценку участия этих групп в борьбе за ликвидацию национального гнета. Вместе с тем, диссертант учитывал необходимость с марксистско-ленинских позиций вскрыть несостоятельность буржуазных и буржуазно-националистических трактовок современных этнических процессов в капиталистическом обществе, которые в известной степени усиливаются в связи с буржуазной пропагандистской кампанией, развертывающейся вокруг предстоящего юбилея США – 200-летия их образования.

Исходя из сказанного, автор на основе имеющихся источников и литературы в своей работе исследует такие вопросы:

- особенности этнических процессов, главным образом, ассимиляции в США и Канаде, положение национальных меньшинств и этнических групп на современном этапе обострения национального вопроса в условиях дальнейшего углубления общего кризиса капитализма;

- социально-классовые изменения в украинской этнической группе в послевоенный период и их влияние на темпы структурной ассимиляции лиц украинского происхождения;

- особенности процессов, происходящих в сфере культуры в связи с усилением социально-классового расслоения среди украинского населения североамериканских стран;

- место, которое занимают в борьбе за демократическое содержание культуры украинской этнической группы прогрессивные традиции передовой революционно-демократической культуры прошлого украинского народа;

- значение, пропаганды достижений современной культуры Украинской ССР в борьбе за сохранение и развитие демократической культуры украинцев. США и Канады против идеологического наступления реакционного национализма и буржуазной идеологии стран проживания.

Теоретическую и методологическую основу диссертации составило наследие классиков марксизма-ленинизма – труды по национальному вопросу, в первую очередь работы В.И. Ленина, в которых дается теоретическая разработка путей решения национального вопроса в условиях противоположных социально-экономических формаций – при капитализме и в социалистическом обществе; труды, посвященные экономическим причинам международной миграции населения и ее социально-политических последствий вообще, и для стран Северной Америки в частности, а также работы В.И. Ленина, в которых освещаются вопросы ассимиляции иммигрантов в США.

При исследовании данной темы автор руководствовался материалами съездов, другими документами КПСС, среди них материалы, посвященные 50-летию образования СССР (1974 г.), материалы майского (1974 г.) Пленума ЦК Компартии Украины о дальнейшем улучшении идеологической работы в свете решений XXIV съезда КПСС и другие.

Глубокий анализ развития национальных отношений и путей решения национального вопроса на современном этапе содержатся в статьях и выступлениях Генерального секретаря ЦК КПСС Л.И.Брежнева¹⁵. Особое значение для данной работы имеют выступления «О пятидесятилетии Союза Советских Социалистических Республик» (1972 г.), «Великий подвиг партии и народа» (Алма-Ата, 1974), речь на торжествах, посвященных 50-летию образования Молдавской ССР и Компартии Молдавии (Кишинев, 1974) и другие.

Исследуя этнические процессы в североамериканских странах, диссертант тщательно изучил материалы международного рабочего и коммунистического движения, материалы съездов Компартий США и Канады, труды деятелей коммунистических партий США и Канады – Г.Холла, Г.Уинстона, Т.Бака, Л.Морриса, У.Каштана, в которых дается глубокий марксистский анализ состояния национального вопроса в капиталистическом мире.

В диссертации широко использованы материалы органов ЦК КПСС – «Правда», «Коммунист», периодических изданий Компартий США и Канады – «Political Affairs», «Daily World», «People's World», «Communist Viewpoint», «Canadian Tribune», а также Советской прессы.

Диссертант старательно изучал материалы, публиковавшиеся в научно-теоретических изданиях Института США и Канады, Института международного рабочего движения, Института всеобщей истории, Института этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая АН СССР, института истории, Института искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Т. Рылского АН УССР.

При решении поставленных в диссертации проблем автор использовал материалы текущего Архива Общества культурных связей с украинцами за рубежом «Украина», советские и зарубежные статистические сборники, издания справочного характера, переписи населения США и Канады; материалы конференций ЮНЕСКО, посвященных вопросам культурной ассимиляции иммигрантов (Женева, 1949 г.), вопросам культурной интеграции иммигрантов (Гавана, 1956 г.), вопросам политики различных государств в сфере культуры в эпоху ликвидации колониализма (Венеция, 1970 г.); материалы VII-го Международного конгресса антропологических и этнографических наук

¹⁵ Л.И.Брежнев. Ленинским курсом. Т.1-2. М., Политиздат, 1970; т.3-4, 1974.

(Москва, 1964 г.); материалы XIII Международного конгресса исторических наук (Москва, 1970 г.); материалы съездов Товарищества объединенных украинцев Канады (ТОУК), Лиги американских украинцев (ЛАУ), Первой национальной конференции канадских славян (Эдмонтон, 1966 г.), конгресса конфедерации этнических групп США (Вашингтон, 1972 г.).

Диссертантом была тщательно изучена этническая пресса, которая издается украинцами США и Канады. В первую очередь – это прогрессивные издания «Життя і слово», «The Ukrainian Canadian» (Канада), «Українські вісті» (США), а также буржуазно-националистические газеты и журналы. Материалы последних, характеризующиеся тенденциозностью, требовали особенно критического анализа.

Диссертация состоит из вступления, трех разделов и заключения.

В первом разделе диссертации – «Особенности формирования североамериканских наций и положение этнических групп США и Канады на современном этапе» – рассматривается роль иммиграции в формировании этнического состава населения Соединенных Штатов и Канады в различные периоды их исторического развития, характерные черты этнических процессов, в частности ассимиляции, в этих странах в условиях обострения национального вопроса.

Как известно, в формировании современного этнического состава населения США и Канады решающую роль сыграла иммиграция. На протяжении нескольких столетий в Северную Америку иммигрируют выходцы из разных стран Европы, а в последние сто лет – стран Азии и Латинской Америки¹⁶. За 150 лет (1820-1970 гг.) в США прибыло более 45 млн. иммигрантов¹⁷, примерно за этот же промежуток Бремена Канада приняла 8,5 млн. человек¹⁸.

Это обстоятельство – постоянный приток иммигрантов – привело к образованию сложного этнического конгломерата в североамериканских странах. По состоянию на 1971 год этнический состав населения США был следующим: выходцы из Англии, Шотландии, Уэльса – 29,5 млн. человек; американцы немецкого происхождения – 25,5 млн.; выходцы из Ирландии – 16,4 млн., из Испании и испаноязычных стран – 9,2 млн.; из Италии – 8,8 млн., из Франции – 5,4 млн. и т.д.¹⁹ По данным 1972 года в Канаде 43% всего населения составляли англо-канадцы, 30% – франко-канадцы, 7% – лица немецкого происхождения, 3 –

¹⁶ Особое место в этом отношении занимают афро-американцы. По определению А.Н. Шлепакова, они могут быть отнесены к категории насильственной иммиграции (см. А.Н. Шлепаков. Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма. М., «Мысль», 1966, стр. 12.)

¹⁷ The Statesman's Year-Book 1971-1972. Macmillan St. Martins Prees. London, 1972, p.546.

¹⁸ Подсчеты произведены на основе данных, содержащихся в статистическом Сборнике переписей Канады «Canada Year-Book» разных лет.

¹⁹ См. «Новое время», 1973, № 22, стр.32; «За рубежом», 1973, № 21, стр.16.

лица итальянского происхождения, 2,5% – лица украинского происхождения и т.д.²⁰

Весь ход исторического развития США и Канады свидетельствует, что иммиграция, которая сыграла большую роль в формировании североамериканских наций, обеспечила экономический и культурный прогресс этих стран. К.Маркс и Ф.Энгельс, определяя, в частности, роль иммигрантов из Европы в истории США, в предисловии ко второму русскому изданию «Манифеста Коммунистической партии» (1882 г.) писали, что «...европейская иммиграция способствовала колоссальному развитию земледелия в Северной Америке... Она дала, кроме того, Соединенным возможность взяться за эксплуатацию их богатых источников промышленного развития в таких размерах и с такой энергией, которые в короткое время должны положить конец промышленной монополии Западной Европы...»²¹

В диссертации подчеркивается, что существование на территории Соединенных Штатов Америки и Канады представителей различных наций, а также постоянный их приток оказывали значительное влияние на этнические процессы, в частности на ассимиляцию в этих странах.

Изученный автором и приводимый в диссертации материал подтверждает вывод советских исследователей (Ш.А. Богина, А.Н. Шлепаков, Л.Н. Фурсова и др.) о том, что характер ассимиляционных процессов обуславливается в первую очередь, общественно-экономическим и политическим развитием страны иммиграции. Но вместе с тем существенное влияние на характер этнических процессов оказывают такие факторы как социально-классовый и профессиональный состав иммигрантов, культурное наследие родины, которое они привозят с собой, соотношение (родственность или четко выраженное различие) культуры и быта страны поселения и страны происхождения. Это необходимо учитывать, имея в виду, что в этнических процессах четко проявляются две противоположные тенденции:

1) ассимиляция представителей различных национальных меньшинств и этнических групп основным этническим большинством страны поселения;

2) стремление среди этнических групп к сохранению национальных черт культуры, традиций, нравов и обычаев страж происхождения.

Именно от вышеуказанных факторов, детально рассматриваемых в диссертации, зависят особенности ассимиляционных процессов на разных этапах истории североамериканских стран.

²⁰ Ежегодник БСЭ 1972 г., стр.290.

²¹ К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., т.19, стр.304-305.

То обстоятельство, что в колониальный период в США и Канаду прибывали в большинстве случаев иммигранты из северо-западных стран Европы, близких по своему экономическому и культурному развитию к Англии, в значительной степени обусловило их сравнительно быструю ассимиляцию. Но вместе с тем, уже в этот период серьезным барьером на пути вхождения иммигрантов в новое общество выступала национальная дискриминация; которая тесно переплеталась с угнетением классовым.

В период развития капитализма в США и Канаде вглубь²² ассимиляция выходцев из других стран значительно ускорилась. В.И. Ленин, обращая внимание на это явление, подчеркивал: «Особо благоприятные условия развития капитализма в Америке и особая быстрота этого развития сделали то, что нигде в мире не перемалываются так быстро и так радикально, как здесь, громадные национальные различия в единую «американскую нацию»».²³

Это было одним из проявлений установленной В.И. Лениным общей исторической закономерности развития национальных отношений при капитализме, для которого свойственны две тенденции: «Первая: пробуждение национальной жизни и национальных движений, борьба против всякого национального гнета, создание национальных государств. Вторая: развитие и учащение всяческих сношений между нациями, ломка национальных перегородок, создание интернационального единства капитала, экономической жизни вообще, политики, науки и т.д.»²⁴.

Сложность и противоречивость этнических процессов в странах Северной Америки в период развития капитализма вглубь и перерастания его в империализм определяется, прежде всего, обострением социально-классовых антагонизмов. Наряду с этим она обуславливается следующими обстоятельствами:

1) На территории США в основном уже сформировалась американская нация с определенными устойчивыми элементами культуры и традициями, которые были характерны именно для американского общества и отличали американскую нацию от наций, существовавших на родине иммигрантов.

Американскими буржуазными идеологами был определен «классический» тип американца, который ближе всего был к англосаксу, а саморазвитие американской нации было близким к англо-саксонскому образцу. В соответствии с этим строилась официальная политика правительства по отношению к

²² Канада в своем развитии значительно отставала от США. Если в Соединенных Штатах во второй половине XIX в капитализм характеризуется развитием вглубь, то в Канаде его развитие начинается собственно после провозглашения Канадской конфедерации.

²³ В.И. Ленин. ПСС, т.30, стр.355.

²⁴ В.И. Ленин. ПСС, т.24, стр.124.

иммигрантам, основной чертой которой было стремление к ассимиляции, в том числе и насильственной, вновь прибывающих и превращении их в «стопроцентных» американцев по англо-саксонскому образцу.

2) В конце XIX – начале XX века увеличился приток иммигрантов, которые пополняли уже существующие и сравнительно устойчивые иммигрантские группы. Они приносили национальные традиции, элементы культуры родины, тем самым усиливая тенденцию к сохранению национальных черт в быту и культуре среди этнических групп.

Особенно наглядно эта тенденция проявлялась среди иммигрантов славянского, в частности украинского, происхождения.

Как известно, массовая иммиграция украинцев в Северную Америку начинается в конце XIX века. Это привело к образованию этнической группы, которой раньше здесь не существовало, и в которую вливались вновь прибывающие иммигранты. Они приезжали в классовое общество, трудовая иммиграция не могла усвоить культуру господствующих классов, поэтому она стремилась к сохранению тех элементов культуры и быта, которые были характерны для страны происхождения, Это стремление усиливалось еще и тягой к родине.

Кроме того, иммиграция указанного периода, получившая название «новой», существенно отличалась от «старой» иммиграции. Это было переселенческое движение из стран юго-восточной Европы, которые по сравнению с северо-западными европейскими странами значительно отставали в экономическом развитии от США и Канады. Отсюда, различие в уровне экономического и культурного развития было более четко выраженным, что в свою очередь сдерживало ассимиляцию иммигрантских групп и способствовало их обособлению.

Для этнических процессов в Канаде рассматриваемого периода, в основном были характерны те же черты, что и для США. Вместе с тем, ряд факторов – колониальная зависимость от Англии; отставание в экономическом развитии от своего южного соседа и зависимость от него; наличие незаселенных территорий; вовлечение иммигрантов преимущественно в сельское хозяйство; формирование на территории Канады двух (франко-канадской и англо-канадской) наций – обусловили отличие этих процессов от им подобных в США. Главной их отличительной чертой является то, что ассимиляция в Канаде по сравнению с США проходила менее интенсивно, здесь образовались более устойчивые этнические группы, более четко проявлялась тенденция к обособлению иммигрантских групп.

В диссертации раскрывается классовый характер политики правительств США и Канады по отношению к иммигрантам. С одной стороны, правящие круги, учитывая огромное значение иммиграции для экономического и культурного, развития страны, были заинтересованы в ней. С другой стороны, большой поток, этническая пестрота иммиграции, преобладающее большинство в ней составляли иммигранты-пролетарии, многие из которых впоследствии принимали активное участие в рабочем движении США и Канады, обеспокоила официальные круги, которые усматривали в «новой» иммиграции угрозу существующему строю, якобы подрывающей «национальную основу» государства.

Исходя из этого, шовинистически настроенные политики требовали ограничения «новой» иммиграции, обвиняли ее в некультурности, отсталости, неспособности к ассимиляции. Поэтому основное содержание политики по отношению к уже существующим иммигрантским группам, как требовали американские шовинисты, официальные круги должны усматривать в том, «...чтобы раздробить эти группы и поселения, ассимилировать их, а их детям, насколько это возможно, внушить англо-саксонское понимание справедливости закона и порядка»²⁵.

Осуществление этой задачи официальные круги связывали с всемогуществом американского образа жизни, в котором, как в «плавильном котле» все этнические элементы должны переплавиться в единую нацию, с единым языком и культурой. Следует подчеркнуть, что американский «плавильный котел» предусматривал насильственную ассимиляцию иммигрантов. Об этом свидетельствуют и высказывания представителей власти США. Так, в частности, в 1915 году идеолог американизма Т. Рузвельт заявил, что в Соединенных Штатах нет места для людей с двойной национальностью: «Тот, кто пишет свою национальность через черточку с американской не может считаться хорошим американцем... Население нашей страны, родившееся за ее пределами, должно американизироваться. Оно должно разговаривать на том языке, на каком разговаривают их соотечественники, родившиеся в Америке»²⁶.

Те, кто приезжал в Америку, попадали в атмосферу принуждения и дискриминации. Один из украинских эмигрантов вспоминает: «В принятии американского гражданства – мне отказывают. Каждую неделю я вынужден лично являться к иммиграционным властям. Это отнимает у меня больше чем полдня времени и уже надоело, стало отвратительным. Если бы, допустим, я был

²⁵ ЦИТ. по: M.U. Gordon. Assimilation in America. Theory and Reality. «The Ethnic. Factor in American Politics», Н.У.,1970, р.29.

²⁶ J.A. Fishman. Language Loyalty in the United States. London- the Hague- Paris, 1966, р.29.

преступником, совершил бы какое-нибудь преступление и меня осудили бы к 10 или 15 лет тюрьмы, то сейчас я бы уже отсидел и был бы свободным человеком. А так я и сегодня чувствую себя хуже узника; да и обходятся со мной как с арестантом»²⁷.

Действие американского «плавильного котла» направлялось официальными кругами на ассимиляцию иммигрантов и достижение так называемой «American Symphony».

Этой цели служило иммиграционное законодательство, которое, как отмечают советские исследователи, совершило эволюцию «...от относительно свободного допуска всех работоспособных к строгому регулированию их количественного и качественного (национального, политического, профессионального) состава»²⁸. Иммиграционное законодательство США в XX ст. строилось преимущественно на так называемом «принципа исключения»²⁹, то есть в страну допускалась только определенная категория иммигрантов, которой, по мнению иммиграционных властей, была свойственна «способность к ассимиляции». Такой принцип отражал интересы монополистической буржуазии, которая выступала против допуска в страну так называемых «нежелательных лиц», в первую очередь участников социалистического и коммунистического движения. Иммиграционная политика США значительно усиливала социальные контрасты и классовые противоречия в американском обществе.

Несмотря на то, что многие из рассматриваемых выше факторов способствовали национальной нивелировке населения, как показывает действительность, «плавильный котел» в США не смог «переплавить» все национальные меньшинства и группы в однородную в этническом отношении нацию. На территории США существуют этнические группы, являющиеся структурным элементом американского общества³⁰.

Взрыв противоречий между англо-канадской и франко-канадской нациями, а также – обострение противоречий в этническом развитии Канады на современном этапе свидетельствуют о том, что и в этой стране процессы межнационального слияния далеко не закончены.

Более того, в послевоенный период развития США и Канады научно-техническая революция, индустриализация, урбанизация, сопровождающиеся

²⁷ Двісті свідків. Розповіді про Америку. К., 1953, стор. 111.

²⁸ Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973, стр.312.

²⁹ Это вынуждены признать даже некоторые американские буржуазные исследователи. См.: Ira De A. Reid. Immigration and Assimilation. – «Current History», 1955, vol. 29, № 171.

³⁰ Национальные процессы в США, стр. 340.

усилением поляризации классовых сил, а вместе с тем и классовой борьбы, значительно обострили проблемы расовых и этнических отношений в этих странах.

Противоречия двух тенденций в этнических процессах: а) ассимиляция иммигрантов господствующим этническим большинством; б) стремление к сохранению этнического единства национальных групп – в условиях эксплуататорского общества приобретают антагонистическую направленность. В первую очередь это обусловливается насильственным характером ассимиляции, которую капитализм не способен осуществить иначе, дискриминацией, все чаще проявляющейся в завуалированной форме, этнических элементов во всех сферах экономической и общественно-политической жизни.

В результате исследования взаимодействия названных тенденций автор пришел к выводу, что в современных условиях в странах Северной Америки при преобладающем влиянии первой тенденции наблюдается значительное усиление второй. Это явление связано с ростом национального самосознания среди представителей национальных групп под влиянием движения франко-канадской нации за равные права с англо-канадцами (Канада) и негритянского населения в США. Одним из показателей роста национального самосознания выступает все возрастающий интерес к культурному наследию страны происхождения и усиленное стремление к сохранению этого наследия этническими группами в США и Канаде.

Оценивая участие этнических групп США и Канады в движении за предоставление им в условиях капиталистического общества равных с представителями основных наций возможностей для развития своей культуры, автор обращает внимание на то, что зачастую в нем довольно сильно проявляются националистические тенденции. Это в частности касается украинской этнической группы, где националистические элементы пытаются использовать рост национального самосознания украинцев США и Канады в антисоветской деятельности. Распространенная ныне в США концепция «культурного плюрализма» (в Канаде – «единства в разнообразии»), которая якобы дает право для самостоятельного развития культуры каждой этнической группы, используется реакционными элементами для насаждения сепаратистских устремлений среди представителей своей группы. Их действия ограничиваются выдвиганием лозунгов решения вопроса о языке и культуре только своей этнической группы, отвлекают трудящихся от борьбы за решение национального вопроса в рамках всего государства и тем более от борьбы классовой.

Коммунисты США и Канады, выступая за ликвидацию любых форм национального гнета, за создание равных условий для развития культуры и языка всех национальных групп, вместе с тем ведут борьбу против раскольнической деятельности реакционных элементов в национальном движении. Коммунистические партии США и Канады рассматривают национальный вопрос через призму классовой борьбы. В документах КП США и Компартии Канады подчеркнуто, что он может быть решен лишь тогда, когда станет неотъемлемой частью борьбы против монополистического капитала, за предоставление демократических свобод всем трудящимся. Поэтому коммунисты выступают за объединение всех трудящихся во главе с рабочим классом, независимо от их расового и этнического происхождения, в борьбе за уничтожение как национального, так и социального угнетения³¹.

Исследование этнической истории США и Канады показало, что североамериканские нации складывались из различных этнических элементов, вносящих в разные периоды своеобразные черты в формировании наций США и Канады. В послевоенное двадцатипятилетие отмечается стабилизация этнического состава населения этих стран. Но в то же время существование относительно устойчивых национальных групп на территории США и Канады свидетельствует о том, что процессы национальной консолидации здесь далеко не завершены. Более того, обострение национального вопроса в странах Северной Америки вскрывает в частности всю противоречивость этнических процессов в условиях капиталистического общества, подтверждая вывод В.И. Ленина о том, что капитализм не в состоянии решить национальный вопрос на демократической основе.

Во втором разделе диссертации – «Структурная ассимиляция украинцев США и Канады в период после второй мировой войны» – рассматриваются изменения в социально-классовом, профессиональном составе украинцев североамериканских стран, процессы в общественно-политической жизни и их взаимосвязи с современными тенденциям структурной ассимиляции³² украинского населения этих стран.

Исследуя темпы структурной ассимиляции украинской этнической группы в названный период, автор пришел к выводу, что они значительно ускорились в период после второй мировой войны и особенно в 50-х – 60-х годах. Это в

³¹ Новая программа Коммунистической партии США. «США: экономика, политика, идеология», 1970, № 12, стр. 87; The Road to Socialism in Canada. Toronto, 1972, p.23.

³² Структурная ассимиляция этнических элементов - это процесс их включения в экономическую и социально-классовую структуру американского или канадского общества. (См. Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973, стр.60-63; Национальные проблемы Канады. И., «Наука», 1972, стр.207).

первую очередь было связано с научно-технической революцией, последствия которой (миграция, урбанизация, относительное повышение общей профессиональной квалификации) внесли существенные изменения в социально-классовый и профессиональный состав украинцев США и Канады. Последние усиливали дальнейшее классовое расслоение лиц украинского происхождения, что в свою очередь отразилось на деятельности различных организаций украинской этнической группы.

Одним из важных факторов, повлиявших на ускорение ассимиляции украинского населения североамериканских стран была их миграция, способствовавшая деконцентрации украинцев. В США, например, если до второй мировой войны украинские иммигранты поселялись в основном в 15 штатах – причем 77% из них сосредоточивалась в Пенсильвании, Нью-Йорке и Нью-Джерси, – то сейчас они проживают почти во всех штатах страны.

Особенно четко интенсивность миграции, а также ее влияние на изменения в социально-классовом и профессиональном составе можно проследить на примере украинского населения Канады.

На примере таблицы, которая помещается ниже, можно установить в каких направлениях и о какой интенсивностью происходило территориальное перемещение украинцев в период с 1951 по 1971 гг.³³

Исходя из данных таблицы, можно определить главные направления миграции украинцев Канады: из традиционно сельскохозяйственных районов (Саскачеван, Манитоба) в высокоразвитые в промышленном отношении провинции (Онтарио, Квебек, Британская Колумбия), а также на север охотничьи, где в связи с его интенсивным освоением создаются крупные промышленные районы и многофункциональные города.

Провинции и территории	Годы			Разница за период 1951-1961 гг.		Разница за период 1961-1971 гг.	
	1951	1961	1971	в абсолютных цифрах	в %	в абсолютных цифрах	в %
Новая Шотландия	1,2	1,8	2,3	0,4	33	0,5	27,9
Квебек	12,9	16,6	20,3	3,7	28,7	3,7	22,3
Онтарио	93,6	127,9	159,9	34,3	36,7	23,0	25
Манитоба	98,6	105,4	114,4	6,8	6,9	9,0	7,8
Саскачеван	78,4	78,9	85,9	0,5	0,6	7,0	0,9
Альберта	87,0	105,9	135,5	18,9	21,7	29,6	27,9
Британская Колумбия	22,6	35,6	60,1	13,0	57,9	24,5	68,8

³³ Таблица составлена на основе данных переписей населения Канады.

Другие провинции и территории	0,5	1,2	2,3	0,7	140	1,1	91,7
-------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------

Автор подчеркивает, что территориальное перемещение украинского населения было частным отражением общих тенденций в миграционных процессах Канады, они имели ту же направленность, что и в целом по стране. В подтверждение данного тезиса в тексте диссертации приводится таблица миграции всего канадского населения.

Для украинского населения Канады, как и США, в рассматриваемый период одной из основных форм миграции была урбанизация. Если в 1941 г. 33,9% украинцев Канады обитало в городах, то в 1951 г. – 50,3%, а в 1961 г. – 65,2%³⁴, причем наблюдается тенденция к увеличению темпов урбанизации представителей как украинской, так и других этнических групп, что связано с концентрацией капиталистического производства и быстрым ростом городов.

В Соединенных Штатах 90% украинцев проживают в городах с населением более 25 тыс. человек³⁵. Особенностью урбанизации в США выступает то, что основной формой размещения производства и расселения являются урбанизированные районы или городские агломерации. Для подавляющего большинства лиц украинского происхождения, как и вообще для трудящихся американцев, свойственна тенденция миграции из центра городских агломераций в зоны размещения промышленных предприятий.

Миграционные процессы, главным образом урбанизация, значительно повлияли на изменения в профессиональном составе и занятости украинцев США и Канады – увеличивается количество занятых в промышленности, сфере обслуживания и торговле, в то время как уменьшается численность занятых в сельском хозяйстве.

Автор подчеркивает, что украинское население североамериканских стран по своей социально-классовой и профессиональной структуре близко к структуре всего американского и канадского общества. Это наглядно иллюстрирует сравнительная таблица занятости украинцев Канады и всего населения страны (1961 г.; в %%).³⁶

Вид занятости	Все население	Население, рожденное в Канаде	Население, рожденное за пределами Канады
---------------	---------------	-------------------------------	--

³⁴ Ukraine. A Concise Encyclopedia. University of Toronto Press, vol. II, 1971, p.1154.

³⁵ Ukraine. A Concise Encyclopedia, p.1106

³⁶ Warren Kalbach. Some Demographic Aspects of Ukrainian Population in Canada. «Slavs in Canada», Edmonton, 1966, p. 67.

	Общекана дское	украин ское	В общем по Канаде	украин ское	В общем по Канаде	украинс кое
Лица, занятые в управлении	8,3	5,8	8,1	6,0	8,9	5,3
Лица со специальным образованием	9,7	6,5	10,0	7,5	8,6	3,9
Канторские служащие	12,9	11,1	13,6	13,8	10,3	4,1
Продавцы	6,4	4,6	6,8	6,0	3,3	2,3
Обслуживание и сфера культуры	12,3	12,6	11,5	11,3	15,2	15,9
Торговля и транспорт	6,1	5,0	6,8	6,0	3,3	2,3
Фермеры	6,1	13,3	6,2	12,4	5,7	15,3
Рабочие в сельском хозяйстве	3,9	7,8	4,0	8,9	3,4	5,1
Шахтеры	1,0	1,3	1,0	1,1	1,1	1,6
Ремесленники	24,1	24,1	22,6	20,8	29,9	32,5
Прочие	8,0	7,5	7,9	5,9	8,1	11,5

Что касается лиц украинского происхождения, рожденных в Канаде, то, как показывают данные таблицы, они достигли почти одинакового уровня занятости в сферах производства, как и в среднем по стране. Это связано с тем, что их профессиональная подготовка проходила в Канаде и для них характерен более высокий процент занятых в сфере обслуживания и управления.

Несколько иная картина наблюдается среди тех, кто родился за пределами Канады. Сравнивая их занятость со средней по стране, становится очевидным, что в некоторых сферах (управление, образование, торговля) процент занятых украинцев значительно ниже, чем в среднем по Канаде. Этот факт может служить подтверждением того, что все же существует дискриминация этнических элементов, в частности инорожденных, при приеме на работу.

В диссертации отмечается, что некоторые изменения в социально-классовом и профессиональном составе в рассматриваемый период связаны с прибытием в США и Канаду так называемых «перемещенных лиц», находившихся в лагерях на территории Западной Европы. Для этой категории послевоенных иммигрантов был характерным сравнительно высокий процент людей со специальным образованием, интеллигенции. «Дилисты» в некоторой степени усилили мелкобуржуазную верхушку украинской эмиграции, которая составляет основу социальной базы украинского буржуазного национализма.

Социально-классовые и профессиональные изменения, происшедшие в украинской этнической группе США и Канады в период после второй мировой

войны, углубляли классовое расслоение украинского населения этих стран, способствуя его ассимиляции. Важно подчеркнуть, что если для националистической верхушки ассимиляция означала дальнейшее сближение с буржуазией США и Канады, то пролетариат этнической группы украинцев укреплял союз с рабочими других национальных групп, а также с рабочими этнического большинства этих стран.

Под влиянием социально-классовых изменений в каждой этнической группе произошли также изменения и в деятельности организаций, которые необходимо учитывать при оценке темпов структурной ассимиляции той или иной национальной группы. В первую очередь это касается этнических организаций.

Как показывает проведенный автором анализ количественного состава некоторых организаций украинской группы, например, самых крупных обществ взаимопомощи, участие молодежи в них с каждым поколением уменьшается. Этот факт является отражением, с одной стороны, влияния ассимиляции, а с другой – сам способствует ускорению ассимиляционных процессов. Приведенный пример частично отражает наблюдавшуюся тенденцию к уменьшению роли организаций национальных групп в консолидации элементов одной этнической группы.

Что касается церкви украинской этнической группы, ее деятельность характеризуется упорным стремлением к сохранению национальных черт в быту и культуре, базирующихся на идеологическо-христианских принципах. В условиях ускорившейся ассимиляции буржуазно-националистическая верхушка особые надежды существования на территории США и Канады так называемой «единой украинской общности» возлагает на церковь. Но, как свидетельствуют приведенные в диссертации данные, в последнее время наблюдается ослабление влияния церкви украинской этнической группы среди лиц украинского происхождения, что выражается в уменьшении количества канадских и американских украинцев, посещающих церковь, особенно во втором и третьем поколении.

В условиях усиления социально-классового расслоения украинцев США и Канады церковь, которая является выразителем идеологии националистической верхушки, не может выполнять функции социальной интеграции украинской этнической группы. Своей антикоммунистической, антисоветской деятельностью церковь компрометирует себя в глазах трудового украинского населения США и Канады.

Среди многих факторов, влияющих на структурную ассимиляцию

украинцев США и Канады, важное место занимают национально-смешанные браки. Как показывают статистические данные, в последнее время четко прослеживается тенденция к уменьшению этнически однородных супружеских пар и увеличение смешанных. По данным украинской этнической прессы, в Канаде национально-смешанные семьи составляют от 40 до 51%, а в США и того больше – от 60 до 90%.

Это обстоятельство стимулирует процесс ассимиляции лиц украинского происхождения: в этнически смешанных браках наряду с языковой ассимиляцией происходит формирование своеобразии черт культуры, быта, традиций, отличающих данную семью от тех, из которых вышли супруги. В свою очередь, утрата национальных особенностей в быту и культуре ведет к разрыву связей со своей этнической группой, что выражается в уменьшении количества членов национальных организаций, читателей этнической прессы и т.д.

Проанализировав статистические данные разных лет, которые характеризуют демографические процессы и социально-классовые изменения, а также их влияние на деятельность этнических организаций украинской группы, становится очевидным, что они обуславливались в первую очередь сдвигами в общественно-экономической жизни страны дальнейшим обострением антагонистических противоречий развития государственно-монополистического капитализма, усилением классовой дифференциации американского и канадского общества, нарастанием темпов научно-технической революции и т.д.

Этнические элементы в рассматриваемый нами период ассимилировались значительно быстрее по сравнению с довоенным периодом, включаясь в существующую социально-классовую структуру страны проживания. Структурной ассимиляции представителей этнических групп, как показано на примере украинцев США и Канады, способствовало их дисперсное расселение, урбанизация, что было связано с миграционными процессами, приближение социально-классового и профессионального уровня иммигрантов, и особенно их детей, к уровню, характерному для всего общества; увеличение количества лиц, рожденных в стране проживания; относительное повышение общеобразовательного и культурного уровня лиц иностранного происхождения в связи с потребностями капиталистического производства. Но вместе с тем, как показано в диссертации, вращение этнических элементов в социальную и экономическую структуру существующего общества постоянно сопровождалось их дискриминацией при приеме на работу, натурализации, наступлением на деятельность прогрессивных этнических организаций.

В третьем разделе – «Культура украинской этнической группы

североамериканских стран на современном этапе» – освещаются вопросы этнокультурного развития украинцев США и Канады.

Отметив тот факт, что культура США и Канады формировалась под определенным влиянием культуры стран происхождения иммигрантов, автор указывает, что национальная культура каждой группы играла большую роль в ее консолидации на новом континенте. Поэтому при рассмотрении культурно-ассимилятивных процессов в украинской этнической группе основное внимание уделялось таким функциям культуры как нормативной и коммуникативной.

В этой связи огромное значение приобретает степень употребляемости родного языка, в котором наиболее четко выражаются этнические функции³⁷ и который является важным средством поколенной передачи культурной информации. Анализ языковой ситуации среди украинцев США и Канады указывает на тенденцию к более частому употреблению английского языка и менее частому украинского. Особенно это характерно для второго, третьего и последующих поколений. Это довольно наглядно иллюстрирует такой пример: если в Канаде в возрастной группе до 14 лет по происхождению насчитывается 150 тыс. украинцев, в то время как украинский язык считают родным только 57,7 тыс., а в возрастной группе 15-89 – соответственно 95,2 тыс. и 69,8 тыс.³⁸ Примерно такая же ситуация наблюдается и в США. В диссертации приводятся примеры, подтверждающий тот факт, что языковая ассимиляция особенно быстро происходит среди тех, кто родился в США, учится в школах или других учебных заведениях, основным языком преподавания в которых является английский язык.

Характерной чертой языковой ситуации канадских и американских украинцев является владение двумя, реже – преимущественно в канадской провинции Квебек – тремя языками. Так, в Канаде, например, 447.903 украинцев кроме украинского языка в общении употребляют английский, 1173 – французский, а 12375 – и английский и французский; 11886 владеют только одним языком – украинским³⁹.

Между явлением билингвизма и процессами культурной ассимиляции существует непосредственная связь – снятие лингвистического барьера ведет к прекращению выполнения языком разграничительно-изолятивной функции и способствует ассимиляции этнических элементов. Это довольно четко проявляется в тех сферах культуры, основным средством выражения которых

³⁷ Ю.В.Бромлей. Этнос и этнография. М., «Наука», 1973, стр.51.

³⁸ Ukraine. A Concise Encyclopedia, p.1156.

³⁹ P.Prokop, W.Haraeym, M.J.Sago. (Thange and Challenge In the Ukrainian Ethnic Group. 1967. p.8.

является слово. Фактический материал, собранный диссертантом, подтверждает вывод советских исследователей, что уменьшение роли самодеятельных драматических коллективов в жизни украинцев США и Канады связано с фактом языковой ассимиляции⁴⁰.

В других видах самодеятельного искусства (танцевальное, хоровое и т.д.) также чувствуется влияние ассимиляции. В этой связи особенное место занимают те выходцы из украинской этнической группы, которые работают в сфере профессионального искусства США и Канады. В силу тех обстоятельств, что являясь носителями американской или канадской культуры, то при общении с представителями украинской этнической группы, они вносят в их среду элементы культуры США и Канады, тем самым способствуя их аккультурации.

Отмечая тот факт, что в современных условиях культурная ассимиляция этнических элементов ускорилась на основе более быстрой их структурной ассимиляции, автор установил, что в последнее время усиливается тенденция к сохранению национальных черт культуры страны происхождения. По мнению автора, главными причинами этого является: а) сохраняющаяся дискриминация этнических групп; б) движение франко-канадцев (Канада), национальных меньшинств (США) и его влияние на рост национального самосознания среди других групп; в) что касается украинцев, то при отсутствии притока новых иммигрантов культура выступает тем каналом, через который в основном осуществляется связь со страной происхождения. К тому же убедительные достижения УССР за годы советской власти, во всех сферах общественно-экономической жизни, в том числе и в сфере культуры, вызывают у подавляющего большинства канадских и американских украинцев повышенный к ней интерес; г) среди прочих причин можно назвать и засилье «массовой культуры», вызывающее сопротивление со стороны этнических групп и усилия, направленные на ограждение своей культуры от пагубного влияния «массовой культуры».

Характерной чертой в духовной жизни украинской этнической группы является классовая поляризация в вопросах о сохранении культурного наследия украинского народа и современных достижений Украинской ССР на американском континенте. В этом отношении четко вырисовываются два направления: а) демократическое, основу которого составляет трудовая иммиграция, возглавляемое прогрессивными организациями ТОУК (Товарищество объединенных украинцев Канады) и ЛАУ (Лига американских украинцев); б) реакционное, возглавляемое украинскими буржуазными

⁴⁰ Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973, стр.285.

националистами, которые пытаются превратить культуру в рупор своих классовых интересов и через нее навязать свою идеологию украинцам США и Канады.

Между указанными направлениями идет постоянная борьба, которая является отображением социальных процессов и политической борьбы среди украинской иммиграции вообще. Борьба в сфере культуры между прогрессивными силами американских и канадских украинцев, с одной стороны, и буржуазными националистами, – с другой, подтверждает положение В.И. Ленина, что «есть две нации в каждой современной нации... Есть две национальные культуры в каждой национальной культуре»⁴¹.

Националистическая верхушка, спекулируя на росте национального самосознания лиц украинского происхождения, взяла курс на внедрение устарелых религиозно-мистических обычаев в их культуру, быт и поведение, распространение традиций, базирующихся на идеологическо-христианских принципах. Националистическая верхушка, проповедуя идею «обособленности», «бесклассовости» украинцев США и Канады, стремится замкнуть лиц украинского происхождения в сфере влияния своей идеологии. Такие действия реакционных элементов направлены против проникновения в культуру украинской группы революционных идей из культуры других этнических групп, а также этнического большинства страны проживания. Такое «ограждение» украинцев необходимо идеологам украинского буржуазного национализма для сохранения почвы, на которой могла бы сохраняться и шириться идеология национализма.

На достижение этой цели направлена деятельность ряда националистических культурно-художественных организаций, возникших преимущественно в послевоенный период – АДУК (Ассоциация деятелей украинской культуры), ОМУС (Объединение мастеров украинской сцены), ОМУА (Объединение украинцев – деятелей искусства в Америке), литературное объединение «Слово» и т.д.

В заявлениях, с которыми выступают названные организации, часто можно встретить разглагольствования о «сохранении» традиций украинской национальной культуры, их развития на американской земле; ими проводятся «конференции», встречи «деятелей» украинской культуры за океаном под вывеской «борьбы за сохранение культурного наследия». Но в действительности за декларативными лозунгами прячется истинное лицо этих организаций, их реакционная антинародная деятельность. На «конференциях», организуемых КУК

⁴¹ В.И. Ленин. ПСС, т.24, стр.129.

(Комитет українців Канади), УККА (Український конгресовий комітет Америки) і другими націоналістическими групуваннями, їх керівники радуються о спекуляціях навколо культурного насліддя української етнічної групи антирадянської діяльності. (В дисертації приводяться приклади використання деяких художественних колективів українців США і Канади в антирадянських кампаніях).

В протилежності націоналістическим елементам діятели прогрессивної української імміграції з самого початку поселення в чужій країні «...не будували відокремленості від канадського народу. Навпаки, – підкреслює один з діячів прогрессивного руху українців Канади М. Шатувський, – наші організації і наша преса стали тим мостиком, через який ми прийшли в сім'ю канадського народу і через який ми принесли великі досягнення культури і мистецтва українського народу в скарбницю канадського народу»⁴².

В цій зв'язі прогрессивні українці США і Канади представляли собі культуру як сплав демократических елементів культури різних етнічних груп і національної культури американської (США) і англо-канадської і франко-канадської (Канада) націй.

Боротьба за зміцнення зв'язків з демократическою культурою інших етнічних груп, а також етнічної більшості североамериканських країн займає важливе місце в діяльності прогрессивних організацій канадських і американських українців – ТОУК і ЛАУ⁴³.

Це досить чітко проявляється при проведенні фестивалів українського самодіяльного мистецтва, участь в якому беруть представники різних етнічних груп. Так, наприклад, серед учасників Манитобського фестивалю української пісні, музики і танцю (май, 1970 г.) були франко-канадський хор, самодіяльний танцевальний колектив індіанців і метисів «Павав – Дансерс», відомий канадський актор Бруно Джерусі; В час проведення драматического фестивалю в Вінніпегу в реалізації постановки «Адаме Сонз» за твором О.Кобылянської взяли участь професіональні канадські актори Джон Пірс і Кармен Легаль разом з самодіяльними колективами українців.

В дисертації будуть приклади зміцнення зв'язків між демократическим мистецтвом всіх етнічних груп і в час проведення

⁴² М. Шатувський. Українці в Канаді. Торонто, 1951, стор.6.

⁴³ См. Народи і ухвали тринадцятого крайового з'їзду Товариства об'єднаних українців Канади. Торонто, Онтаріо, Канада, 1968; Ювілейний альманах Ліги американських українців. 1924-1974 рр. Нью-Йорк, травень 1974.

других мероприятий. В частности, в организации праздничного митинга, проводимого Компартией Канады и посвященного столетию со дня рождения В.И. Ленина, приняли участие прогрессивные художественные силы украинской, русской, еврейской и других национальных групп.

Свидетельством того, что представители прогрессивных сил разных этнических групп стремятся к объединению усилий в определении надлежащего места в их жизни демократического культурного наследия независимо от этнического происхождения было открытие памятника великому русскому поэту А.С.Пушкину в Арроу-Парке (Нью-Йорк, 1970 г.), куда прибыло более 3 тысяч русских, украинцев, белорусов, проживающих в США. Символом единения прогрессивных культур этнических групп США с лучшими образцами культуры этой страны явилось открытие рядом с памятником А.Пушкину и Т.Шевченко памятника выдающемуся американскому поэту Уолту Уитмену. Примечательно, что деньги на сооружение этого памятника были собраны представителями разных национальных групп США.

Особенное место в жизни украинской этнической группы занимают культурные связи со страной происхождения. Характерной чертой этих связей является то, что они способствуют усилению прогрессивных, демократических элементов в культуре украинцев США и Канады. Здесь следует подчеркнуть, что у трудовой иммиграции и у буржуазно-националистической верхушки отношение к культурным контактам с Советской Украиной целиком противоположное, так же как и ко всему, что связывает украинцев США и Канады с украинским народом. Особенно четко это проявляется в оценке места и роли наследия видных деятелей украинской культуры прошлого Т.Г. Шевченко, И. Франко, Л. Украинки, В. Стефаника и других в духовной жизни американских и канадских украинцев.

История украинской иммиграции в США и Канаде свидетельствует, что националистические «деятели» всегда спекулировали на этих именах, дорогих каждому украинцу. Такие спекуляции значительно усилились в период после второй мировой войны, когда за океан прибыли националистические «литературоведы» из числа послевоенной иммиграции. Это они снабдили фальсификаторскими «комментариями» издания «Кобзаря» (1952-1954 гг.) и полного собрания сочинений Т. Шевченко, издание книги И. Франко для детей «Лис-Никита», произведения Л. Украинки и других дореволюционных писателей. Эти «комментарии» в основном сводятся к националистическим измышлениям о том, что украинцы в этническом отношении, а также по своей национальной культуре не имеют ничего общего с русским народом, его культурой.

Фальсифицируя современные культурно-художественные процессы на Украине, буржуазно-националистические «культурологи» протаскивают на страницы своих писаний затасканный тезис о «русификации» культур национальных республик Советского Союза, об упадке украинской культуры, что непосредственно связано с их искаженными трактовками национального вопроса в СССР.

Благодаря усилиям прогрессивных организаций украинского населения США и Канады националистическая шумиха вокруг богатого наследия корифеев украинской культуры нейтрализуется. Очевидный тому пример сооружение памятника В.Стефанику (1971 г.) в Эдмонтоне (Канада). Вопреки домогательствам националистов памятник, подарок украинского народа трудовой украинской иммиграции Канады, был установлен возле Украинского культурного центра.

Прогрессивные организации и пресса канадских и американских украинцев активно популяризируют достижения украинской советской культуры как среди представителей своей группы, так и других национальных групп, а также среди всего населения США и Канады. Об этом свидетельствуют примеры, приведенные в диссертации.

Трудовая иммиграция всегда стремилась к расширению контактов с Советской Украиной. В многочисленных письмах и обращениях, поступающих от прогрессивных организаций украинцев и отдельных лиц из США и Канады в адрес общества «Украина» дается высокая оценка культурным связям с УССР, подчеркивается их огромное значение для прогрессивного движения канадских и американских украинцев⁴⁴.

Правительство Украинской ССР, культурно-художественные общественные организации, общества (в частности Общество культурных связей с зарубежными украинцами «Украина») с вниманием относятся к интересам прогрессивных украинцев США и Канады, оказывают им помощь в ознакомлении с достижениями украинского народа в сфере культуры. Примером такой помощи является пересылка художественной и научно-популярной литературы, фильмов, выставок и т.д. Кроме того, по приглашению общества «Украина» в художественных учебных заведениях Украины обучаются представители канадских и американских украинцев.

Характерной чертой культурных связей украинцев США и Канады о Советской Украиной является то, что они, как уже отмечалось, способствуют консолидации демократических элементов в культуре украинской этнической

⁴⁴ См.: Текущий архив Общества культурных связей с украинцами за рубежом «Украина». Отчеты о работе Общества за 1969-1973 гг.

группы; оказывают помощь прогрессивным организациям в их борьбе с фальсификаторами развития украинской культуры за годы Советской власти.

Результаты исследования процессов, происходящих в культуре украинской этнической группы на современном этапе, подтверждают тезис автора о том, что на основе ускорения темпов структурной ассимиляции более быстро проходит культурная ассимиляция лиц украинского происхождения. Это особенно четко прослеживается на примере языковой ассимиляции, с которой тесным образом связан упадок тех видов самодеятельного искусства, где основным средством выражения является слово. Но вместе с тем под влиянием возрастания национального самосознания в последнее время усиливается тенденция к возрождению и сохранению этнических черт в быту и культуре, а в связи с этим обостряется идеологическая борьба вокруг вопроса о содержании лозунга «за сохранение национальных черт в культуре украинцев США и Канады». Прогрессивные силы, группируясь вокруг организаций ТОУК и ЛАУ, выступают за сохранение демократических элементов, за укрепление самодеятельных коллективов, популяризирующих прогрессивное наследие прошлого и современные достижения культуры украинского народа. В то же время буржуазно-националистическая верхушка, опираясь на церковь и художественные организации типа АДУК, ОМУС, ОМУА и другие, стремится к консервации реакционных элементов в культуре украинской этнической группы. Борьба между этими группировками в сфере духовной жизни украинцев США и Канады отражает усиление социально-классовой дифференциации лиц украинского происхождения. Вместе с тем процессы в области культуры украинского населения северо-американских стран являются подтверждением того, что в капиталистических странах углубляется противоположность культуры монополистической буржуазии и элементов демократически-социалистической культуры в рамках всего общества, так и культуры буржуазно-националистической верхушки и культуры трудовой иммиграции в каждой этнической группе.

В Заключении подведены итоги проведенного исследования.

Существование в США и Канаде на современном этапе «переходных этнических групп» свидетельствует о том, что наряду с тенденцией к ассимиляции иммигрантов действует и другая тенденция, противоположная первой – стремление к этнической обособленности. Более того, при интенсификации ассимиляционных процессов, обусловленных научно-технической революцией, на нынешнем этапе этнического развития США и Канады наблюдается усиление тенденции к сохранению национальных черт в

быту и культуре каждой этнической группы. Эта тенденция особо четко проявилась в условиях обострения социальных противоречий капитализма, в частности национального вопроса в США и Канаде.

Вышеуказанные выводы подтверждают результаты исследования ассимиляционных процессов среди украинского населения североамериканских стран. С одной стороны, под влиянием научно-технической революции значительно ускорились темпы структурной ассимиляции лиц украинского происхождения. Об этом свидетельствует сравнительная характеристика социально-классовой и профессиональной структуры общества США и Канады – для канадских и американских украинцев, как и для своего населения этих стран, характерно все усиливающаяся классовая дифференциация, их профессиональная занятость по основным показателям приближается к занятости всего населения США и Канады.

Вместе с тем вращение украинского населения, как и выходцев из других национальных групп, в социальную и экономическую структуру американского и канадского общества сопровождалось их дискриминацией, проявляющейся как в открытой, так и завуалированной форме. С другой стороны, хотя на основе сравнительно быстрых темпов структурной ассимиляции более интенсивно происходит аккультурация лиц украинского происхождения, в конце 60-х годов среди представителей украинской этнической группы наблюдается возросший интерес к национальным традициям, обычаям, обрядам и другим элементам культуры и быта страны происхождения. Это явление связано, в первую очередь, с ростом национального самосознания среди этнических групп под влиянием движения франко-канадцев (Канады) и негритянского населения в Соединенных Штатах Америки. На этой же основе усилились и спекуляции националистической верхушки украинской этнической группы по отношению к роли и места культурного наследия украинского народа в жизни украинцев США и Канады.

Непреодолимые противоречия двух вышеуказанных тенденций в этнических процессах североамериканских стран обусловливается самой сущностью капиталистического общества, которое неспособно решить национальный вопрос на демократической основе.

По теме диссертации подготовлены следующие работы:

- 1. Идеологическая борьба по вопросам культуры. – «Соціалістична культура», 1972, № 4 (на украинском языке).**

2. Этнические группы США и их опекуны. – «Всесвіт», 1974, № 4 (на украинском языке).
3. За ширмой франко-украинского общества. – «Зарубіжні видання про Україну, 1971, № 4 (на украинском языке).
4. Преграды на пути к образованию. (О дискриминации детей национальных меньшинств США в сфере школьного образования). - Газ. «Молодь України», 14 ноября 1974 г. (на украинском языке).
5. The Fifteenth Year of Vesnyanka. «News from Ukraine», 1973, No. 26.

Диссертация была защищена по специальности 07.00.03 – Всеобщая история на заседании Ученого Совета Института истории Академии наук Украинской ССР в 1975 году.

Диссертация написана на украинском языке.

Работа выполнена в Институте истории ордена Ленина Академии наук Украинской ССР.

Научный руководитель: доктор исторических наук Р.Г. Симоненко.

Официальные оппоненты: член-корреспондент АН УССР, доктор исторических наук, профессор А.Н. Шлепаков, кандидат исторических наук Л.Н. Фурсова.

Ведущее учреждение – Институт США и Канады АН СССР.

В цей рік також було опубліковано статті:

Буржуазні «регіональні» дослідження економіки СРСР: цілі і методи (у співав.) // Зарубіжні видання про Україну. – 1975. – № 8. – С. 18-21.

«Континент» – рупор антирадянщини // Зарубіжні видання про Україну. – 1975. – № 2. – С. 21-26.

АМЕРИКАНСЬКА МОЛОДЬ І РЕЛІГІЯ

(у співавторстві з О. Потехіним)

Навіть найбільш заповзятливі захисники американського способу життя останнім часом усе частіше змушені визнавати, що процес занепаду всієї системи моралі та етичних цінностей у США набрав катастрофічного характеру. «Летаргія», «духовна спустошеність», «розчарування», «хаос» – такими словами характеризують буржуазні ідеологи моральний стан американського суспільства.

Відомий соціолог В. Паккард, наприклад, у книзі «Країна чужих» показує, як індивідуалізм породжує насильство. «Корені невдоволеності економічними, культурними та моральними аспектами капіталізму, – підкреслювала газета «Нью-Йорк таймс», – проникли глибоко й продовжують проростати далі». Відомий психолог, спеціаліст з молодіжних проблем К. Кеністон, керівник дитячого фонду Карнегі[□], прийшов до висновку, що багатьом юним американцям властиві почуття втрати сенсу життя, неспроможність змінити на краще відносини між людьми в капіталістичному суспільстві.

Але ж людина не може існувати без позитивних суспільних ідеалів, в атмосфері ворожнечі. Особливо гостро відсутність мети, заради якої варто жити, дегуманізацію та апологію споживацтва відчуває молоде американське покоління. За цих обставин релігія в США претендує на те, щоб заповнити духовний вакуум. Певною мірою їй вдається розіграти роль «духовного поводиря» молоді.

Як відомо, в Сполучених Штатах церква формально відокремлена від держави, але їх інтереси тісно переплітаються. У виступах політичних діячів та

[□] Фонд Карнегі – впливова філантропічна організація, названа на честь її засновника, відомого мільярдера.

бізнесменів часто-густо зустрічаються звертання до бога, посилення на релігійну мораль. Релігія пропагується як основа американського «національного духу» і «способу життя». Засідання Конгресу починаються, як правило, з молитви, що її читають священники, які перебувають на державній службі. В ході судочинства присягають на біблій.

Церква в США стала частиною могутнього пропагандистського апарату держави. Фактично вона користується дотаціями і субсидіями уряду, не сплачуючи податків за майно і прибутки.

Релігійність вважається в США ознакою благонадійності, і для того, щоб зайняти в суспільстві належне становище, бути стопроцентним американцем, більшість населення (близько 63 процентів) відносить себе хоча б формально до якоїсь релігії.

Основними віросповіданнями є протестантизм (72 мільйони чоловік), католицизм (48 мільйонів чоловік), іудаїзм (близько 6 мільйонів чоловік). У країні налічується 4 мільйони православних і 100 тисяч буддистів.

Причетність громадянина до однієї з конфесій в сучасній Америці у багатьох випадках є ознакою його національного походження та соціального стану. Як правило, протестанти – це англосакси, католики – здебільшого італійці, ірландці, німці, французи, іспанці, поляки; православні – росіяни, українці, болгары, греки та ін. Плюралізм американської церкви пов'язаний з прибуттям у США в різні періоди іммігрантів з країн Європи, Азії та Африки. Ці люди привозили з собою на новий континент не тільки свою мову, звичаї, елементи культури, але й релігійні уявлення, які під впливом життя в Америці хоч і змінювались, але все ж таки зберегли свої особливості.

Релігія в США, як і в будь-якій іншій капіталістичній країні, захищає інтереси правлячого класу, котрий використовує її для того, щоб відвернути маси трудящих від боротьби за свої права. Не випадково пожертвування на церкву від можновладців щороку становлять 10 мільярдів доларів. Уся діяльність церкви пройнята класовим духом.

У сучасних умовах загострення ідеологічної боротьби та поширення масштабів демократичного молодіжного руху найбільш далекоглядні священнослужителі намагаються знайти нові, витонченіші форми впливу на молодь. Вони вважають, що ліквідувати соціальні лиха суспільства можна шляхом «морального відродження», яке аж ніяк не загрожує основам капіталістичного суспільства. В той же час діяльність правих елементів у церковному русі спрямована на захист найбільш реакційних ідей, вони навіть закликають до фізичного знищення вільнодумців.

У сучасній системі засобів наступу буржуазної ідеології на умі молодого покоління значне місце відводиться релігії. Дві найбільші релігійні молодіжні організації США – Американська асоціація молодих християн (ІМКА) та Американська асоціація молодих християнок (ІВКА). В рядах першої близько 3,8 мільйона чоловік, другої – трохи більше як 2 мільйони.

ІМКА, зокрема, головним своїм завданням вважає «завоювання юнаків і дівчат на бік Ісуса Христа». Далі її верхівка демагогічно обіцяє: служити молодим людям, незалежно від їх раси, кольору шкіри і віросповідання. Такі ж положення та ідеї бачимо і в організації Американської асоціації молодих християнок. Ця організація має допомагати своїм членам «розвивати в собі впевненість і самоповагу, вміння ставати відповідальними членами своїх сімей і суспільства, визнавати гідність усіх людей, працювати в інтересах поліпшення взаєморозуміння між расами, розвивати здібності до керівництва».

Звичайно, такі гучно розрекламовані цілі цих організацій не можуть не заманювати в їх ряди молодих американців. Тим більше зараз, коли один по одному руйнуються ідеали молоді, що прагне до суспільно корисної, гуманістичної діяльності, можливості для якої в сучасній Америці надто обмежені.

Організація веде пропагандистську роботу серед широкого кола молоді різного віку і соціального походження. Верхівка Американської асоціації молодих християн, як свідчать численні висловлювання її представників, головну увагу зосереджує на тому, щоб переконати молодь у «постійній правоті Америки». Керівники організації силкуються довести, що в країні нібито відсутні будь-які класові розходження й антагонізми. Вони твердять, нібито «ІМКА є рухом людей бога в дійсному світі і для дійсного світу». Враховуючи настрої американської молоді, керівництво не обходить мовчанкою і гострих проблем, «які хвилюють юнаків і дівчат США, а подеколи навіть зосереджує на них увагу. Все це необхідно для того, щоб забезпечити ідеологічний вплив на молоде покоління, втягнути його в пошуки релігійного ідеалу й тим самим звести на манівці прогресивний рух молоді.

Для того, щоб з'ясувати, що саме втовкмачують у свідомість молоді з церковних амвонів, звернімося до діяльності «Американської ради християнських церков», яку очолює Карл Макінтайер. Під виглядом боротьби за «очищення віри» Макінтайер веде широку апологетику капіталізму. Закони класової експлуатації, згідно з його проповідями, визначені богом. Головне зло він вбачає в комунізмі.

Подібно до Макінтайєра політиканствують Біллі Гарджес із своїм

«Хрестовим походом» та ватажок «Християнського антикомуністичного походу» Ф. Шварц.

Антикомуністична істерія набула поширення і серед інших релігійних організацій, зокрема такої, як «Молодь за Христа», заснованої ще 1943 року. Втім, тих молодих людей, які не піддаються безглуздій пропаганді правих, теж намагаються залучити до релігійної діяльності. Для них запропонували дещо модифіковані приманки – оголосили Христа... великим революціонером.

Подекуди в США можна побачити плакат, зроблений за зразком поліцейського повідомлення: «Ісус Христос. Розшукується за підривною діяльністю, заклик до заколоту та змову з метою скинути законний уряд. Бідно зодягнений. Говорить, що він син тесляра. Фізично виснажений... Професійний агітатор». Тут же повідомляються його особливі прикмети: руда борода, на руках та ногах сліди поранень і таке інше.

У людини із здоровим глуздом може виникнути законне запитання: навіщо ця бутафорія? Та в неї чітке призначення – привернути увагу молоді (яка виступає проти воєнних приготувань, за збереження миру тощо) до релігії, до образу Христа як єдиного дороговказу.

Якого розмаху в сучасній Америці набрала релігійна пропаганда, говорить і така картина. Одного дня на майдані біля підніжжя хмарочосів Далласа зібрався величезний натовп. Юнаки і дівчата з 70 країн світу з'юрмилися тут, щоб прославити «повернення Ісуса Христа». Проповідник, один з ініціаторів цього «хрестового походу», урочисто проголошує: «Прийди до нас і допоможи змінити світ!» Посилений численними гучномовцями, його голос лунає в усіх кутках площі. П'ять днів тривала ця зустріч. Закінчилась вона концертом – «Ісус мюзикл фестиваль».

Нью-Йоркський театр М. Геттінгера вперше поставив біт-оперу «Ісус Христос – суперзірка», яка обійшла театри всього західного світу. В опері Ісус постає простим хлопцем, добрим і славним, майже хіппі, близьким до тих, котрі в пошуках якогось заняття блукають по країні. Як зустріла такий витвір «поп-культури» американська церква? В той час, коли рядові віруючі вчинили біля театру демонстрацію протесту, отці церкви поставились до «нового» Ісуса з електрогітарою досить доброзичливо. Проповідник Р. Хуг заявив: «Молодь шукає авторитетів, любові, порозуміння. Цей Ісус дає їй те, чого не можуть дати батьки».

Ісус перетворився на черговий модний товар. Його зображення з'явилися на майках, джинсах та інших товарах шир-потребу. Заодно в хід пішли Будда, Крішна, Вішну і т. д.

Буржуазне суспільство Америки вже давно неспроможне запропонувати якусь гідну мету, яка б стала змістом життя молодої людини. Особисте збагачення, накопичення грошей, благополуччя в світі наживи пропагуються як єдині, гідні наслідування ідеали. Тому й не дивно, що частина американської молоді, безнадійно розчарувавшись у дійсності, починає звертатись до примарного світу релігії та містики.

Втім, ілюзії не можуть довго тішити розум молодої людини, повної сил і дійової енергії. Щоправда, суспільство США терпимо ставиться до існування різного роду молодіжних комун, у тому числі й релігійних, – адже вони не загрожують його основам. Більше того, офіційні кола таке місіонерство спрямовують у вигідне для себе русло, щоб відвернути стихію молодіжного бунту від насущних проблем революційного перетворення суспільства.

Якщо ж молодого американця не задовольняють традиційні боги, йому пропонують як духовного пастиря.. диявола. «Церква сатани» – не нове явище, але в 70-ті рр. до неї приєдналося багато нових, молодих членів. Центр її розташований у фешенебельному кварталі Сан-Франціско, філії розкидані по всій країні. Обряд хрещення молодих послідовників сатани здійснює її голова Шандор Лавей, у минулому поліцейський фотограф. В нього лиса голова, суворі очі та чорна борода, коли він звертається з молитвою до сатани, за вівтар йому править гола дівчина.

Проповідник бажає віруючим, щоб їх ненависть та любовоастрастя дістали гідне втілення. На стелі – зображення сатани з козлиною головою та жіночим бюстом, чорти з крилами ангелів, черепи. Неофіти церкви сатани підходять хреститися голими. Лавей торкається кінцем меча їх голови, грудей, живота. Присутні радісно викрикують. Потім новонавернений платить 20 доларів.

Окультизм і сатанізм такі ж характерні для Америки явища, як і проповідники, що виступають по радіо й телебаченню і торгують богом, як це робиться, скажімо, з холодильниками. Журнал «Тайм» писав про масове поширення окультизму в країні, а Асоціація церков свідчить, що існує понад 400 релігійних спілок, заснованих не на вірі в традиційних богів.

Сучасна американська церква та її організації мають у своєму розпорядженні новітні технічні засоби пропаганди та інформації: радіо, телебачення, пресу тощо. Все це використовується для поширення релігії в суспільстві, насамперед серед молоді. Цій меті служать і парафіяльні школи, в яких чимало часу відведено вивченню релігійних предметів. Характерно, що в умовах поглиблення соціальної кризи, зокрема в системі освіти США, церква помітно розширює сферу свого впливу в цій галузі. Особливо чітко виявилася ця

тенденція в середині 70-х років.

Газета американських комуністів «Дейлі Уорлд» неодноразово зазначала, що загальноосвітні школи внаслідок скорочення витрат на соціальні потреби переживають кризу. В той же час релігійні школи процвітають. Так, наприклад, у кінці першого півріччя 1975-76 навчального року в Бостоні загальноосвітні школи залишило 15 000 учнів і в цей же час спостерігалось значне збільшення учнів у церковних школах. Ці ж явища властиві й для інших міст і штатів Америки.

Наведені вище факти свідчать, що релігія в США завжди намагалась проникнути у свідомість людини, використовуючи для цього будь-яку нагоду. І дуже привабливим об'єктом щодо цього є молодь, особливо та її частина, яка незадоволена своїм становищем у суспільстві й шукає ідеалів поза боротьбою за краще майбутнє.

Справжній шлях до подолання моральної кризи суспільства, до розв'язання найгостріших проблем молоді вказує Комуністична партія США, єдина політична сила в американському суспільстві, що послідовно й неухильно виступає як захисник інтересів молодого покоління. Майбутнє – за силами прогресу, які уособлюють комуністи, за комуністичними ідеалами. Правильність цього положення підтверджується зростаючим авторитетом марксистської молодіжної організації в США – Спілки молодих робітників за визволення, яка перебуває в авангарді боротьби молодого покоління за соціальний прогрес.

Опубліковано: Людина і світ. – 1976. – С. 52-54.

БОРОТЬБА ПРОГРЕСИВНИХ СИЛ ФРН ЗА ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ СИСТЕМИ ОСВІТИ

(у співавторстві з М. Б. Євтухом)

Сьогодні стає все більш очевидним, що імперіалістична система освіти у Федеративній Республіці Німеччини не в змозі забезпечити молоде покоління такими знаннями і професійною підготовкою, які б відповідали зростаючим вимогам його трудової і суспільної діяльності. На початку 60-х років офіційні кола вважали, що існуюча в країні система освіти здатна виконувати покладені на неї завдання, але згодом населення почало відверто виявляти невдоволення нею. Так, під час опитування, проведеного мюнхенським інститутом громадської думки, кожен другий житель ФРН назвав існуючу систему освіти застарілою. А дані анкетування, здійсненого цим же інститутом на початку 70-х років, були ще красномовнішими: 77% населення вважали за необхідне провести докорінні перетворення в галузі освіти з тим, щоб всі діти мали рівні освітні можливості [1, 124].

У Федеративній Республіці Німеччини ось уже протягом багатьох років на різних рівнях ведуться пошуки шляхів здійснення реформи системи освіти, починаючи від «народної школи» і кінчаючи вузами. Ще 1966 року розпочала роботу Комісія освіти, яка за чотири роки (1966 – 1970) розробила безліч проектів і різних настанов з цього питання. Здійснення так званого «структурного плану» ведеться з 1970 року після того, як він був схвалений на конференції міністрів культів усіх земель ФРН[□]. В основу реформи покладено забезпечення «рівності шансів» [2, 339], що має означати надання однакових

[□] В адміністративному відношенні ФРН поділяється на 10 земель. Питаннями освіти в кожній з них займається земельна адміністрація через міністерство культів. Більш докладніше про шкільну систему в Західній Німеччині див.: Малькова З.А., Вульфсон Б.Л. Современная школа и педагогика в капиталистических странах. М., «Просвещение», 1975, с. 135-142; Кольчугина М.Б. ФРГ: образование и экономика. М., «Наука», 1973.

можливостей на здобуття освіти всім соціальним групам населення. Згідно з «структурним планом», цього можна досягти через так звану диференційовану загальну школу з єдиним навчальним і виховним планом для всіх дітей, незалежно від їх соціального походження. Незначна кількість таких шкіл, що дають середню освіту, вже функціонує[3]. Але вони не в змозі охопити всіх учнів, а для більшості вихідців з низів, як і раніше, освіта обмежується «народною» або реальною школою. Ще на початку ХХ століття Н. К. Крупська, підсумовуючи своє знайомство з системою народної освіти в Німеччині, звертала увагу на те, що в «народній школі», «мета якої – виховати старанного, слухняного робітника», молодь отримує фальсифіковані знання [4, 384].

Аналіз проектів, планів і постанов, що стосуються реформи шкільної, професійної і вищої освіти та їх втілення у життя, незаперечно свідчить, що вона проводиться в напрямку зміцнення державно-монополістичної системи, влади монополій. На перший план висувається ідея «економізації» і «раціоналізації» школи, що передбачає скорочення терміну навчання з одночасним підвищенням вимог і збільшенням кількості учнів у класах, прищеплення їм ідей «класового миру». Журнал «Марксистіше блеттер», орган Німецької комуністичної партії, писав, що в основу освітньої політики пануючого класу взято лише заходи, які не передбачають справжніх демократичних перетворень. «А така політика в галузі освіти, спрямована проти інтересів трудящого населення і проти молодих людей нашої країни. В результаті виходить не знищення привілеїв на освіту, а, навпаки, відверта селекція, яка ще більше посилить існуюче занедбання дітей робітників» [5, 28].

В чому ж це проявляється? Передусім, в антинародній спрямованості політики уряду ФРН в галузі освіти, міцному союзі з монополістичним капіталом. Саме під тиском монополій уряд ФРН на 17,1 млрд., західнонімецьких марок скоротив раніше заплановані кошти на освіту на 1973-1985 роки [5, 30]. Таке скорочення відчутно позначилось на всіх школах і особливо на професійній підготовці учнів. Внаслідок цього 30 000 випускників шкіл не можуть продовжувати навчання в профучилищах, щоб здобути спеціальність, і збагачують армію безробітних.

В середній школі ФРН на сьогодні багато невирішених проблем: нестача педагогічних кадрів, підручників і наочних посібників, незадовільна матеріальна база і т. д. Крім того, внаслідок «заморожування» коштів на розвиток освіти в країні взагалі складається парадоксальна ситуація: при надзвичайно гострій потребі у вчительських кадрах в 1976 році нараховувалось 10000 безробітних педагогів.

У багатьох заявах офіційних кіл Бонна досить часто звучать слова про те, що уряд асигнує на потреби освіти максимально можливі кошти. Насправді ж це не так. Федеративна Республіка Німеччини взагалі на одному з останніх місць серед великих капіталістичних країн щодо фінансування освіти. І це в той час, як неодноразово відзначала прогресивна західнонімецька преса, коли витрати на озброєння в країні швидко зростають і нині сягають 15 млрд. марок [6]. Це негативно позначається на фінансуванні різних соціальних потреб, в тому числі й освіти. Помітно знижується якість навчального процесу і знань, які одержують випускники шкіл, училищ і вузів. І досить часто підприємці відмовляють у роботі молодим людям, мотивуючи це їх «слабкою професійною підготовкою».

Нині, в умовах зростання безробіття, у ФРН висуваються різні «теорії», мета яких виправдати недостатній рівень освіти молоді її «слабкими можливостями до навчання» і «професійною незрілістю». Міністр культів землі Баден-Вюртемберг проголосив навіть «право на нерівність» щодо професійної придатності молоді. Доречно згадати при цьому досить популярну в німецькій буржуазній педагогіці початку ХХ століття «теорію обдарованості», згідно з якою просування по соціальній драбині відкривалось тільки талановитим. В умовах капіталістичного суспільства талант, як правило, визначається наявністю відповідної суми грошей, а це значить, що для основної маси населення явно обмежуються можливості здобути освіту і високу професійну підготовку. Кодифікація цієї «теорії» нині на озброєнні офіційних кіл ФРН.

Разом з тим концерни, підприємці зовсім не дбають, щоб зміцнити матеріальну базу навчальних закладів, повністю забезпечити їх учителями. Навпаки, останнім часом вони йдуть на скорочення місць в училищах. Так, у 1974 році підприємці бойкотували 250 000 місць у профучилищах і на заводах [7]. У результаті такої політики концернів і підприємств західнонімецькі професійні училища, за словами експертів з питань профосвіти, залишаються тією ділянкою народної освіти, яка найгірше забезпечується коштами та кадрами [8, 33]. І це не зважаючи на те, що в країні неодноразово вживалися різні заходи, що зобов'язували підприємства матеріально посилити підготовку висококваліфікованих робітників. Але бажаних результатів так і не досягнуто; як зазначається в багатьох дослідженнях з питань розвитку освіти у ФРН, вона, по суті, перебуває в постійній кризі [5, 28]. А звідси, не зважаючи на реформу, все більше зростає невдоволення населення країни існуючою системою навчального процесу в школі, підготовкою кадрів у вузах. Відверто висловлюють думки про недоречність освітньої реформи студенти університетів, учні середньої і професійної школи, все більше шириться рух за

демократизацію народної освіти, переростаючи в один з могутніх і впливових рухів, особливо в середовищі західнонімецької молоді.

Прогресивні сили країни – насамперед комуністи, а також молодіжні організації, які працюють з ними в тісному контакті (Спілка німецької робітничої молоді, марксистський союз студентів «Спартак» та ін.), профспілки, жіночі організації і т. д. – вважають боротьбу за докорінні перетворення в галузі освіти як складову частину загальнодемократичного руху.

В авангарді боротьби за демократизацію системи освіти у ФРН йде Німецька комуністична партія. На своїх з'їздах, в документах цим питанням комуністи приділяють значну увагу. Зокрема, в 1970 році на засіданні правління НКП в Дюсельдорфі була схвалена програма: «Освіта, суспільство, майбутнє. Пропозиції НКП щодо демократичної системи освіти». В цьому документі розкривається справжня суть буржуазної політики «рівних шансів в освіті», яка передбачає використання школи в інтересах капіталу. Комуністи вважають, що в країні повинна бути створена така система освіти, яка б давала можливість для розвитку здібностей кожного члена суспільства, для виховання людини, яка б, «пізнаючи закони суспільного розвитку, могла свідомо будувати своє життя і брала активну участь у боротьбі за суспільний прогрес» [5, 28].

З цією метою Німецька комуністична партія бореться за припинення в школах будь-якої антикомуністичної, мілітаристської і націоналістичної пропаганди, расової дискримінації і вихвалювання війни, проти ліквідації впливу на школу монополістичних об'єднань, виділення більше коштів на розвиток народної освіти за рахунок скорочення витрат на озброєння, за надання всім дітям дев'ятирічної освіти, збільшення мережі дошкільних і спеціальних закладів, розширення прав батьків, педагогів і учнів у шкільних радах, батьківському й учнівському управлінні [9, 303].

Втілення в життя програмних положень Німецької комуністичної партії з питань розвитку освіти відповідає запитам найширших верств населення ФРН, дає єдино можливий і правильний вихід школи з існуючої глибокої кризи.

На з'їзді НКП в Бонні (1976 р.) комуністи ще раз запропонували чітку програму вимог з метою перебудови системи навчання у професійних училищах. Серед них – вимоги до великих концернів виділити 250 000 навчальних місць для випускників «народної школи»; щоб кожен учень після закінчення професійного училища одержував роботу, яка б відповідала його фаховій підготовці; збільшення коштів на розвиток профосвіти тощо [10]. Два роки тому на гамбурзькому з'їзді (1974 р.) Німецька комуністична партія, звертаючи увагу на елітарність вищої освіти в країні, однією з головних вимог у

боротьбі за прийняття нового закону про вищу школу зажадала демократизувати вищу школу, зробити її доступною для всіх, «хто одержав відповідну для цього кваліфікацію і особливе стимулювання для тих, хто внаслідок існуючої системи освіти позбавлений цього» [11].

Однак урядова адміністрація проводить зовсім протилежну політику. Тому комуністи, розуміючи, що в капіталістичному суспільстві демократичні свободи завойовуються в постійній боротьбі з буржуазією, активно наполягають на реалізації своїх пропозицій. До цього вони залучають широкі кола громадськості. У конференції НКП в Кьольні (1974 р.), присвяченій питанням розвитку народної освіти, взяли активну участь робітники, члени батьківських комітетів. З ініціативи західнонімецьких комуністів часто проводяться демонстрації проти гонки озброєння під гаслом: «Освіту замість бомб!»

Важливою ділянкою боротьби за вихід з освітньої кризи Німецька комуністична партія вважає виступи проти заборони на професію[□]. Адже серед згадуваних 10 000 безробітних вчителів значна частина таких, кому було відмовлено в роботі з політичних міркувань (комуністи, члени інших прогресивних організацій, участь у демонстраціях протесту тощо). Так, до речі, трапилося з вчителькою з Франкфурта-на-Майні Ангелікою Вагнер та її п'ятнадцятьма колегами, яких звинуватили у виступі за підтримку ратифікації Московського і Варшавського договорів, вимог НКП, в яких зазначалось, що боротьба за демократичну реформу освіти – це класова боротьба і т. д. Комуністи ФРН наполегливо вимагають припинити дискримінацію вчителів.

З процесом демократизації системи народної освіти західнонімецькі комуністи пов'язують викорінення з навчальних програм і підручників антикомунізму. Це в першу чергу стосується підручників з історії, суспільствознавства, географії. В них спотворено показано історію робітничого руху в країні, жодного слова не говориться про революційні традиції німецького пролетаріату. В таких підручниках тенденційно подається матеріал про міжнародні відносини Федеративної Республіки Німеччини, вони наповнені старими антикомуністичними постулатами типу «Більшовизм – загроза всьому людству», наклепами на СРСР та країни соціалістичної співдружності, підручники пропагують доктрину «тоталітаризму». Як писала газета «Unzere Zeit», такі підручники суперечать процесові розрядки міжнародної напруженості і аж ніяк «не роблять внесок у справу виховання дітей у дусі порозуміння між

[□] Згідно з «Постановою про радикально настроєні елементи», у ФРН заводяться досє на громадян, що перебувають на державній службі: викладачів середніх шкіл і вузів, співробітників радіо і телебачення, органів соціального забезпечення і т. д. За період з січня 1973 по березень 1976 року в спеціальні картки занесено 50 000 імен, з яких 6000 виявлено «підозрілими».

народами, у справу миру і гуманності» [12]. В зв'язку з цим комуністи висунули такі гасла: «Визнання кордонів!», «СРСР – наш партнер, а не ворог!», «Геть антикомунізм з шкільних підручників!» [9, 306].

Невтомна боротьба Німецької комуністичної партії за інтереси молоді знаходить все більше визнання серед учнів середніх шкіл, профучилищ, вузів, зростає її авторитет [13].

Під впливом комуністів рух за демократизацію системи освіти у ФРН помітне зростає. Про це красномовно свідчать події останніх років. Скажімо, учні профучилищ разом з випускниками шкіл, очолювані профспілками, ведуть рішучу боротьбу з свавіллям підприємців. У 1975 році в Франкфурті-на-Майні і Дортмунд відбулися великі демонстрації, організовані Союзом німецьких профспілок, учасники яких вимагали поліпшення профпідготовки спеціалістів. Останні конгреси СНП засвідчують, що питання освіти займають у діяльності профспілок значне місце. Ними були прийняті такі документи, як «Політичні вимоги для молоді СНП», «Вимоги СНП з професійної освіти», «Тези СНП з приводу вузівської політики» тощо. Включені в ці документи вимоги – в більшості вони співпадають з вимогами комуністів – свідчать про перетворення профспілок в активну силу в боротьбі за освіту й виховання.

Іншим загоном руху за демократизацію освіти виступають Спілка німецьке робітничої молоді (СНРМ), студентський марксистський союз «Спартак», дитяча соціалістична організація «Юні піонери». Вони постійно виступають на боці працюючої і студентської молоді, учнів середніх шкіл і училищ. Члени цих організації активно підтримують

Німецьку комуністичну партію, зокрема вимоги по докорінній перебудові системи народної освіти. Разом з тим ці організації проводять демонстрації, збори, влаштовують «трибунали» над концернами та їх керівниками. Суд молоді над монополістичним капіталом – одна з форм боротьби за права учнів на підприємствах. Такі «трибунали» (близько 4,5 тисяч учасників) проводились проти концернів Сіменса й Тіссена. Готуючись до свого V конгресу (грудень 1976 р.), СНРМ виразила готовність й надалі боротися за право трудової молоді на одержання висококваліфікованої професійної підготовки.

З часу свого заснування (1974 р.) організація «Юні піонери» розробила вимоги, які передбачають забезпечення прав на освіту, припинення дискримінації дітей за їх соціальним походженням, вилучення антикомуністичних фальсифікацій з шкільних підручників, скасування закону про «заборону на професію».

У вищих навчальних закладах ФРН народжується єдиний фронт студентів,

об'єднаних в Союз німецького студентства. Його відділи, які існують майже в усіх університетах, особливо активізували виступи проти реакційного закону про вищу школу. І хоч цей закон під тиском монополій був схвалений минулого року боннським парламентом [14, 3], але студенти не припинили боротьби за демократизацію вищої школи.

Характерною ознакою сучасного руху за демократизацію системи освіти у Федеративній Республіці Німеччини є не тільки участь в ньому представників різних соціальних верств і організацій, а й пошуки спільної платформи виступів і вимог. У програмах вищезгаданих організацій чимало спільного; всі вони, висуваючи специфічні освітні вимоги, в центр уваги ставлять питання докорінної перебудови середньої, професійної або вищої школи, за їх демократизацію, щоб кожен ступінь школи був доступним найширшим масам.

Зацікавленість громадськості ФРН у вирішенні невідкладних проблем освіти виявляється в масовості виступів трудящих. Наприклад, в сорока містах землі Нижня Саксонія в лютому 1976 року відділи профспілки працівників виховання і науки провели мітинги, збори і демонстрації під гаслами: «Зменшити витрати на озброєння – збільшити на освіту!», «Геть заборони на професію!», «Щоб не пропадали уроки – наймайте всіх учителів!» Серед 10 000 їх учасників були не лише члени цієї профспілки, а й вчителі, батьки, учні, представники громадськості Кьольна, Ганновера й інших міст. А в роботі конференції на тему «30 років боротьби за демократичну освіту» (1975 р.), яку організував Німецький союз миру, взяли участь передові сили багатьох університетів ФРН.

Прагнення західнонімецьких прогресивних сил об'єднуватись у боротьбі за спільні вимоги має особливе значення. Справа в тому, що в умовах поглиблення загальної кризи, інфляції правлячі кола ФРН намагаються весь тягар перекласти на плечі трудящих, шукають компромісів за рахунок скорочення витрат на соціальні потреби, в даному випадку за рахунок освіти. Боячись все зростаючого невдоволення «компромісною» політикою, вони з допомогою своїх агентів, різних реакційних сил, хочуть розколоти демократичний рух, послабити його. Наприклад, такі спроби робилися під час могутніх заворушень (1974 р.) в університетах Бохума, Франкфурта-на-Майні, Хайдельберга та інших міст.

Про те, що дають об'єднані дії різних верств, засвідчують виступи вчителів, учнів і батьків землі Бремен. Вони домоглись, що бременський ландтаг, незважаючи на опір фракції ХДС, схвалив 1974 року новий закон про підготовку кваліфікованих вчителів, у якому враховано вимоги, що висувались.

Нині боротьба триває, наступний її етап – уніфікація всієї системи освіти [15]. В багатьох випадках на вимогу учнів, учителів, студентів, прогресивної громадськості на роботу в школи і вузи були поновлені викладачі, яких звільнили згідно з існуючою «Постановою про радикально настроєні елементи».

Як результат боротьби Німецької комуністичної партії, профспілок, прогресивних молодіжних організацій і самих учнів є прийняття «Закону про професійне навчання», який вперше розробив єдині й обов'язкові правила в деяких сферах профосвіти, а також заходи уряду по координації роботи федеральних, земельних і господарських органів по підготовці кваліфікованих робітників.

Звичайно, не всі з прийнятих під тиском демократичних сил заходи, повністю здійснюються на практиці. Цьому всіма засобами прагнуть перешкодити підприємці. Тому прогресивні сили усвідомлюють, що завоювання певних прав – тільки перший етап боротьби з монополістичним капіталом, наступний – втілення їх у життя. Саме тому комуністи докладають чимало зусиль для створення міцного і єдиного фронту боротьби за демократизацію системи освіти у ФРН. З цією метою вони прагнуть донести до кожного учасника руху, що ця боротьба матиме успіх, якщо вона буде пов'язана з класовою боротьбою за докорінну перебудову існуючої в країні суспільної системи.

В умовах загострення загальної кризи капіталізму суперечності, які існують в усіх галузях суспільного життя, в тому числі і в сфері освіти, буржуазне суспільство не здатне вирішити. Вони можуть бути ліквідовані спільними зусиллями всіх прогресивних сил країни на чолі з комуністами, адже саме комуністи, підкреслювали в Маніфесті комуністичної партії» К. Маркс і Ф. Енгельс, «...відстоюють спільні, незалежні від національності інтереси сього пролетаріату, ...на різних ступенях розвитку, через які проходить боротьба пролетаріату з буржуазією, вони завжди є представниками інтересів руху в цілому» [16, 421].

Конкретний приклад боротьби за дійсно народну освіту в ФРН – ще одне свідчення того, що комуністи справді йдуть в авангарді класових битв пролетаріату, на чолі руху всіх прогресивних сил суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демин А.А., Сапова Е.А. Борьба прогрессивных сил капиталистических

- стран за образование. – «Советская педагогика», 1974, № 12.
2. *Schorr K.* Strukturreform des Bildungswesens. – «Zeitschrift für Pädagogik», 1971, № 3.
 3. *Коваленко Ю.И.* Социальная интеграция детей трудящихся в общей школе ФРГ. – «Советская педагогика», 1975, № 9.
 4. *Крупська Н.К.* Педагогічні твори в десяти томах, т. I. К., «Радянська школа», 1963.
 5. *Buscher J.* Ideologische und politische Grundlagen der Bildungspolitik. – «Marxistische Blätter», 1973.
 6. «Unsere Zeit», 1974, den 31. Oktober.
 7. «Unsere Zeit», 1974, den 29. November.
 8. «Spiegel», 1974, № 28.
 9. *Sareik R.* Die bildungspolitische Alternative der Arbeitklasse und ihrer marxistisch-leninistische Partei in der BRD. – «Die marxistisch-leninistische Pädagogik – eine streitbare Waffe im Kampf gegen den Antikommunismus», Berlin, «Volk und Wissen», 1972.
 10. Gegen Jugendarbeitslosigkeit. Für eine sichere Zukunft der Jugend. Aufruf des Bonner Parteitags der Deutschen Kommunistischen Partei an die arbeitende und lernende Jugend der Bundesrepublik. – «Unsere Zeit», 1976, den 22. März.
 11. «Unsere Zeit», 1974, den 10. Dezember.
 12. «Unsere Zeit», 1974, den 30. Juli.
 13. *Von Heiseler J.* Das Verhalten der Jugend zu der Partei. – «Marxistische Blätter», 1976.
 14. «Marxistische Blätter», 1976, № 2.
 15. «Unsere Zeit», 1974, den 15. Oktober.
 16. *Маркс К., Энгельс Ф.* Твори, т. 4.

Опубліковано: Радянська школа. – 1976. – № 12. –
С. 94-98.

В ЧУЖІЙ ДАЛЕКІЙ СТОРОНІ

(у співавторстві з В.Ткаченко)

ЗА КРАЩОЮ ДОЛЕЮ

На сьогодні важко з'ясувати, хто перший з українців «відкрив Америку». Очевидно, ще й до завоювання незалежності англійськими колоніями і створення США могли бути поодинокі випадки імміграції чи тимчасового перебування окремих українців на американській землі. До речі, одним з українців, які внесли свій вклад у справу здобуття американським народом незалежності, був радник (згодом — посланник) російського посольства у США Петро Полетика. За його посередництвом американські дипломати А. Галлатін та У. Крауфорд вели таємні переговори з Росією про сприяння в укладенні миру з Великобританією.

П. Полетика виконував не тільки власне дипломатичні функції, але й сприяв розвитку наукових, літературних і громадсько-політичних контактів між народами Росії та Сполучених Штатів, за що й був обраний до складу іноземних членів Американського філософського товариства. Полетиці по праву належить одне з найбільш почесних місць в історії перших російсько-американських культурних і суспільно-політичних зв'язків.

Першим емігрантом-українцем на американській землі вважається Агапій Гончаренко, колишній священик, заарештований царським урядом за читання революційної літератури. З-під арешту він втік, 1865 року дістався Америки і оселився у Сан-Франціско. Тут Гончаренко почав видавати прогресивну за змістом газету «Alasca Negald», яка мала неабиякий вплив на американське громадсько-політичне життя 60-70-х років XIX століття.

Початок масової імміграції українських переселенців до Сполучених

Штатів за традицією відноситься до 1877 року, коли в країну прибула перша група закарпатських селян, завербованих для роботи на шахтах Пенсільванії. Масове переселення тривало аж до початку світової війни 1914-1918 років. Переважну більшість української імміграції становило збідніле селянство Галичини, Буковини та Закарпаття.

Новий приплив імміграції українців припадає на час між двома світовими війнами. Тривав він недовго і зовсім припинився після повного возз'єднання всіх українських земель в єдиній Радянській державі, коли західні області України стали на шлях соціалістичних перетворень.

Основні причини масової імміграції трудящих за океан обумовлювала загальна економічна відсталість західноукраїнських земель. Виснажлива праця, тягар політичного безправ'я і національного гніту породжували серед українських селян настрої відчаю, який гнав їх з рідної землі за океан на пошуки кращої долі.

Це явище масового переселення до Америки українців та вихідців з інших слов'янських земель переконливо-ілюструвало відкритий В.І. Леніним закон нерівномірності розвитку країн в епоху капіталізму. Економічно відсталі райони Південної та Східної Європи, де ще існували феодальні пережитки у суспільно-економічному житті, змушені були «віддавати» на ринок праці Сполучених Штатів надлишки робочої сили.

Освоєння нових виробничих потужностей в США, заселення Заходу, будівництво залізниць, промислових підприємств вимагало мільйонів робочих рук, поставниками яких були іммігранти, їх масовий приплив (лише за останні 150 років до США прибуло близько 45 мільйонів іммігрантів) давав країні робочу силу, розширював внутрішній ринок, значною мірою обумовив швидкий розвиток промисловості. Вже наприкінці XIX – початку XX століть Сполученим Штатам вдалося стати в один ряд з найбільш розвинутими капіталістичними країнами. К. Маркс і Ф. Енгельс, оцінюючи, зокрема, роль імміграції з Європи, ще 1882 року писали, що вона «...зробила» можливим колосальний розвиток землеробства в Північній Америці... дала, крім того, Сполученим Штатам можливість взятися за експлуатацію їх багатих джерел промислового розвитку в таких розмірах і з такою енергією, які за короткий час повинні покласти край промисловій монополії Західної Європи...».

Весь хід історичного розвитку США засвідчує, що імміграція, в тому числі й українська, відіграла вирішальну роль у створенні потужної багатогалузевої промисловості. Оцінюючи вклад іммігрантів у суспільно-економічне життя країни, професор історії Гарвардського університету

О. Хендлін підкреслює, що «наш розвиток як нації був значною мірою досягнутий завдяки розуму і праці емігрантів всіх рас і з усіх кінців світу... їх розум та їх праця допомогли заселити наші землі, розвинути наше сільське господарство, побудувати нашу промисловість, дати хід нашій торгівлі, відкрити багато нового...».

На час масового приїзду українських переселенців родючі землі Заходу США, придатні для землеробства, були фактично освоєні. Країна відтак найбільше потребувала робітників для промисловості.

Українські селяни, здебільшого неписьменні, не мали жодного уявлення про промислові професії. Тому іммігранти, трудовлаштовуючись у провідних на той час галузях економіки, виконували, ясна річ, найбільш прості і разом з тим найбільш трудомісткі роботи. Переважна частина українців працювала на вугільних шахтах, інші переселенці – в металургійних та металообробних галузях промисловості, на будівництві залізниць і мостів, прокладанні тунелів, у ткацькій, швейній, тютюновій і лісовій промисловості.

Американські імміграційні чиновники визнавали надзвичайну працездатність української імміграції, що складалася в переважній більшості з чоловіків віком від 14 до 44 років. Америка, так би мовити, не витративши жодного цента, набула значні контингенти готової робочої сили.

Можливість трудовлаштування визначила характер раннього розселення українців – навколо центрів гірничодобувної та металургійної промисловості, районів будівництва тощо.

Це сприяло утворенню скупчень українських іммігрантів, що в свою чергу прискорило об'єктивний процес формування української етнічної групи. В її межах іммігранти прагнули зберегти свою національну самобутність, свої культурні та побутові особливості. В умовах етнічної дискримінації, характерної для Сполучених Штатів, новоутворена група виконувала своєрідну роль захисту від насильницької американізації, яка набрала широкого розмаху на початку ХХ-го століття. За звітними матеріалами комісії міністерства охорони здоров'я, соціального забезпечення і освіти США, що вивчала мовну ситуацію в країні, від українців у цей період вимагали: «Забудь свою рідну землю, забудь рідну мову, негайно облиш всі успадковані тобою звичаї, відкинь геть, мов поношену свитину, всю твою духовну спадщину, забудь про те середовище, яке тебе створило, – все це відкинь і за один день стань американцем *rag excellence*».

Разом з тим опір примусовій американізації з боку іммігрантів не означав, що вони стали виключно на шлях консервації побуту, звичаїв чи моральних цінностей, нагромаджених історичним досвідом на рідних землях. Інші умови

життя змусили їх переосмислювати і переоцінювати досвід, набувати нових культурних ознак, норм поведінки.

ВСУПЕРЕЧ ІНТЕРЕСАМ ТРУДЯЩИХ

Оскільки українська етнічна група була соціально неоднорідною, об'єктивно стояло питання про те, яка ж соціальна сила (клас, верства) буде визначати шлях вродання українців в американське суспільство. А від цього залежало, що саме брати з американського життя, культури, з ким пов'язувати свою долю.

При вирішенні цих проблем багато залежало від загального рівня культури іммігрантів, досвіду боротьби за свої права, наявності громадських організацій тощо.

В перші роки поселення на американському континенті громадсько-політичним життям імміграції в значній мірі керувала церква. Це було зумовлено самим складом переселенців – в більшості неписьменних, без досвіду боротьби за свої права. «В непросвіченого селянина вимученого фізично на еміграції, прибитого тугою за краєм, – писав прогресивний діяч української імміграції М. Настасівський, – вона (церква – *авт.*) була якимось на свій лад виразником його етичних почувань і, крім того, зобов'язувалась ним заопікувати на чужині...».

На той час церква стала для іммігрантів найпростішою формою організації, в якій вони мали велику потребу. Зусилля церковників контролювати життя переселенців зустріли підтримку правлячих кіл Сполучених Штатів, які були зацікавлені, щоб трудящі були побожними, неосвіченими і класове несвідомими.

Як певний тип громадської інституції в сфері культури та ідеології «українська» церква відіграла двояку роль у формуванні української етнічної групи. Намагаючись зберегти свій вплив на паству в боротьбі з безліччю конкуруючих релігійних культів, вона змушена була дещо протидіяти насильницькій асиміляторській політиці правлячої Америки. Щоб не втратити своїх позицій, вона повинна була подбати про підготовку кадрів, здатних відправляти церковні служби. Задля цього їй потрібно було створити і утримувати хоча б мінімум приходських шкіл, читалень, церковних хорів тощо. Виходячи із своїх потреб, церква підтримувала також розвиток церковного образотворчого мистецтва та архітектури.

Разом з тим церква всіляко гальмувала розвиток справді демократичної світської культури, переслідувала передові ідеї, відволікала трудящих від

боротьби за економічні та соціальні права. Намагання церковників визначати етнічну належність лише за віросповіданням (католицьким, православним, уніатським) вносило розбрат в ряди американських українців. М. Настасівський у книзі «Українська імміграція в Сполучених Державах» дає таку характеристику діяльності церкви: «Боролися, греко-католики проти православних, боролися закарпатські «мадьярони» проти галицьких «польонофілів», лаяли себе взаємно, як тільки могли і вміли. Сварні зростали і це ще більше поріжнювало робітників між собою... Але усі попи на імміграції гадали в першу чергу нажитися і нічого більше».

Дух наживи заповнив не тільки церковників. Серед-переселенців знайшлися «свої ділки», які вже оволоділи розмовною англійською мовою і перейняли найпростіші методи експлуатації співвітчизників. В умовах шаленої конкуренції вони могли вибитися в дрібні хазяйчики лише за рахунок здирства із своїх же земляків. У місцях поселення іммігрантів ці пройди відкривали різного роду комерційні заклади, продуктові магазини, торгували спиртними напоями в «салунах». Вони влаштовували переїзд до Америки нових партій іммігрантів, виконували роль посередників при влаштуванні новоприбулих на роботу, брали в них на зберігання заощаджені гроші й відразу ж вкладали їх у свій «бізнес» тощо. Під час виборів партійні агенти з числа українських ділків тягли трудового іммігранта до урни голосувати, вдаючись при цьому до шантажу й залякування.

Комерсанти, церковники та політичні ділки стали своєрідними посередниками між американським суспільством і етнічною групою, наживаючись на недосвідченості й безпомічності трудового іммігранта. Вони були зацікавлені у перетворенні районів концентрації українських поселенців на монопольну ділянку своєї ділової та політичної діяльності. З цією метою верхи імміграції, безсоромно спекулюючи на національних почуттях, стали активно пропагувати ідеологію українського буржуазного націоналізму, яка мала б утримувати трудову імміграцію в стані етнічного «гетто».

Позиція ініціаторів українського «гетто» в США була теж двоякою і непослідовною. З одного боку, вони намагалися зберегти, а в перспективі й розширити поле своєї ділової активності серед української імміграції і, таким чином, пов'язували своє майбутнє із консервацією етнічної групи. З другого боку, інтереси цих дрібних буржуа зводилися ще й до того, щоб нажитись за рахунок своїх земляків і вийти, врешті решт, за рамки етнічної групи, злитися з американською середньою або й великою буржуазією.

Клерикали та дрібні підприємці українського походження доклали всіх

зусиль, щоб взяти під контроль громадсько-політичне життя іммігрантів. Особливо далекосяжні плани пов'язували вони із створенням запомогових союзів. Майже усі етнічні групи США мали такі товариства. Їх покликав до життя брак системи соціального забезпечення, а в пізніші часи – її неефективність. Завдання запомогових союзів полягало в тому, щоб підтримувати своїх членів у разі хвороби чи інвалідності, а в разі смерті допомогти сім'ї померлого.

Створення союзів знаменувало собою першу стадію організаційного згуртування українських іммігрантів. Разом з тим спритні ділки в спілці з клерикалами обрали союзи осередками своїх фінансових і політичних махінацій. Невдовзі керівництво запомоговими союзами сконцентрувалося переважно в руках клерикалів, дрібних підприємців, урядовців, життєві інтереси яких були пов'язані із подальшим збереженням створених за національною ознакою товариств. Щоб утримати союзи від розпаду, вони дедалі частіше зверталися до ідеології українського буржуазного націоналізму, насаджуючи недовір'я і пересуди серед трудящих.

З часом соціальна роль запомогових союзів стала помітно змінюватись. Коли минула хвиля масової імміграції за океан, відпала і значна частина функцій союзів: зустрічі, розміщення іммігрантів, сприяння в отриманні освіти чи набутті фаху, допомога в орієнтації та пристосуванні до нових умов праці і життя. В той же час, внаслідок боротьби американських трудящих, дещо поліпшилась система соціального забезпечення в США. Частина вихідців з України набула професії, досягла певного рівня матеріальної забезпеченості і відповідно втрачала інтерес до запомогових союзів. У міру того, як союзи втрачали своє соціально-економічне значення, вони все більше перетворювалися на політичні організації, керовані дрібнобуржуазною верхівкою.

Таким чином, за умов американського буржуазного суспільства з характерними для нього соціальними і національними суперечностями, в середовищі української імміграції відбувся процес класового розшарування. З маси іммігрантів виділився прошарок пройдисвітів-ділків, які стали на шлях експлуатації своїх співвітчизників. Це свідчило про їх прилучення до «американського способу життя», про прийняття ними цінностей і норм капіталістичного суспільства, буржуазної ідеології. Нажива за рахунок здирства із своїх земляків стала основним мірилом їх соціального престижу в Америці.

Намагаючись використати національні почуття в своїх інтересах, зокрема в конкурентній боротьбі, буржуазні елементи української етнічної групи ставили за завдання нав'язати свої інтереси всій спільноті, надати етнічній

самосвідомості форм буржуазного націоналізму. Разом з тим вони поступалися дійсно загальними інтересами української імміграції, як тільки вбачали для себе певний зиск в укладенні угоди з іншо національною буржуазією. Характеризуючи таку зрадницьку політику націоналістичної верхівки, прогресивна газета «Українські вісті» писала: «Вони... зворушливо однозгідні, якщо йдеться про спільний фронт з американською реакцією. Верхівки етнічних груп наввипередки хочуть доказати свою «суперлояльність» і «суперпатріотизм» та повністю приєднуються до постулатів реакції США в галузі соціальної політики, економіки, закордонної політики тощо».

Інтереси, ідеали і прагнення різних верств української етнічної групи не тільки не збігалися, а здебільшого були глибоко антагоністичними. Абсолютну більшість іммігрантів становили трудящі, що зрештою й визначило характер їх самоусвідомлення. Лише внаслідок перехідних факторів – неосвіченості трудових іммігрантів, ідейної та організаційної слабкості тогочасного робітничого та соціалістичного руху – певна частина української етнічної групи підпала під вплив націоналістичної ідеології. Проте ці тимчасові фактори не могли забезпечити постійного ідейного впливу верхів іммігрантів на трудящі маси, оскільки вкрай суперечливі інтереси класів і соціальних прошарків не могла об'єднати жодна «надкласова» ідеологія.

БОРОТЬБА ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА

В той час, як іммігрантська буржуазія пішла по шляху прийняття норм і цінностей американського капіталістичного суспільства, засвоєння буржуазної культури, трудова імміграція пов'язувала своє майбутнє з боротьбою американського пролетаріату, з демократичною, прогресивною Америкою. Влившись в ряди: американських трудящих, вона включалась у боротьбу проти капіталістичного гноблення. Трударі-українці вступали до американських робітничих організацій, створюючи поряд з цим і свої спілки. Вони уважно стежили також за розвитком демократичного руху на Україні.

Безумовно, процес усвідомлення масою іммігрантів своїх інтересів і свого місця в політичному житті Америки був складний і суперечливий. Різноплемянність і багатомовність промислового пролетаріату створювала додаткові труднощі. Трудящі різних етнічних груп відрізнялися і рівнем розуміння класових завдань, і досвідом організованої боротьби. Негативну роль відігравали й міжнаціональні упередження. В умовах капіталістичної формації міжетнічні відносини в США розвивалися на несприятливій основі. У стосунках між окремими спільнотами позначились нагромаджені впродовж тривалого часу

недовір'я, упередженість, ворожість, які підтримувалися всім ладом життя експлуататорського суспільства.

Найбільшої шкоди зближенню різних загонів американських трудящих завдавала етнічна дискримінація. Здебільшого вона проявлялася в наймі та оплаті робочої сили іммігрантів, а також в наданні прав громадянства (натуралізації). Дуже часто українським іммігрантам: платили наполовину менше, ніж «стопроцентним» американцям, або вже американізованим вихідцям з західноєвропейських та скандинавських країн.

Підприємцям тим легше було проводити політику дискримінації в оплаті праці, чим більше число іммігрантів не мало американського громадянства. В разі протесту з боку новоприбулого українця чи його участі в страйковій боротьбі його могли депортувати із США або ж відсунути строк натуралізації як політичне неблагонадійного на довший час.

Згідно з американським законодавством, для отримання права громадянства іммігрант мав прожити в країні не менше п'яти років, знати англійську мову, розуміти основи історії і американської конституції, а також зарекомендувати себе людиною добрих моральних якостей. Таке широке коло вимог, які висувалися до новоприбулих, переважно малописьменних українців, а також нечіткі формулювання, які можна було трактувати досить довільно, звичайно не сприяли швидкій натуралізації. Іммігрант без права громадянства перебував у цілковитій залежності від підприємця і являв собою ідеальний об'єкт для експлуатації.

Час від часу, знову ж таки діючи в інтересах великого бізнесу, адміністрація США вживала заходів, спрямованих на форсовану американізацію етнічних груп. Під час періодичних кампаній американізації широко культивувалася версія про те, що етнічні групи являють собою смертельну загрозу для державного ладу.

На практиці американізація означала пригнічення національної культури іммігрантів, позбавлення їх можливості навчатись рідною мовою, переслідування прогресивних етнічних організацій, газет тощо. Такі кампанії також не сприяли зростанню довір'я між трудящими різних національностей.

Історична необхідність «вростання» в американське суспільство, боротьби за громадянські права ставила перед трудовою імміграцією нелегке завдання – змінити в Америці звичний рід занять, професію, класову належність. Переїзд українських селян з районів напівфеодалного ведення господарства в країну передового капіталістичного виробництва вимагало від них набуття відповідного рівня освіти, нових фахових якостей, розуміння класових завдань

пролетаріату, досвіду організованої боротьби. Втягуючись у процес індустріального виробництва, вони після кількох років праці досягали кваліфікації пересічного фабричного робітника. Тенденція до підвищення кваліфікації стала особливо помітною під час першої світової війни. Американські промисловці, наживаючи на війні казкові бариші, інтенсивно нарощували виробничі потужності, широко наймаючи при цьому іммігрантів. Багато українців стали навчатися тоді у вечірніх технічних школах та на заочних курсах. Це сприяло як вивченню англійської мови, так і оволодінню виробничою кваліфікацією.

Питання набуття громадянства ставало дедалі гострішим. Кампанія американізації 20-х років, при всіх своїх негативних моментах, дещо сприяла натуралізації, і вже в 30-х роках більшість українських іммігрантів-чоловіків і близько третини жінок одержали права громадянства США. В кращому становищі перебували діти іммігрантів, які набиралися відповідних знань в американських школах. Народжені в США автоматично ставали громадянами країни.

Ці зміни не могли не позначитись на громадській активності української імміграції, яка стала пов'язувати свої інтереси із загальнопролетарською організованою боротьбою трудящих США. На цьому шляху, однак, необхідно було перебороти штучні бар'єри профспілкових лідерів та недовір'я з боку «корінних» американців. В перші роки масової імміграції непоодинокими бувала випадки, коли американські підприємці використовувала недосвідчених українців як штрейкбрехерів. Звісно, це не сприяло їх класовій репутації серед американських робітників. В міру того, як українці починали усвідомлювати необхідність організованої боротьби проти експлуататорів, відносини з «корінними» робітниками помітно поліпшувалися.

Складніше їм було порозумітися з профспілковою верхівкою Американської федерації праці (АФП), яка орієнтувалася на вузький прошарок висококваліфікованих «корінних» робітників, зводячи профспілку до замкнутої касти робітничої аристократії. Щоб перешкодити вступу іммігрантів до АФП, профспілкові боси штучно створювали найрізноманітніші перепони. Вони висували до іммігранта такі вимоги: бути натуралізованим, сплатити вступний внесок, що становив іноді 500 доларів, мати рекомендації від «корінних американців», довести своє членство в профспілці на батьківщині, заслужити позитивну трудову характеристику. Задовольнити ці вимоги українці дуже часто не мали змоги. Окремі профспілки таких вимог не висували, і саме до них ішли іммігрантські маси. Наприклад, керівники Об'єднаної профспілки гірників

відзначали, що українці виявляли більше зацікавлення у вступі, ніж англомовні робітники, і швидше сплачували вступні внески.

Єдність робітничого руху в Сполучених Штатах особливо зміцніла в роки промислової кризи 1929-1933 років. Безробіття і нужда зрівняли всіх робітників. У черзі за благодійним шматком хліба «корінний» американець забував свої «переваги» перед іммігрантом, українським у тому числі. Впродовж «нового курсу» Ф. Рузвельта цей процес згуртованості продовжувався. Саме з цим періодом пов'язані успіхи в організації масових виробничих профспілок, прийняття перших законів з соціального страхування тощо.

На той час особливе місце серед масових робітничих організацій посідав Міжнародний робітничий орден (МРО) – створена в 20-х роках організація робітничої взаємодопомоги. Вона включала в себе багато національних секцій, зокрема й українську, яка в різні періоди налічувала від 5 до 18 тисяч членів. Крім надання матеріальної допомоги своїм підопічним, МРО виконував і культурно-освітні функції: організовував школи, молодіжні гуртки, хори та ансамблі.

НА ПОЗИЦІЯХ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ЄДНАННЯ

Найвищий етап формування демократичної самосвідомості етнічної групи настає тоді, коли в її середовищі зароджується соціалістичний рух і розвивається пролетарська ідеологія.

На початку ХХ століття передові діячі української трудової імміграції почали усвідомлювати необхідність створення окремих соціалістичних організацій в складі загальноамериканського соціалістичного руху. Остаточне організаційне оформлення української організації соціалістичного напрямку відбулося 1915 року, коли Українську федерацію, що складалася з восьми відділів, прийняли до Соціалістичної партії Америки. Через два роки Українська федерація соціалістичної партії (УФСП), керована у той час А. Дмитришиним, Т. Ткачуком, М. Коржем, Д. Мойсею, налічувала вже близько двох тисяч членів. В цілому вона примикала до лівого крила соціалістичної партії. Щоправда, на її діяльності помітно позначився шкідливий вплив правих лідерів соціалістичної партії, націоналістичне настроєних діячів.

Подальший розвиток класової свідомості українців у США вимагав відмови від старих ілюзій, які не відповідали духу і обставинам нового часу і заважали набуттю нових прогресивних ідей. Величезну роль у розширенні соціальної бази демократичного руху, активізації громадської думки в середовищі трудової імміграції відіграли революційні події 1917 року в Росії і на

Україні. Передові сили українського пролетаріату з допомогою таких діячів американського комуністичного руху, як Ч. Руттенберг, вели активну боротьбу з націоналістичними і опортуністичними елементами в лавах УФСП, роз'яснювали масам світове значення революційних подій в Росії. Серед української громади відбувалися численні збори, на яких приймалися резолюції солідарності з революційною боротьбою народів Росії. В УФСП відбувалося ідейне і організаційне зміцнення послідовної марксистсько-ленінської течії. Вона відіграла видатну роль у розгортанні руху «Руки геть від Росії» під час воєнної інтервенції імперіалістичних держав проти Країни Рад.

В 1919 році на конференції лівого крила соціалістичної партії частина делегатів, а серед них і представники української федерації, висловилися за негайне створення нової, комуністичної партії. Після організаційного оформлення Комуністична партія і її складова частина УФКП, що налічувала 7000 членів, – стала визначним керівником найбільш свідомих українських трудящих США.

Щоправда, спочатку українська федерація припустилася деяких помилок. Зокрема вона закликала до бойкоту українських запомогових союзів, агітувала робітників за вихід з них. Перебороти помилки великою мірою допоміг історичний твір В.І. Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі». У ньому вказувалися шляхи подолання труднощів, властивих і робітничому рухові США.

Поширення революційних ідей серед іммігрантів-українців сприяло і їх масовій участі в громадсько-політичному житті країни, в пролетарському русі. Значний внесок у цю боротьбу зробили культурно-освітні товариства та клуби. Особливу роль відіграв Перший український робітничий конгрес (квітень 1924 р.), який представляв різноманітні організації, товариства і гуртки української імміграції. Конгрес поставив собі за мету готувати кадри свідомих борців за права трудящих шляхом організації культурно-освітньої діяльності серед широких мас. Відтак конгрес ухвалив створити постійно діючий Союз українських робітничих організацій (СУРО). Його завдання полягало у створенні українських дитячих робітничих шкіл, учительських курсів, читалень, бібліотек та гуртків художньої самодіяльності. Українською мовою видавалися прогресивні газети, підручники, брошури та деякі науково-популярні твори.

У 30-ті роки демократична, інтернаціоналістська платформа СУРО зазнала важких випробувань. Тяжкі умови економічної кризи, безробіття та інші життєво важливі проблеми надали особливої гостроти і напруження політичному життю Америки. З одного боку, робітничий рух все більше набирив сили. З другого боку, проти робітників і фермерів було організовано справжній

терор. На придушення страйків і демонстрацій кидали національну гвардію, використовувались кийок і сльозоточивий газ. Депортаційна політика також стала одним із знарядь терору.

Посилилась напруженість і на міжнародній арені. На американському континенті все більше відчувалось наростання агресивності фашизму. Українці з особливим занепокоєнням стежили за подіями в Європі. Зажерливі плани Гітлера щодо України ні для кого не були секретом. В самому середовищі імміграції активізували діяльність профашистські націоналістичні елементи. З Берліна час від часу приїздили емісари української буржуазно-націоналістичної верхівки, вели прогітлерівську агітацію.

СУРО був одним із активних загонів прогресивної Америки, які мобілізували трудящих на боротьбу проти фашизму, проти загрози війни. Під керівництвом членів Виконавчого комітету, зокрема секретаря СУРО М. Ракочого, відбувалися масові збори та мітинги, на яких перед робітниками викривалися справжні цілі фашизму та його заміри. Підтриманий українською секцією Міжнародного робітничого ордену та іншими прогресивними силами Америки, СУРО домогся того, що гітлерівським агентам не вдалося поширити свій вплив на більшість українських іммігрантів.

Демократичний, справді інтернаціоналістський світогляд кращих синів Америки, в тому числі й американців українського походження, проявився в їх безпосередній участі у боротьбі з фашизмом на боці республіканської Іспанії. З канадських і американських українців складалася сотня імені Т.Г. Шевченка. Вони воювали в батальйонах імені Лінкольна і Вашингтона, в балканських та польських з'єднаннях. У боях за республіканську Іспанію бійці інтернаціональних батальйонів набували досвіду боротьби з фашизмом, проти сил війни.

Стійкі антивоєнні настрої американського народу не завжди збігалися з ясним розумінням шляхів до забезпечення миру. Пропаганда нейтралізму та ізоляціонізму сковувала активність як «стоцентних» американців, так і іммігрантів. Однак окремі прогресивні етнічні організації, в тому числі й Союз українських робітничих організацій, особливо гостро виступали проти політики «нейтралітету». Вони наполегливо закликали підтримати заходи Радянського Союзу по створенню системи колективної безпеки, яка б заступила гітлерівській Німеччині та її союзникам шлях до нових територіальних захоптів. Більш ніж двохсоттисячна демонстрація в Чікаго іммігрантів-слов'ян на знак протесту проти розчленування Чехословаччини та проти політики «умиротворення» показала їх зрослу політичну активність. Активізувалась боротьба і проти

місцевих «умиротворителів».

Напад фашистської Німеччини на СРСР поставив на порядок денний питання про широке співробітництво радянського і американського народів на антифашистській основі. На п'ятий день після нападу відбувся масовий мітинг робітників українського та російського походження у Нью-Йорку. На ньому було затавровано фашистських агресорів і ухвалено докласти всіх зусиль до перемоги над фашизмом. Подібні мітинги відбулися і в ряді інших міст (Філадельфії, Чікаго, Нью-Хейвені), де існували відділення Ліги американських українців (ЛАУ)*.

Трудові американські українці активно включилися у боротьбу прогресивних сил Америки за подання посильної допомоги радянському народові. У збиранні грошей, медикаментів та одягу велику роль відіграли ЛАУ, Українська та Карпаторуська секції МРО, Лемко-Союз, Об'єднаний український комітет за медичну допомогу Радянському Союзові. За роки війни було зібрано близько 250 тисяч доларів, а також значну кількість медикаментів, одягу, взуття вартістю близько 500 тисяч доларів.

Вступ США у війну викликав могутній поштовх у розвитку руху солідарності з СРСР. В Америці утворилося демократичне об'єднання більш ніж 15-мільйонної маси слов'ян – Американський слов'янський конгрес. Прогресивні сили української імміграції, разом з іншими учасниками, ухвалили маніфест про розширення виробництва військової техніки, резолюцію про необхідність відкриття другого фронту, резолюцію про боротьбу з «п'ятою колоною» та прихильниками політики умиротворення фашизму. Українські діячі М. Ткач, М. Князевич та В. Рибак були обрані до складу керівництва слов'янського конгресу.

Прогресивні організації американських українців мобілізували своїх членів та прихильників на підтримку воєнних зусиль уряду США у боротьбі проти фашизму. Вони закликали їх купувати облігації воєнних позик, підвищувати продуктивність праці на виробництві, здавати кров для Червоного хреста.

Представники слов'янських груп, в тому числі й українців, становили в роки війни 51% робітників воєнної промисловості. Праця українців була належно оцінена американським урядом. Зокрема, особистий секретар президента Ф. Рузвельта послав на адресу ЛАУ та Української секції МРО листа, в якому від імені президента дякував за вклад українців у зміцнення воєнного потенціалу країни.

* Так після 1940 року почав називатися СУРО.

Велику увагу приділяли українські прогресивні організації агітації серед своїх членів та прихильників за добровільний вступ до американської армії. Всього у збройних силах США за період війни служило понад 80 тисяч українців.

Активна діяльність прогресивних сил трудової української імміграції в роки війни посилювала їх авторитет серед широких кіл демократичної громадськості країни.

Війна стала перевіркою сили демократичних, інтернаціоналістських традицій, виплечаних прогресивними силами української імміграції на американському континенті. Часи лихоліття засвідчили міцність зв'язків прогресивної імміграції з українським народом, із «землею батьків», їх симпатію і інтерес до Радянської країни, яка винесла основний тягар війни. Серед осіб українського походження помітним стало зростання національної гідності, гордості за СРСР, за український радянський народ, пожвавлення процесу консолідації на демократичній основі.

ЧЕРЕЗ ГОРНИЛО ВИПРОБУВАНЬ

З початком розв'язання імперіалізмом «холодної війни» реакційні кола США поставили перед пропагандистським апаратом завдання переорієнтувати громадську думку Америки від політики співробітництва з Радянським Союзом до конфронтації, переконати населення в реальності «комуністичної загрози». Тоді ж почалося переслідування Комуністичної партії США, проти якої був використаний закон Сміта 1940 року. Цей закон спрямовувався і проти прогресивних іммігрантських організацій. Під виглядом перегляду законів про в'їзд у США і перебування на їх території громадян іноземного походження вносяться поправки до імміграційного законодавства. Згідно з поправками, особи, які зараховувались до політичне неблагонадійних (в першу чергу учасники робітничого руху), змушені були раз на рік з'являтися для реєстрації в управлінні депортації при міністерстві юстиції. Серед багатьох свідчень українських емігрантів про життя в США, вмічених у книзі «Двісті свідків. Розповіді про Америку», знаходимо і такі: «Набути американське громадянство – мені відмовляють. Щотижня я змушений особисто зголошуватися до імміграційних властей. Це забирає в мене більш як півдня часу і вже остогидло, стало осоружним. Якби я був злочинцем, припустимо, учинив якийсь злочин і мене б засудили до 10 чи 15 років тюрми, то тепер уже відсидів би і сьогодні був би вільною людиною. А так я й сьогодні почуваю себе гірше за невільника; та й поводяться зі мною, немов з арештантом».

Розгул маккартизму в країні завдав відчутного удару по ЛАУ, яка в числі багатьох інших прогресивних іммігрантських організацій була внесена до списку «підозрілих». В репресіях проти прогресивних сил імміграції американські реакційні кола використовували націоналістичні елементи. Відкривши фактично необмежений допуск в країну «переміщенням», ці кола сприяли їх розселенню по районах проживання іммігрантів. По приїзді до Америки колишні гітлерівські колабораціоністи та бандити, що іменували себе «політичною еміграцією», стали поширювати брехню та наклепи на радянську дійсність, нагнітаючи атмосферу підозри і страху. Піднята на каламутних хвилях антикомунізму і підтримувана реакцією США, українська буржуазно-націоналістична еміграція розгорнула галасливу антирадянську діяльність.

Реемігрант Мак, який довгий час перебував у США, в спогадах, що вміщені в згадуваному вже збірнику, так охарактеризував діяльність запроданців: «До Америки їх (націоналістів – *авт.*) зараз наїхало досить багато, всі вони деморалізовані до краю. Всі брешуть, наче їх усіх один гітлерівець виховав. Сама їхня поведінка свідчить, що всі вони пройшли гітлерівську школу. Неймовірно брешуть про Україну і про Радянський Союз».

Прогресивним організаціям українців США – ЛАУ та українській секції у Міжнародному робітничому ордені – доводилося працювати в умовах шаленого цькування з боку реакційних імперіалістичних кіл та їхніх буржуазно-націоналістичних поплічників. Однак попри всі труднощі трудова українська імміграція брала все активнішу участь у прогресивному русі країни. На 12-му з'їзді, який відбувся в червні 1951 року, ЛАУ закликала трудящих українського походження «не стояти осторонь громадських справ і подій у своїх громадах, а, навпаки, активно підтримувати і приєднуватися до таких рухів і дій, які будуть корисні та в інтересах не тільки американських українців, але й американського народу».

Втілюючи в життя настанови з'їзду, ЛАУ послідовно пропагувала ідеї єднання прогресивних іммігрантських сил з усіма демократичними верствами країни. Вона виступала на захист прав національних груп, привертала увагу до гостро актуальних проблем їх становища в експлуататорському суспільстві. Завдяки цьому ЛАУ вдалося протистояти розгулу реакції в 50-х і 60-х роках» відновити діяльність значної частини своїх осередків, гуртків художньої самодіяльності.

Основну увагу в своїй діяльності на сучасному етапі ЛАУ приділяє культурно-освітній роботі. Разом з тим вона відіграє важливу роль і в інших галузях життя української етнічної групи, її члени добре знають життя трудових

верств, їх запити і проблеми. Вони спільно з прогресивною громадськістю США виступають проти наступу монополій на права трудящих. Трудова українська імміграція вносить вагомий вклад у боротьбу за розв'язання гострих міжнародних проблем мирним шляхом, вона активно виступала за припинення війни у В'єтнамі, ескалації воєнних дій в Південно-Східній Азії. Українці США приєднувалися до антивоєнних демонстрацій та походів на Вашингтон, як і всі чесні люди Америки, вимагали покласти кінець воєнному втручання в життя народів Індокитаю, скасування військового призову, припинення випробувань атомної зброї.

Активно відгукуються американські українці і на явища внутрішньополітичного життя країни. Серед демонстрантів у Детройті, що відзначали пам'ять видатного борця за права негрів М.Л. Кінга (1971 рік), були особи українського походження. Багатотисячний мітинг прогресивних сил Америки висунув, як одну з основних, вимогу зупинити кривавий терор проти лідерів національних меншостей США.

Широку кампанію в обороні Анджели Девіс провело в 1972 році Українське жіноче просвітнє товариство – один із найстаріших відділів ЛАУ, що існує близько 50 років.

Трудящі всього світу бажають жити в мирі, і вони радо вітають кожен крок, зроблений в напрямку збереження довготривалого миру. Тому з надзвичайною щирістю зустріла прогресивна громадськість Америки ініціативу двох держав – СРСР і Сполучених Штатів – про розвиток широкого взаємовигідного співробітництва. На шпальтах прогресивної преси, зокрема «Українських вістей», «The Ukrainian American», трударі українського походження схвально оцінили заходи СРСР і США до взаємного зближення, розширення контактів. Адже вони усвідомлюють, що в цьому – запорука миру, взаєморозуміння між народами обох країн. Тому американські українці разом з трудящими Америки виходили на вулиці міст сердечно вітати Генерального секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва під час його візиту до Сполучених Штатів Америки. Вони з увагою слідкували за поїздкою президентів США – спочатку Р. Ніксона, а пізніше Дж. Форда до Радянського Союзу.

Наведені факти свідчать про те, що українська трудова імміграція не стоїть осторонь важливих проблем життя країни поселення, а також міжнародних проблем. Вона постійно бере активну участь у прогресивному русі громадськості США як його складова частина.

ПЕРЕД ПРОБЛЕМОЮ АСИМІЛЯЦІЇ

З плином часу перед іммігрантським населенням Америки постають нові проблеми. В умовах наростаючих темпів науково-технічного прогресу значно посилюються асиміляційні процеси. А з ними загострилися питання про збереження культурного надбання, традицій і звичаїв своїх народів на американському континенті та перспективи існування етнічних груп у США.

В повоєнний час серед осіб українського походження відбулися значні демографічні зрушення. Висока мобільність та інтенсивне переміщення українців по всій території країни значною мірою сприяли їх дисперсному розселенню. Характерно, що в період між двома світовими війнами українська трудова імміграція в основному розселялася в середньоатлантичних та приозерних штатах – традиційних місцях поселення слов'янських іммігрантів (77 процентів українців зосередилось у Пенсільванії, Нью-Йорку і Нью-Джерсі).

Післявоєнне розселення українців значно змінюється. Нині вони проживають майже у всіх штатах країни. За даними перепису США від 1970 року, тільки в 23 штатах проживає від однієї тисячі до 180 тисяч американських українців; в інших – кількість осіб українського походження не перевищує тисячі чоловік. Причому, в період після другої світової війни для американських українців, була характерною міграція в напрямку до великих промислових центрів сходу та середнього заходу. Цим пояснюється високий процент міського населення серед українців – зараз 90 відсотків українців проживають в містах з населенням понад 25 тисяч чоловік. Найбільша кількість осіб українського походження зосереджена в таких містах: Філадельфія, Детройт, Чікаго, Нью-Йорк. Збільшення кількості міського населення серед українців відбувалося у відповідності з урбанізаційними процесами в Сполучених Штатах Америки. Для українців США, що характерно й для переважної більшості трудящих американців, властива тенденція міграції із центра міських агломерацій в зони розміщення промислових підприємств. Вони поселяються в безпосередній близькості до місця роботи, що заощаджує витрати на проїзд та зменшує витрати на квартири, ціни на які в зоні промислового виробництва дещо нижчі.

Внаслідок міграційних процесів певна частина осіб українського походження втрачає зв'язки із своєю групою, що сприяє швидкому поглиненню їх етнічною більшістю країни. Особливо це властиво для другого третього і наступних поколінь, представники яких у пошуках роботи чи здобуття освіти часто залишають місце поселення батьків.

Асиміляцію українців прискорюють також і змішані шлюби. Подекуди вони становлять від 60 до 90 відсотків загальної кількості. Ця тенденція найбільш чітко виявляється серед другого, третього і четвертого поколінь. В

національно-змішаних сім'ях паралельно з процесами мовної асиміляції відбуваються процеси американізації культури і побуту.

В сучасних умовах діє і багато інших факторів (мовна асиміляція, збільшення осіб, народжених у США і т. д.), які сприяють асиміляції етнічних груп американським суспільством. Процеси ці природні. Проте вростання вихідців з різних країн світу, в тому числі й українців, в існуюче суспільство постійно супроводжувалося їх дискримінацією у всіх сферах суспільно-економічного і політичного життя країни. Колишній іммігрант з України В. Терещенко* в своїй книзі «Америка, в якій я жив» писав, що «...в різній мірі, але за суттю більше 1/4 населення США відчуває себе громадянами другого сорту просто тому, що вони не є «стопроцентними американцями» англосаксонського походження. Окремі винятки, звичайно, бувають і успішна політична діяльність або ж наявність великої кількості доларів в кишенях інколи висувають на видні суспільні місця і не «стопроцентних американців». Але в долі країни вирішального голосу вони все ж не мають».

XXI з'їзд Комуністичної партії США, який відбувся 26-29 червня 1975 року, звернув увагу на те, що нині в країні поряд з антикомунізмом найбільш небезпечним знярядям в руках панівного класу залишається расизм, національна нетерпимість. Тому його делегати – серед них представники різних національних груп – закликали розгорнути кампанію на захист прав іммігрантів, за єдність робітничого руху й руху за рівність прав національних і расових меншостей.

Національна дискримінація по відношенню до іммігрантів постійно породжувала і породжує в них почуття протесту, що зокрема виявляється у потязі до збереження національних рис в культурі і побуті, своєрідну захисну реакцію проти насильницької асиміляції.

Американські соціологи, вивчаючи національні процеси в США, відмітили, що останнім часом в русі за громадянські права національних груп все актуальнішим стає питання самоідентифікації. «Хто я за національністю? Звідки походять мої предки?» – ось питання, на які представники національних груп шукають відповіді. Серед етнічних груп, в тому числі і української, посилюється інтерес до історичного минулого, традицій, видатних людей своєї національності, свого вкладу в трудове і культурне життя країни поселення.

Якщо представники старшого покоління іммігрантів-трудоарів постійно плекали національні традиції на американському континенті (адже вони їх

* В.Терещенко на Україну повернувся 1960 року. Нині він – доктор економічних наук, професор Інституту кібернетики Академії наук УРСР, відомий фахівець з питань наукової організації праці.

привезли з собою з України), то зацікавленість молоді «землею батьків» – явище багато в чому нове. До того ж під впливом руху негритянського населення, чіканос та інших національних меншостей США помітно зростає етнічна самосвідомість. Характерною ознакою цього процесу виступає саме підвищений інтерес представників третього, четвертого покоління до України, її народу та його культурних надбань. Велику роль у зростанні потягу до ознайомлення з країною походження батьків відіграли величні успіхи Української РСР за роки Радянської влади в складі СРСР.

Прогресивна громадськість українців США докладає чимало зусиль, щоб допомогти молодому поколінню, народженому вже у США, зрозуміти цінність культурних скарбів українського народу, пізнати правду про «землю» батьків», дати відсіч націоналістичним фальсифікаціям сучасного суспільно-економічного розвитку УРСР.

В БОРОТЬБИ ЗА ДЕМОКРАТИЧНУ КУЛЬТУРУ

Трудова імміграція, очолювана Лігою американських українців, вже з самого початку поселення в Америці боролася за утвердження і поширення передових традицій народної культури, спадщини видатних революційно-демократичних поетів і письменників України.

При СУРО, Робітничих домах створювалися гуртки художньої самодіяльності, які стали осередками духовного життя українців за океаном, їм доводилося працювати в складних умовах. Не завжди самодіяльні артисти мали приміщення для репетицій, бракувало фахівців-керівників, коштів. Внаслідок розгулу маккартизму в 50-х роках, котрий завдав відчутного удару по ЛАУ, багато колективів розпалось. І все ж, незважаючи на гоніння і репресії, певна частина груп художньої самодіяльності ЛАУ витримала важкі випробування часу.

Серед нині існуючих художніх гуртків американських українців значна частина досягла у своїй виконавській майстерності високого професійного рівня і визнання не тільки серед осіб українського походження, але й інших етнічних груп США. В цьому їм завжди допомагала палка любов до колись покинутої землі, до українського народу, його культури.

Культура завжди була і залишається тим містком, що зв'язував думи і помисли трударів на далекому материк з Україною. Адже в запальному танку, в ліричній пісні, веселій народній музиці поставав образ рідного краю, який навіки залишився в душі кожного українця, що на початку століття поїхав за океан шукати кращої долі і мріяв повернутися до рідної домівки.

Більше 50-ти років при ЛАУ існує хор ім. Леонтовича (раніше він називався Українським робітничим хором).

Зберегли своє ядро і такі колективи, як хор ім. Лисенка, мандоліновий оркестр в Діборні. Радують глядачів своїм мистецтвом танцювальні колективи Косика та «Дніпро» в Нью-Йорку, детройтський хор «Дніпро» і молодіжний хор в Ньюарку. Згадані колективи активно популяризують на американському континенті надбання української прогресивної дореволюційної і сучасної культури.

Дещо меншу роль в культурному житті українців США відіграють нині драмгуртки. На їх діяльності позначилася мовна асиміляція. Якщо, скажімо, в 20-30-х роках на сценах Робітничих домів з успіхом йшли п'єси Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Карпенка-Карого, М. Старицького, то зараз їх постановка утруднюється мовним бар'єром. Адже молоде покоління американських українців переважно користується англійською мовою, знання ж української не завжди достатні для здійснення інсценізацій на мові батьків.

Націоналістична верхівка, а надто діячі з післявоєнної «політичної еміграції» намагаються використати прагнення українців до збереження національних рис в культурі у своїх класових інтересах, засобами культури протягнути буржуазну ідеологію в свідомість трудящих українців США. З цією метою вона вдається до спекуляцій добрими іменами Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших дореволюційних письменників, котрі дорогі для кожного чесного українця Америки. Прикладом цього була антирадянська істерія націоналістичних елементів у Вашингтоні 1964 року під час відкриття тут пам'ятника Т. Шевченку. Вся суть цієї кампанії зводилась, за словами ватажків Українського конгресового комітету Америки (УККА), до того, щоб «вжити Шевченка як психологічно-політичну зброю в «холодній війні». І, звичайно, тут не йшлося про геніальну спадщину українського поета, революціонера-демократа.

Ратуючи за збереження української культури в США, націоналістичні ватажки взяли курс на утвердження в культурі і побуті американських українців застарілих релігійно-містичних звичаїв. Вони виступають за поширення традицій, які базуються на ідеологічно-християнських засадах, тобто пов'язані з релігійною обрядовістю. Все це їм необхідно, щоб заманювати осіб українського походження в облудні тенета антинародної ідеології буржуазного націоналізму.

З іншого боку, проповідуючи реакційну теорію «відособленості», «відрубності» української культури, націоналістичні елементи спрямовують свої зусилля проти проникнення в українську етнічну групу революційних ідей з

культури інших національних груп, а також етнічної більшості країни.

На противагу націоналістичним діячам прогресивні сили української імміграції з часу поселення в чужій країні не відокремлювалися від американського народу. Трудова імміграція через свої організації, пресу увійшла в сім'ю трудового народу США, принесла великі надбання культури й мистецтва українського народу до скарбниці прогресивної американської культури.

Ведучи боротьбу з реакційними елементами, прогресивні сили української імміграції, завжди активно поширювали демократичні надбання культури цієї країни серед переселенців з України та їх нащадків. Саме виходячи з таких позицій, ЛАУ ще в 50-х роках так визначила свою культурно-освітню і громадську діяльність: «...втілення всіх поступових, демократичних та миролюбивих традицій як українського народу, з якого ми вийшли, так і американського народу, складовою частиною якого ми стали...».

Діяльність, спрямовану на єднання всіх прогресивних елементів культури, ЛАУ продовжує і нині. Вона використовує для цього різноманітні культурно-мистецькі заходи, що проводяться як українцями, так і іншими іммігрантськими групами США.

Велика роль у консолідації прогресивної культурної спадщини етнічних груп належала фестивалям українського самодіяльного мистецтва. Перший фестиваль української народної пісні, музики і танцю в США відбувся в 1948 році. Через два роки був проведений другий такий фестиваль у трьох американських містах – Нью-Йорку, Детройті і Чикаго. У зв'язку з репресіями, яким піддавалась ЛАУ в період маккартизму, влаштування всеамериканських українських фестивалів припинилося. Зараз культурні заходи здебільшого проводяться лише в масштабі міст або невеликих районів, де проживає значна кількість осіб українського походження.

Під час проведення різноманітних культурних заходів населення США має можливість познайомитися з самодіяльним українським народним мистецтвом. Майстерність художніх колективів не раз викликала шире захоплення у американської публіки. Відомий американський художник Рокуелл Кент, відвідавши один із концертів української секції Міжнародного робітничого ордена, дав високу оцінку творчості самодіяльних ансамблів американських українців. В своїй книзі «Це я, господи!» він зокрема писав: «Говорячи від імені присутніх у залі, я взяв би на себе сміливість заявити, що всі ми, як один, відчуваємо, наче в наших жилах тече хоча б небагато української крові».

Характерно, що, починаючи вже з першого фестивалю, культурно-мистецькі колективи ЛАУ встановлювали тісні контакти з демократичним мистецтвом інших етнічних груп. Вони гостинно запрошують їх представників брати участь в культурних програмах, які організовує ЛАУ.

Прогресивна громадськість різних іммігрантських груп США, в тому числі і української, прагне до об'єднання зусиль у збереженні та популяризації демократичної культурної спадщини незалежно від національного походження. Яскравим свідченням цього є здійснення культурного проекту «Арров-Парк». Згідно з проектом тут мають бути побудовані пам'ятники видатним прогресивним письменникам і поетам – представникам народів, вихідці з яких проживають у США, а також відкрита бібліотека, в якій були б зібрані твори цих письменників і постів. На відкриття подарованих народом Радянської Ук раїни пам'ятників Т. Шевченку та О. Пушкіну (1970 рік) в «Арров-Парк» до Нью-Йорка прибуло понад три тисячі осіб російського, українського, білоруського, польського походження. Символом єднання прогресивних культур етнічних груп США з кращими зразками культури цієї країни стало відкриття в «Арров-Парку» поряд з пам'ятниками Т. Шевченку і О. Пушкіну пам'ятника видатному американському поету-демократу Уолту Уїтмену. Кошти на спорудження цього пам'ятника були зібрані трудящими різних національних груп США. Активну участь у кампанії збору коштів брали і американські українці. Вони називають поета «нашим Уїтменом». З цього приводу прогресивна газета «Українські вісті» (Нью-Йорк) писала: «Як з Шевченком, так і з Пушкіним Уїтмена єднає вселюдська ідея щирого гуманізму, яка рішуче, заперечує поневолення людини людиною, таврує ганьбою рабство, вселяє любов і шану до трудящих, кличе до невтомної боротьби за волю і демократію».

Представники української етнічної групи взяли також участь у мистецькій програмі з нагоди відкриття у «Арров-Парку» пам'ятника народному поетові Білорусії Янці Купалі 1 липня 1973 року. Хор ім. Леонтовича та хор «Берізка», що виступали у мистецькій програмі з цієї нагоди, познайомили учасників урочистого мітингу з українськими народними та сучасними піснями. Участь представників багатьох етнічних груп у спільних програмах – яскравий вияв почуття інтернаціоналізму трудових верств різного національного походження. Це почуття старше покоління іммігрантів передає і своїм нащадкам, широко залучаючи їх до проведення культурно-мистецьких заходів.

Однією з цікавих форм контактів прогресивного мистецтва американських українців з демократичною культурою США стали виступи відомих митців цієї країни на сценах клубів осередків ЛАУ в різних містах.

Зокрема, на сценах Українських домів перед трудящими українського походження виступали негритянський співак, полум'яний борець проти расизму Поль Робсон, виконавець американських народних пісень Піт Сігер, композитор Ірл Робінсон та інші.

На концерти художніх колективів українців США залюбки приходять представники різних етнічних груп. Ці колективи до свого репертуару включають твори багатьох народів, вихідці з яких проживають за океаном. Велику багатонаціональну аудиторію, наприклад, збирають виступи нью-йоркського танцювального ансамблю «Дніпро». Його програму складають українські, російські, білоруські, молдавські, азербайджанські народні танці.

Нещодавно народилася нова форма зв'язків – участь молоді різного етнічного походження в діяльності спільних колективів. В гуртках художньої самодіяльності, які працюють при відділеннях ЛАУ в Нью-Йорку, Детройті, Чикаго, Клівленді, поряд з українцями можна бачити молодь російського, білоруського, мексиканського походження. Різномітний склад учасників характерний для танцювального гуртка російського народного танцю в Детройті, що був створений при підтримці Російського робітничого кооперативного товариства. Прем'єра концерту цього колективу відбулася на сцені Українсько-американського дому і була схвально зустрінута любителями народного мистецтва.

Згадані факти переконливо засвідчують, що прогресивна культура української етнічної групи, зберігаючи національні риси, не стоїть осторонь від культур інших національних груп. Вона не відмежовується від них, а, навпаки, шукає контактів з усім демократичним, передовим, що має місце як у кожній етнічній групі, так і в американському суспільстві в цілому.

Розвиваючи демократичні, прогресивні елементи культури, трудящі українського походження разом з усім американським народом створюють неперехідні естетичні цінності. Прогресивний характер народної культури стає ще більш очевидним в умовах засилля буржуазної «масової культури», яка обкрадає трудящі маси, затуманює їх свідомість, прагнучи перетворити їх на споживачів примітивного духовного ерзацу, позбавленого серйозних ідей і гуманістичного змісту.

Тому боротьба передових сил американського суспільства, в тому числі і осіб українського походження, за збереження і поширення демократичної культури вносить значний вклад в загальну боротьбу проти реакційної буржуазної ідеології.

З ДУМОЮ ПРО «ЗЕМЛЮ БАТЬКІВ»

Кожен емігрант-заробітчанин, залишаючи українську землю, мріяв повернутися до неї. Доля ж склалася так, що для більшості з них ця мрія не справдилася. Але там, за океаном, трудова імміграція завжди берегла в серці своєму пам'ять про покинуту землю. Вона тяглася до всього, що нагадувало Україну. Кожна радісна вісточка від земляків зігрівала на чужині їх душі. Навіть для поселення українські іммігранти по можливості обирали місцевість, природа якої була подібна до української.

З щирою повагою представники прогресивної імміграції плекають демократичну спадщину минулого. Імена Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших українських письменників були і залишаються дорогими для них. Вони зв'язують осіб українського походження в далекому краї з «землею батьків», з її культурою.

Велику зацікавленість трудові українці Америки виявляють і до сучасного життя на соціалістичній Україні. Вони радіють її величним здобуткам в сім'ї братніх народів СРСР, разом з українським радянським народом відзначають знаменні події в житті республіки і всієї нашої країни. Так, наприклад, хор ім. Лисенка і мандоліновий оркестр української громади в Діборні великими мистецькими програмами відзначає ювілейні дати СРСР та Радянської України – річниці утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Великої Жовтневої соціалістичної революції. В 30-ту річницю визволення Радянської України від німецько-фашистських загарбників ЛАУ в Нью-Йорку 10 листопада 1974 року провела урочисті збори. На цих зборах були присутні також члени делегації УРСР на Генеральній Асамблеї ООН.

Ліга американських українців і прогресивні видання «Українські вісті», «The Ukrainian American» активно популяризують досягнення Української РСР в усіх галузях суспільно-економічного життя як серед представників своєї групи, так і серед національних груп США. На сторінках згадуваних газет постійно публікуються повідомлення про успіхи трудящих УРСР у будівництві комуністичного суспільства, про зростання добробуту радянського народу. Особливої ваги надається поширенню здобутків УРСР у сфері духовного життя, зокрема розвитку професійного та самодіяльного мистецтва, досягнень науки і освіти. Завдяки друкованим органам ЛАУ американським українцям стали добре відомі імена та твори українських радянських письменників і поетів як старшого покоління (Ю. Збанацького, О. Гончара, Ю. Смолича, М. Стельмаха), так і молодшого (І. Драча, В. Коротича, Б. Олійника та інших).

Друкуючи конкретні матеріали про досягнення України, прогресивна

преса разом з тим завдає нищівного удару по націоналістичних фальшивках про «занепад» української культури та інших вигадках буржуазно-націоналістичної пропаганди.

Трудова імміграція завжди прагнула до розширення контактів з Радянською Україною. Від прогресивних організацій українців і окремих осіб із США на адресу Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном («Україна») та культурно-мистецьких закладів УРСР приходять численні листи. В них дається висока оцінка культурним зв'язкам з Україною, підкреслюється їх велике значення для прогресивного руху американських українців. В таких листах відчувається щире прагнення простих трударів глибше пізнати життя на Україні, висловлюється захоплення її здобутками.

В свою чергу, художні організації, товариства, як і весь український народ, з чуйністю ставляться до запитів трудящих верств американських українців, до зацікавленості розквітом української радянської культури. Вони повсякчасно допомагають їм в ознайомленні з надбаннями українського народу, і зокрема в галузі культури. Ця допомога набирає різних форм. Скажімо, бібліотеки Українських робітничих домів поповнюються творами класиків і сучасних українських письменників. Репертуари існуючих хорів, оркестрів, і танцювальних колективів складаються значною мірою з музики і пісень українських радянських поетів і композиторів. Їх твори надсилаються американським українцям.

Із створенням в 1960 році Товариства «Україна» значно поживавився обмін делегаціями діячів української радянської культури і культурно-мистецьких організацій американських українців. На запрошення Товариства в 1970 році по Україні здійснив гастрольну поїздку хор ім. М. Леонтовича. Цей колектив добре знаний не лише серед українців північноамериканських країн, але й серед всього американського населення. Успіх концертів ансамблю в різних містах України засвідчив не тільки його високу виконавську майстерність, але й глибоку шану населення Радянської України до всіх тих, хто далеко за її межами, попри всі труднощі, плекає передову культуру минулого та сучасні здобутки, пропагує їх серед народів Америки.

Крім цього, на прохання ЛАУ Товариство «Україна» організовує для молодих активістів Ліги курси хореографії. В результаті творчий доробок мистецьких колективів ЛАУ поповнюється новими українськими народними та сучасними композиціями, а також танцями народів СРСР.

Населення України виявляє чималий інтерес до культурного надбання української трудової імміграції США. На Україні добре відомі імена робітничо-

фермерських поетів і письменників 20-30-х років М. Тарновського, М. Поповича, І. Зелеза та інших, а також творчість самодіяльних колективів українців США.

На справжнє свято перетворюються зустрічі українців Америки з діячами культури Радянської України. Такі зустрічі мають давні стійкі традиції. Ще в 20-х роках видатна українська співачка Соломія Крушельницька, яка гастролювала у Сполучених Штатах Америки, неодноразово виступала перед трударями – вихідцями з України. В 1946 році у США перебувала делегація представників української радянської культури у складі народних артистів Союзу РСР З. Гайдай, І. Паторжинського, поета А. Малишка, що брали участь у фестивалі самодіяльного мистецтва українців-емігрантів.

Протягом останніх років відбулися зустрічі американських українців з такими художніми колективами УРСР, як Заслужений український державний академічний хор ім. Г. Верьовки, Заслужений державний академічний ансамбль танцю УРСР під керівництвом П. Вірського, Заслужена академічна хорова капела «Трембіта» (Львів), артистами Київського театру опери та балету ім. Т.Г. Шевченка. До США приїздили і окремі виконавці – Б. Руденко, Д. Гнатюк, А. Мокренко, Є. Колесник, В. Чайка, О. Криса, поети С. Олійник, Д. Павличко, І. Драч, Р. Братунь. Багато інших творчих колективів з України відвідували Сполучені Штати в рамках культурного обміну між двома країнами, як також між Товариством «Україна» та прогресивними організаціями українців США.

Радо вітали учасники Карпаторуських фестивалів пісні і танцю посланців Радянської України – лауреатів Державної премії УРСР імені Т.Г. Шевченка заслужених артисток УРСР Марію, Даниїлу та Ніну Байко, які привезли з собою палкі вітання від українського народу і щиру народну пісню.

Всі, хто приходить на зустріч з українським радянським мистецтвом, на власні очі переконуються у брехливості і підступності націоналістичних вигадок про якийсь «занепад» української культури на радянській землі. А справжніх шанувальників культури українського народу за океаном багато. Навіть націоналістична преса змушена визнати, що «загал еміграції ...не тільки не уникає зустрічі з культурними та науковими представниками з України, а навпаки, – шукає їх, і зали, у яких відбуваються такі зустрічі і концерти, не тільки не порожні, а, навпаки, не можуть умістити всіх бажаючих прийти на ті «контакти».

Велику зацікавленість «землею батьків» виявляє прогресивна молодь українського походження, що народилася і виросла у США. Вона залюбки

слухає українські пісні і дивиться українські танці, знайомиться з іншими видами народного мистецтва. Молоді люди українського походження, як писала газета «Українські вісті», «...багаточисельно приходять на концерти, фільми і спектаклі, на яких демонструється культура нашого народу».

Такий підвищений інтерес до Української РСР, як відзначалося вище, зумовлюється її величними успіхами у всіх галузях суспільно-економічного життя за роки Радянської влади. В цьому переконуються американські українці, що відвідують Україну. Повертаючись до США, вони несуть в середовище своїх співвітчизників, як і всіх американців, слово правди про сучасне щасливе життя українського народу.

Миролюбна політика Радянського Союзу, курс на широке співробітництво між країнами з різним соціально-економічним ладом, поворот від «холодної війни» до розрядки напруженості, договори між США і СРСР відкривають нові перспективи зв'язків американських українців з УРСР. Позитивні наслідки таких контактів виявляються у тому, що вони сприяють консолідації демократичних елементів у культурі української етнічної групи, допомагають прогресивним організаціям в їх боротьбі проти фальсифікації суспільно-економічного і культурного розвитку радянського народу.

ПІСЛЯМОВА

Сучасна Америка з її досягненнями в матеріальній і духовній культурі, можна сказати створена руками, розумом і енергією багатомільйонної маси іммігрантів та їх нащадків. Американська нація, за висловом покійного президента Джона Кеннеді, є, по суті, «нацією іммігрантів». Цей вислів особливо часто повторюється сьогодні, коли США святкують свій 200-річний ювілей. Підготовка до ювілейних святкувань у Сполучених Штатах проводилась протягом кількох років. Програма урочистостей несла велике ідеологічне навантаження. Навколо основної концепції святкування тривалий час точилась полеміка. Як інтерпретувати минуле і сучасне Америки, у чому вбачати «дух 76-го року» – ці питання перебували в центрі численних обговорень на сторінках преси, в ході зібрань американської громадськості, під час передвиборної кампанії.

Прогресивна американська громадськість вимагала відмовитися від парадного марнослів'я в зв'язку з ювілеєм, від самозадоволеної пропаганди американських «свобод». Вона закликала тверезо проаналізувати, що ж являють собою сьогодні Сполучені Штати, яке становище їх громадян. На думку прогресивної громадськості, попереду наполеглива боротьба за здійснення

ідеалів кращих представників американської революції. Нині прогресивні діячі часто згадують слова Бенджамена Раша, виголошені ним в 1787 році: «Війна в Америці скінчилася, але цього далєбі не можна сказати про американську революцію. Закінчився лише найперший акт драми».

29 червня 1975 року Комуністичною партією США було проведено масове святкування з нагоди двохсотріччя американської революції. На урочистому мітингу перед багатотисячною аудиторією виступили керівники Комуністичної партії США Г. Уїнстон, Г. Холл, Анджела Девіс та інші, а також ряд громадських діячів-некомуністів. Генеральний секретар ЦК КП США Гес Холл закликав комуністів пам'ятати заповіді борців американської революції 1776 року і діяти так, щоб у списку національних завдань провідне місце посідала боротьба за право на працю, право жити в умовах, вільних від расистського гніту, право престарілих на гідне, забезпечене життя, право молоді на працю і освіту, право жити в дружбі з іншими народами.

Учасники мітингу підтримали резолюцію XXI з'їзду Компартії США, в якій говорилося: «Двохсотлітня історія США – це історія капіталізму, історія класової боротьби, боротьби між експлуатованими і експлуататорами».

Позиція комуністів Америки впливає з принципового, класового підходу до оцінки історичних явищ і подій. Героїчна боротьба американського народу за незалежність свого часу була високо оцінена в працях основоположників марксизму-ленінізму.

«Історія новітньої, цивілізованої Америки, – писав В.І. Ленін, – відкривається однією з тих великих, справді визвольних, справді революційних воєн, яких було так небагато серед величезної маси грабіжницьких воєн...» Зважаючи на велику роль війни за незалежність, засновник Радянської держави зазначав, що американський народ дав світові «зразок революційної війни проти феодального рабства...».

Разом з тим класики наукового комунізму підкреслювали обмежений характер буржуазних революцій XVIII та XIX століть, зокрема стосовно розв'язання расового і національного питання.

Сформувавшись в основному ще за часів першої буржуазної революції, американська нація не закінчила процесу свого розвитку і до наших днів, і перед нею стоїть багато проблем, пов'язаних з існуванням у США вихідців з різних країн. Американське населення не є простою мішаниною людей різних рас і походження. Воно складається з багатьох більш чи менш стійких етнічних груп. Національна і расова дискримінація стала перепорою на шляху швидкої асиміляції значної частини іммігрантів.

Постійний приплив нових іммігрантів посилив, процес утворення перехідних етнічних груп, яких на території США існує нині більше сорока.

За станом на 1971 рік, етнічний склад населення Сполучених Штатів був в цілому таким: вихідці з Англії, Шотландії, Уельса – 29,5 мільйонів чоловік; американці німецького походження – 25,5; вихідці з Ірландії – 16,4; з Іспанії та іспаномовних країн – 9,2; з Італії – 8,8; з Франції – 5,4 мільйона чоловік. Чисельність осіб українського походження в США становить нині близько 1,5 мільйона чоловік.

Українська трудова імміграція у США пройшла складний шлях, який вимірюється століттям. За цей час трударі українського походження стали складовою частиною населення Сполучених Штатів Америки, зробили помітний внесок у розвиток прибраної батьківщини, стали гідними громадянами країни. Вони із самого початку прибуття за океан масово втягувалися в провідні галузі промисловості – вугільну, металургійну, машинобудівну, текстильну та інші. Працюючи на підприємствах поряд з пролетарями – представниками різних національних груп США, трудящі українці разом з ними вели рішучу боротьбу проти спільного класового ворога – монополістичного капіталу, їх боротьба за кращі умови праці й життя, на захист прав трудового народу – це одна із сторінок боротьби всього американського пролетаріату.

Визнаний американською громадськістю і вклад переселенців з України в культуру Сполучених Штатів. Зокрема, це стосується народнопісенного, танцювального, а також образотворчого мистецтва. Та, як свідчить історія США, трудова і духовна діяльність американських українців, як і інших національних груп, не змогла досягти свого повного розквіту. На своєму шляху трудові верстви імміграції постійно стикаються з расовою і національною дискримінацією, що охоплює всі сфери життя сучасної Америки.

Передова частина осіб українського походження брала і бере активну участь у загальнодемократичному русі прогресивних сил американського континенту. Славною віхою на їх шляху залишиться боротьба трудящих українців США в 20-30-ті роки проти загрози фашизму, участь кращих представників української імміграції в лавах інтернаціональних бригад республіканської Іспанії, їх внесок у перемогу над фашистською Німеччиною.

Прогрес у радянсько-американських відносинах, що відбиває загальне пом'якшення міжнародної обстановки, корінний поворот від політики «холодної війни» до розрядки напруженості викликав значні зміни у свідомості багатьох американців. Вони зрозуміли, що Радянська держава справді зацікавлена в довготривалому мирі, вона постійно шукає шляхів до його зміцнення.

Розширення зв'язків між СРСР та США в результаті розрядки міжнародної напруженості допомогло мільйонам американців познайомитися з динамічним розвитком народного господарства, з досягненнями радянського народу у створенні матеріально-технічної бази комунізму, розквітом науки і культури, зростанням добробуту радянських людей. У тому, що останнім часом стає помітнішим вияв симпатій до Країни Рад все ширших кіл американців, велика заслуга трудових верств української еміграції та їх нащадків – наших випробуваних друзів. Адже вони попри всі труднощі і випробування несуть у серці любов до України, до її народу, плекають її культуру на американській землі, докладають чимало зусиль, щоб донести до дітей своїх і всіх американців правду про Українську РСР, про весь радянський народ.

Прогресивні сили американських українців та їх організації, виступаючи складовою частиною загальнодемократичного руху Америки, використовуючи демократичні традиції минулого, йдуть у лавах борців за соціальний прогрес, за демократію, проти сил реакції. В цій боротьбі вони рішуче виступають за єднання всіх людей доброї волі і прихильників миру та прогресу, гаряче схвалюючи результати наради в Хельсінкі з питань безпеки і співробітництва в Європі.

Завдяки своїй трудовій, громадській і культурно-мистецькій діяльності, вкладу в економічне та суспільно-політичне життя країни трудящі українського походження здобули визнання і шану серед американського народу. В умовах розрядки напруженості та налагодження широкого двостороннього співробітництва між СРСР і США вони виступають активними провідниками порозуміння й дружби між народами обох країн, проти противників міжнародної розрядки.

Опубліковано: Київ: Товариство "Україна", 1976. – 48 с.

ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТРУКТУРНУ АСИМІЛЯЦІЮ ЕТНІЧНИХ ГРУП США І КАНАДИ

У формуванні сучасного етнічного складу населення Сполучених Штатів Америки та Канади вирішальну роль відіграла імміграція. Протягом декількох століть до Північної Америки прибувають вихідці з різних країн Європи, а в останні сто років також іммігранти з Азії та Латинської Америки. За 150 років (1820-1970 рр.) до США іммігрувало понад 45 млн. чоловік [17, 546]. За цей самий період Канада прийняла понад 8,5 млн. іммігрантів[□].

У Північній Америці, куди прибували іммігранти, існувала інша, ніж у країнах еміграції, економічна і соціальна структура. Нові звичаї, традиції, новий характер економічного та суспільно-політичного життя вимагали від іммігрантів пристосування до економічного, соціального й культурного розвитку суспільства на новому континенті. В процесі адаптації до нових умов іммігранти втрачали багато характерних рис побуту і культури країн еміграції, натомість вростаючи в економічну і соціальну структуру країни поселення, засвоювали нові звичаї і новий спосіб життя. Саме у втраті національних особливостей, переході в іншу націю [2, 121], за визначенням В. І. Леніна, полягає суть асиміляційних процесів, які характерні для країн з багатоетнічним складом населення.

Процеси асиміляції мали місце з самого початку заселення північноамериканського континенту. Ще наприкінці XVIII ст. Х. Кревкер, американець французького походження, дослідник життя іммігрантів у США, в своїх «Листах американського фермера» звертав увагу на ту обставину, що в Америці спостерігається «таке змішання крові, якого не знайдеш в жодній

[□] Підрахунки проведені на основі даних, вміщених у статистичному збірнику переписів Канади «Canada Year-Book» від різних років.

країні... Тут вихідці з різних країн переплавляються в нову расу людей» [18, 31]. Як відмічають радянські дослідники, основу асиміляції всіх іммігрантів потрібно шукати в їх вростанні в економічну і соціально-класову структуру країни поселення [7, 60]. Такий вид асиміляції називається структурною, або соціальною асиміляцією. Вона складає необхідну передумову інших видів асиміляції – культурної, мовної, етнічної [6, 207].

Характер й інтенсивність структурної асиміляції іммігрантів залежить, з одного боку, від конкретних суспільно-економічних умов країни поселення, а з іншого, – визначається соціальною природою іммігрантів. Причому, вирішальний вплив здійснює головним чином ступінь розвитку країн імміграції. Дослідження етнічної історії США й Канади засвідчує, що у різні періоди асиміляційні процеси відбувалися з різною інтенсивністю. Якщо, наприклад, у колоніальний період вони проходили повільно, то вже швидкий розвиток капіталізму в другій половині ХІХ ст. значно стимулював темпи асиміляції іммігрантів.

Швидкі темпи структурної асиміляції властиві й для сучасного етнічного розвитку Сполучених Штатів і Канади, що, в першу чергу, пов'язано з науково-технічною революцією, яка викликала значні зміни в соціально-економічному, професійному складі зайнятого населення США і Канади взагалі, і серед етнічних груп зокрема.

Прослідкуємо, як результати науково-технічного прогресу впливають на асиміляцію етнічних елементів американським та канадським суспільством. Розглядаючи це питання, слід мати на увазі суперечливий характер НТР в умовах капіталістичного суспільства, що в свою чергу посилює суперечності і в розвитку расових та етнічних відносин у США і Канаді.

Одним із визначальних феноменів НТР, які зумовили зрушення у демографічній ситуації кожної етнічної групи, а відповідно і в їх структурній асиміляції, виступають міграційні процеси. Швидкі темпи науково-технічного прогресу стимулюють мобільність американського та канадського населення. Інтенсивна внутрішня міграція (переміщення в межах країни) зумовлюється такими факторами:

1. в умовах науково-технічного прогресу стало можливим освоєння і заселення територій, які раніше вважалися непридатними. В США це – Північ, а в Канаді – Захід і особливо північні території[□];

[□] У 60-х рр. канадським адвокатом Річардом Ромером був розроблений проект освоєння Середньої Півночі, згідно з яким на півострові Лабрадор будуть побудовані багатофункціональні міста з населенням до 500 тис. чоловік.

2. індустріалізація таких традиційно сільськогосподарських районів, як канадські провінції Манітоба, Альберта, американський Захід і Південь;

3. концентрація і зростання промислового виробництва в старих індустріальних центрах.

Названі фактори зумовили і спрямованість сучасного територіального переміщення канадського та американського населення. В Канаді, наприклад, найбільш інтенсивна міграція спостерігається на Північ і Захід, а також до високорозвинутих у промисловому відношенні провінцій. Про це свідчить значне збільшення населення у згадуваних районах. Скажімо, населення північних територій за період з 1961 по 1971 рр. зросло на 21,1%, Британської Колумбії – на 16,6%, Онтаріо – на 10,7%, колись «чисто» сільськогосподарської провінції Альберти – на 11,3% [5,325].

Територіальне переміщення населення США проходить в декількох напрямках: зі Сходу, де на території, яка займає менше 1% всієї площі країни сконцентрована 1/6 частина населення країни, до внутрішніх районів; від узбережжя Тихого океану до центральних штатів, а також зустрічна міграція з Північного Сходу і Середнього Заходу на Південь, а з Півдня (переважно негритянське населення) на Північ.

Міграційні процеси, про які йшлося вище, характерні в повній мірі й для етнічних груп США й Канади. Вони охоплювали як іммігрантів, що прибули сюди ще на початку ХХ ст., так і тих, які приїзять сюди протягом післявоєнного тридцятиліття. Міграція осіб іноземного походження має ту саму спрямованість, що й переміщення американського чи канадського населення загалом. Це досить наглядно ілюструє перерозподіл іммігрантів між провінціями Канади за період з 1946 по 1964 рр. Так, із 2 млн. 357 тис. 1 232 524 чоловіки поселилися в Онтаріо, 489 293 – в Квебеці, 255 552 – в Британській Колумбії, 169 054 – в Альберті, 103 167 – в Манітобі [16, 238].

Швидкі структурні зміни в господарстві США, а також у розміщенні об'єктів промислового виробництва зумовлювали територіальний перерозподіл населення, в тому числі іммігрантів. Якщо до другої світової війни іммігранти в США групувалися переважно на півночі країни, то в 50-ті рр. вони більш інтенсивно розселялися по всій території. Перерозподіл іммігрантів відбувається між трьома економічними районами США: Північчю, Півднем та Заходом. Причому найшвидше зростала кількість іммігрантів на Півдні и Заході: в 1940 р. на Півдні США поселилось тільки 5,5% іммігрантів, в 1950 р. їх було тут 7,4%, на Заході відповідно – 12,5% і 14,7%, а на Півночі помічається спад: 1940 р. – 82%, в 1950 р. – 77,9% [4, 69]. Ця тенденція зберігається і зараз, що пов'язано з

інтенсивним індустріальним розвитком штатів Західного і Південного районів [5, 88].

Зміни у розміщенні населення іноземного походження можна прослідкувати на прикладі слов'янської імміграції. Традиційними районами поселення слов'янських іммігрантів наприкінці XIX – на початку XX ст. вважались середньо-атлантичні та приозерні штати. Таке їх розселення було пов'язане з попитом на дешеву робочу силу в залізорудній, металургійній, автомобільній та машинобудівній промисловості, яка концентрувалась у названих штатах. Так, скажімо, українські іммігранти на початку XX ст. в основному поселялися в 15 штатах – 72% із них було зосереджено в Пенсільванії та Нью-Йорку [11, 55]. Післявоєнне розселення осіб українського походження значно змінилося у порівнянні з довоєнним – зменшується їх доля в згаданих районах, натомість вони розміщуються вже не в 15, а майже в усіх штатах країни. Тенденція деконцентрації властива для всього «білого населення», народженого за межами США: у порівнянні з початком століття їх частка в населенні внутрішніх районів значно зменшилася [8, 107].

Отже, міграційні процеси стимулюють дисперсне розселення (деконцентрацію) осіб іноземного походження США й Канади, що прискорює їх асиміляцію етнічною більшістю країни. Адже переміщення представників етнічних груп по всій території приводить до розриву зв'язків з своєю групою, сприяє їх розчиненню серед інших груп, які існують в районі поселення мігрантів.

Значні зрушення в демографічній ситуації етнічних груп північноамериканських країн, як і всього їх населення, були викликані процесами урбанізації.

Нині в містах США проживає 74% всього населення [14, 148]; порівняно з 1940 р. (56,6%) міське населення зросло на 17,4%. Такий високий процент міського населення та його швидке зростання зумовлюються все дальшим прискоренням централізації і концентрації промислового виробництва. Основною формою розміщення виробництва в США на сучасному етапі виступають урбанізовані райони або міські агломерації (в американській літературі вони називаються SMA)[□]. Це і зумовило той факт, що зараз понад 90% міського населення країни проживає в урбанізованих районах [3, 89].

Сучасна Канада також належить до високоурбанізованих країн. Якщо на

[□] SMA – Standart Metropolitan Statistical Areas – міське територіальне утворення, урбанізований район, який складається з головного міста (не менше 100 тис. жителів), міст – сателітів (з населенням до 50 тис.), де розміщено промислове виробництво, та сільських зон. Всі названі одиниці в культурно-побутовому відношенні тяжіють до головного міста (Centre).

початку століття 2/3 населення країни проживало в сільській місцевості, то зараз 75% населення – міське. На відміну від США урбанізаційні процеси в Канаді набрали дещо іншої форми. При високому проценті міського населення Канада залишається в основному країною невеликих міст: 2/3 міського населення мешкає в містах, які нараховують до 100 тис. чоловік [12, 101].

Урбанізаційні процеси при капіталізмі відбуваються стихійно, вони значною мірою приводять до поглиблення і загострення соціально-економічних суперечностей. З іншого боку, урбанізація в силу історичної закономірності сприяє соціальному прогресу, бо саме в містах, які «являють собою центри економічного, політичного і духовного життя народу» [1, 327], відбувається швидке зростання класової свідомості трудящих, активності пролетарських верств населення в боротьбі проти експлуататорського ладу.

За останні 20-30 років у результаті урбанізаційних процесів значно збільшилася частка міського населення і серед етнічних груп США і Канади. Одним із джерел зростання кількості міських жителів іноземного походження було їх переселення із сільської місцевості у великі промислові центри. На сучасному етапі, коли під впливом науково-технічної революції масово розорюються дрібні фермерські господарства, спостерігається стійка тенденція міграції сільських жителів у міста. Так, скажімо, коли на початку ХХ ст. у сільському господарстві Канади було зайнято 46% всієї робочої сили, то вже наприкінці 50-х рр. – лише 15% [19, 91]. В Сполучених Штатах доля сільського населення за останні 20 років (1950-1970) зменшилася з 36% до 26,5% [13, 42, 50]. Іммігранти склали значну частину в загальному потоці сільських мігрантів.

Етнічні групи міського населення США і Канади збільшуються в основному за рахунок іммігрантів післявоєнного періоду. Зокрема, основна маса пуерторіканських іммігрантів концентрується в найбільшому місті США – Нью-Йорку, для іншої ж частини характерне переміщення в напрямку великих промислових центрів внутрішніх штатів країни [10, 353]. В останні роки спостерігається тенденція поселення певної кількості пуерторіканців у штатах Східного узбережжя. Це викликається надзвичайно високою часткою безробітних у Нью-Йорку, Чикаго та інших містах традиційного розміщення вихідців із Пуерто-Ріко.

Іммігранти, які прибували до Канади в 50-ті – 60-ті рр. також поселялися переважно в містах, до того ж у значних індустріальних і культурних центрах. Так, в трьох великих містах країни – Торонто, Монреалі і Ванкувері – зосереджується 65% всього іммігрантського населення міст Канади [6, 199]. Це

зумовлюється тим, що в містах порівняно з сільською місцевістю можна було швидше знайти роботу.

Міграція значної кількості осіб іноземного походження в міста прискорювала їх асиміляцію. Так званий «міський плавильний казан» (цим терміном американські автори користуються для характеристики асиміляції етнічних елементів у містах) у сучасних умовах виступає основним стимулятором асиміляційних процесів. Ще свого часу В. І. Ленін вказував, що при капіталізмі «великі міста, фабричні, гірничозаводські, залізничні, взагалі торгові і промислові селища неминуче відзначаються найбільшою національною строкатістю населення...» [2, 211]. Нині і в канадських і американських містах живуть поряд і працюють на одних і тих же підприємствах вихідці з різних країн світу. В процесі виробництва, на заводах і фабриках, а також у побуті налагоджуються між етнічні контакти, що стимулюють процеси асиміляції. Щоправда, у великих містах США та Канади існують так звані італійські, грецькі, пуерторіканські та інші квартали, основну масу жителів яких складають вихідці з Італії, Греції, Пуерто-Ріко тощо. І хоч межі цих кварталів зберігаються і нині, вони з часом втрачають роль бар'єра в асиміляційних процесах. Адже їх мешканці, як правило, значну частину часу проводять поза ними, працюючи на підприємствах, які знаходяться в приміських зонах або в інших районах міста. До того ж, як мігранти із сільської місцевості, так і новоприбулі іммігранти поселяються переважно в зоні важко в зоні розміщення промислового виробництва. Сучасним етнічним кварталам властива строкатість складу мешканців і основною їх визначальною рисою все більше стає не етнічна приналежність, а бідність. Останнім часом ці квартали перетворюються у найбідніші райони міст, в яких концентруються представники незаможних верств різних національностей.

Міграція осіб іноземного походження із сільської місцевості у міста, також поселення переважної більшості нових іммігрантів в урбанізованих районах сприяли зростанню кількості робітників кожної етнічної групи і впливали на їх професійну зайнятість.

Для осіб іноземного походження США і Канади характерне зростання кількості зайнятих у промисловості, сфері обслуговування і зменшення працюючих у сільському господарстві. Так, наприклад на 1961 р. із 231,7 тис. самодіяльного населення українського походження Канади в промисловості, на транспорті та в сфері обслуговування працювали 191 680 чоловік, а в сільському господарстві – лише 40 058 [20, 28]. Це в свою чергу зумовлювало зміни в класовій приналежності осіб іноземного походження: колишні селяни й дрібні

господарі перетворювалися в робітників, поповнюючи пролетаріат північноамериканських країн. Інколи деяким представникам з бідніших верств іммігрантів вдавалося піднятися нагору по соціальній драбині – вони до певної міри збільшували дрібнобуржуазний прошарок суспільства США і Канади. Та «сходження вгору», як правило, було нетривалим, бо під тиском конкуренції дрібні власники розорюються і поповнюють армію найманих робітників. До того ж, непереборною перешкодою на шляху досягнення більш високого статусу в соціальній ієрархії американського та канадського суспільства виступає етнічне походження. З цього приводу колишній іммігрант з України В. Терещенко писав: «...в різній мірі, але за суттю понад 1/4 населення США відчуває себе громадянами другого сорту просто тому, що вони не є «сто процентними американцями» англосаксонського походження... Окремі винятки, звичайно, бувають і успішна політична діяльність або ж наявність великої кількості доларів в кишенях деколи висувують на видні суспільні місця і не «сто процентних американців». Але в долі країни вирішального голосу вони все ж не мають» [9, 103, 104].

Останнім часом під впливом науково-технічної революції дещо швидшими темпами відбувалося наближення соціально-класової та професійної структури етнічних груп до структури американського та канадського суспільства загалом. Це можна простежити за порівняльною таблицею зайнятості канадських українців і всього населення країни (табл. 1).

Таблиця 1* (в %)

Населення за сферою діяльності	Зайнятість	
	Всього населення	Населення українського походження
Особи зайняті в управлінні	8,3	5,8
Особи з спеціальною освітою	9,7	6,5
Конторські службовці	12,9	11,1
Продавці	6,4	4,6
Обслуговування та сфера культури	12,3	12,6
Транспорт і торгівля	6,1	5,0
Фермери	6,1	13,3
Робітники сільського господарства	3,9	7,8
Шахтарі	1,0	1,3
Ремісники	24,1	24,1
Інші	8,0	7,5

* Slavs in Canada. Proceedings of the First National Conference on Canadian Slavs. Edmonton, 1966, p.67.

Щоправда, ще зберігається різниця між зайнятістю населення в середньому по країні і осіб іноземного походження. Це особливо чітко прослідковується на прикладі порівняння даних зайнятості населення, народженого в Канаді та за її межами (останню категорію складають іммігранти другого, третього і наступних поколінь – див. табл. 2).

Аналіз даних таблиці показує, що особи, народжені в Канаді, досягли майже однакового рівня зайнятості по сферах виробництва, як і в середньому по країні. Дещо відмінна картина серед тих, хто народився за межами Канади. Порівнюючи їх зайнятість з середньою по країні, ми переконуємося в тому, що в деяких сферах зберігається відчутна різниця. Цей факт підтверджує, що в Канаді існує дискримінація етнічних елементів, зокрема народжених за межами країни, при наймі на роботу.

Щодо професійної зайнятості в Сполучених Штатах Америки найбільшої дискримінації зазнають так звані нелегальні іммігранти, які прибули до США без віз. Серед них переважну більшість складають мексиканці, греки та італійці.

В умовах науково-технічної революції перед особами іноземного походження особливо гостро постала проблема перекваліфікації та професійного удосконалення. Останнім часом відбулися значні зрушення в професійно-галузевому перерозподілі робочої сили, що пов'язано з виникненням нових галузей промисловості й особливо застосуванням у виробництві електронно-обчислювальної техніки. В свою чергу ускладнення технології виробничих процесів вимагало відповідних професійних знань. Рівень кваліфікації і освіти пуерторіканців, мексиканців та представників деяких інших національних меншостей не завжди відповідає темпам сучасного технічного прогресу. Звідси стає зрозумілим їх високий процент серед зайнятих на найважчих і найгірше оплачуваних роботах.

Таблиця 2* (в %)

Населення за сферою діяльності	Зайнятість		
	Всього канадського населення	Населення, народженого в Канаді	Населення, народженого за межами Канади
Особи зайняті в управлінні	8,3	8,1	8,9
Особи зі спеціальною освітою	9,7	10,0	8,6
Канторські службовці	12,9	13,6	10,3
Продавці	6,4	6,8	3,3

* Slavs in Canada., p.67

Обслуговування та сфера культури	12,3	11,5	15,2
Транспорт і торгівля	6,1	6,8	3,3
Фермери	6,1	6,2	5,7
Робітники сільського господарства	3,9	4,0	3,4
Шахтарі	1,0	1,0	1,1
Ремісники	24,1	22,6	29,9
Інші	8,0	7,9	8,1

Для тих же, хто бажає перекваліфікуватися або удосконалити кваліфікаційний рівень на спеціальних курсах, існують значні перешкоди. В штаті Коннектикут, наприклад, близько 65% всіх робітників (переважна більшість з них вихідці з національних меншостей) не склали вступних іспитів [5, 221]. Про те, що шлях на курси по професійній перепідготовці надзвичайно важкий для тих, у кого колір шкіри інший, ніж у «стоцентних американців», свідчать такі дані: в 1970 р. негри, які чи не найбільше потребують професійного вдосконалення, на таких курсах склали 40%, а в окремих штатах ще менше: Алабама – 18,3 %. Арізна – 15,6%, Массачусетс – 6% [5, 225].

За таких умов представники національних груп, не знаходячи відповідного професійного заняття, поповнюють армію безробітних, які особливо швидко зростає на сучасному етапі економічної кризи в капіталістичному світі. І знов-таки найбільший процент безробітних серед національних груп. Так, якщо в середньому по США безробіття досягає 8,9% [24, 3. V 1975], то серед пуерторіканців – від 25 до 30% [24, 26. V 1974], а серед корінних жителів – індіанців – до 70% [22, 29. VII 1973]. Надзвичайно високий процент безробітних і серед індіанців Канади: він у 10 разів перевищує показник безробіття серед «білого» населення країни [22, 3. V 1973]. Не менш жахливе становище спостерігається серед таїянських іммігрантів, які прибули до Канади в 70-х рр. [23, 7. V 1974].

Канадські шовіністи, намагаючись представити їх, а також інших іммігрантів з Латинської Америки, винуватцями економічної кризи (замовчуючи її справжні причини) розгорнули шалену кампанію проти допуску в країну вихідців з Гаїті.

Важке економічне становище представників національних груп як в США, так і в Канаді ще раз засвідчує, що капіталістичне суспільство створює непереборні перешкоди на шляху рівноправного розвитку вихідців з різних країн.

На основі викладеного вище матеріалу можна зробити певні узагальнення щодо впливу науково-технічної революції на асиміляцію етнічних груп США і Канади, зокрема на їх вростання в соціально-класову структуру існуючого суспільства. Цей вплив має двоїстий характер. З одного боку, науково-технічний прогрес викликав високу концентрацію промислового й сільськогосподарського виробництва, сприяв промислового освоєнню раніше незаселених територій, інтенсифікував темпи урбанізації, тим самим стимулював асиміляцію американським та канадським суспільством вихідців з різних країн, що проживають на території США й Канади. З другого боку, в умовах НТР, і зокрема з поглибленням економічної кризи капіталізму, посилюється експлуатація трудящих верств населення. Особливого визиску зазнають в США мільйони безправних так званих «не стопроцентних американців» – пуерторіканці, мексиканці, індійці, негри, в Канаді – населення неанглосаксонського походження. Економічна дискримінація представників етнічних груп (при наймі на роботу, в оплаті праці, в обмеженні можливостей професійного вдосконалення тощо) постійно доповнювала їх дискримінацію в галузі національних відносин. Ці обставини виступають головними перешкодами на шляху вростання вихідців з інших країн в американське та канадське суспільство. До певної міри цим пояснюється існування на території США й Канади порівняно стійких етнічних груп, які складають структурний елемент суспільства північноамериканських країн. Більше того, науково-технічна революція, індустріалізація, урбанізація значно загострили проблеми расових і етнічних відносин в північноамериканських країнах. Разом з тим вони супроводжувались посиленням процесом поляризації класів, а також класової боротьби, що знайшло відображення і на асиміляційних процесах. А звідси, структурна асиміляція в розглядуваній нами період, мала чітку класову спрямованість. Якщо для буржуазної верхівки етнічних груп США і Канади асиміляція означала зростання з буржуазією цих країн, то пролетарські верстви кожної національної групи в горнилі класових битв зміцнювали союз з робітничим класом країни проживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 23.
2. *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 24.
3. *Агранович Е.* Особенности современной демографической ситуации в США. – «Рост городов и система расселения». М., 1975.

4. *Вагратов Л. А.* Иммигранты в США. М., 1957.
5. *Ершов С. А.* Проблемы рабочей силы в развитых капиталистических странах. М., 1974.
6. Национальные проблемы Канады. М., 1972.
7. Национальные процессы в США. М., 1973.
8. *Соловьева М. Г.* Сдвиги в размещении населения США за период империализма. – «Вопросы географии», 1966, сб. 71.
9. *Терещенко В.* Америка, в которой я жил. К., 1963.
10. *Шлепаков А. И.* Иммиграция и американский рабочий класс. М., 1966.
11. *Шлепаков А. М.* Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX-початок XX ст.). К., 1960.
12. *Canada 70. The Official Handbook of Present Conditions and Recent Progress.* Ottawa, 1970.
13. 1970 Census of Population. Number of Inhabitants. U. S. Summary.
14. Demographic Year-Book 1972. United Nations. New York, 1973.
15. The Encyclopedia Americana. International Edition. V. 5, 1973.
16. Encyclopedia Canadians. Toronto–Ottawa–Montreal. V. 5, 1970.
17. The Statesman's Year-Book 1971-1972. Macmillan St. Martins Press, London, 1972.
18. *Gordon M. M.* Assimilation in America. Theory and Reality. «The Ethnic Factor in American Politics», N. Y., 1970.
19. *Horne A.* Canada and the Canadians. Toronto, 1961.
20. *Prokop P., Harasym W., Sago I.* Change and Challenge in the Ukrainian Ethnic Group. 1967.
21. Slavs in Canada. Proceedings of the First National Conference on Canadian Slavs. Edmonton, 1966.
22. «Українські вісті» (Нью-Йорк).
23. «Canadian Tribune».
24. «Daily World».

Опубліковано: Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн: міжвід. зб. – Вип. 2. – К., 1976. – С. 71-78.

ДИСКРИМІНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ США В ГАЛУЗІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

(у співавторстві з М. Б. Євтухом)

Володимир Ілліч Ленін неодноразово підкреслював, що буржуазному суспільству «властива абстрактна або формальна постановка питання про рівність взагалі, в тому числі про рівність національну»[1, 154] Посилення расової дискримінації і національних утисків в одній з найбільш розвинутих капіталістичних країн – Сполучених Штатах Америки – яскраве підтвердження цієї ленінської думки. Галас американської пропаганди, заяви правлячих кіл про демократію і благополуччя в країні, що активізувались у зв'язку з 200-річчям США, не відповідають дійсності. Справді формальною, на словах, а не на ділі є рівноправність в цій хваленій цитаделі імперіалізму вихідців з інших країн[□], і в першу чергу так званих «другосортних громадян» Америки. До останніх належить корінні жителі Штатів – індієці, негри, американці мексиканського походження (їх ще називають чіканос), пуерториканці – близько 40 млн. чоловік. Названі категорії населення займають найнижчі щаблі в соціальній ієрархії американського суспільства, вони зазнають дискримінації в усіх сферах економічного, соціально-політичного і духовного життя. Це, скажімо, виявляється в тому, що національні меншості не мають рівних прав у трудовлаштуванні – їх останніми наймають і першими звільняють (особливо в роки економічних криз), їм надають найбільш трудомістку і найнижче оплачувану роботу. Американське суспільство не забезпечує їх необхідними житловими умовами, медичним обслуговуванням.

* Згідно з анкетуванням, проведеним у США з метою встановлення національного походження американців, на 1971 рік в країні нараховувалось 29,5 млн вихідців з Англії, Шотландії, Уельсу, 25,5 млн американців німецького походження, 16,4 млн вихідців з Ірландії, 9,2 млн вихідців з Іспанії та іспаномовних країн, 8,8 – з Італії і т.д.

Надексплуатація й наддискримінація особливо гостро виявляється по відношенню до негритянського, або як його ще називають, афроамериканського, населення країни. Негри в американському суспільстві (а їх близько 25 млн.) зазнають потрійного гноблення – на расовій основі, як робітники – згідно із статистикою 90% афроамериканців належать до робітничого класу, – а також як народ.

Дискримінація національних меншостей** які волею англосаксонських шовіністів зараховані до «меншовартих», «другосортних» громадян Америки, особливо дає себе знати в сфері освіти. Дітям негрів, мексіканців, пуерторіканців, індіців доводиться долати на шляху до знань надзвичайні труднощі, які ще більше ускладнилися у зв'язку з загальною кризою системи освіти в Сполучених Штатах. Для сучасної американської школи характерна низка гострих соціально-педагогічних проблем, що значною мірою відбиваються на якості знань і підготовки учнів. У першу чергу, це соціальна дискримінація, яка узагальнює практику селективного підходу до різних категорій учнів – вихідців з тих чи інших соціальних груп. Згідно з цим, діти забезпечених батьків можуть розраховувати на вищий рівень знань, ніж їх ровесники – представники нижчих верств суспільства, – а значить мати більші можливості до вступу у вузи на працевлаштування. Через те, що переважна більшість представників національних груп живе бідніше офіційно визнаного рівня, то всі недоліки шкільної освіти перш за все виявляються серед них.

Численні дослідження стану освіти в країні, що останнім часом проводилися у Сполучених Штатах різними офіційними і громадськими організаціями, досить яскраво свідчать про те, що середній освітній рівень американців мексіканського походження у два з половиною рази нижчий, ніж серед англомовного населення США. В окремих індіських племенах, як от Навахо, близько 1/3 населення взагалі не вміє ні читати, ні писати [2]. За даними Міністерства охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення, чіканос Південного Заходу США (саме тут проживає більшість американців мексіканського походження) залишають школу до сьомого класу [3, 210]. Майже зовсім недоступна освіта для мексіканців, які не мають постійного мешкання і в пошуках роботи мандрують по країні. Близько 75% дітей шкільного віку цієї категорії мексіканських іммігрантів зовсім не вчиться [4, 172].

**Американська нація в основному сформувалась до 20 років XIX ст.. шляхом багатогранного процесу асиміляції вихідців з різних країн світу. Та процеси її формування ще не закінчені. На території США й зараз існують національні меншості (корінне населення – індіці та ескімоси, негри, мексіканці, пуерторіканці, вихідці з країн Азії), для яких характерна значна відмінність у їх культурі й побуті від ядра американської нації – англійців, ірландців, шотландців. У США є і так звані «перехідні етнічні групи» (представники скандинавських країн, поляки, українці, італійці і т.п.), що зберігають певні риси культури і побуту країн походження.

У безвихідному становищі перебувають іммігранти (таких в США нині близько 3 млн.), що прибули без візи. Боячись бути викритими і висланими за межі країни, вони не посилають своїх дітей до школи [5, 9].

Кількість тих, хто внаслідок різних причин (найголовнішою з них в умовах кризи 70-х років є економічні труднощі) змушені залишати школу, серед індійців у 2 рази більша, ніж в середньому по країні. Крім того, в США нараховується понад 16 тисяч індійських дітей шкільного віку, які не навчаються [6, 220]. Половина дітей пуерторіканських іммігрантів припиняє навчання до 16 років [7].

Які ж причини такого становища освіти серед національних меншостей США? Передусім, на це їх прирікає сама капіталістична система з її надексплуатацією і дискримінацією. Досить сказати, що при обстеженні шкіл, де навчаються вихідці з національних груп, виявилось, що однією з основних причин припинення навчання є важке матеріальне становище сім'ї. Для порівняння наведемо такий факт. Середній прибуток негритянської сім'ї в 1974 році не перевищував 58% прибутків сім'ї білих американців [8, 27]. А життєвий рівень більше половини пуерторіканських сімей штату Нью-Йорк далеко нижчий за офіційно визнаний «рівень бідності»; до того ж безробіття серед пуерторіканців США складає 25-30%, а в штаті Нью-Джерсі – 50% [7]. Ще гірше економічне становище індійців. Прибуток індійських сімей, що живуть у резерваціях, значно нижчий мінімального рівня в країні, – як правило, він не перевищує 150 доларів на рік. Безробіття ж серед індійців найвище в країні – 42%, а в резерваціях – 75% [9, 48].

За таких обставин діти – вихідці з національних меншостей змушені залишати школу і йти на біржу праці, продаючи за безцінь робочі руки, щоб якимось чином матеріально допомагати сім'ї. Інфляція викликає підвищення вартості життя, а реальні прибутки трудящих зменшуються – тільки протягом 1973 – 74 рр. реальна зарплата робітників скоротилась більше як на 9% [10, 23]. Отже, зростаючі витрати на освіту лягають важким тягарем на плечі трудових верств американського суспільства, в тому числі й національних груп. Для багатьох цей тягар стає непосильним, і вони просто не можуть посилати дітей вчитися, або ж забирають їх із школи після кількох років навчання.

Крім економічних труднощів, діти національних меншостей на шляху до здобуття освіти змушені долати й інші не менш складні перепони. Вже з перших днів перебування в школі пуерторіканці, мексиканці, індійці зустрічаються з дискримінацією, вони піддаються нападкам з боку англосакських шовіністичних кіл і расистів. В. І. Ленін підкреслював, що в буржуазному суспільстві

шовіністично настроєні представники великих націй нерідко бувають винуватими перед представниками малих націй, кривдячи їх, цькуючи, називаючи різними прізвиськами [11, 342]. Яскравий тому приклад дає американська школа.

Однією з найбільш поширених расистських теорій є теорія про «меншовартість» вихідців з національних груп. В школі дітям прищеплюється думка про неповноцінність, розумову відсталість негрів, пуерторіканців, мексиканців та ін. В основі таких тверджень лежить той факт, що діти національних меншостей, як правило, не в змозі повністю опанувати шкільну програму і рівень їх знань значно нижчий рівня білих американців. У чому ж причина? Звернемося до системи освіти дітей корінного населення. На кінець 60-х років 57,4% індійських учнів навчалися в державних школах разом з дітьми інших американців; 28,6% – в школах-інтернатах для індійців, а решта – в денних індійських школах. Дві останні категорії шкіл (77 шкіл-інтернатів і 147 денних) перебувають під опікою Управління у справах індійців (УСІ) при федеральному урядові США [2]. Як правило, діти індійських общин не володіють англійською мовою, а викладання навіть в школах УСІ, не говорячи вже про державні школи, здійснюється англійською мовою. Отже, учні-індійці в силу цих обставин не можуть в повному обсязі засвоїти навчальні програми. До того ж, кількість предметів, що вивчаються в школах УСІ, надто обмежена – стародавня історія, європейська історія, американська історія, географія, арифметика, малювання, музика. Як відмічалось у результатах обстеження індійських шкіл Аляски, що проводилось міністерством внутрішніх справ США, в таких школах «майже нічого не робиться, щоб подати індійцям, ескімосам і алеутам знання про їх історичні й культурні традиції, а значить, навчити їх пишатися цими традиціями. В небагатьох місцях, де такі спроби робляться, навчання цьому ведеться погано і в недостатньому обсязі» [12, 223]. Справа в тому, що серед викладачів немає справжньої зацікавленості в поширенні знань серед корінних жителів Америки. Переважна більшість їх – це білі американці, лише 16% вчителів, які працюють в школах УСІ, – індійці [12, 234].

Крім того, для таких шкіл характерні й інші недоліки: недостатня матеріальна база, велика плинність учительських кадрів, застарілі навчальні посібники, переповнені класи і т.д.

Щоправда, під натиском руху індійців, як і всіх демократичних сил країни, останнім часом вдалося добитися певних зрушень у справі освіти дітей корінного населення Америки. Зокрема, дозволено відкриття шкіл з рідними для індійських племен мовами навчання. Зараз їх існує п'ять. Однією з перших була

«Маленька червона школа» в штаті Міннесота (нині відома під назвою «Серце землі»), де навчається 55 учнів. Основний контингент викладачів – індієці. Однак ці школи не можуть задовольнити потреб індієського населення в освіті. Їх існування натикається на значні фінансові труднощі. Коштів, які асигнує на розвиток таких шкіл Міністерство охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення, не вистачає. Частину грошей на підтримання навчального процесу збирають самі батьки та вчителі. Певну суму на розвиток індієських шкіл повинен відраховувати так званий Комітет економічного розвитку, який функціонує при Управлінні в справах індієців. Та, як правило, надходження від цієї організації поступають нерегулярно і значно менше від запланованої суми. За повідомленням преси Комуністичної партії США, в 1973 році цей комітет заморозив 20 000 доларів, призначених для школи «Серце землі» [13].

Отже, ми ще раз пересвідчуємося на скільки обмежена буржуазна демократія. Жест американського уряду – створення шкіл з рідною для індієців мовою навчання – скоріше спрямований на те, щоб викликати ілюзії демократії серед національних меншостей. Подібні тенденції В.І.Ленін охарактеризував як складову частину суспільного розвитку буржуазних країн, наголошуючи, що «капіталізм взагалі і імперіалізм особливо перетворює демократію в ілюзію...» [14, 68].

Прогресивні американські соціологи, вчителі й лікарі, які займаються вивченням проблем індієців США, дійшли такого висновку: «якщо винищення індієських племен в ХІХ ст. було «гарячою війною», то освіту, яку зараз дають американським індієцям, повністю можна назвати «холодною війною», що ведеться за випробуванням рецептом» [12, 219].

Інші національні меншості країни також позбавлені можливостей навчатися рідною мовою, в результаті чого вони отримують значно гіршу освіту від тих американців, які розмовляються англійською. Міністерство охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення та інші урядові організації не виявляються зацікавлені в навчанні дітей іноземного походження їх рідною мовою з тим, щоб вони могли на однаковому рівні з дітьми білих американців опанувати матеріал шкільної програми. Повна байдужість до стану освіти серед національних груп звучить у висловлюваннях керівників освітніх установ США. Зокрема, один з керівників департаменту освіти в Сан-Франціско заявив, що якщо учні іномовного походження не знають англійської мови, то в цьому вони самі винні й шкільна система не несе жодної від повільності за усунення таких недоліків [15, 6]. Інакше кажучи, капіталістична система освіти прирікає дітей іноземного походження, які не володіють мовою етнічної більшості країни,

на неписьменність, закриває їм шлях до знань.

Проблема навчання рідною мовою особливо гостро стоїть у великих містах Америки, зокрема, в Нью-Йорку та інших, де є квартали, в яких діти національних меншостей складають 70-90% всіх дітей шкільного віку [16, 6]. Так, в одному з районів Нью-Йорка – Манхеттені в публічних школах із 16 тисяч дітей 73% становлять пуерторіканці, 14% – негри, 6% – китайці і лише 7% – білі американці [17, 6].

На прикладі цих шкіл можна перекоонатися в тому, що, хоч юридично сегрегація дітей кольорового населення в шкільній справі була ліквідована двадцять років тому, фактично ж вона існує й зараз. Школи для пуерторіканців, мексиканців, негрів, як правило, розташовані в найбідніших кварталах, вони вкрай занедбані. Ось яку картину намалював прокурор штату Техас у комітеті в справах американських мексиканців: «Ці діти, як правило, відвідують школи, що містяться в старих і трухлявих будинках, навчальні програми цих шкіл спрощені, і це тому, що адміністрація не сподівається від цих дітей якихось успіхів у навчанні, а їх вчителями є найменш кваліфіковані викладачі. Ці школи переповнені, їх забезпечення недостатнє, навчальних посібників обмаль» [18, 276].

В школах, які відвідують діти національних меншостей разом з білими, існують два типи класів: 1) «перехідні класи», для так званих «розумово відсталих» і 2) «почесні класи». В перших здебільшого навчаються діти бідняків з числа пуерторіканських, негритянських, мексиканських гетто. В «почесні класи» потрапляють головним чином діти заможних верств американського суспільства. З цього приводу один з підлітків-пуерторіканців, учень професійної школи з Нью-Йорка, відзначав: «В моїй школі вчать переважно пуерторіканці й негри, а в «почесних класах» – майже одні білі... Вони дуже легко потрапляють в «почесні класи». І далі він говорив про існуючу сегрегацію дітей за кольором шкіри: «...наша їдальня виглядає досить смішно: в одній половині – пуерторіканці, в протилежній – негри, а посередині – білі. Чорні можуть ходити до нас, ми – до негрів, а білі тримаються окремо. В кожній расовій групі свої порядки» [12, 174].

Нерідко в таких школах діти національних меншостей стають об'єктом знущання й глузування з боку білих американців. Зокрема, їм дають різні прізвиська, звертаються до них з образливими словами – «хуліган», «тупиця», «брудний мексиканець» тощо. Один з учнів мексиканського походження, характеризує шкільні взаємини між дітьми кольорового населення і білих

американців, говорив: «Коли я вчився в елементарній школі[□], там було мало англосаксів, не було й особливих ускладнень расового характеру. В молодшій школі також не було особливої напруженості. Але я помічав неприязнь до себе тому, що говорив по-іспанському... Учні, які розмовляють іспанською мовою, одразу відчувають, що англосакси ненавидять їх... В середній школі мене принизливим тоном називали «мексіканцем», потім дали прізвисько «мокра спина», що звучало просто зневажливо» [12, 148].

Слід сказати, що расове й національне походження відіграє неабияку роль в соціальному статусі громадян США, позначається на їх матеріальному і соціальному становищі. Колір шкіри тут переважно визначає ставлення до людини з боку правлячих кіл, буржуазії. Імперіалістична пропаганда використовує всі засоби, в тому числі й школу, для розпалювання расової ворожнечі між різними національними групами, насадження ідеї зверхності однієї групи над іншою. Американський соціолог М.Харрінгтон, який до певної міри дає об'єктивну оцінку явищам суспільного життя США, справедливо відмічав: «Американська економіка, американське суспільство і його психологія просякнуті расизмом» [19, 86].

Відвертим проявом расизму в американській шкільній системі в 70-і роки стали події в Бостоні восени 1974 року. Приводом до расового конфлікту був «басінг» – транспортування дітей ... Як відомо, закон про десегрегацію шкіл був прийнятий ще в 1965 році, але шкільна рада міста, до складу якої входили й расистські елементи, зводила всілякі перепони на шляху його реалізації. Головним аргументом в їхніх доказах було твердження, що воно знижує «якість навчання». За їхніми домаганнями, дітям негрів відкриті школи тільки для чорних, навчальний процес у яких поставлений набагато гірше, ніж у школах для білих [20, 79-80]. Коли ж прогресивна громадськість штату Массачусетс реалізувала закон 1965 року, то расисти Бостона відповіли на це безчинствами й розправами над негритянськими дітьми, яких автобусами везли до «білих шкіл». Безпорядки, спровоковані расистами, тривають і понині. На початку 1976 року відбулися нові сутички між білими і негритянськими старшокласниками. Расисти, як і в 1974 році, заявляють: «Ми не заспокоїмося доти, доки останній чорношкірий не залишить школу для білих» [21]. Але Бостон (до речі, це місто вважається центром «традиційного американського лібералізму») не єдине місто, де практикується дискримінація негритянського населення в галузі шкільної освіти. Подібні виступи в містах Пенсакола, Фредерік, Шарлотта,

[□] Система шкільної освіти США багатоступенева – початкова або елементарна школа, молодша середня школа, старша середня або всеохоплююча школа. Більш детально про це див.: Малькова З.А. Современная школа США. М., «Педагогіка», 1971, с. 115-265.

Саванна, Бока-Ратон (штат Флорида) підтверджують, що расовий гніт властивий самому капіталістичному суспільству, і він виявляється в усіх сферах економічного і соціально-політичного життя, в тому числі і в школі.

Отже, американське суспільство, проголошуючи лозунги про демократичну систему освіти, практично їх не здійснює. Як ми вже бачили, воно позбавляє рівноправності на освіту між білим і кольоровим населенням країни, а дітей іммігрантів, що прибули до США без візи, взагалі лишає поза навчанням. Це й сприяє тому, що серед американської молоді спостерігається тенденція до зростання злочинності, вживання наркотиків і алкоголю. Варто лише згадати, що злочинність в країні нині сягнула рекордного рівня за останні сорок років. Так, у Філадельфії, місті, яке колись було назване «цитаделлю братньої любові», сьогодні нараховується 150 терористичних банд. В Чикаго їх існує 220, Нью-Йорку – 350, а Детройт взагалі перетворився на справжню метрополію вбивств. За офіційними даними, щороку їх тут трапляється близько 2000 [22]. Ці факти говорять самі за себе.

Американська дійсність ставить молодь бідних верств у безвихідне становище, породжує серед неї песимізм і відчай. Минулого року в американській пресі було опубліковано дані, що свідчать про поглиблення моральної кризи: в країні зареєстровано 10 мільйонів алкоголіків, більше одного мільйона підлітків від 12 до 17 років постійно вживають спиртні напої, в 1974 році зареєстровано 10 млн. 100 тисяч серйозних злочинів [23, 31]. Серед цієї молоді значну частину складає кольорове населення Сполучених Штатів.

В умовах інфляції офіційні кола, шукаючи виходу з кризи, скорочують асигнування на соціальні потреби населення, зокрема на школу. За останні два-три роки в США, внаслідок скорочення витрат на освіту, було закрито багато шкіл. У 1974 році в США 2 мільйони дітей не відвідували школу й ніде не навчались [24, 6]. І знову серед тих, хто змушений залишати школу, найбільший процент становлять діти національних меншостей, зокрема у негрів він у 2-3 рази вищий, ніж серед білого населення [24]. Так, на 1975/76 навчальний рік у Нью-Йорку планувалося значно скоротити державні асигнування на школу, що означає повне закриття 43 шкіл [25, 6]. Як відзначала прогресивна преса США, першими кандидатами на виключення з школи є негри й інші національні меншості. Викинуті за межі школи, напівосвічені підлітки – негри, пуерторіканці, мексіканці – не знаходячи відповідного їхній освіті професійного заняття, часто потрапляють в тенета банд, при звичаються до алкоголю.

Незадовільний стан освіти дітей національних меншостей змушені визнавати навіть державні діячі. Так, сенатор Уолтер Мондейл, голова комісії

сенату з проблем рівності освітніх можливостей, відзначав, що в школі існує «безкінечний ланцюг расової, етнічної і економічної дискримінації» [26, 43], в результаті чого діти національних груп не мають повноцінних можливостей для освіти.

Проблеми освіти серед небілого населення США глибоко хвилюють прогресивну громадськість країни. Протягом останніх років батьки разом з прогресивними вчителями і всіма демократичними колами посилили боротьбу за надання дітям кольорового населення рівних з дітьми білих американців прав на освіту. Вихід з останньої кризи серед національних меншостей прогресивна громадськість вбачає в повній ліквідації дискримінації вихідців з інших країн в економічному та суспільно-політичному житті, зокрема в школі, в запровадженні в школах двомовного навчання, тобто викладання предметів як англійською, так і іспанською або іншою мовою.

Прогресивні сили сучасної Америки на чолі з комуністами виступають єдиним фронтом проти обмежень в галузі шкільної освіти як кожної національної групи, так і загалом всіх груп. Позитивною рисою такого єднання всіх сил є те, що рух проти дискримінації дітей національних меншостей набирає все більшої масовості й бойовитості. Завдяки цьому вдається виробити чітку й широку програму вимог, яка відповідає інтересам усіх національних груп США.

Вимоги прогресивних сил в галузі освіти співпадають з тими завданнями, які накреслені в новій програмі Комуністичної партії США, прийнятій в 1970 році. Підкреслюючи, що «...шкільна система ще недостатньо пов'язана з потребами робітничого населення», комуністи вважають, що підвищення рівня освіти можна досягти шляхом встановлення контролю громадськості над місцевими школами [27, 81]. Така тактика комуністів у боротьбі за освіту для трудящих, у тому числі й вихідців з національних груп, ще раз засвідчує, що Комуністична партія США в галузі національного питання керується генеральною лінією, яка була вироблена на Міжнародній нараді комуністичних і братніх робітничих партій у Москві (1969 рік). В підсумковому документі, зокрема, підкреслюється, що комуністи виступають проти будь-яких форм гноблення націй і національних меншостей, за те, щоб кожна нація або національна група розвивала власну культуру і мову [28, 292].

Серед вимог, що висувуються прогресивною громадськістю США й підтримуються комуністами, найголовніші: створення кращих умов навчання для всіх американських дітей, більше уваги дітям національних меншостей, запровадження двомовних шкільних програм для дітей мексиканського,

пуерторіканського та іншого походження; видання підручників, які б включали матеріали з історії й культури національних меншостей і етнічних груп США, залучення батьків до вирішення питань, що стосуються школи і т.д.

Для координації дій в різних містах США створюються об'єднані батьківські комітети, до складу яких входять негри, пуерториканці, вихідці з слов'янських груп.

Останнім часом до акцій, спрямованих проти кризи в справі освіти національних меншостей, все активніше залучаються й самі учні. Це особливо характерно для негритянських кварталів Нью-Йорка, Бостона та інших великих міст.

Під натиском боротьби прогресивних сил американський уряд змушений іти на певні поступки. Так, у 1972 році при департаменті освіти Міністерства охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення США було створено Бюро по запровадженню двомовного навчання. Та слід підкреслити, що при розробці програм двомовного навчання виникають мінімальні потреби, зв'язані з впровадженням у 1974-1975 рр. згаданих програм у школах Нью-Йорка, де нараховується 130 тис. учнів, які не володіють англійською мовою, потрібно було близько 15 млн. доларів. Мер міста гарантував асигнування лише 5 млн. доларів [15].

Як бачимо, наведені факти переконливо свідчать, якою є насправді американська демократія. Дискримінація населення негритянською, мексиканського, пуерто-ріканського, індійського походження – це тільки один з утисків, якого вони повсякденно зазнають як в галузі економічній, так і в суспільно-політичному житті. Американська дійсність викриває хвалебну демократичність суспільства США, удаване його благополуччя, бо як заявив на XXV з'їзді КПРС Генеральний секретар Комуністичної партії США ГЕС Холл: «в капіталістичному світі загальні і циклічні кризи обертаються посиленням бідності всезростаючого числа людей, порушенням економічної стабільності, загальним спадом рівня життя...» В той же час «монополітистичний капітал постійно твердить про необхідність «затягування поясів», стверджує, нібито народ живе розкішно. Ведеться цілеспрямована кампанія за скорочення і ліквідацію програм соціального забезпечення...» [29]

А це означає, що експлуаторське суспільство посилює наступ на права трудящих, завойовані ними в горнилі класових битв. З цією метою правляча верхівка вдається до різних методів і новітніх форм експлуатації, демагогії, расової і національної дискримінації. Расизм, спалах якого в США набрав нині небачених розмірів, використовується монополістичним капіталом як головна

зброя проти утворення єдиного фронту демократичних сил країни.

Комуністи США закликають трудящих, в тому числі молодь, до активної боротьби за ліквідацію соціального і національного гніту, проти расової дискримінації, за соціальний прогрес суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів, т. 41.
2. «Daily World» – «World Magazine», 1974, April 6, М – 5.
3. *A. Rendon.* Chicano Manifesto. N. Y., 1971.
4. *Скрозникова В.А.* Дискримінація іспаноязычного населення США в області образования. – «Народы против расизма», М., «Наука», 1970.
5. «People's World», 1973, May 19.
6. Другая молодежь Америки. Они вырастают в бедности. М., «Прогресс», 1974.
7. «Daily World» – «World Magazine», 1974, October 26, М-5.
8. *Геевский И.А.* Социальный мир или обострение противоречий? – «США: экономика, политика, идеология», 1975, № 10.
9. *Мейер У.* Коренные американцы. Новое движение сопротивления индейцев. М., «Прогресс», 1974.
10. *Шapiro А.И.* США в спектре противоречий общего кризиса капитализма. – «США: экономика, политика, идеология», 1976, № 1.
11. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів, т. 45.
12. Другая молодежь Америки, М., «Прогресс», 1974.
13. «Daily World» – «World Magazine», 1974, April 6, М – 4.
14. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів, т. 30.
15. «Daily World», 1974, September 21.
16. «Daily World», 1974, October 26.
17. «Daily World», 1974, April 6.
18. Факты и документы о дискриминации населения мексиканского происхождения в США. – «Расы и народы», 1973, № 3.
19. *Харрингтон М.* Другая Америка. М., 1963.
20. *Аничкин О.Н.* Бесчинства расистов в Бостоне. – «США: экономика, политика, идеология», 1975, № 2.
21. «Молодь України», 1976, 24 січня.
22. «Neues Deutschland», 1974, September 14.
23. «U.S. News and World Report», 1975, April 7.

24. «Daily World», 1975, October 11.
25. Daily World, 1975, May 10.
26. Пилиповский В.Я. Школьное образование: реальности 70-х годов. – «США: экономика, политика, идеология», 1974, № 7.
27. Новая программа Коммунистической партии США. – «США: экономика, политика, идеология», 1970, № 12.
28. Міжнародна нарада комуністичних і робітничих партій. Документи і матеріали. К., Політвидав України, 1969.
29. «Правда», 1976, 2 березня.

*Опубліковано: Радянська школа. – 1976. – № 5. –
С. 102-109.*

МОЛОДЬ ГРЕЦІЇ У БОРОТЬБІ

Активізація молодіжного руху в Греції, як і всього політичного життя, пов'язана з подіями 23 липня 1974 року, коли впала диктатура військової хунти і режим «чорних полковників» змушений був передати владу цивільному уряду на чолі з К. Караманлісом. Перші заходи нового уряду сприяли поживленню внутрішньополітичного життя Греції. Було звільнено політв'язнів – 18 500 кращих синів і дочок грецького народу, кинутих хунтою за ґрати, і ще 7500 патріотів, засланих на острови; поновлено в правах громадянства багатьох греків, що їх хунта цих прав позбавила; обмежено повноваження військової поліції – карального органу режиму «полковників».

Однак час показав, що перетворення, які здійснювалися урядом Греції, не виходили за рамки буржуазних понять про демократію, а тому були надто обмеженими. Буржуазна держава не спроможна подолати економічну розруху, залишену хунтою. До того ж економічна криза, яка охопила весь капіталістичний світ, досить гостро дає себе знати й у господарстві Греції. Тільки за 1975 рік ціни збільшилися на 15 процентів, а національний прибуток зріс лише на 2-3 проценти. За даними бюро зайнятості робочої сили, кількість безробітних у Греції від вересня 1974 до вересня 1975 року зросла на 20 процентів і становить 250 тисяч чоловік.

Шукаючи виходу, буржуазія прагне перекласти весь тягар кризи на плечі трудящих. Про це свідчать і плани «заморожування» зарплати, і наступ на соціальні права робітників, і поступки монополіям та іноземному капіталу. Такі заходи правлячих кіл викликають опір з боку трудової Греції. Робітники, службовці, селяни посилюють боротьбу за свої права, проти економічної кризи, за покращення умов праці та життєвого рівня.

Боротьба міського пролетаріату, сільськогосподарських робітників,

передової інтелігенції дала поштовх для виступів молодого покоління Греції на захист своїх прав.

Найактивніше на сучасному етапі виступає трудяща молодь країни і, насамперед, молоді робітники промислових підприємств, студенти вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, учні гімназій. Останнім часом до руху грецької молоді дедалі ширше залучаються жителі сільської місцевості.

Кожен із цих загонів молоді, беручи участь у боротьбі проти засад буржуазного суспільства, стикається з низкою невирішених проблем. Трудяща молодь зазнає жорстокої експлуатації. Молоді робітники за однакову працю отримують значно меншу платню, ніж дорослі. Підлітків, учнів на підприємствах та некваліфікованих молодих робітників використовують на трудомістких і низькооплачуваних роботах. Як правило, їхній заробіток не перевищує 15 процентів заробітку дорослого робітника. Умови праці на багатьох грецьких підприємствах не відповідають елементарним вимогам техніки безпеки та санітарії. Звідси – високий рівень нещасних випадків, особливо серед молоді віком до 19 років. Незважаючи на те, що законом заборонено наймати дітей до 14 років, підприємці, особливо на дрібних заводах і фабриках, за безцінь експлуатують дитячу працю.

Молоді робітники – перші кандидати на звільнення, коли йдеться про закриття того чи іншого підприємства або скорочення виробництва. Так, серед 800 звільнених робітників заводу фірми «Сіменс» поблизу Салонік переважну більшість склали дівчата віком до 17 років. Службовці на заводах, і насамперед на тих, які належать іноземному капіталові, щомісяця працюють по 40-80 понаднормових годин, не отримуючи за це платні.

Парадоксальною видається ситуація, коли в країні вільних рук безліч, а підприємці запрошують іноземних кваліфікованих робітників. Таких у Греції сьогодні близько 30 000, їх наймають на короткий термін по кілька разів на рік. Отже, згадану категорію робочої сили можна експлуатувати, не витрачаючи додаткових коштів на соціальне забезпечення. Тому іноземні робочі руки багато дешевші, вони приносять капіталістам більші прибутки, і підприємці свідомо йдуть на такий крок, нагнітаючи на ринку праці атмосферу шаленої конкуренції.

Гостро стоїть у країні проблема освіти та професійної підготовки. Перед дітьми трудящих зачинено двері багатьох середніх і вищих учбових закладів. Частина робітничої молоді – переважно вихідці з народних низів – навчається у вечірніх гімназіях. Підприємці чинять їм усілякі перешкоди на шляху до здобуття освіти – використовують на важких роботах, не надають додаткових оплачуваних відпусток.

Важке становище молодих робітників та службовців на підприємствах спонукало їх узяти 1975 року активну участь у страйковій боротьбі гірників Халкізі, будівельників Афін, робітників заводів «Пітсос» і «Петзетакіс», суднобудівників верфі Андреазі та в багатьох інших акціях трудової Греції. А минулий рік відзначався небувалим загостренням класової боротьби – 350 тисяч чоловік страйкували 286 разів. Молоде покоління Греції висувало вимоги гарантії права на працю, рівної оплати за однакову роботу, припинення експлуатації дітей і підлітків, запровадження обов'язкового соціального забезпечення, покращення умов праці та дотримання правил техніки безпеки.

Після політичних змін у липні 1974 року в країні посилювався студентський рух. Студенти грецьких вузів завжди були в перших рядах борців проти антинародних режимів. В роки семирічного панування хунти вищі учбові заклади Афін, Салонік та інших міст стали осередками опору політиці «чорних полковників», центром боротьби за профспілкові й академічні свободи. 1972 року у вузах Афін відбулися широкі виступи за демократизацію навчання. Саме того року з ініціативи Комуністичної молоді Греції, осередки якої існували майже в кожному вузі, була створена масова профспілкова організація захисту прав студентів – Національна антидиктаторська спілка студентів Греції. Центром усього студентського руху став політехнічний інститут в Афінах, події в якому, що відбулися 1973 року, привернули увагу широкої громадськості не тільки в Греції, а й за рубежем. Починаючи з весни, тут неодноразово проходили могутні виступи проти режиму хунти.

Кульмінаційного розвитку боротьба студентів політехнічного інституту досягла в листопаді 1973 року, коли проти демонстрантів було кинуте військо з танками і гарматами. І хоч хунті вдалося втопити студентський рух у крові, відгук подій у політехнічному долетів у найвіддаленіші куточки країни і дав новий поштовх до розгортання масового руху молоді. Після розвалу диктатури політехнічний інститут став символом нескореності духу не тільки для студентів, а й для всього трудового народу, бо разом із студентами виступали також робітники та інші трудящі. 1975 року, в другу річницю подій в університеті, на вулицях Афін відбулася величезна маніфестація. Під лозунгами «Хай живе демократія!», «Геть НАТО!», «Минуле не повинно повторитись», «Перепинити шлях фашизмові» вона об'єднала не тільки студентів, а й тисячі афінян.

За останні два роки зросла політична активність студентського руху, відбулося його організаційне зміцнення. Річ у тім, що в роки «чорного семиріччя» бойовий авангард студентства був кинутий за ґрати й засланий на

острови. З приходом до влади цивільного уряду сотні лідерів студентського руху вийшли з тюрем 1 катівень таємної поліції, ще сотні залишили підпілля й почали працювати в умовах легальності.

Основне гасло, під яким відбуваються виступи грецьких студентів, а також учнівської молоді: «Хліба – освіти – свободи!». Воно найповніше відбиває нагальні проблеми студентів вузів, учнів гімназій, середніх технічних та професійних училищ.

Скажімо, проблема безробіття хвилює сьогодні не тільки робітничу молодь, а й студентів університетів та інших навчальних закладів. За останні роки в країні склалася ситуація, коли далеко не всі дипломовані спеціалісти можуть розраховувати на роботу за фахом. А вже підготовка спеціалістів вищої та середньої кваліфікації в Греції, як і в інших капіталістичних країнах, здійснюється безпланове, безвідповідно до потреб економіки. Тому для країни стало звичним явище, коли випускники університетів працюють перукарями, продавцями в магазинах, посідають дрібні посади в державних установах.

Поряд із вимогами вирішити проблему зайнятості студенти та учнівська молодь активно виступали наприкінці 1974 та в першій половині 1975-го років за створення нормальних умов для навчання. Зокрема, студентство вузів вимагало державних стипендій для більшої кількості студентів. У Греції отримують стипендію лише 6-7 процентів юнаків та дівчат, які навчаються у вузах, і тому значна частина їх змушена працювати, щоб мати змогу навчатись і платити за квартиру.

Прогресивна преса Греції відзначала, що учнівський рух у країні за останні два роки набрав такого розмаху, якого він не знав за всю історію. Характерною його рисою поряд із вимогою загальної освіти для всіх верств населення є прагнення до згуртування рядів і створення демократичних організацій з єдиним центром.

Особливі процеси характерні сьогодні і для сільської молоді. Статистика свідчить, що ця категорія юнаків і дівчат перебуває в найгіршому становищі. Серед активного сільського населення молодих людей віком до 29 років нині 19 процентів. Умови їхньої праці, зазначала газета «Озігітіс», такі, що принижують людську гідність. Щодня вони працюють по 10-12, а то й по 16 годин, позбавлені права на оплачувану відпустку, на освіту й соціальне забезпечення. Понад 25 тисяч підлітків і молоді до 29 років не вміють ні читати, ні писати. Лише з 7 чоловік із 100 закінчують гімназії інші ж 93 мають освіту від 2 до 4 класів початкової школи. До того ж на селі нині багато зайвих робочих рук. Потік сільської молоді спрямовується в місто, поповнюючи армію безробітних.

Та шанси влаштуватися на роботу незначні, що зокрема зумовлюється низьким загальноосвітнім і професійним рівнем. Якщо сільським юнакам та дівчатам і трапляється в місті якась робота, то, як правило, найбрудніша, найгірш оплачувана, до того ж на нетривалий час.

Не маючи перспектив у себе вдома, багато молоді вирушає в пошуках щастя до Сполучених Штатів, Західної Німеччини, Канади та інших країн. Щороку з Греції емігрує 50 000 чоловік, здебільшого молодь, дві третини з них вихідці із села. Нині тільки у ФРН працює понад 150 тисяч молодих людей грецької національності. На чужині грецькі заробітчани працюють на трудомістких роботах, живуть у бараках, позбавлені будь-яких соціальних прав. Ці обставини викликають бурхливий протест у сільської молоді, приводять її шлях боротьби за покращення свого становища. Так, юнаки та дівчата склали більшу частину учасників у могутніх демонстраціях та весняно-літніх (1975 р.) походах сільськогосподарських робітників на Афіни.

Кожен із вищезгаданих загонів молодіжного руху, як бачимо, стикається із специфічними проблемами, веде боротьбу під своїми гаслами й висуває перед урядом свої вимоги. Та це зовсім не означає, що вони виступають розрізнено. Останнім часом помітна тенденція до згуртування демократичного молодіжного руху Греції. Адже перед молодими робітниками, студентами, учнями, інтелігенцією, селянами стоять і спільні проблеми. Наприклад, безробіття або завдання демократизації громадського та політичного життя в країні. Жодна демонстрація або мітинг робітничої, студентської чи учнівської молоді не проходить без вимог перебудувати виборчу систему. Особливо гостро звучала ця вимога під час виборів у парламент восени 1974 року. Як відомо, нинішня виборча система передбачає право голосу, починаючи з 21 року, а право бути обраним в органи влади – з 25 років. Прогресивна громадськість країни домагається зниження цензу – відповідно до 18 і 21 років. У зв'язку з підготовкою нової конституції демократичні сили молодіжного руху Греції ставлять за мету домогтися законодавчого підтвердження своїх вимог щодо реформ виборчої системи.

Одна з найгостріших проблем для всіх юнаків та дівчат Греції – проблема відпочинку. Річ у тім, що грецька буржуазія прагне сьогодні зосередити увагу на таких видах відпочинку, які відвертали б її від суспільних проблем, втягували б у полон буржуазної ідеології. Сучасні засоби масової інформації широко рекламують у країні дешевий культурний ерзац. Лише в Афінах близько 800 нічних клубів – так званих осередків «молодіжної культури». Звичайно, «естетичні цінності», які тут пропагуються (переважно американська «поп-

музика» найнижчого гатунку), не мають із культурою нічого спільного. Та багато юнаків і дівчат змушені споживати цей ерзац. Адже квитки до нічного клубу значно дешевші, ніж, скажімо, на концерт або в театр.

Держава не приділяє ніякої уваги організації дозвілля молоді, і ця сфера перебуває в руках окремих підприємців, що прагнуть отруїти свідомість молодого покоління. Буржуазна пропаганда намагається переконати молодь, ніби класична музика, і взагалі класичне мистецтво, відмирають і непридатні для сприйняття, а багата грецька народна музика та пісні, мовляв, давно застаріли. Та незважаючи на шалений наступ буржуазної ідеології, грецькі юнаки й дівчата не втратили відчуття дійсно прекрасного, справжнього мистецтва. Навіть у роки «чорного семиріччя» вони знаходили вихід, збираючись у тавернах і своєрідних дискусійних клубах. Таверни й сьогодні притягують багато молодих людей – робітників, студентів, службовців.

Тому не дивно, що всі передові загони грецького молодіжного руху одноставно вимагають демократизації відпочинку, звільнення його від орієнтації на американський спосіб життя та космополітизм, звернення до народного, а також сучасного прогресивного мистецтва.

Чітко визначився напрям боротьби за демократизацію культурно-мистецького життя. Гасло «Вірш, проза, пісня, картина – зброя молодіжного руху!» набуло широкої популярності. Його підтримала значна частина письменників, співаків, музикантів, художників. Велику популярність серед молоді Греції мають сьогодні такі співаки, як Маріза Кох, Нікос Ксілуріс, Гіоргос Зографос, композитор і виконавець пісень Манос Лоїзос. Творчість цього митця пройнята революційним пафосом, вірністю ідеалам свободи і демократії. В роки правління полковників його пісні були заборонені. Нині їх співають у молодіжних кафе, на вулицях Афін та інших міст під час демонстрацій і мітингів. Особливо популярний цикл його пісень, що оспівують подвиг студентів політехнічного інституту.

Не тільки в Греції, але й за її межами відомо багато ансамблів, зокрема «Тамбурі», який брав участь у фестивалях «Ален мак» у Благоевграді (Болгарія, 1975) та в Соколове (Чехословаччина, 1976), присвячених тим, хто віддав життя під час другої світової війни за щасливе майбутнє людства.

Серед активних учасників процесу за демократизацію культурного життя Греції можна назвати і молодого письменника Фонтаса Конзіліса, драматурга Міцоса Евсіміазіса, літератора Іліаса Сімопулоса, скульптора Ангеліку Калантізі.

Останнім часом помітно зростає політична активність молодого покоління

Греції. Тепер на молодіжних мітингах і демонстраціях поряд із вимогами вирішити питання про зайнятість молоді, її освіту та відпочинок висувуються гасла, характерні для всього загальнодемократичного руху країни, як от: демократизація суспільно-політичного життя, повний розрив Греції з НАТО, справедливе розв'язання проблеми Кіпру, визнання і дотримання угод, підписаних у Хельсінкі на Нараді з питань безпеки і співробітництва в Європі. Крім того, молодь бере активну участь в таких акціях, як мітинги солідарності з патріотами Чілі, виступи на захист португальської революції.

Після липня 1974 року в Греції виникли нові молодіжні організації, а також розширили свою діяльність ті, що існували раніше. Серед них – Комуністична молодь Греції, Молодіжна організація нової демократії (МОНД), Грецька демократична молодь, Організація Рігас Фереос, ПАСОК та інші. Проте на діяльності деяких із них помітно вплив буржуазної ідеології, яка всіма їй приступними засобами прагне перешкодити прогресивній орієнтації молодого покоління. Скажімо, політична платформа ПАСОК характеризується аморфністю, впливом дрібнобуржуазного соціалізму. Інша організація – Рігас Фереос, яка активно боролася проти режиму хунти, сьогодні виступає виразником правоопортуністичних поглядів, ліквідаторства, а подеколи і відверто антиінтернаціональних настроїв.

Велику роль у зміцненні демократичного молодіжного руху відіграє Комуністична молодь Греції, до складу якої входять робітники, студенти, учні, службовці. Створена восени 1968 року за рішенням Політбюро Комуністичної партії Греції, вона ще в роки «чорного семиріччя» очолила демократичний рух молоді, стала його бойовим авангардом.

Підпільні осередки КМГ існували на підприємствах, в учбових закладах. Вони були центром боротьби молоді за профспілкові й академічні свободи. Члени КМГ разом із демократично настроєними студентами 1972 року створювали у вищих учбових закладах осередки Національної антидиктаторської спілки студентів Греції. Комуністична молодь Греції виступила ініціатором масового руху студентів навесні 1973 року, центром якого став політехнічний інститут в Афінах. А 21 квітня, в річницю фашистського перевороту, КМГ організувала демонстрацію протесту проти хунти.

Після повалення диктатури «чорних полковників» Комуністична молодь Греції вийшла з підпілля й розпочала діяльність у нових умовах. Вона очолила рух за демократизацію суспільно-політичного життя, за надання трудовій молоді профспілкових прав, вела активну кампанію за перемогу лівих сил на минулих

виборах до парламенту.

Одне з головних завдань КМГ у сучасному молодіжному русі Греції – це згуртувати всі верстви демократично настроєних юнаків та дівчат, зосередити їхню увагу на боротьбі проти засилля капіталу (як грецького, так і іноземного), проти експлуатації, за відновлення демократії, за національну незалежність, мир і суспільний прогрес. Таке завдання пов'язане з труднощами викорінення із свідомості багатьох грецьких юнаків і дівчат фальшивих уявлень про ідеали свободи та демократії, які активно поширюються буржуазно-пропагандистським апаратом імперіалізму, в першу чергу – американського. Останній, як відомо, мав неабиякий вплив на економічне та суспільно-політичне життя Греції. За таких умов бойовий авангард грецької демократичної молоді – КМГ – взяв курс на широке ознайомлення учасників молодіжного руху з ученням та ідеалами марксизму-ленінізму. З цією метою члени КМГ поширюють в університетах, середніх учбових закладах, під час молодіжних маніфестацій твори В.І. Леніна, К. Маркса. За минулі два роки тиражі творів класиків марксизму-ленінізму, їхніх біографій, праць із історичного та діалектичного матеріалізму значно зросли. Так, наприклад, тільки у видавництві «Сучасна епоха» за другу половину 1975 року видано 3000 брошур бібліотечки «Основи матеріалістичної філософії» та 6000 – із серії «Марксистська бібліотечка». Надійним помічником КМГ у цій діяльності стала газета «Озігітіс» – орган Центрального комітету Комуністичної молоді Греції, яка з липня 1974 року виходить легально. На її сторінках, під рубрикою «Теми марксистської ідеології», наводяться положення класиків марксизму-ленінізму, публікується інформація про сучасний міжнародний комуністичний і робітничий рух, дається широка панорама життя молоді в соціалістичних країнах, зокрема в СРСР.

Для багатьох молодих греків наша країна – символ соціального прогресу, втілення ідеалів людства. Виражаючи позицію широких мас демократичної молоді Еллади, секретар Комуністичної молоді Греції Д. Гонтікас, голова делегації КМГ, яка перебувала в Радянському Союзі в березні минулого року, підкреслив: «Ми познайомилися з успіхами країни великого Леніна в будівництві нового суспільства, і це надає нам сили, бо ваші успіхи мають міжнародне значення, вони близькі всім народам, що борються за краще майбутнє».

Комуністична партія Греції надає великого значення розгортанню в країні демократичного молодіжного руху, розглядаючи його як складову боротьби за соціальний прогрес. КПГ підтримує тісний зв'язок із широкими масами студентства, учнівської та робітничої молоді. Перший секретар Комуністичної

партії Греції Харілаос Флоракіс на фестивалі КМГ підкреслював, що проблеми молоді можуть бути вирішені тільки в рамках всенародної боротьби за розв'язання національних, демократичних, економічних і культурних проблем всієї країни. А це означає, що перед молодіжним демократичним рухом стоїть важливе завдання зміцнення єдності своїх лав, боротьби проти правоопортуністичних та маоїстських тенденцій, єднання з усіма передовими силами грецького суспільства.

Опубліковано: Всесвіт. – 1976. – № 10. – С. 220-227.

В цей рік також було опубліковано статтю:

Спілкування українських буржуазних націоналістів з «третьою російською еміграцією» // Зарубіжні видання про Україну. – 1976. – № 3. – С. 12-15.

БУРЖУАЗНІ ТЕОРІЇ АСИМІЛЯЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ США

Прогресивний американський поет і громадський діяч Уолт Уйтмен, характеризуючи Сполучені Штати з огляду на етнічний склад населення, зазначав: «Це не одна нація, а нація наповнена націями». В результаті постійного припливу іммігрантів на території США утворився складний етнічний конгломерат. У 1971 р. з метою виявлення етнічної приналежності громадян було проведено опит американського населення. Виявилося, що у США налічується 29,5 млн. вихідців з Англії, Шотландії та Уельсу, 25,5 – американців німецького походження, 16,4 – ірландського, 9,2 – вихідців з Іспанії та іспаномовних країн, 8,8 – італійців, 5,4 – французів [31, 1973, № 22, 32].

Проживання на території Сполучених Штатів представників різних націй і народностей надає своєрідності етнокультурному розвитку країни, одним з найхарактерніших явищ якого є асиміляція. За визначенням радянських дослідників, формування єдиної нації у США відбувалося в процесі багатогранного і складного процесу асиміляції [10, 4], який на різних етапах історії США мав свої особливості, що зумовлювалися економічним і політичним розвитком країни – з одного боку та соціальною природою іммігрантів, з другого.

Так, скажімо, американські дослідники колоніального періоду історії США [1607-1776 рр.] відзначають досить швидке змішання поселенців англійських колоній: «Люди різної крові – англійці, ірландці, німці, датчани, шведи – змішувались між собою, вступаючи в шлюби без огляду на відмінності» [17, 5]. Швидкість цього процесу зумовлювалася тими обставинами, що в колоніальний період до Північної Америки іммігрувало переважно населення з північно-західних країн Європи, яке за своїм економічним і культурним

розвитком та мовою було близьким до англійців.

В американській літературі, присвяченій колоніальному періоду, часто ідеалізується життя в колоніях, яке нібито було побудоване на демократичних засадах [28]. Привід для ствердження цього тезису давала швидка асиміляція іммігрантів. Та, як свідчить дійсність, іммігранти, прибуваючи в нове суспільство, піддавалися дискримінації, насильницькій асиміляції: обов'язковим було прийняття англійської культури, відмова від звичаїв і традицій свого народу. «Після того, як англійці прибули в США і заснували тут суспільство, – констатує американський дослідник Дж. Скотт, – іммігранти, які приїжджали сюди, зустрічали політичну, економічну, релігійну і соціальну дискримінацію з боку англійців» [26, 58]. Такі обставини певною мірою примушували новоприбулих утворювати окремі поселення, де вони зберігали і розвивали національні риси культури країни походження.

Отже, вже з самого початку інтенсивного заселення Америки вихідцями з різних країн в асиміляційних процесах чітко окреслюються дві протилежні тенденції:

1. асиміляція представників різних націй етнічною більшістю країни поселення;
2. збереження іммігрантами елементів культури, традицій і звичаїв, характерних для країни походження.

Суперечливий характер цих двох тенденцій в умовах класового суспільства очевидний. Особливо чітко він виявився у період розвитку капіталізму в США, який значно інтенсифікував етнічні процеси, викликав новий, могутніший, порівняно з попередніми періодами, приплив імміграції. Перед урядом країни постала необхідність вироблення офіційної політики щодо іммігрантів.

Урядові кола США, розуміючи велике значення імміграції для економічного і культурного розвитку країни, тривалий час сприяли цьому процесові. Разом з тим, вони спрямовували імміграційну політику у вигідне для монополістичної буржуазії русло. Однією з характерних рис цієї політики було прискорене розчинення іммігрантів серед американців-старожилів.

Асиміляція іммігрантів будь-якими засобами, в тому числі й насильно, характерна для американської політики вже у XVIII ст. Дж. Вашингтон у листі до Д. Адамса (1794 р.) писав: «Моя позиція щодо імміграції така: за винятком вигідних для нас випадків, а також деякої категорії людей і професій, немає необхідності у схваленні політики компактного поселення. Вони (іммігранти. – В. Є.), поселяючись компактно, зберігають мову, звичаї і закони, які привозять з

собою» [17, 27].

Точка зору президента США Д. Адамса була більш радикальною, у 1798 р. він заявив: «Вони (іммігранти з Європи – В. Є.) повинні скинути геть європейську шкіру і більше ніколи її не одягати» [18, 339]. Занепокоєний суттєвими змінами в національному складі населення, до яких спричинилася імміграція, конгресмен Баррі, виразник інтересів шовіністично настроєних кіл, основну небезпеку вбачав у тому, що іммігранти не сприяють зміцненню державного устрою в США. «Справжня небезпека, – писав Баррі у 1854 р., – полягає в тому, що чужоземці, зберігаючи свою мову, звичаї й традиції Старого Світу, зберуться у деяких штатах Союзу в такій кількості, що витіснять місцеве населення, яке розмовляє англійською мовою, і ми можемо перетворитись на конфедерацію держав... чужих одна одній за своїм походженням, мовою, звичаями, установами й релігією...» [15, 57]. Але Баррі, як і багато інших державних діячів-шовіністів, замовчував наявність національно-расової дискримінації, яка виступала основною перешкодою на шляху консолідації різних етнічних елементів у рамках капіталістичного суспільства. Причина занепокоєння цього конгресмена стане зрозумілішою, коли згадати, що однією з визначальних рис європейської імміграції кінця 40-х – початку 50-х років XIX ст. була наявність серед іммігрантів учасників буржуазно-демократичних революцій. Європейські іммігранти-соціалісти, в тому числі й соратники К. Маркса, несли з собою передові ідеї, стимулюючи розвиток американського робітничого руху, були засновниками соціалістичного руху в Північній Америці [5, 465]. Вони внесли значний вклад у згуртування пролетарів-іммігрантів на боротьбу проти капіталу.

За фальшивими деклараціями насправді приховувалася шовіністична ідеологія правлячи кіл Сполучених Штатів щодо іммігрантів та їх місця в американському суспільстві. На практиці ця ідеологія, що набула назви «англоконформізм», найбільш вірно відтворила імміграційну політику офіційних кіл XIX – початку XX ст. «Англоконформізм» був породжений співіснуванням на території Сполучених Штатів представників різних націй, серед яких англосаксонці зайняли панівні позиції. «Англоконформізм» передбачав утвердження англійських державних інститутів, а англійська мова і культура англосаксонського зразку, згідно з цією теорією, мали стати домінуючими серед американських націй. Буржуазними ідеологами США цього часу був вироблений «класичний» тип американця, який наближався до англосаксонця. Відповідно до цього ідеологи вважали, що оскільки американець – це англосаксонець, то новоприбулі повинні пристосуватися до способу життя і

зразків інституцій, які вже існували. «Іммігранти, – відмічає професор історії Гарвардського університету О. Хендлін, – повинні були асимілюватися національним характером, що вже сформувався» [19, 147]. В дійсності це означало, що англосаксонські правлячі кола використовували свої панівні позиції для економічної і політичної дискримінації іммігрантів. Іммігранти цього періоду змушені були відмовлятися від культури і традицій батьківщини і приймати англомовну культуру ядра американської нації. Інакше для них закривався доступ в американське суспільство, і вони зараховувалися до «другорядних» громадян.

Шовінізм ідеології «англоконформізму» з найбільшою силою виявився під час так званого руху «американізації». Історія його виникнення така. Починаючи з кінця XIX ст., населення США поповнювалося не лише за рахунок іммігрантів з Півночі і Заходу Європейського континенту, а й з країн Південно-Східної Європи, так званої «нової» імміграції. Причому за кількістю «нова» імміграція переважала «стару». Так, наприклад, у 1891-1900 рр. 51,9% всієї імміграції становили вихідці з Південної і Східної Європи, тоді як з Північної і Західної – 44,6%, у 1901-1910 рр. відповідно 70, 89 і 21,7% [14, 957].

На думку деяких політиків, саме іммігранти з Південно-Східної Європи становили особливу «загрозу» для американського способу життя. Вони звинувачували їх у відсталості, нездатності до асиміляції. «Безграмотні..., невпевнені в своїх силах і безініціативні вони (іммігранти «нової хвилі» – В. Є.) страшенно підривають нашу національну основу і вносять розлад в наше громадське життя...» [17, 29].

Саме виходячи з шовіністичних позицій, державна комісія по вивченню «нової» імміграції, яка була створена на початку XX ст., у своїх звітах протиставляла «стару» імміграцію «новій»: «стара імміграція значною мірою була рухом із більш прогресивних країн Європи... Вони (іммігранти – В. Є.) практично включилися в активну діяльність, перемішувалися швидко з місцевими американцями і швидко асимілювалися. Нова ж імміграція – це в основному рух некваліфікованих людей, які прибули із менш прогресивних країн Європи... Вони утворювали свої поселення окремо від місцевих американців і старої імміграції, що уповільнювало їхню асиміляцію» [20, 81].

Тому реакційні кола США виступали за обмеження допуску в країну «нової» імміграції, вимагали радикальних заходів щодо «американізації». «Наше завдання, – писав один з американських громадських діячів, – полягає в тому, щоб розпорошити ці групи і поселення, асимілювати і перетворити цих людей в частину нашої американської раси, а їх дітям, наскільки це можливо, втлумачити

англосаксонське розуміння справедливості, закону і порядку...» [17, 29].

Особливого розмаху кампанія «американізації» набула в період першої світової війни. Американський дослідник імміграції США М. Краус писав з цього приводу: «Колесо американізації іммігрантів, що почало крутитися за два десятиліття до 1914 року, більш інтенсивно працювало під час війни. Релігійні, братські і освітні товариства разом з патріотичними організаціями були мобілізовані на прискорення процесу американізації» [24, 91].

Всі зусилля громадських організацій і державних установ США на всіх рівнях були спрямовані на завершення «американізації» іммігрантів у найкоротші строки. Головне завдання в цій кампанії офіційні кола вбачали у перетворенні іммігрантів на стопроцентних американців за англосаксонським зразком. На практиці це означало вимогу лояльності до всього американського і безперечного прийняття американських «стандартів» і способу життя. Федеральні агентства, державні установи у штатах, місцеві органи управління, а також величезна кількість інших організацій брала участь у кампанії «американізації». Вони переконували іммігрантів у перевагах знання англійської мови, вимагали від них забути своє походження та культуру і повністю сприйняти існуючий спосіб життя, всілякими засобами намагаючись втягнути вихідців з інших країн з історію руху «американізації».

Цей період в американській науковій літературі іноді називають періодом «асиміляції посиленого тиску» (Pressure cooking assimilation). Така шалена кампанія саме в цей період була значною мірою пов'язана з подіями, викликаними першою світовою війною. Офіційні кола США, стурбовані революційними настроями серед трудящих багатьох країн Європи, боялись поширення на американському континенті комуністичної ідеології, яку несли з собою пролетарі-іммігранти європейських країн. Вони висували різні докази про «небажаність» цих іммігрантів, відзначаючи зокрема, що нові іммігранти послаблюють патріотичні почуття щодо США у своїх співвітчизників. Тому в цей період особливо виявляється дискримінація по відношенню до етнічних груп, яка знайшла своє відображення у вимозі безперечного прийняття американського способу життя без огляду на національні почуття іммігрантів.

У 1915 р. колишній президент США Т. Рузвельт настійно вимагав, щоб у Сполучених Штатах не було місця для людей з подвійною національністю: «Той, хто пише свою національність через ризик з американською, не може вважатися хорошим американцем... Населення нашої країни, яке народилося за кордоном, повинно американізуватися. Воно мусить розмовляти тією мовою, якою розмовляють інші їх співвітчизники, що народилися в Америці» [17, 29].

В роки першої світової війни тисячі іммігрантів були заарештовані як такі, що становили «загрозу американській безпеці»; в цей час значно зменшується число видань іншими, ніж англійська, мовами, обмежується імміграція до США. Ті, хто прибував до Америки в цей період, попадали в атмосферу примусу і дискримінації, від них настійно вимагали: «Забудь свою рідну землю, забудь рідну мову, негайно облиш всі успадковані тобою звичаї, відкинь геть, мов поношену свитину, всю твою спадщину, забудь про те середовище, яке тебе створило, все це відкинь і за один день стань американцем «*par excellence*» [15, 339].

Незважаючи на всі зусилля правлячих кіл і шовіністично настроєних політиків, кампанія «американізації» не дала очікуваних результатів далеко не всі іммігранти стали стопроцентними американцями англосаксонського зразку. Повсюдно в Америці, особливо у великих містах, як і раніше, зберігалися етнічні квартали, новоприбуваючі переселенці приносили з собою відчуття батьківщини, посилюючи серед іммігрантського населення США прагнення до збереження традицій країни походження.

Отже, теорія «англоконформізму» і тепер вже не могла служити основою політики офіційних кіл США у відношенні до іммігрантів. Потребувалась принаймні її модифікація. Так виникає нова теорія асиміляції – «плавильний казан». У цьому зв'язку керівні кола Сполучених Штатів особливо великі надії покладали на всесилля американського способу життя, де всі етнічні групи і національні меншості, мов у казані, переплавлятимуться в єдину американську націю. Ідеологія «плавильного казана» враховувала факт змішання іммігрантів не тільки з американцями англосаксонського походження, а й між собою. Згідно з теорією «плавильного казана», в Америці всі національні групи, змішуючись між собою, утворюють єдину американську націю, єдину американську культуру, відмінну від тих націй і культур, які іммігранти залишили в себе на батьківщині.

Офіційна назва «плавильний казан» в американській науковій літературі і в політичній практиці вживається тільки з початку ХХ ст. Та на явище етнічного змішання вихідців із різних країн в суспільство, відмінне від англійських колоній, звертали увагу американські дослідники імміграції ще у ХІХ ст. У своїй праці «Значення кордонів в американській історії» (1893 р.) Ф. Дж. Тернер підкреслював, що в процесі освоєння західної частини країни, в якому брали участь іммігранти з усіх країн, утворювався новий етнічний конгломерат. «Переселення іммігрантів, – стверджував Тернер, – викликало формування єдиної національності для американського народу... В тяжких випробуваннях

руху поселенців на захід іммігранти американізувалися, сплавлялись у змішану расу, відмінну від англійської за національністю і своїми характерними особливостями» [17, 32].

Дж. Тернер схильний ідеалізувати соціально-економічні відносини того часу, називаючи суспільство колонізованого Заходу суспільством «однакових можливостей і соціальної рівності». Він стверджує, що «вільні» західні землі були пристановищем для бідняків, в якому не було класу незаможних, не спостерігалось загострення соціальних суперечностей. Таке твердження Дж. Тернера знаходиться у суперечності з американською дійсністю, адже всяка буржуазна демократія має на меті завуалювати панування експлуататорських класів. «Буржуазній демократії, – підкреслював В. І. Ленін, – по самій природі її, властива абстрактна або формальна постановка питання про рівність взагалі, в тому числі про рівність національну» [4, 154]. А свободи, якими користувався народ Америки під час освоєння Заходу, «...були результатом його боротьби, де провідну роль відігравали робітники, фермери і прогресивна промислова буржуазія штатів Атлантичного побережжя» [9, 192].

Змішання іммігрантів під час переселення їх зі Сходу на Захід було лише одним із проявів дії американського «плавильного казана». Більш інтенсивно асиміляція іммігрантів проходила в містах*. Саме в містах в кінці XIX – на початку XX ст. осідала значна частина трудової імміграції – до 80%.

Американський капіталізм втягував у виробництво представників усіх націй. Участь у процесі капіталістичного виробництва сприяла налагодженню міжнаціональних контактів як на виробництві, так і в побуті, а також у всіх сферах соціального життя. «Тісне спілкування з старожилами-американцями, – підкреслює відомий радянський етнограф Ш. А. Богіна, – які належали до того ж класу, а звідси, і жили в подібних умовах і мали ті ж самі інтереси і завдання, виробляло спільні риси, змушувало іммігрантів приймати мову, звичай більшості населення США» [7, 2]. Ці обставини, а також те, що робітники переважали у складі імміграції цього періоду, зумовили тип пролетарської асиміляції, яка відбувалася на виробництві, в робітничих кварталах, а найбільше – в практиці пролетарської класової боротьби [8, 15].

Враховуючи саме цей фактор і виходячи з класових позицій революційного пролетаріату, В. І. Ленін визначав тенденцію «капіталізму до ломки національних перегородок, до стирання національних відмінностей, до

* В американській літературі, присвяченій історії імміграції, часто вживається термін «міський плавильний казан» («Urban Melting Pot»), яким автори користуються для характеристики асиміляції етнічних елементів у містах. Потрібно зазначити, що урбанізаційні процеси в умовах науково-технічної революції проходять значно швидшими темпами і тепер так званий «міський плавильний казан» є основним стимулятором асиміляційних процесів.

асимілювання націй», як прогресивне явище, називав його одним з «найбільших рушіїв, що перетворюють капіталізм у соціалізм» [2, 122].

Та реакційні сили країни завжди намагалися використати багатоетнічний склад населення проти утворення єдиного фронту трудящих мас, можливості для якого дає асиміляція, в боротьбі за корінні соціальні перетворення. Тому поряд з політикою асиміляції для США характерна політика расизму і расової сегрегації, особливо до негрів і корінного населення – індіанців. Свого часу Ф. Енгельс у листі до Г. Шлютера, звертаючи увагу на цю тенденцію в політиці правлячих кіл США, писав: «..ваша буржуазія (буржуазія Сполучених Штатів – В. Є.) уміє далеко краще, ніж австрійський уряд, нацьковувати одну національність на іншу – євреїв, італійців, чехів і т. д. на німців і ірландців і кожного з них на всіх інших...» [1, 263]. Разом з тим, об'єктивний процес асиміляції панівні кола силкуються спрямувати у вигідне для них русло. Так, скажімо, теорія «плавильного казана», згідно з планами офіційних кіл, мала стати дійовим інструментом у досягненні не тільки національної однорідності населення, а й соціальної – так званої «американської симфонії» («American Symphony»). «Розвиток нашої промисловості і сільського господарства з їх ієрархією, – пишуть буржуазні автори, – дозволяє і потребує, щоб члени етнічних груп виходили за рамки своїх етнічних підсистем і брали участь у суспільному житті Америки. Громадські школи вчать населення бути в центрі нашого життя, забезпечують його професією, щоб воно могло просуватися вгору по соціальній драбині» [29, 283]. Згідно з цими висловлюваннями, американське суспільство створювало всі умови для швидкого вrostання іммігрантів в його соціально-економічну структуру, для розгортання їх здібностей. Та дійсність дає нам безліч прикладів, які свідчать протилежне – це, в перту чергу, дискримінація представників етнічних груп при наймі на роботу, в оплаті праці. Загальновідомо, що шовіністично настроєні впливові кола США вороже ставляться до новоприбулих, а особливо до тих, у кого колір шкіри темніший, ніж у англосаксів. Іммігрантів завжди, і особливо в роки економічних криз, останніми наймають на роботу і першими звільняють. Вони завжди є об'єктом цькування американськими шовіністами та расистами. Про це свідчать і обмеження, що вводилися імміграційним законодавством США і базувалися на расових, біологічних та релігійних ознаках, які нібито визначали різну ступінь «асимілятивності» вихідців з тих чи інших країн. Тому, як підкреслював журнал американських комуністів «Political Affairs» для іммігрантів інтеграція в наше суспільство була далеко не мирним процесом. Скоріше чужинці були в центрі соціальної боротьби» [33, 1961, № 6, 32, 33].

З вищезазначеного постає питання: чи може за таких умов теорія «плавильного казана» виконати завдання – переплавити всі існуючі національні групи в «американську симфонію»? Звичайно, ця теорія певною мірою сприяла посиленню національної однорідності населення Сполучених Штатів, про що свідчать такі дані: у 1920 р. особи, народжені за межами США, становили 13,2% всього населення країни, 1940 р. – 8,8%, а в 1960 р. – 5,4% [13, 355]. Цьому також сприяли, на думку А. М. Шлепакова, інтенсивний приріст населення США і відносно незначна імміграція в згадувані періоди [13, 356]. Та в 60-70-х роках картина дещо змінюється. Якщо в 50-х роках іммігранти давали 10,5% приросту населення Сполучених Штатів [27, 63], то в 60-х при незначному збільшенні об'єму імміграції вони становили вже 16% [11, 118]. Більше того, іммігранти першого покоління при нинішньому зменшенні природного приросту дадуть 1/3 приросту населення країни [34, 1974, № 7, 35]. Отже, відповідно до цього їх доля в загальному населенні США буде зростати. Приплив нових іммігрантів сприяє посиленню тенденції до збереження і розвитку специфічних етнокультурних рис в житті тієї чи іншої національної групи. Так, спеціальна комісія міністерства соціального забезпечення¹, охорони здоров'я та освіти США, що була створена в 60-х роках (до її складу входили соціологи і мовознавці) для вивчення мовної ситуації в країні, у своєму звіті відзначала жваву діяльність іммігрантських організацій. В матеріалах дослідження, частина яких була опублікована в книзі «Мовна лояльність у США» (1966 р.), вказується, що в Сполучених Штатах існує близько 1800 культурно-освітніх організацій іммігрантів, 2000 громадських шкіл з мовою навчання країни походження. Крім цього, у США мовами країн, звідки походять іммігранти, видається етнічна преса тиражем в 5,5 млн. екземплярів (за підрахунками дослідників, її читає 11 млн. чоловік) [75, 31].

Всі ці факти свідчать, що стійкі етнічні групи стали структурним елементом американського суспільства [10, 340]. А це в свою чергу означає банкрутство теорії «плавильного казана», що все більшою мірою визнають американські дослідники етнічних процесів у країні.

Щоправда, в американській науковій літературі післявоєнного періоду можна зустріти й твердження, яке висунула Р. Кеннеді в 50-х роках, про те, що в сучасних умовах діє не «одинарний плавильний казан», а так званий «потрійний». На основі даних, які були одержані при вивченні змішаних шлюбів у Нью-Хевені (штат Коннектикут) з 1870 до 1950-рр., Р. Кеннеді показала, що протягом цих років була сильно виражена тенденція вступати в шлюб всередині трьох релігійних груп: протестантської, католицької та іудейської, – а звідси

асиміляція йшла переважно по релігійній лінії [22, 56-59]. Якщо дана теорія певною мірою може бути визнана правильною щодо досліджуваного району, то в масштабі всієї країни вона не відображає дійсної картини укладення шлюбів між вихідцями із різних етнічних груп. Із формули «протестант – католик – іудей» зовсім випадає негритянське населення, пуерторіканці, мексиканці [10, 355]. Отже, така модифікація теорії «плавильного казана» виявилася малоефективною. В сучасних умовах ні «англоконформізм», ні «плавильний казан» не відтворюють спрямованості асиміляційних процесів у США [25, 1147].

У 60-х роках на зміну теорії «плавильного казана» і різних її варіантів приходять інша теорія – «культурний плюралізм». Це однак не означає, що дана теорія була висунута саме в згадуваний період. Теорія «культурного плюралізму» в США виникла в часи так званої «асиміляції посиленого тиску», коли всі зусилля правлячих кіл були спрямовані на якнайшвидшу американізацію вихідців з інших країн. У той час вона була своєрідною реакцією-відповіддю на насильницьку американізацію і вимагала демократизації в сфері асиміляції етнічних груп. Основоположником теорії «культурного плюралізму» вважається професор Гарвардського університету Г. Каллен. Ще в 1915 р. у журналі «Nation» він опублікував дві статті, одна з яких мала назву «Демократія проти «плавильного казана». Пізніше, в 1956 р., у книзі «Культурний плюралізм і американська ідея» він вказував на невідповідність «англоконформізму» і «плавильного казана» розвитку етнічних відносин в країні. На його думку, лише «культурний плюралізм» відтворює реальну картину національного складу американського суспільства, де існують різні етнічні елементи в рамках одного етносоціального організму.

Якщо в час виникнення розглядуваної теорії вона офіційно не визнавалася, то нині «культурний плюралізм» займає особливе місце у політиці правлячих кіл щодо національних груп США. Це зв'язано з рядом факторів: по-перше – необхідно було заповнити прогалину, що утворилася внаслідок банкрутства попередніх теорій асиміляції; по-друге – іммігранти відіграли значну роль у економічному і культурному розвитку країни. Зокрема, О. Хендлін так оцінює вклад іммігрантів у суспільно-політичне життя своєї країни: «Наш розвиток як нації був значною мірою досягнутий завдяки розуму і праці емігрантів усіх рас і з усіх кінців світу... їх розум та їх праця допомогли заселити наші землі, розвинути наше сільське господарство, побудувати нашу промисловість, дати хід нашій торгівлі, відкрити багато нового і, взагалі, перетворити нашу націю в провідну...» [19, 202], по-третє, – імміграція і сьогодні виступає важливим джерелом дешевої робочої сили. В 60-х роках, наприклад, вона становила

щороку 330 тис. чоловік [11, 118]. І останнє, що особливо важливо, – це вибух у Сполучених Штатах 60-х років національного руху проти дискримінаційної політики уряду в галузі національних відносин, проти насильницької американізації вихідців з різних країн.

Згідно з заявами буржуазних ідеологів, «культурний плюралізм» дозволяє національним групам зберігати і розвивати культуру і елементи побуту країни походження і тим самим вносити вклад у культуру США.

Тут слід мати на увазі, що культурний плюралізм був фактом національного розвитку в США ще до того, як він став офіційною теорією. Адже трудова імміграція, прибуваючи на континент, не могла засвоїти культуру, яка насаджувалася верхівкою Сполучених Штатів. Попри всі труднощі і гоніння, цькування шовіністичних кіл іммігранти зберігали прогресивні традиції і демократичні надбання культури свого народу.

В той же час вони встановлювали тісні контакти з демократичною культурою країни поселення. Саме цим визначається той неоціненний внесок іммігрантів у розвиток фольклору [12, 533] та образотворчого мистецтва США [21, 138].

В період святкування 200-літнього ювілею існування США цей факт не могли заперечувати навіть у найвищих урядових колах. Адже це суперечило б тій офіційній кампанії, що розгорнулася у зв'язку з ювілеєм і в центрі якої знаходилася буржуазна теза про демократичність американського суспільства. Більше того, правлячі кола намагаються використати теорію «культурного плюралізму» як прояв демократії щодо етнічних груп і національних меншостей. Свого часу в США дуже гучно був розрекламований законопроект Р. Швейкера. У 1972 р. сенатор-республіканець Швейкер вніс на розгляд конгресу законопроект для «підготовки дослідницьких матеріалів та поширення інформації про історію культури та традицій різних етнічних груп США». Для здійснення цього законопроекту, що був схвалений конгресом, потребувалось 15 млн. доларів [16,4].

Справжню роль згадуваного законопроекту можна оцінити, коли нагадати, що ця сума надто мізерна у порівнянні з вкладом вихідців з інших країн в економіку Сполучених Штатів. Як стверджує О. Хендлін, внесок одного іммігранта в економіку країни з початку трудової діяльності становить від 30 до 80 тис. доларів [19, 202]. Слід мати на увазі, що даний законопроект був висунутий республіканцями 1972 р. – є період, коли розгорнулася передвиборча кампанія, і законопроект Швейкера мав неабияке значення в боротьбі за «етнічні» голоси. До того ж його здійснення розпочалося значно пізніше, ніж

планувалося, тому що сенат визнав неможливих знати етнічним групам обіцяні 15 млн. у 1973 фінансовому році.

Згадуваний захід уряду дав привід для твердження, нібито сучасне американське суспільство створює умови для розвитку національної культури етнічних груп. Та ще свого часу В. І. Ленін наголошував, що «Капіталізм взагалі і імперіалізм особливо перетворює демократію в ілюзію – і в той же час капіталізм породжує демократичні прагнення в масах, створює демократичні установи...» [3, 68].

В умовах експлуататорського суспільства національні групи позбавлені можливостей для етнокультурного розвитку, державне фінансування культур етнічних груп майже відсутнє. А ті дотації, які видаються із бюджету США на видання двох-трьох книжок, покриття частини коштів, зв'язаних з проведенням фестивалів чи влаштуванням виставок, варто розцінювати саме як породження ілюзій демократичності американського суспільства. У Сполучених Штатах, взагалі, проблеми, пов'язані з культурою, розглядаються як справа окремих осіб і організацій, а державні кошти, що витрачаються на культурні потреби, крім освіти, – як стверджувала голова національної ради у справах мистецтва США Н. Хенке на конференції ЮНЕСКО, присвяченій політиці держав у питаннях культури в епоху ліквідації колоніалізму, – обчислюються, як правило, у відносно низьких цифрах [30, 1970, № 1, 10]; близько 85% всіх надходжень для розвитку мистецтва поступає від окремих меценатів, різного роду фондів і корпорацій [30, 1970, № 6, 21].

Отже, капіталістична дійсність спростовує декларативні твердження про можливості всебічного розвитку духовного життя етнічних груп на основі теорії «культурного плюралізму».

Вище йшлося про те, що «культурний плюралізм» став офіційною політикою правлячих кіл щодо етнічних груп США. Американська монополістична буржуазія пов'язує з цією теорією свої класові інтереси. Вона намагається здійснювати політику «культурного плюралізму» так, щоб звести нанівець можливості об'єднання трудящих незалежно від раси і кольору шкіри в єдиному антимонаполістичному фронті. «Апологети монополістичного капіталу, – підкреслював Національний голова Компартії США Генрі Уінстон, – поширюють серед робітників націоналістичні настрої, сіють антагонізм між ними і в той же час насаджують ідею зверхності однієї етнічної групи над іншою. Всім національним групам і кожній окремо навіюється думка про расову зверхність...» 16, 101

Розглядувана теорія дає широкий простір розкольницькій діяльності

націоналістичних елементів, яка підтримується впливовими колами країни. Останнім часом у Сполучених Штатах Америки ватажки націоналістичних організацій різних етнічних груп почали засновувати всілякого роду комітети під вивіскою боротьби за вирішення етнічного питання. Справжній зміст діяльності таких комітетів виявився на крайовому з'їзді так званої «Національної конфедерації етнічних груп», який відбувся у Вашингтоні в червні 1972 р. Серед «борців» за права етнічних груп, наприклад, був О. Дж. Апп, відомий апологет нацизму. Не бракувало на з'їзді й таких «спеціалістів» з етнічного питання, як П. Діак, який нарікав, що негритянське населення в своєму розвитку користується більшими «привілеями» в американському суспільстві, ніж інші етнічні групи.

Насправді ж, як підкреслює прогресивна газета американських українців «Українські вісті», буржуазна верхівка етнічних груп «...ніколи не виявляє зацікавлення соціальними проблемами, питанням боротьби народів проти імперіалізму – колоніалізму, питанням прогресивних заходів для піднесення матеріального і духовного рівня широких мас». Реакційні елементи етнічних груп навпаки «...навипередки хочуть доказати свою «суперлояльність» і «суперпатріотизм», тому вони завжди «...одностайно підтримують всілякі заходи для приборкання демократичних вольностей, всілякі постулати щодо обмеження свободи громадян, до понехтування принципом расової і національної рівності» [32, 2. IX 1971]. Протиставляючи вимоги однієї національної групи іншим групам, вони сіють національну неприязнь між вихідцями із різних етнічних груп. Цим самим вони зносять розкол в ряди пролетаріату, роблячи послугу буржуазії США.

Комуністична партія США виступає проти будь-яких форм гноблення національних меншостей, за надання національним групам можливостей розвитку їх культури і мови. В той же час вона веде боротьбу проти розкольницької діяльності реакційних етнічних елементів, розкриваючи справжній зміст теорії «культурного плюралізму» в умовах експлуататорського ладу, націоналістичних лозунгів про захист «національних інтересів» та «національної єдності». «Робітники, – підкреслює журнал «Political Affairs», – незалежно від того народилися вони за межами нашої країни або в ній, як клас є складовою частиною нашого національного життя, головною рушійною силою його майбутнього. І тут важливе не їх походження, а те, у кого вони на службі – у народу чи у капіталу» [23, 37].

В умовах дальшого поглиблення соціальних суперечностей сучасного капіталізму, одним із проявів якого виступає загострення національних

відносин, посилюється агресивність і наступальність буржуазної ідеології. Її завдання – звести нанівець гострі соціальні виступи демократичних сил країни. Ідеологи буржуазії, використовуючи факт загострення національних відносин і зростання етнічної самосвідомості вихідців з різних країн світу, підмінюють класові поняття національними, тим самим відвертаючи їх від думки про необхідність корінної перебудови американського суспільства. За таких умов перед комуністами США, наголошує Г. Уїнстон, стоїть завдання великої ваги – роз'яснити мільйонам трудящих, «що класовий і расовий гніт властивий самій капіталістичній системі і боротьба за рівність повинна бути спрямована проти цієї системи, а зрештою – на її знищення» [6, 10].

Аналіз теорій асиміляції та їх практичного втілення показує, що вони виступають інструментом проведення політики правлячих кіл США щодо національних груп. Для останньої були традиційно характерні два напрями: з одного боку, – спрямування всіх зусиль на якнайшвидшу асиміляцію іммігрантських елементів, а з другого – намагання використати багатоетнічний склад населення з максимальною користю в інтересах панівних класів. А тому, здійснюючи насильницьку асиміляцію вихідців з інших націй, правлячі верхи разом з тим роблять певні поступки національним групам. Ці поступки, однак, не означають зацікавленості верхів у створенні можливостей для досягнення іммігрантами соціально-економічної рівноправності, вони йдуть на них під тиском демократичних сил країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Енгельс Ф.* Герману Шлютеру в Нью-Йорк, – Маркс К Енгельс Ф. Твори. Т. 38.
2. *Ленін В. І.* Критичні замітки з національного питання. – Позве зібр. творів. Пер. з 5-го рос. вид. Т. 24.
3. *Ленін В. І.* Відповідь П. Київському (Ю. Пятакову). – Там же Т. 30.
4. *Ленін В. І.* Тези до II Конгресу Комуністичного Інтернаціоналізму. – Там же, Т. 41.
5. *Фостер У. З.* Очерк политической истории Америки. М., Изд-во иностр. лит., 1953.
6. *Уинстон Г.* Интернационализм против национализма. – «Рабочий класс и современный мир», 1972, № 4.
7. *Богина Ш. А.* Ассимиляция иммигрантов в США. М. «Наука».
8. *Богина Ш. А.* Как складывалась американская нация – «США: экономика,

- политика, идеология», 1973, № 7.
9. *Демиховский М В.* О подвижной границе и государственных землях США. – В кн.: Основные проблемы истории США в американской историографии. М., «Наука», 1971.
 10. Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973.
 11. *Осколкова В.* Население США: проблема стабилизации численности. – «Мировая экономика и международные отношения», 1973, №1.
 12. Очерки новой и новейшей истории США. В 2-х т. Т. 1. М., Изд-во АН СССР, 1960.
 13. *Шлепаков А. Н.* Иммиграция и американских рабочий класс в эпоху империализма. М., «Мысль», 1966.
 14. The American Peoples Encyclopedia. Chicago, Spencer Press, INC, V. 10.
 15. The Congressional Globe, 33 rd Congress, 2-nd Session. Vol. XXXI.
 16. 1972 Convention Report. National Confederation of American Ethnic Groups. June 3 – Washington.
 17. *Gordon M.* M Assimilation in America. Theory and Reality. «The Ethnic Factor in American Politics», New York, 1970.
 18. *Fishman J A.* Language Loyalty in the United States. London, 1966.
 19. *Handiln O.* Immigration as a factor in American. History. Englewood Cliffs. New York Prentice – Hall, 1959.
 20. *Handiln O.* Race and Nationality in America –. Life New York, 1957.
 21. *Hansen M. L.* The Immigration in American History New York, 1964.
 22. *Kennedy R Jo Reeves.* Single or Triple Melting Pot? Intermarriage Trends in New Haven 1870-1950. – «American Journal of Sociology», 1958.
 23. *Klemm Ch.* The Foreing Born and the Nation – «Political Affairs», June, 1961.
 24. *Kraus M.* Immigration, the American Mosaic Prinreton, 1966.
 25. *Sclinupper D.* Centralisme et fédéralisme culturels: les émigrés italiens en France et aux États – Unis. – «Annales, Economies. Sociétés, Civilisations», 1974, № 5.
 26. *Scott Joseph W.* Ethnic Nationalism and Cultural Dialectics: a Key to the Future. – «The Review of Politics», 1972, vol. 34, V4
 27. Statistical Abstract of the United States. 1960.
 28. *Thompson Ch. M., Johnes F. M.* Economic Development of the U.S. New York, 1939.
 29. *Warner W. L., Srole L.* The Social Systems of American Ethnic Groups. New York, 1954
 30. «Курьер ЮНЕСКО».

31. «Новое время».
32. «Українські вісті» (Нью-Йорк).
33. «Political Affairs».
34. «Newsweek».

Опубліковано: Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн. – Вип. 3. – 1977. – С. 44-54.

ДВА РОКИ ЗА «ХЕЛЬСІНКСЬКИМ КАЛЕНДАРЕМ»

(у співавторстві з В. Ткаченком)

Влітку 1975 року в палаці «Фінляндія» було підписано Заключний акт Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, робота якої тривала два роки, а політична підготовка – майже десятиріччя. Та, як відзначив ХХУ з'їзд КПРС, «досягнуті результати варті затрачених зусиль. Учасники наради колективно підтвердили непорушність існуючих кордонів. Розроблено звіт принципів міждержавних взаємовідносин, який повністю – і буквою, і духом – відповідає вимогам мирного співіснування. Таким чином, створено сприятливі умови для збереження і зміцнення миру на всьому континенті».

Успішне проведення наради 35 держав було зумовлено зміною співвідношення сил у світі на користь миру і прогресу. Ініціатива соціалістичних країн викликала інтерес світової громадськості і зустріла певне розуміння з боку керівників капіталістичних держав, які погодились зосередити зусилля на тому, що зближує, а не розділяє держави з різним соціальним ладом. Знайшла нове підтвердження думка В. І. Леніна про те, що в політиці ми можемо розраховувати «на мирні почуття не тільки робітників і селян..., але й величезної частини розсудливих представників буржуазії і урядів».

Минуло два роки. Напередодні нової зустрічі представників держав – учасниць наради в Хельсінкі – природно підбити деякі підсумки. Торкнемося, зокрема, питань, пов'язаних із здійсненням положень третього розділу Заключного акту (на Заході його називають «третім кошиком»). Йдеться про міжнародне співробітництво в галузі культури, інформації, контактів між людьми.

Аналіз процесу матеріалізації розрядки на Європейському континенті свідчить, що два роки за «хельсінкським календарем» позначені різким

загостренням боротьби, запеклими наскоками правих сил на політику послаблення міжнародної напруженості. Внаслідок особливо тенденційного підходу з боку деяких впливових кіл Заходу принципи третього розділу реалізувалися вкрай повільно. «Що ж до капіталістичних держав, – сказав з цього приводу Генеральний секретар ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев, – то красивих слів про обмін духовними цінностями ми чули від них цілком достатньо, а от реальних справ – малувато».

Духовне життя у найрізноманітніших проявах стало одночасно цариною і предметом гострої ідеологічної боротьби, якої аж ніяк не скасовує факт мирного співіснування держав з різним соціальним ладом. Визначився особливий напрямок спекуляцій: людству намагаються прищепити думку, ніби доля розрядки залежить виключно від розширення контактів на гуманітарному рівні, а не від виконання Заключного акту в цілому.

На Заході нині все більшого поширення набуває теорія так званої єдиної культури єдиного індустріального суспільства («масової культури»), яка нібито автоматично веде до духовної конвергенції двох світових суспільно-політичних систем, до подолання класових суперечностей між соціалізмом і капіталізмом. Більшість західних дослідників оголошують сферою «масової культури» весь сучасний цивілізований світ незалежно від суспільно-політичного ладу.

Обґрунтовуючи свою позицію, ми маємо виходити з історичної обумовленості і класової суті духовного спілкування, з міркувань про роль, завдання і місце культурного обміну у відносинах країн з протилежними суспільними системами.

Нагадаймо насамперед звернення радянського уряду до народів і урядів країн світу, опубліковане 30 грудня 1917 року, в якому говорилось, що уряд Країни Рад «має своїм завданням створення таких умов, за яких... всі народи могли б бути об'єднані в економічному і культурному співробітництві».

Більшовицька партія і радянський уряд завжди вбачали в міжнародному спілкуванні діячів науки і культури одну з найважливіших форм встановлення взаєморозуміння – неодмінну умову стійкого миру. Глибоко інтернаціоналістська політика КПРС спрямована на виховання радянських людей в дусі дружби і співробітництва з усіма народами світу – великими і малими, на вивчення і популяризацію досягнень їх культури. Це органічно впливає з природи нашого суспільного ладу.

Культурні зв'язки й обмін духовними цінностями у марксистсько-ленінському розумінні – складова зовнішньополітичних стосунків між державами. Їй притаманна певна самостійність, пов'язана із специфічними

можливостями самої культури. Здійснюючи цю складову своєї політики, радянська сторона керується відомим ленінським положенням про дві культури в кожній національній культурі за буржуазного ладу: перша існує в формі елементів демократичної та соціалістичної культури, друга – як панівна буржуазна культура.

Про те, що являє собою нині панівна буржуазна культура, Джеймс Олдрідж пише: «Моральний крах – частина нашого суспільного краху. ...Нашу душу розбещують, а це замах на нашу свободу. Не випадково близько 70 процентів вистав, що йдуть у лондонських театрах, у тій чи іншій мірі насичені порнографією... На екранах кіно і телебачення нам показують так багато жахів, що ми дедалі більше звикаємо до видовища жорстокості, гвалтувань, сексуальних ненормальностей, поліцейського свавілля, нещадного егоїзму, політичної корупції; все більше приходимо до переконання, що віроломність і підступність – норми нашого життя: ошукай інших або ж тебе самого ошукають» Нинішня загальна криза капіталізму охоплює всі галузі суспільного життя – і процес виробництва, і систему освіти, і буржуазне мистецтво, призводячи до кризи індивідуальності, до занепаду моралі. «Масова культура», яку нав'язують народів, розмиває і вихолощує саму культурну основу людського способу життя. Підмінюючи справжні духовні цінності їх сурогатом, вона виконує роль своєрідного соціального наркотика.

Разом з тим у культурному житті Заходу все помітніша тенденція до розвитку демократичної і соціалістичної культури. Активними носіями цієї тенденції є робітничий клас і демократично настроєна прогресивна інтелігенція. В боротьбі проти засилля капіталу, за поліпшення свого соціального становища і суспільної ролі робітничий клас формує свої моральні принципи, етичні погляди й культурні запити, якісно відмінні від буржуазних ідеалів. Лише революційний робітничий клас здатний висунути справжню альтернативу занепадові буржуазної культури. Обстоюючи міжнародну консолідацію всіх прогресивних мистецьких і літературних течій, діячі радянської культури орієнтуються насамперед на ці творчі сили.

Співробітництво між соціалістичними і капіталістичними країнами на гуманітарному рівні відзначається зіткненням протилежних ідейно-політичних і естетичних концепцій. При цьому соціалістичні країни прагнуть відвертого і чесного співставлення духовних цінностей двох систем. Не слід розуміти таке співставлення тільки як обмін кінострічками, виставками, друкованою продукцією. На виставочному стенді нині опинився сам споживач культурних цінностей з його поглядами на світ і духовними потребами, його морально-

етичними критеріями.

Однак апологетів капіталізму зразка 1977 року подібне порівняння аж ніяк не влаштовує. Буржуазна культура і мистецтво, як і вся пропагандистська машинерія реакційних сил Заходу, дбають не про об'єктивне, неупереджене відображення та осмислення дійсних процесів, а насамперед про підтримку будь-якою ціною приреченого ладу, не про виховання у широких мас здорового естетичного смаку, а про відповідну психологічну обробку цих мас. Саме з огляду на це буржуазні радянознавці часто вдаються до безуспішних спроб звести нанівець здобутки радянської культури, дискредитувати метод соціалістичного реалізму.

Радянська культура продовжує кращі традиції світової художньої спадщини, протиставляючи «масовій культурі» з її дегуманізованою духовною сутністю історичний оптимізм, моральну чистоту й людяність. Радянська література і мистецтво активно сприяють також звільненню суспільної думки Заходу від всіляких міфів, передсудів і пережитків «холодної війни», викриттю заялжених пропагандистських штампів про «агресивність» соціалістичного ладу, його «тоталітарний» характер, «русифікацію національних культур» і т. п.

Метод соціалістичного реалізму, безумовно, не виключає творчих пошуків на інших шляхах. Так, важко переоцінити внесок кращих майстрів сучасного демократичного мистецтва і літератури, а також критично настроєних представників буржуазної інтелігенції Заходу в розвиток світової культури. Однак не можна заперечувати і того факту, що резонанс, який викликає за кордоном творчість радянських письменників, артистів і художників, сприяє зміцненню позицій прогресивних мистецьких течій у капіталістичних країнах. Так само, як участь Радянського Союзу і інших соціалістичних країн у різноманітних міжнародних культурних організаціях позитивно впливає на характер діяльності цих організацій.

Розширення контактів у сфері культури стало реальною і стабільною тенденцією міжнародних відносин. Повнота й широта цих контактів нині залежать також від того, з якою міркою сторони підходять до положень Заключного акту й яких результатів чекають від їх втілення у життя. Підписуючи цей документ, керівники 35 держав погодилися, що культурні зв'язки повинні здійснюватися на основі рівності й суверенності, невтручання у справи один одного. Соціалістичні країни неодноразово підкреслювали свою готовність дотримуватися згаданих принципів (і здійснюють це на практиці), наголошуючи на тому, що предметом культурного обміну мають бути лише естетичні цінності, які сприяють духовному збагаченню і кращому

взаєморозумінню народів. Ця думка з усією чіткістю була висловлена тов. Л. І. Брежнєвим на Конференції комуністичних і робітничих партій Європи (червень 1976 року): «Ми вважаємо, що культурний обмін і засоби інформації повинні служити гуманним ідеалам, справі миру, зміцненню довіри і дружби між народами».

Кількість країн, з якими Радянський Союз уклав міждержавні угоди про культурний обмін, весь час збільшується, нині таких країн вісімдесят три. Населення 120 країн має змогу знайомитися із здобутками радянського мистецтва. Посланці багатонаціональної культури СРСР дають щороку понад 6700 концертів за межами країни! З успіхом пройшов фестиваль народів СРСР у США, в якому взяли участь Академічний російський хор ім. М. П'ятницького, Державний ансамбль танцю УРСР ім. П. Вірського, камерний ансамбль Киргизької філармонії, державні ансамблі Грузії й Таджикистану, ансамбль танцю народів Півночі «Менго». Інтенсивно розвивається порівняно нова форма культурного обміну – організація художніх виставок і показ колекцій коштовностей. У видавничій справі СРСР співробітничає з 500 фірмами й організаціями в 50-х країнах світу. На основі Всесвітньої конвенції про авторські права (Радянський Союз приєднався до неї в 1973 році) видавництва нашої країни підписали двосторонні контракти на видання 5000 назв творів іноземних авторів у СРСР і радянських – за рубезем. Здійснювані спільно із зарубіжними фірмами видання «Поезія Європи», «Європейський роман» представляють радянському читачеві, давні і сьогочасні здобутки багатьох літератур континенту. Щороку видавництво «Прогрес» надсилає до 100 країн світу книги радянських письменників, – перекладні та мовою оригіналу, – загалом близько тисячі назв, які читають майже 20 мільйонів чоловік. За рубезем збільшується число книгарень, де можна придбати новинки радянської літератури, – тільки останнім часом було відкрито сто тридцять таких крамниць.

Варто сказати, що й інші соціалістичні країни значно поживали культурний обмін з країнами Заходу. Зокрема, фільми Болгарської Народної Республіки тепер дивиться вдвічі більше західних глядачів, ніж кілька років тому. Чехословаччина успішно обмінюється Днями культури з капіталістичними країнами (наприклад, з Фінляндією, Мексікою, Швецією, Бельгією). Подібних прикладів багато також у культурному житті НДР, Угорщини, ПНР.

Буржуазні ідеологи покладали свої надії на Заключний акт, розглядаючи його третій розділ як «вікно» для ідеологічних диверсій проти соціалістичних країн. Зокрема, згідно з концепцією «вільного поширення інформації», буржуазній пропаганді слід надати «повну свободу дій». На практиці це означає:

відкрити двері для проникнення на всю територію СРСР й інших соціалістичних країн дезінформації, реакційного буржуазного мистецтва, порнографічної літератури, антикомуністичних видань.

Звичайно, Радянський Союз та інші країни соціалістичної співдружності рішуче відхилили таку «свободу дій». Тоді було висунуто звинувачення, нібито СРСР відмовляється виконувати положення документа, підписаного в Хельсінкі. У різноголосому хорі реакції особливою завзятістю вирізняється шпрінгерівська преса, радіо «Свобода», антирадянські емігрантські листки. Вони фабрикують матеріали, публікують розширені коментарі, намагаючись довести, що радянське суспільство – це суспільство «закритих дверей». Бачите, переконують своїх читачів «Нойє цюрхер цайтунг», «Ді вельт», «Таймс» та інші буржуазні газети, радянські люди не мають змоги знайомитися з нашою культурою.

Характерна деталь: автори «коментарів» і словом не прохоплюються про те, що Радянський Союз, забороняючи, скажімо, порнографічні видання, виходить із існуючих міжнародних і державних правових норм. Адже відомо, що в 1923 році було прийнято Женевську конвенцію про боротьбу з порнографічними виданнями й торгівлею ними. СРСР приєднався до цієї конвенції, а 1935 року в нашій країні набрав чинності закон про заборону порнографії. Варто в цьому контексті нагадати, наприклад, про семінар у рамках ООН, присвячений питанню свободи інформації (Рим, 1964 рік). Йшлося про те, що право на свободу інформації має передбачити також можливості для обмеження зловживань цим правом. А в рекомендаціях європейської конференції міністрів культури, що відбулася 1972 року в Хельсінкі, її учасники прямо закликали «до прийняття в разі необхідності відповідних заходів по запобіганню поширення ідей, які проповідують ненависть серед народів, насильство, расизм і війну».

Радянський Союз, усі соціалістичні країни неухильно дотримуються положень міжнародних документів, прийнятих за їх участю. На торішній нараді в Улан-Баторі міністри культури соціалістичних країн підтвердили свою пропозицію щодо культурного обміну, засновану на класовому підході і нормах соціалістичної естетики, спрямовану проти духу комерційності, абстрактного мистецтва – всього арсеналу засобів буржуазних ідеологів, які, за словами натовського бюлетеня «Нувель атлантік», мають на меті «створення умов для проникнення в соціалістичні країни західних ідей».

На Заході знову й знову повертаються до заявленої фальшивки про «вулицю з одностороннім рухом» та її інтерпретацій. Проте твердження, нібито капіталістичні країни випереджають Радянський Союз по виконанню положень

«третього кошика», не витримує навіть поверхової перевірки фактами. Про це йдеться у виданому 1976 року в Москві збірнику «Правда про культурний обмін». Обмежимося кількома найбільш наочними прикладами: за післявоєнне тридцятиріччя в СРСР було видано 17 тисяч назв творів американських, французьких, англійських й італійських авторів, а в США, Франції, Англії, Італії тільки 2 тисячі назв творів радянських письменників; за останнє десятиріччя ми купили у США 61 фільм, а Сполучені Штати в нас – 25, до того, жодна з куплених у 1975 році стрічок не демонструвалась на американських екранах.

Дехто із заповзятих західних «уболівальників» за долю Заключного акту заходить надто далеко. Скажімо, депутати-консерватори зажадали від міністра закордонних справ Англії, щоб він поставив перед Радянським Союзом вимогу виконання умов Хельсінської наради, в тому числі «свободи» в галузі культурного обміну. А їхні колеги із США вже й створили «спеціальну комісію конгресу», щоб здійснювати «нагляд за виконанням Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі». Діяльність цих самозваних експертів фінансує конгрес США. Саме на його кошти вони виїздили до Європи, де збирали «інформацію» про втілення в життя «духу Хельсінки». Соціалістичні країни закрили двері перед контролерами без повноважень. Головними їх інформаторами стали відступники і зрадники народу (відомо, наприклад, що в Швеції члени «комісії» зустрічались із запроданцем Веселовим, який під час війни вірою і правдою служив окупантам, а нині в тозі адвоката по «возз'єднанню сімей» займається активною антирадянською діяльністю).

Імперіалістичні кола йдуть на свідому фальсифікацію фактів насамперед для того, щоб відволікти увагу народів від стану з виконанням положень Заключного акту в країнах Заходу. В той же час американська буржуазна преса не повідомляє своїх читачів, скажімо, про те, що у США часто концерти радянських артистів проходять за несприятливих умов. Так, під час виступів ансамблю під керівництвом Ігоря Мойсеева на сцену кидали скло; антирадянські елементи влаштовували галасливі маніфестації, коли давали концерти посланці України. А скільки перешкод повинні подолати радянські фільми на шляху до західного глядача! В 1974 році західноєвропейські фірми із 143 куплених у Радянському Союзі кінострічок показали лише 57.

Буржуазна преса, скажімо, італійський тижневик «Темпо», намагається пояснити це «непопулярністю» радянських фільмів у західного глядача, оскільки в них немає сексу, еротики, культу насильства. Та справа тут в іншому: західна пропаганда, прагнучи нейтралізувати вплив ідей соціалізму, не зацікавлена в популяризації тих творів, що правдиво відображають радянську

дійсність. Соціальна інформація, закладена у творах радянських митців, аж ніяк не відповідає постулатам буржуазної пропаганди, спрямованої на применшення досягнень Країни Рад за 60 років існування в усіх галузях суспільного життя, в тому числі й культурі. Слід мати на увазі й те, що західна публіка, розбещена культурним ерзацом – витворами «масової культури», – не завжди в змозі піднятися до розуміння справжнього мистецтва.

Ось тут-то й виявляється однобічність концепції «вільного поширення інформації». Буржуазна пропаганда дотримується чітко розробленої схеми: обминати мовчанням все, що не вкладається в прокрустове ложе своїх політичних завдань; виділяти нехарактерні риси радянської дійсності; показувати у кривому дзеркалі процеси суспільно-економічного розвитку СРСР й інших соціалістичних країн.

Офіційна преса США організувала своєрідну «змову мовчання» навколо радянського мистецтва. Відомий американський художник Антон Рефреж'є, повернувшись з поїздки по СРСР, надіслав до газети «Нью-Йорк таймс» статтю про скульптурний комплекс у Саласпілсі. Вона не була надрукована. Співвітчизник Антона Рефреж'є журналіст Гаррі Фріман писав, що «вільна преса» замовчує розділ п'ятирічного плану розвитку СРСР на 1976-1980 роки, присвячений питанням культури. Надто вже непривабливо виглядають на цьому тлі США, де за браком коштів зачиняються музеї, бібліотеки, банкрутують театри.

Фрідріх Хітцер, прогресивний публіцист із ФРН, звертає увагу на те, що в його країні відомості, про перебування західнонімецьких артистів у СРСР та розвиток двосторонніх культурних контактів може знайти тільки той, хто їх дуже ретельно шукає. У широкій пресі вони, як правило, відсутні.

Зацікавленому західному читачеві годі й сподіватись на правдиву інформацію про сучасні процеси в культурному житті нашої країни. Розповіді, скажімо, про радянську літературу на сторінках буржуазних видань зводяться до вихвалання так званих «дисидентів».

Джон Річмонд, відомий літературний критик з Канади, в статті опублікованій впливовою газетою «Монреаль стар», зазначив з цього приводу, що на Заході писання «дисидентів» й емігрантів із СРСР видаються великими тиражами, а визначні твори радянської літератури залишаються невідомі широкій громадськості.

Буржуазна преса силкується створити фальшиве уявлення про стан сучасної літератури в СРСР. Характерний приклад – книга «Письменники світу 1950-1970», що з'явилася у США 1975 року. Серед 32 авторів, які писали чи

пишуть російською мовою (в збірнику вміщено відомості про 959 письменників), 3 – емігранти часів революції, 5 – «дисиденти», 15 – поети і прозаїки 20-х – 30-х років і лише 9 сучасні радянські письменники.

Що ж до літератури інших народів СРСР, то упорядники видання зовсім її не згадують, хоча у вступі афішують мету збірника – дати «правдиву біографічну інформацію про письменників усіх націй», що «здобули визнання в період між 1950 і 1970 роками». Для них нібито не існують такі імена, як О. Гончар, М. Стельмах, Ч. Айтматов, Р. Гамзатов, літературний доробок яких став безцінним надбанням багатонаціональної радянської культури й знаходить все більше прихильників на Заході. Та про це буржуазній пропаганді говорити не вигідно, бо вона прагне втлумачити громадськості капіталістичних країн, що, мовляв, культура інших народів СРСР перебуває у «нерівноправному» становищі. Всі ці інсинуації розраховані на ще недостатню інформованість населення капіталістичного світу про дійсний стан речей.

Соціалізм створив необхідні умови для розквіту літератури й мистецтва всіх націй, народів і народностей Радянського Союзу, їх культура завойовує все більший авторитет і на міжнародній арені. З року в рік збільшується кількість колективів й артистів з національних республік, які представляють мистецтво нашої країни за рубежем. Скажімо, художні колективи УРСР давали концерти у США й Канаді, Австрії й ФРН, Австралії й Японії, Туреччині й Єгипті, багатьох країнах Латинської Америки. Протягом трьох останніх років за кордоном виступило близько 500 окремих виконавців.

Все впевненіше йде по світу українська книга. Якщо наприкінці 60-х років за кордон було надіслано 130 тисяч книг, серед них 50 тисяч художньої літератури, випущених видавництвами України, то в 70-х зарубіжні фірми закупили вже 3 мільйони книг (як в оригіналі, так і в перекладах), значна частина яких – твори художньої літератури. Зростання популярності української літератури, як і літератури інших народів СРСР, – закономірний наслідок її високого художньо-естетичного рівня.

Безпосередні контакти з радянським мистецтвом й літературою (під час зарубіжних гастролей, читання у перекладах художніх творів) дають населенню Заходу змогу переконатися у надуманості й безпідставності тверджень буржуазної пропаганди про «нерівноправність» національних культур у складі СРСР.

Вороги миру використовують всілякі засоби, щоб перешкодити налагодженню добросусідських відносин між країнами соціалістичної співдружності й капіталістичними державами. Вони вдаються до різного роду

маневрів і спекуляцій, щоб загальмувати процес розрядки, спрямувати його у вигідне для імперіалістичних кіл русло. Про це свідчать, зокрема, їхні спроби зірвати культурний обмін. Однак об'єктивного історичного процесу, яким є розрядка міжнародної напруженості, не можна ні замовчати, ні зупинити. Хай і повільно, та все ж контакти між народами зміцнюються у різних галузях суспільного життя, в тому числі й духовній. Пропагандистами цих контактів у капіталістичних країнах виступають прогресивні сили суспільства, в першу чергу комуністи, які рішуче вимагають втілення в життя домовленостей, підписаних на загальноєвропейській нараді в Хельсінкі.

Опубліковано: Всесвіт. – 1977. – № 6. – С. 194-200.

ШОН МАКБРАЙД

Шону Макбрайду сімдесят три роки. Понад п'ятдесят з них віддані громадській, державній і політичній діяльності. Випускник Дублінського університету, він розпочав професійну кар'єру адвоката, ставши згодом визначним юристом-міжнародником. Ще замолоду Шон Макбрайд активно включається в боротьбу ірландського народу за визволення своєї країни від колоніальної залежності, за що англійські власті неодноразово арештовують його. Коли була утворена Ірландська Республіка (квітень 1949 р), Шон Макбрайд увійшов до складу уряду. Перебуваючи на посаді міністра закордонних справ, він зробив чимало для встановлення й зміцнення відносин Ірландії з іншими країнами. Тоді ж таки Шон Макбрайд засновує одну з наймолодших партій країни – Республіканську партію Ірландії.

Він завжди з тими, хто відстоює свою незалежність. В'єтнам. Ольстер. Намібія... Діяльність Ш. Макбрайда в недержавних міжнародних організаціях важко переоцінити. Досить нагадати про його участь у підготовці й проведенні Всесвітнього конгресу (1973 р.) та Всесвітнього форуму (1977 р.) миролюбних сил у Москві, а також Всесвітньої асамблеї будівників міцного миру (1977 р.) у Варшаві. Верховний комісар ООН у Намібії з 1974 року. Макбрайд викриває антинародну суть альянсу правлячих кіл НАТО і расистського режиму Південно-Африканської Республіки, спрямованого проти визвольної боротьби в південному регіоні Африки.

Він двічі лауреат премій миру (перша – Нобелівська). Людина кипучої енергії, юрист-міжнародник з багатющим досвідом і незаперечним авторитетом, Шон Макбрайд віддає всі сили і знання боротьбі за завтрашній день людства.

Опубліковано: Всесвіт. – 1977. – № 11. – С. 221.

ЯННІС РІЦОС

Яннісу Ріцосу належать слова: «Смерть не головне в світі. Головне в світі – свобода». Зі смертю він зустрічався, коли перебував у палаті смертників туберкульозної лікарні в 1932 році: під час чотирирічного заслання на островах Лемнос і Макронісос за участь грецькому русі Опору; в концтаборах Юри і Лероса, куди його, тяжкохворого, кинули «чорні полковники». Янніс Ріцос переборов смерть, а своє життя присвятив свободі й боротьбі за мир.

Доля Янніса і його сім'ї складалась трагічно, вона перепліталась з трагічною долею грецького народу. 15-літнім підлітком Янніс змушений залишити дорогі серцю величні гори, рідний дім і шукати щастя в столиці – Афінах. Через два роки тяжко захворів на туберкульоз, від якого раніше померли брат і мати.

Перші вірші Я. Ріцоса були опубліковані ще в кінці 20-х років. На початку 30-х він постійно друкується на сторінках прогресивних газет «Ріzosпастіс і «Неолеа». Збірки «Трактори», «Піраміди», «Пісня моїй сестрі» відкрили світові поета, гідного землі Еллади. Поезія Ріцоса звернена до людини праці, його герой – революціонер, борець за щастя грецького народу, учасник руху Опору. Чимало його віршів присвячено Радянському Союзові. «Трактори» – то був справжній гімн першій країні соціалізму.

Коли в травні цього року йому вручали Ленінську премію «За зміцнення миру між народами», Янніс Ріцос сказав: «Я поет, а значить, сфера моєї діяльності – це мир, бо якщо палії війни сіють ненависть, то мистецтво тісне пов'язане з миром». А мир, ніби золоте руно стародавніх аргонавтів, треба захищати – навіть ціною життя. Один з віршів поета так і зветься «Золоте руно», і оспівує він людину ідеї.

Я. Ріцос впродовж років очолює товариство «Греція – СРСР». Завдяки

зусиллям членів Товариства грецький народ знайомиться з досягненнями нашої країни в усіх галузях суспільно-політичного життя. Я. Ріцос відомий як палкий прихильник й популяризатор літератури й мистецтва СРСР – він перекладає радянських поетів, виступає з лекціями про здобутки літераторів й художників нашої країни. У Радянському Союзі він вбачає втілення свого ідеалу гуманного суспільства.

«Поезія повинна бути наставником у боротьбі й щасті, зброєю в руках народного борця й знаменом у руках свободи». Таке кредо мистецької й громадської діяльності Янніса Ріцоса, поета, художника, скульптора.

Опубліковано: Всесвіт. – 1977. – № 11. – С. 199.

**РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Л.Н. ФУРСОВОЙ
«ИММИГРАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ КАНАДЫ.
1946-1970 ГГ.». ИЗД-ВО «НАУКА», М., 1975, 436 С.**

(у співавторстві з Р. Симоненко)

Останнім часом в радянській історіографії з'явився ряд праць, присвячених історії та важливим соціально-класовим зрушенням у країнах, де етнічні процеси відбувалися давно, але не втратили свого значення й сьогодні. Саме такою країною є Канада, де етнічні процеси відбуваються не тільки внаслідок внутрішнього перемішування населення, а й значного припливу іммігрантів. Існування на території Канади етнічних груп та постійний приплив вихідців з багатьох країн світу призводить до посилення антагоністичних суперечностей між пригнобленими національними меншостями і правлячою верхівкою, що неодмінно позначається на історичних процесах, на розвиткові класової боротьби, розстановці політичних сил всередині капіталістичного суспільства.

Радянські історики виявляли постійну зацікавленість питаннями, пов'язаними з вкладом іммігрантів у розвиток Канади, етнічними процесами в їх конкретних проявах (інтеграція, консолідація, асиміляція, етнічна відособленість) і взаємозв'язку цих процесів з корінними соціально-економічними і національними проблемами розвитку канадського суспільства.

Серед праць з названої проблематики, що з'явилися останнім часом, значний інтерес становить монографія Л. М. Фурсової, присвячена ролі й місцю післявоєнної (1946-1970 рр.) імміграції в національному розвитку Канади.

Рецензована книга починається з розгляду широкого кола питань генезису імміграції. Аналізуючи особливості переселенського руху (розділ I), автор наводить конкретні дані, що характеризують причини і джерела еміграції (хронічне безробіття й зубожіння мас), а також конкретні обставини, які викликали приплив трудового населення. Окремі з них, зокрема такі важливі економіко-демографічні фактори, як потреба господарського освоєння величезних незаселених земель Канади та ін., досліджуються в книзі у динаміці.

Послідовне дотримання історизму при висвітленні складних питань теми виявляється вже на перших сторінках книги: читачеві стає зрозумілим значення імміграції для створення сучасної Канади.

Значне місце в праці Л.М. Фурсова відводить аналізу імміграційної політики та законодавства Канади (розділи II і III). З'ясовуючи вплив цих факторів на національний розвиток Канади, вона на багатьох конкретних прикладах показує складний процес адаптації та інтеграції іммігрантів в канадському суспільстві, обґрунтовує висновок про те, що «імміграційна політика після другої світової війни визначалася насамперед інтересами монополій» (стор. 27).

Буржуазне імміграційне законодавство розглядається дослідницею не лише як прямий результат економічних інтересів монополій, а й як явище, що відбиває усю природу монополістичного капіталу – його крайню реакційність в політиці та ідеології. Щодо імміграції це знаходить свій прояв у політичних та расових обмеженнях, якими обставляють допущення в Канаду вихідців з інших країн. Причиною відмови у в'їзді, як показано в праці, були «національність, громадянство, приналежність іммігранта до певної етнічної групи чи класу» (стор. 62). Право першочергового в'їзду до країни надавалося іммігрантам з Британських островів, США, а вихідцям з Азії, Латинської Америки, Африки, яким нібито властива неспроможність асимілюватися, «невідповідність канадському способу життя», ставились всілякого роду перешкоди.

В монографії детально висвітлюється взаємозв'язок між масштабами імміграції і зростанням загальної кількості населення Канади, прослідковуються тенденції й закономірності географічного розселення іммігрантів, їхньої зайнятості в економіці країни. Вміщені у книзі таблиці, якими широко оперує Л. М. Фурсова, допомагають наочно відтворити картину розподілу активного населення етнічних груп по сферах зайнятості. Показовим є, зокрема, порівняння зайнятості вихідців з Британських островів та Італії (стор. 239). Воно свідчить, що британці займають більш високе становище в силу вищої кваліфікації і різного роду переваг, які надаються їм при наймі на роботу. І «...навпаки, – пише автор, – низький рівень освіти італійських іммігрантів, переважання серед них селян і необізнаних робітників, незнання англійської мови, і не в останню чергу дискримінація, якої вони зазнають в Канаді, ускладнюють їх соціальні переміщення і структурну інтеграцію» (стор. 238). Сказане повною мірою стосується також вихідців з Азії, Африки, Латинської Америки, які в соціальній ієрархії канадського суспільства знаходяться на найнижчих щаблях. Відзначаючи цю обставину, Л. М. Фурсова підкреслює, що в

Канаді з властивою їй расовою дискримінацією етнічне походження іммігрантів впливає на їхній соціальний статус (стор. 260-271).

Розділ монографії «Імміграція і етнічні процеси» за своїм змістом і науковим аналізом явищ сучасного національного розвитку Канади є одним з основних у книзі. Саме тут змальовується широка картина життя окремих етнічних груп – італійської, української, грецької та ін., які в радянській науці називаються «перехідними», оскільки їм властиві риси двох етносів. З одного боку, відірвані від свого народу, вони ще зберігають деякі його національні риси, з другого, – не повністю злилися з новим етносом. Автор на фактичному матеріалі прослідковує процеси асиміляції представників різних етнічних груп в новітній час. В основу аналізу покладено соціальні фактори. Водночас й ретельно враховується вплив таких явищ, як розвиток мовної ситуації в етнічних групах, змішані шлюби, діяльність різного роду етнічних організацій тощо. Дані, що наводяться в книзі для підтвердження спорідненості або ж розбіжності у процесах асиміляції різних етнічних груп, свідчать про ґрунтовне вивчення їх нинішнього життя. Відзначаючи, наприклад, прогресуючу мовну асиміляцію осіб українського походження, Л. М. Фурсова посилається, зокрема, на таке явище, як білінгвізм (переважна більшість вихідців з України володіє і українською і англійською, а в Квебеку – французькою мовами).

Говорячи про внесок вихідців з різних країн світу в боротьбу за демократичні права трудящих, автор детально зупиняється на діяльності прогресивних організацій етнічних груп, зокрема, Товариства об'єднаних українців Канади (ТОУК). Будучи послідовним захисником інтересів трудових верств української етнічної групи, воно, як підкреслюється в монографії, відіграє активну роль у збереженні передової спадщини українського народу та популяризації серед канадців сучасних здобутків Української РСР у галузі культури (див. стор. 346-347). Слід зазначити, що ця ділянка роботи ТОУК в умовах розрядки міжнародної напруженості набуває особливого значення, оскільки допомагає молоді українського походження ознайомитися із «землею батьків», сприяє прогресивній політичній орієнтації канадських українців. Разом з тим, у дослідженні розкривається зрадницька антирадянська діяльність т. зв. «політичної еміграції» та різного роду буржуазно-націоналістичних організацій і угруповань, зокрема Комітету українців Канади (КУК), бандерівців та ін. Автор наголошує на тому, що прогресивні сили канадських українців та їх преса, зокрема газета «Життя і слово», ведуть «вперту і тривалу боротьбу з правими профашистськими українськими націоналістичними організаціями, викривають їх реакційну діяльність і показують, якої шкоди вона завдає справі миру і

демократії в Канаді» (стор. 361).

Прогресивна преса, що видається українською етнічною групою, (крім згадуваної газети, журнал «Юкрейнієн Кенедієн»), зазначається в книзі, «...є чудовим джерелом вивчення історії українців Канади», а також ознайомлення з економічними і культурними досягненнями УРСР в сім'ї братніх народів Радянського Союзу. Для ілюстрації цього автором підібрані досить вдалі приклади.

Дослідження сучасних етнічних процесів у Канаді ще раз переконливо підтверджує марксистсько-ленінський висновок: капіталістичне суспільство неспроможне вирішити національного питання. Свідчення цьому – загострення франко-канадської проблеми, посилення суперечностей міжнаціональних і міжетнічних відносин в країні збереження расової дискримінації, а також піднесення боротьби проти засилля монополій США. В таких умовах Компартія Канади виступає послідовним борцем за демократичне вирішення національного питання, що, як підкреслював її Генеральний секретар У. Каштан, «...створить необхідні умови для зміцнення єдності трудящих, об'єднання всіх національних і демократичних сил для активної боротьби проти монополій, для утворення демократичної коаліції, здатної покінчити з пануванням американського імперіалізму в Канаді, відстояти її незалежність і продовжити шлях до соціалізму»¹.

Монографія Л. М. Фурсової відзначається високою дослідницькою культурою, чіткою, глибоко продуманою структурою, логічною послідовністю викладу й завершеністю питань, що розглядаються, науково обґрунтованими висновками. Щоправда, подекуди в книзі зустрічаються окремі неясності у транскрипції прізвищ, імен діячів етнічних груп, деякі неточності у визначенні сфери політичної діяльності осіб урядової адміністрації.

В цілому рецензована праця є цінним внеском у розробку проблем історії Канади – країни, з якою відносини Радянського Союзу, як зазначалося у доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнєва на XXV з'їзді КПРС, стають дедалі багатшими і мають непогані перспективи².

*Опубліковано: Український історичний журнал. –
1977. – № 3. – С. 150-152.*

¹ У.Каштан. Что показывает барометр в Канаде. – «Проблемы мира и социализма», 1973, № 5, стор. 39.

² Див. Матеріали XXV з'їзду КПРС., К., 1976, стор. 23.

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ М.М. ВАРВАРЦЕВА
«БУРЖУАЗНЕ «УКРАЇНОЗНАВСТВО» –
ЗНАРЯДДЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ДИВЕРСІЙ ІМПЕРІАЛІЗМУ»
К., «НАУКОВА ДУМКА», 1976.**

У галасливих кампаніях на підтримку гонки озброєнь, проти розрядки міжнародної напруженості імперіалізм широко використовує «наукових» спеців – різномасних «радянологів». На догоду своїм хазяям вони фабрикують численні трактати, в яких силкуються у фальшивому світлі зобразити миролюбну зовнішню політику СРСР, «обґрунтувати» наклепницький міф про «радянську воєнну загрозу» тощо. З рядів цього псевдонаукового збіговиська лунають також голоси «експертів», які гучно іменують себе «українознавцями». Хто вони є насправді? Що є рушієм їх «досліджень»? На ці та ряд інших запитань дається відповідь у новій монографії старшого наукового працівника Інституту історії АН УРСР, кандидата історичних наук М. М. Варварцева.

Написана на основі аналізу фактичного матеріалу, книга розкриває справжнє обличчя імперіалістичного «українознавства», центри якого зосереджені в Америці і Західній Європі. Автор показує, як на субсидії монополістичного капіталу для потреб «холодної війни» формувалися організації з числа колишніх гітлерівських недобитків і реакційних кіл заокеанських слов'янознавців.

Ворожа народам сутність буржуазного «українознавства» викривається у розділі, де йдеться про сучасних неоколонізаторів. Аналіз писань патентованих спеців свідчить, що останні служать імперіалізму в його спробах придушити національно-визвольні рухи народів Азії, Африки і Латинської Америки. Автор монографії доводить, що «українознавство» не має нічого спільного з наукою, а є наукоподібним прикриттям реакційних зазіхань імперіалізму на свободу і

незалежність народів. І це підтверджується тим, що діяльність дипломованих спеців спрямовується імперіалістичними спецслужбами. Головні шефи «українознавства» – ЦРУ, Пентагон та інші мілітаристські організації. Тож, як свідчать наведені в книзі матеріали, «продукція» псевдонауковців, по-перше, має розвідувально-шпигунський характер, по-друге, використовується в психологічній війні проти соціалістичних держав.

Говорячи про активізацію «радянологів», автор підкреслює, що вона зумовлена поглибленням кризи капіталізму. Намагаючись перешкодити прогресивним зрушенням у світі, стратеги старого світу вдаються до послуг найреакційніших сил. Але суспільний поступ не зупинити. Антикомунізм і антирадянщина з усіма їх відгалуженнями історично приречені. Рецензована монографія є дослідженням на одну з актуальних проблем сучасного ідеологічного протиборства.

*Опубліковано: Наука і суспільство. – 1977. – № 5. –
С. 52.*

**РЕЦЕНЗІЯ НА КОЛЕКТИВНУ ПРАЦЮ
«ВІДСІЧ ЗАРУБІЖНИМ ФАЛЬСИФІКАТОРАМ».
АНТИГУМАНІЗМ НОВІТНІХ ФАЛЬСИФІКАТОРІВ. СТАТТІ.
К., «РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК», 1976, 204 С.**

Сучасний світовий розвиток характеризується корінними змінами у співвідношенні сил на міжнародній арені. Вирішальним фактором історичного розвитку є соціалізм. Стало можливим втілення в життя ленінських принципів мирного співіснування. Але поглиблення процесу міжнародної розрядки напруженості перетворює економіку, політику, ідеологію в арену гострої боротьби. За нових обставин, як підкреслювалось на XXV з'їзді КПРС, «ідейне протиборство двох систем стає більш активним, імперіалістична пропаганда більш витонченою»¹.

Витонченість цієї пропаганди набуває особливого характеру, коли мова йде про духовний розвиток людини, її суспільну свідомість. Апологети капіталізму посилюють ідеологічну обробку населення, використовуючи усі наявні ресурси, покладаючи особливі надії на засоби буржуазного мистецтва і пропаганди. Вони, – з одного боку. – силкуючись замаскувати кризу буржуазного суспільства, зокрема культури панівного класу, насаджують за допомогою «масової культури» різного роду ідеї про «культурне оновлення» капіталізму. З другого, – прагнучи протистояти впливові соціалізму, вдаються до фальсифікації» розвитку культури в соціалістичних країнах.

Важливим у цьому плані є викриття підступів фальсифікаторів й недругів радянського мистецтва і літератури. Отже, поява колективної праці «Антикомунізм новітніх фальсифікаторів» є своєчасним і необхідним виданням, її автори – М. Гончаренко, В. Микитась, Ю. Суровцев, М. Варварцев, В. Дончик, Я. Цегельник. У книзі розкривається сутність облудних маніпуляцій буржуазних і буржуазно-націоналістичних ідеологів навколо культурно-мистецьких процесів

¹ Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976, стор. 83.

у СРСР та ряд аспектів глибокої кризи культури в капіталістичному суспільстві.

Автори зробили вдалу спробу заглянути за куліси буржуазного «масового мистецтва» та його пропаганди, простежили механізм їхньої дії. Як відзначається в збірнику, «масова культура», будучи продуктом капіталістичного суспільства, має на меті «прищепити масам буржуазне світосприймання» (стор. 8) і використовується для посилення соціального панування буржуазії (стор. 44). Адже вона виховує пасивну людину, відволікає її від боротьби за революційне перетворення світу.

В розділі «Мистецтво та ідеологічна боротьба» М. Гончаренко розкриває справжню суть «новітніх» галасливих теорійок про «відмирання мистецтва», альтернатив типу «мистецтво або техніка» тощо. Як свідчить критичний аналіз, за хитросплетінням різних схем розвитку сучасної культури на Заході приховується деградація буржуазної культури, що й спричиняє появу і посилення в ній антинародних, містичних, песимістичних тенденцій.

З пошуках виходу з цього становища буржуазні й ревізіоністські «теоретики» (Е. Фішер, Р. Гароді та інші) прагнуть звести кризу буржуазної культури виключно до сфери ідей, замовчуючи її дійсні, соціально-економічні причини. В книзі наголошується, що К. Маркс свого часу вбачав причину хвороби буржуазного мистецтва у «ворожості капіталізму справжньому мистецтву, в об'єктивних закономірностях соціально-політичного і духовного життя капіталістичної системи» (стор. 19).

На тлі деградації панівної культури капіталістичного світу ще більш рельєфно виділяються здобутки соціалістичної культури, розквіт духовного життя всіх націй і народностей Радянського Союзу (стор. 70-71). І це як більмо на оці для «радянологів», «українознавців» і т. д. Вони в своїх американських та західноєвропейських центрах, пристосовуючись до змін на міжнародній арені, шукають нові прийоми ведення антирадянської пропаганди. Якщо раніше, відзначає Ю. Суровцев, «радянологи» вдавалися до найбрудніших методів у своїй боротьбі з соціалістичним реалізмом, заперечуючи це вчення, то нині, плетучи павутиння облуди, нібито погоджуються з деякими його засадами. Вони готові прийняти його, але зі своїми «поправками», відкинувши класову, глибоко партійну основу (стор. 51-52).

Нападки на мистецтво соціалістичного реалізму, висунення звинувачень у позбавленні радянських митців «свободи творчості», «індивідуального самовираження» – це не що інше, як вплив модних нині на Заході фальшивих концепцій «гуманізації», «демократизації» соціалізму, його культури. Насправді за поняттями «свобода», «демократія», «загальнолюдське у мистецтві» криються

замасковані спроби пропаганди буржуазних ідей. Автори рецензованої праці зривають маски новітніх фальсифікаторів і перед читачем постає їх справжнє обличчя та антикомуністична суть їхніх писань, які прикриваються гаслами гуманізму. Всі вони, ратуючи за «гуманізацію» соціалістичної культури, поширюють такий ерзац, котрий у людини з нормальним естетичним смаком викликає огиду й осуд (театр абсурду, порнографія, література жаху). Саме тут антигуманізм виступає у всій своїй наготі. Адже такі підробки під мистецтво і літературу не відповідають благородним цілям пізнання революційного перетворення світу, пізнання й формування нової людини, вільної від буржуазних передсудів. А хіба має щось спільного з гуманністю «героїзування» дій зрадників народу, рекламування воєнних авантур імперіалізму в писаннях так званих журналістів й письменників з антирадянських еміграційних центрів? Ні, немає, стверджується в статті М. Варварцева, бо антиподи гуманізму – мілітаризм і агресія – стали кумирами буржуазно-націоналістичної преси (стор. 175).

Одним з основних об'єктів для різного роду фальсифікацій «радянологи» обрали культуру республік Радянського Союзу. Особливо посилюються вони сьогодні, адже буржуазні ідеологи охрестили другу половину ХХ-го століття «віком націоналізму». В ході імперіалістичної реакції особливо виділяються голоси прислужників імперіалізму, які вважають себе спеціалістами з національних відносин у СРСР. Це, зокрема, стосується українських буржуазних націоналістів, їхні вигадки про «меншовартість», «непопулярність» української радянської літератури базуються на концепціях найлютіших ворогів українського народу. Дані, які наводить В. Микитась, переконливо спростовують твердження фальсифікаторів про «непопулярність» української літератури. Сьогодні її авторитет зростає не тільки в радянському Союзі, але й далеко за його межами (стор. 115-116). А якщо твори українських радянських письменників ще не доходять до всіх бажаючих на Заході, то це зовсім не завдяки «партійній заангажованості», як любляють просторікувати західні «специ». Причини тут в іншому – на словах вболіваючи за радянську культуру, «екзильні писаки представляють духовні здобутки українського народу в кривому дзеркалі.

В книзі досить влучно наводяться слова Я. Галана, невтомного борця проти буржуазного націоналізму, які розкривають справжнє обличчя «уболівальників» української культури, «їхнє культурне середовище, – писав він, – це невеличке кубло, повне дрібних амбіцій, пліток та інтриг. Дрібна повітова скандалістика – оце зміст життя носіїв «ідеї». Крадуть в культурних

інституціях, крадуть в економічних установах, крадуть без краю і в літературі» (стор. 145). Дійсно, як показано авторами, вони обкрадають український народ, коли на щит піднімають ідейки імперіалістичних снобів, замовчуючи здобутки мистецтва і літератури, що ведуть переможну боротьбу за людину праці, проти її гноблення. Обкрадають, коли силкуються применшити культурні здобутки УРСР в братній сім'ї народів нашої Батьківщини.

Кожен з авторів збірника тим чи іншим чином звертається до розгляду позицій митця, його відповідальності перед суспільством. У цьому відношенні цікаві сторінки, де дається висока оцінка діяльності прогресивних митців Заходу, розвінчується блюзнірство тих (наприклад, Гюнтер Грасс, Ж. Катала та ін.), хто силкується заробити капітал на колишній приналежності до прогресивного руху. І дарма буржуазні ідеологи шукають шляхів примирення соціалістичного мистецтва з буржуазним, беручи собі в помічники такого роду «прогресистів». Справа в тому, що ідейно-естетичні позиції митців у соціалістичних країнах і діячів буржуазної культури діаметрально протилежні. Вони зумовлені існуючим ладом. На противагу капіталізму з його дегуманізацією соціальних відносин, відчуженням людини від результатів її праці, соціалізм забезпечив людині сприятливі умови не тільки для сприйняття духовних цінностей, але й участі кожного в процесі їх творення.

Дійсний прогрес мистецтва зв'язаний тільки з соціалізмом, бо девіз соціалістичної культури – людина праці, творча діяльність особистості. Справжнє мистецтво, справжня культура починається там, де вони звернені до людини, її сутності, а не маніпуляцій її почуттями й інстинктами. Саме останнє, характерне для буржуазного суспільства, стоїть на перешкоді розвитку культури. В цьому ще раз переконаєшся, коли разом з авторами збірника «Антигуманізм новітніх фальсифікаторів» вникаєш у суть сучасної ідеологічної боротьби в сфері мистецтва і літератури.

Опубліковано: Народна творчість та етнографія. – 1977. – № 3. – С. 88-89.

ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ ГРЕЦИИ

Молодежь Греции играет весомую роль в экономической и культурной жизни страны. Достаточно сказать, что возраст 45,3% (примерно 4 млн.) населения Греции не превышает 29 лет, из них свыше 900 тыс. молодых людей (27, 8% всего активного населения) занято в производстве: в том числе 370 тыс. – рабочая молодежь, 260 тыс. – сельская, остальные – служащие, деятели науки и культуры¹.

К содержащимся в статье утверждениям и выводам автор пришел в результате изучения и обобщения материалов, которые публиковались в последние годы в «Правде», журналах «Коммунист» и «Иностранная литература», греческой печати, в частности в органе ЦК Коммунистической партии Греции «Ризоспастис», органе прогрессивной организации «Коммунистическая молодежь Греции» «Одигитис», газете греческих политэмигрантов, проживающих в СССР, «Нэос дромос». Были использованы также материалы газеты «Харавги» – органа Прогрессивной партии трудового народа Кипра, печати, издаваемой политэмигрантами Греции, которые живут в социалистических странах, а также газет «Нойес Дойчланд» (ГДР), «Унзере цайт» (ФРГ), «Кэнэдиен трибюн» (Канада).

Активизация молодежного движения в Греции, как и во всей политической и общественной жизни, связана с событиями июля 1974 г. Как известно, 23 июля пала диктатура военной хунты и режим черных полковников» вынужден был передать власть гражданскому правительству во главе с К. Караманлисом. Движение греческой молодежи разворачивалось в условиях

¹ См.: «Обзор», 1976, 27 февраля.

некоторой демократизации общественной жизни в стране. Оживлению внутривнутриполитической жизни Греции способствовали освобождение политзаключенных (за решетку хунта бросила 18,5 тыс. демократов, еще 7,5 тыс. находились в ссылке на островах)², восстановление в правах гражданства греков, лишенных их хунтой, ограничение полномочий военной полиции, выход из военной организации НАТО и др.

Но время показало, что демократические преобразования, проводимые новым правительством страны, не выходили рамки буржуазных понятий о демократии, и поэтому были половинчатыми, не завершенными. Достаточно сказать, что новое правительство не в состоянии преодолеть экономический хаос, который оставила после себя хунта.³ К тому же экономический кризис, охвативший весь капиталистический мир, особо остро отразился на хозяйстве Греции, которое в значительной степени зависит от американского капитала. Только в 1975 г. цены на товары поднялись на 15%, в то время как национальный доход вырос на 2-3%⁴. В следующем году цены поднялись еще на 8,3%. Это привело к падению жизненного уровня трудящихся. Сокращение производства вызвало массовую безработицу в стране. По данным Бюро занятости рабочей силы, с сентября 1974 по сентябрь 1975 г. она возросла на 20,3% и достигла 250 тыс. человек⁵.

В поисках выхода правящая верхушка пытается всю тяжесть кризиса свалить на плечи трудового народа. Свидетельство тому – проводимые правительством «непопулярные меры»: замораживание заработной платы, наступления на социальные права трудящихся, уступки монополиям, иностранному капиталу.

Рабочие, служащие, работники сельского хозяйства усиливают борьбу за права и демократические свободы трудящихся, за проведение мер, направленных на преодоление экономического кризиса, вывод страны из тисков иностранных монополий, на улучшение условий труда и жизненного уровня широких слоев греческого народа. 1975 г. по праву можно назвать годом забастовок и стачек – в Греции их состоялось 286, из которых 20 имели общенациональный характер, с общим числом участников свыше 350 тыс.⁶ Забастовочная борьба греческих трудящихся не утихает и в последующее время.

² См.: Коммунист, 1975, № 3.

³ *Νέος Δρόμος, 1975, 22 Οκτώβρη.*

⁴ *Ὁδηγητής, 1977, 14 Γενάρη.*

⁵ *Νέος Δρόμος, 1976, 16 Γενάρη.*

⁶ См.: Правда, 1976, 16 февр.

Активно выступает в защиту своих прав молодое поколение Греции. И это понятно. Ведь не была решена одна из наиболее важных проблем занятости молодежи; сегодня безработица среди молодых людей в возрасте до 24 лет составляет 14%⁷. Не решены и другие насущные вопросы, которые выдвигают юноши и девушки: гарантия профсоюзных и академических свобод, право участия в выборах с 18 лет, право на отдых и другие. И это в то время, когда «...в годы диктатуры именно молодое поколение возглавило кровопролитную борьбу за свободу и демократическое будущее Греции»⁸. Такое положение еще раз подтверждает, что правящие буржуазные круги никогда добровольно не сдают своих позиций. А если трудящиеся пользуются какими-либо демократическими свободами в капиталистическом обществе, то они их завоевывают в жестокой борьбе с монополистическим капиталом. Осознавая это, передовая часть греческой молодежи не прекращает борьбы за осуществление в стране по-настоящему демократических преобразований. После июля 1974 г. она вступила в новый этап, характерной чертой которого является массовость и решительность требований, выдвигаемых перед правительством.

В современном демократическом движении молодежи Греции принимают участие разные его отряды, относящиеся к различным социально-классовым группам общества. Наиболее активными являются представители трудящейся молодежи: рабочие промышленных предприятий, служащие государственных учреждений, работники сельского хозяйства. Значительную часть участников движения составляют студенты высших и средних специальных учебных заведений, учащиеся гимназий.

Каждый из перечисленных отрядов ведет борьбу за решение проблем, с которыми встречается в повседневной жизни. В частности, трудящаяся молодежь подвергается жесточайшей эксплуатации. Эта категория молодежи не имеет права на труд и социальное обеспечение. Молодые рабочие за одинаковый труд получают более низкую зарплату, чем взрослые. Усиленно эксплуатируются подростки и неквалифицированные рабочие, их используют на трудоемких и низкооплачиваемых работах. Как правило, их заработок не превышает 15% зарплаты взрослых рабочих⁹. Условия труда на многих предприятиях Греции не отвечают элементарным требованиям техники

⁷ См.: 'Οδηγητής, 1977, 23 Σεπτεμβρη.

⁸ Иностр. Лит., 1975, № 6, с. 231.

⁹ См.: 'Οδηγητής, 1974, 9 'Οκτώβρη.

безопасности и санитарии, вследствие чего очень высокий уровень травм и несчастных случаев, особенно среди молодых рабочих до 19 лет. В последние годы среди этой категории рабочих они достигают 13,4%, хотя в общем количестве рабочей силы молодежь до 19 лет составляет 9%¹⁰. Несмотря на то, что законом запрещается труд детей до 14 лет, предприниматели сплошь и рядом, особенно на мелких и средних предприятиях, за ничтожную плату используют детей в качестве подсобных рабочих.

Молодые рабочие – первые кандидаты на увольнение. Так, к примеру, среди 800 уволенных на одном из заводов фирмы «Сименс» вблизи Салоник большинство били девушки в возрасте до 17 лет. Служащие на заводах и фабриках, и в первую очередь принадлежащих иностранному капиталу, ежемесячно работают 40-80 часов сверхурочно, к тому же без соответствующей компенсации¹¹.

Перед молодыми рабочими и служащими остро стоит проблема образования и профессиональной подготовки. Для детей простого народа закрыты двери многих средних и высших учебных заведений. Часть рабочей молодежи вынуждена посещать вечерние гимназии. Но для нее не создано никаких условий для успешного совмещения работы и учебы, им не предоставляется оплачиваемый отпуск для сдачи экзаменов. Более того, предприниматели возводят всяческие препятствия на пути к получению образования.

Тяжелое положение рабочей и служащей молодежи побуждает их принимать активное участие в забастовочной борьбе. Греческая пресса, например, неоднократно отмечала, что значительный процент участников мощных забастовок и стачек горняков Халкизи, строителей Афин, заводов «Питсос» и «Петзетакис», верфей Андреази и многих других предприятий составляла молодежь. Трудящееся поколение Греции требует «обеспечения права на труд», равной оплаты за одинаковый труд, повышения заработной платы на 30%, введения пятидневной рабочей недели, прекращения эксплуатации труда детей и подростков, введения обязательного социального обеспечения, улучшения условий труда и соблюдения правил техники безопасности¹².

Если мы обратимся к статистике, то станет очевидным, что сельская

¹⁰ См.: 'Οδηγητής, 1975, 13 Αύγουστο.

¹¹ См.: 'Οδηγητής, 1975, 9 Ιούλη.

¹² См.: 'Οδηγητής, 1978, 3 Φεβρουάρι.

молодежь находится вообще в безвыходном положении. Молодые люди в возрасте до 29 лет составляют 19% (263 тыс.) всего активного сельского населения. Условия их труда крайне неблагоприятные; ежедневно они работают 10-12, а нередко и 16 часов, не получая оплачиваемый отпуск, им не гарантированы также организованный отдых, образование и социальное обеспечение. Сейчас в Греции насчитывается более 25 тыс. подростков и молодежи до 29 лет, не умеющих читать и писать, Только семи человекам из 100 удается окончить гимназии, остальные 93 имеют образование от 2 до 4 классов начальной школы¹³.

Для греческой деревни характерен постоянный избыток рабочей силы. Поэтому усиливается поток сельской молодежи в город. Но ее шансы быть принятыми на работу очень незначительные. Сельские мигранты пополняют армию городских безработных. Если же сельская молодежь и получает какое-нибудь занятие в городе, то обычно это самая грязная, низкооплачиваемая и кратковременная работа.

Значительная часть молодежи ищет выход из создавшегося положения, эмигрируя в США, Западную Германию, Канаду и другие капиталистические страны. Ежегодно Грецию покидают 50 тыс. человек, преимущественно молодые люди, из них 2/3 – выходцы из деревни. Сейчас только в ФРГ работает свыше 150 тыс. юношей греческой национальности. На чужбине греческие эмигранты попадают в ужаснейшие условия: они работают на тяжелых работах, получают мизерную зарплату, живут в бараках, лишены самых элементарных социальных прав, вследствие чего многие через некоторое время возвращаются на родину¹⁴.

Такие условия труда и жизни сельской молодежи вызывают у нее решительный протест, вынуждают становиться на путь борьбы за улучшение своего положения. Поэтому не удивительно, что в первых рядах мощных демонстраций и весенне-летних походов на Афины работников сельского хозяйства были молодые люди¹⁵. Они всецело поддерживали лозунги этих походов: обеспечение полной занятости активного сельского населения, увеличение закупочных цен на сельскохозяйственные продукты, гарантирование нормальных условий труда.

¹³ См.: 'Οδηγητής, 1975, 26 Φλεβάρη.

¹⁴ См.: 'Οδηγητής, 1975, 26 Φλεβάρη.

¹⁵ См.: Νέος Δρόμος, 1975, 24 Γενάρη.

Политические изменения, происшедшие в Греции в июле 1974 г., вызвали новый подъем студенческого движения. Характерно, что студенты вузов Греции всегда были активными борцами против антинародных режимов. Массовое движение студенчества не сумела подавить и военная хунта. Высшие учебные заведения Афин, Салоник и других городов были центрами сопротивления политике «черных полковников», борьбы за профсоюзные и академические свободы. Свидетельство тому – крупные выступления студентов афинских вузов в 1972 г. за демократизацию учебного процесса. Именно тогда по инициативе Коммунистической молодежи Греции, группы которой существовали почти в каждом вузе, была создана массовая профсоюзная организация защиты прав студентов – Национальный антидиктаторский союз студентов Греции. Центром студенческого движения был политехнический институт в Афинах. События осени 1973 г. стали кульминационным моментом борьбы студентов этого вуза против антинародного режима, в грандиозной манифестации с 17 по 20 ноября приняло участие 100 тыс. человек. Характерно, что выступления студентов были поддержаны рабочими города. 5 тыс. студентов и рабочих на протяжении трех дней мужественно сопротивлялись вооруженному натиску хунты. Хотя ей удалось при помощи танков и пушек подавить выступления студентов (40 человек были убиты, 1 тыс. – ранены) 3 тыс. – арестованы)¹⁶, но это долетело во все уголки страны, его трагедия послужила толчком к массовому движению передового студенчества. Сегодня Афинский политехнический институт является символом боевого духа не только студентов, но и всего трудового народа. Так, в ноябре 1975 г., во вторую годовщину событий, на улицах Афин состоялась крупная манифестация. Под лозунгами «Да здравствует демократия!», «Долой НАТО!», «Преградить дорогу фашизму!» «Прошлое не должно повториться!» она объединила не только студентов, но и тысячи рабочих и служащих столицы Греции. И, как писала «Правда», «Вторая годовщина подвига студентов политехнического института, присоединившихся к ним афинян мощным эхом отозвалась в сердцах греков, напомнила о недавних временах черного прошлого, призвала к борьбе за укрепление демократии, за подлинное обновление Греции»¹⁷.

В последние два года студенческому движению свойственен рост политической активности. С приходом к власти: гражданского правительства сотни лидеров студенческого движения были освобождены из тюрем и застенков греческой секретной полиции, многие вышли из подполья и начали

¹⁶ См.: Etudiants du monde. 1974, vol. 28, N 5/6, p. 27.

¹⁷ Правда, 1976, 6 дек.

работать в условиях легальности. Уже на первых (1975 г.) выборах в студенческие советы* демократические силы одержали победу. В состав советов в Афинах, например, от прогрессивной организации «Всестуденческого профсоюзного движения» (Панспудастики) было избрано 76 чел., что значительно больше, чем от всех антидемократических группировок. Успех левых сил газета греческих коммунистов «Ризоспастис» оценила как одну из крупнейших побед сил демократии и прогресса над реакцией¹⁸. Такого же успеха «Панспудастики» добилась и в 1978 г.

Свидетельством консолидации прогрессивного движения студентов явился IX Всегреческий конгресс национальных студенческих организаций, состоявшийся в феврале 1978 г. На конгрессе в центральный совет было избрано 7 представителей от «Панспудастики» и 6 от организации «Всегреческое социалистическое движение» (ПАСОК), что составляет более 60% всех мест¹⁹. Последнее ощутимо отразилось на повышении политической активности греческих студентов, на расширении фронта их борьбы.

Во время студенческих демонстраций, выступлений ученической молодежи в центре внимания находится лозунг «Хлеба – образования – свободы!». Ведь проблема безработицы волнует не только рабочую молодежь. В последние годы в стране сложилась ситуация, когда не все дипломированные специалисты могут рассчитывать на работу соответственно своей квалификации. Поэтому для страны обычное явление, что выпускники университетов работают парикмахерами, продавцами в лавчонках, занимают самые низкие посты в государственных учреждениях.

Ежегодно на рынок труда в Греции выбрасывается 120-130 тыс. человек, которые в поисках работы образуют длинные очереди у порогов различных фирм. В первую очередь это выпускники гимназий согласно статистике, около 100 тыс. юношей и девушек. Обычно большая их часть (65%) пытается поступить в вуз и продолжить учебу. Но только 1/5 абитуриентов зачисляется в учебные заведения, другие же должны выдерживать конкурсы на биржах труда, что подчас значительно сложнее, чем вступительные экзамены.

Поэтому вполне закономерно, что студенты и учащиеся требуют обеспечения полной занятости. Вместе с тем конец 1974 и первая половина 1975 г. отмечались решительными выступлениями молодежи за создание нормальных

* В каждом вузе Греции существует студенческий совет, который является формой студенческого самоуправления. Основная его функция – осуществление посредничества между студентами и ректором. Кроме этого совет занимается вопросами обучения, условий жизни и отдыха студентов.

¹⁸ См.: Ριζοσπάστης, 1975, 20 Δεκεμβρ.

¹⁹ Malina A. Erfolg der progressiver Studentenbewegung-Horizont, 1978, N 11, s. 11.

условий для учебы. В частности, студенты вузов требовали предоставления государственных стипендий: в Греции только около 6-7% учащихся вузов получает стипендию, поэтому значительная их часть (более 25%) вынуждена работать, чтобы иметь возможность учиться²⁰.

Специфические требования выдвигают учащиеся средних технических и профессиональных училищ, гимназий. Так, во время 10-тысячной демонстрации 15 апреля 1975 г. в Афинах ее участники вместе с основным лозунгом «Хлеба – образования – свободы!» несли транспаранты с требованиями: гарантирование права деятельности профсоюза этой категории учащихся, свободного выбора будущей профессии, повышения качества обучения, демократизации всего учебного процесса, и в первую очередь содержания учебников²¹. Эта последняя проблема для Греции имеет особое звучание. Дело в том, что во многих учебниках по общественным дисциплинам сплошь и рядом чувствуется проамериканская ориентация. В угоду американскому капиталу, от которого зависит экономика страны, несколько искажено изображались отношения Греции с Россией и Советским Союзом. В книгах, вышедших во времена хунты, предавались забвению славные демократические традиции народа древней Эллады. В годы правления «черных полковников» молодежь не имела возможности знакомиться с произведениями прогрессивных зарубежных писателей, так как они в стране не издавались. Но демократическая молодежь всегда проявляла живой интерес к лучшим образцам мировой как художественной, так и научной и научно-популярной литературы. Поэтому вполне закономерен тот факт, что зарождается течение «Молодежь за прогрессивную книгу». Что же подразумевается под этим? Вот как об этом писала газета Коммунистической молодежи Греции «Одигитис»: «Прогрессивная книга – это книга, которая позволяет познать нам творческую идеологию, вытекающую из новых объективных реальностей, другими словами, научный социализм»²².

Пресса Греции неоднократно отмечала, что движение учащихся в стране за последние два года приобрело такую мощь и размах, которых оно не знало за всю свою историю. Это подтверждают многочисленные манифестации, участие учащихся в антиправительственных акциях трудовой Греции. Характерным для движения наряду с требованием общего образования для всех слоев населения

²⁰ См.: *Νέος Δρόμος*, 1975, 14 'Απρίλη.

²¹ См.: *'Οδηγητής*, 1975, 3 'Ιούλη.

²² *'Οδηγητής*, 1975, 14 Μάη.

является стремление к единению и укреплению своих рядов, учреждению демократических организаций с общенациональным руководящим центром.

Новой чертой Молодежного движения двух последних лет является и то, что в нем более активное, чем прежде, участие принимают женщины. Это, в частности, было особенно заметно в 1975 г., который ООН объявила Международным годом женщин. В Греции положение женщин чрезвычайно трудное. Среди работающих женщин (это 29%, или свыше 900 тыс. самодеятельного населения страны) 22%-молодежь до 29 лет. При этом значительная их часть работает непосредственно в сфере материального производства²³. Именно здесь женщины подвергаются наибольшей эксплуатации, их зарплата почти в два раза ниже, чем у мужчин, низкий квалификационный уровень женщин не позволяет им занимать высокооплачиваемые места и они вынуждены выполнять самую трудоемкую работу²⁴.

Греческие женщины активизировали выступления в защиту своих прав. Они, в первую очередь члены КПГ и греческого комсомола, развернули энергичную деятельность в женских советах, борются за решение проблем труда и быта женщин, в составе всего демократического движения страны требуют социалистических преобразований.

Каждый отряд молодежного движения сталкивается со специфическими проблемами. Это находит отражение в тех лозунгах, под которыми они ведут борьбу, и их основных требованиях, которые они выдвигают перед правительством. Но это не значит, что они ведут борьбу разрозненно. В последнее время наблюдается стремление к объединению в едином фронте всех участников демократического движения молодежи Греции. Основой его является то, что перед молодыми рабочими, студентами, учениками, интеллигенцией, сельской молодежью стоят и общие проблемы. К примеру, как отмечалось выше, – безработица, которая в одинаковой степени затрагивает все категории молодого поколения страны. Во время проведения различных акций молодежи были выдвинуты требования демократизации общественной и политической жизни в Греции. Ни одна демонстрация или митинг рабочих, студенческой, служащей или ученической молодежи не проходили без того, чтобы не поднимался вопрос о необходимости переустройства избирательной системы. Особенно решительно выдвигалось это требование во время выборов в

²³ См.: *Νέος Αρόμος*, 1975, 17 Σεπτεμβρῆ.

²⁴ См.: *Ὁδῶν ἑστῆς*, 1974, 27 Νοέμβρῆ.

парламент осенью 1974 г. Как известно, существующая ныне избирательная система дает право голоса в 21 год, а право быть избранным в органы власти – с 25 лет. Прогрессивная общественность страны добивается снижения этого ценза – соответственно к 18 и 21 году. Борьба молодежи в этом направлении, а также за завоевание профсоюзных свобод усилилась в связи с подготовкой новой конституции. Демократические силы молодежного движения Греции не прекращают выступлений в этом направлении, так как принятая конституция не закрепила их требований.

Все молодые люди Греции озабочены проблемой отдыха, одной из наиболее остро стоящих перед молодежью. Дело в том, что греческая буржуазия пытается охватить юношество такими видами отдыха, которые бы отвлекали молодежь от борьбы за решение социальных проблем, втягивали бы ее в сети буржуазной идеологии. С этой целью используются современные средства массовой информации и при их помощи рекламируется дешевый культурный эрзац. Следует напомнить, что только в Афинах имеется около 800 ночных клубов – так называемых центров «молодежной культуры» американского образца. Предлагаемые здесь «эстетические ценности» (преимущественно американская «попмузыка» самой низкой пробы) далеки от понятия «культура». Но значительная часть молодежи вынуждена питаться этим эрзацем – ведь посещение ночного клуба намного дешевле, чем, например, концертов или театров, билеты в которые стоят от 40 до 120 драхм, что не по карману молодому человеку. Зачастую сам репертуар театров ограничивается развлекательными произведениями зарубежных авторов.

Следует учитывать и то обстоятельство, что государство почти не заботится об отдыхе молодежи и он превратился в спекулятивное занятие отдельных меценатов. Так, классическую музыку и классическое искусство вообще буржуазная пропаганда зачисляет к отжившим, непригодным к восприятию современным человеком. Примерно так же обстоит дело и с народной греческой музыкой и песнями.

Но, несмотря на усиленное наступление буржуазной идеологии на умы молодежи, не удастся убить в ней чувство прекрасного, настоящего искусства. Даже в годы «черного семилетия» передовая часть юношей и девушек своеобразно выражали свой протест против сложившегося положения. Они собирались в тавернах, пели народные песни, вели беседы. Таверны и сейчас продолжают оставаться любимым местом отдыха рабочих, студентов, служащих, превращаясь в дискуссионные клубы, где молодежь обменивается мыслями по разным проблемам, которые ее волнуют.

Вот почему борьба за демократизацию отдыха, освобождение его от ориентации на американский способ жизни занимает значительное место среди других вопросов молодежного движения Греции. Прогрессивная молодежь бросила клич: превратить произведения искусства в боевое оружие молодежи, борющейся за свои права. Призыв был поддержан многими деятелями искусства. Среди них известные в стране певцы Мариза Кох, Никос Ксилурис, Григорос Заграфос, композитор Илиас Андреопулос, скульптор Ангелика Калантиди, писатель Фонтас Конзулис, драматург Мицос Эвсимиадис и другие. Особенно следует выделить композитора и певца Маноса Лоизоса. Его творчество – пример служения идеалам борьбы за свободу. «Черные полковники» запретили петь его песни. Но сейчас их поют на улицах городов, в рабочих и студенческих клубах, во время демонстраций. Его песни – это сама политика, они гимн человеку борцу. Один из своих последних циклов Манос Лоизос посвятил подвигу студентов политехнического института.

В молодежном движении Греции наблюдается рост политической активности молодого поколения. Это проявляется в том, что вместе с требованиями решения вопросов занятости молодежи, ее образования и отдыха выдвигаются требования, характерные для всего общедемократического движения страны: демократизация общественно-политической жизни, полный разрыв Греции с НАТО, справедливое решение проблемы Кипра, признание и соблюдение договоренностей, содержащихся в Заключительном акте Хельсинской конференции по вопросам безопасности и сотрудничества в Европе и т.д. Молодежь принимает активное участие в акциях, проводимых демократическими силами, в частности Коммунистической партией Греции, митингах солидарности с патриотами Чили, португальской революцией.

Отличительной чертой современного движения греческой молодежи, свидетельствующей о росте ее политической активности, является повышенный интерес к марксизму-ленинизму. В статьях Центра марксистских исследований, опубликованных на страницах газеты «Одигитис» под заголовком «Молодежь изучает марксизм», подчеркивается, что юноши и девушки Греции серьезно занимаются изучением марксизма-ленинизма – истинно революционного учения современности. В последнее время увеличилось число изданий трудов К.Маркса, Ф.Энгельса, В.И.Ленина, работ по диалектическому и историческому материализму. Эти книги сейчас издаются в Греции несколькими издательствами: «Современная эпоха» «Новое время» «Время», «Мыслитель». Только за вторую половину 1975 г. издательством «Современная эпоха» выпущено 3 тыс. экземпляров книг серии «Основы материалистической

философии» и 6 тыс. экземпляров брошюр в «Марксистской библиотечке»²⁵.

Чем же греческую молодежь привлекает марксизм? На этот вопрос отвечают сами же молодые греки: «В марксизме нахожу ответы, которые помогают мне решать экономические, общественные и политические проблемы, выдвигаемые жизнью и моим классовым положением» (Ламбрис Панайотис, рабочий металлургического предприятия); «Марксизм – это что-то новое, что обещает лучшее будущее. Каждый может в этом убедиться, сравнив капиталистические страны со странами, где на практике осуществляется марксистская теория» (Яннис М., ученик); «Марксистские книги читаю потому, что лучше познаю сущность вещей... Сегодня каждый молодой человек должен читать марксистские книги, так как они указывают правильный путь» (Христос Самбам, строитель)²⁶.

Проявлением все возрастающей политической активности молодежи после июля 1974 г. явилось создание новых организаций, а также расширение поля деятельности существовавших ранее. Среди них – Коммунистическая молодежь Греции, Молодежная организация новой демократии (МОНД), Греческая демократическая молодежь, Организация Ригас Фэрэос, ПАСОК и другие. Конечно, не все они одинакового политического направления. На деятельности некоторых из них отражается влияние буржуазной идеологии, которая стремится помешать прогрессивной ориентации молодого поколения. ПАСОК, к примеру, не может выработать четкую политическую и идеологическую платформу, придерживается принципов мелкобуржуазного социализма. Организация Ригас Фэрэос в годы правления режима военной хунты активно выступала против ее диктатуры, сегодня является выразителем правоопортунистических взглядов, ликвидаторства, а иногда и откровенно антиинтернационалистских настроений.

Ведущую роль в укреплении демократического молодежного движения играет Коммунистическая молодежь Греции, в состав которой входят рабочие, студенты, ученики, служащие. Оценивая деятельность этой организации, можно обратиться к словам В.И.Ленина, сказанным им в адрес Международного союза социалистических организаций молодежи, которому «...выпадает громадная благодарная – но зато и трудная – задача борьбы за революционный интернационализм, за истинный социализм против царящего оппортунизма,

²⁵ См.: Ριζοπάγκος, 1976, 11 Φεβράριυ.

²⁶ 'Οδύνητης, 1976, 9 'Απρίλιυ.

перешедшего на сторону империалистической буржуазии»²⁷.

Такая же задача в современных условиях стоит и перед Коммунистической молодежью Греции, и она выполняет ее успешно. Основанная осенью 1968 г. по решению Политбюро Компартии Греции, она еще в годы «черного семилетия» возглавила демократическое движение молодежи, стала его боевым авангардом и испытанным помощником коммунистов в их работе среди подрастающего поколения. Подпольные группы КМГ существовали на предприятиях, учебных заведениях страны. Они были центром борьбы молодежи за профсоюзные и академические свободы. Коммунистическая молодежь Греции выступила инициатором массового студенческого движения весной 1973 г. И в годовщину фашистского переворота – 21 апреля – КМГ организовала демонстрацию протеста против хунты.

После падения диктатуры «черных полковников» КМГ вышла из подполья и начала деятельность в новых условиях. Она продолжает бороться с такой же решительностью и верой в победу народа, как и в годы глухого подполья. КМГ возглавила движение молодежи за демократизацию общественно-политической жизни страны, за гарантии со стороны правительства профсоюзных прав трудящейся молодежи, ведет активную борьбу против проявления лево– и правоопортунистических взглядов в современном молодежном движении Греции.

Как подчеркивалось на Первом съезде Коммунистической молодежи Греции, состоявшемся в феврале 1976 г., главная задача КМГ состоит в том, чтобы сплотить все слои демократически настроенных юношей и девушек, направить их энергию на борьбу против засилия капитала (как греческого, так и иностранного), против эксплуатации, за вое становление демократии, национальную независимость, мир и социальный прогресс. Эта задача чрезвычайно сложна. Она связана с трудностями искоренения в сознании многих молодых греков фальшивых представлений о свободе, демократии, долгое время насаждавшихся буржуазно-пропагандистским аппаратом империализма, и в первую очередь американского. Поэтому в таких условиях КМГ взяла курс на ознакомление молодежи с учением марксизма-ленинизма, с теми идеалами, которые им провозглашаются. В этой связи прогрессивная пресса большое внимание уделяет пропаганде социалистического образа жизни. Но ничто так не убеждает, как сила примера. Именно это подчеркнул в своем выступлении на XXV Первый секретарь ЦК Компартии Греции Харилаос Флоракис: «Мы с восхищением следим за грандиозной созидательной

²⁷ Ленин В.И. Интернационал молодежи. – Полн. собр.соч., т. 30, с. 225.

деятельностью миллионов трудящихся СССР под испытанным руководством вашей партии. Мы с волнением услышали о намеченных вашим съездом ярких планах дальнейшего упрочения мира, продвижения на пути строительства коммунизма.

Эти величественные достижения и перспективы вселяют радость в сердца трудящихся нашей страны, ибо с ними они связывают будущее своей родины – ее освобождение от империалистической зависимости и жестокой эксплуатации монополий»²⁸

Коммунистическая партия Греции придает большое значение демократическому движению молодежи, рассматривая его как составную часть борьбы за социальный прогресс в стране. КПГ поддерживает тесную связь с широкими массами студенчества, ученической, и рабочей молодежи. Эта связь осуществляется через непосредственное участие представителей руководящих органов компартии в мероприятиях, проводимых прогрессивными организациями молодежи, к примеру, фестивалях КМГ, митингах солидарности и т.д. В своей работе с молодежью греческие коммунисты руководствуются положениями, выработанными в этом вопросе Международным совещанием коммунистических и рабочих партий в Москве (1969 г.). КПГ главную задачу видит в формировании классового мировоззрения у подрастающего поколения, привлечении его на путь активной борьбы против существующего строя.

Коммунистическая партия Греции постоянно ведет среди молодежи пропаганду идей марксизма-ленинизма, не прекращает борьбы против проявлений левого и правого оппортунизма. Укрепляя связи с молодежью, компартия уделяет большое внимание росту своих рядов за счет молодого пополнения. К примеру, после выхода из подполья (1974 г.) организация коммунистов г. Афин увеличилась в 10 раз, главным образом за счет молодежи, и теперь 2/3 ее членов – люди моложе 40 лет²⁹. Ряды греческих коммунистов значительно пополнились в период подготовки и проведения X съезда Компартии Греции и празднования 60-летия со дня ее образования (1978 г.).

Высоко оценивая деятельность прогрессивных организаций, товарищ Х. Флоракис в выступлениях перед молодежью неоднократно подчеркивал, что проблемы молодежи могут быть решены только в рамках всенародной борьбы за решение национальных, экономических и культурных проблем всей страны. А это значит, что перед молодежным демократическим движением стоит важная

²⁸ XXV съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стеногр. отчет, т. 3. М., 1976, с. 11.

²⁹ Проблемы мира и социализма, 1976, № 8, с. 46.

(Молодежь и общественный прогресс. К., Наукова думка, 1978)

задача сплочения своих рядов и объединения движения молодежи со всеми передовыми силами греческого общества в борьбе за коренные социальные преобразования в стране.

*Опубликовано: Молодежь и общественный прогресс
/ ред. кол. : В. Б. Евтух (отв. ред.) [и др.]. – Київ :
Наукова думка, 1978. – С. 110-123.*

КАНАДА ТА ЇЇ СУПЕРЕЧНОСТІ

Канада – країна порівняно молода. Її історія налічує трохи більше п'яти століть. Пам'ять про перших європейських поселенців залишилась у символіці біло-червоного державного прапора: кленовий лист нагадує про ті часи, коли вони, просуваючись через кленові гаї від океану до океану, почали освоювати ці безмежні землі.

Значною мірою завдяки праці мільйонів іммігрантів Канада змогла вийти в число найбільш розвинених країн капіталістичного світу. Однак темпи «індустріального буму», що розпочався у п'ятдесяті роки, наприкінці 60-х та 70-х років значно знизилися. А сама країна зіткнулася з цілою низкою гострих проблем економічного, політичного й національного характеру.

В ЛАБЕТАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Навіть офіційна, як правило, занижена статистика безробіття наводить жах на жителів великих міст країни, де зосереджена основна маса робочого люду: наприкінці минулого року мільйон чоловік не мали роботи. За даними ж профспілок, півтора мільйона канадців марно шукають застосування своїм силам і здібностям. Такого країна не знала з довоєнних часів. У скрутному становищі перебуває молодь: 15 процентів юнаків і дівчат, молодших за 24 роки, не можуть знайти для себе ніякого заняття. Недавнім випускникам шкіл і вузів відмовляють у роботі нібито через те, що вони не мають достатнього досвіду. Таких «недосвідчених» – понад 400 тисяч...

Нинішній стан економіки не дає гарантії добробуту і працюючим канадцам. У 1973 році в країні налічувалося 513 тисяч трударів та членів їх сімей, що працювали, але жили в бідності. Через чотири роки кількість їх майже потроїлася. Тепер 60 процентів бідняків Канади становлять люди, які

вважаються забезпеченими роботою. Однак багато хто з них працює тимчасово, сезонно, а близько третини зайняті менше, ніж 25 тижнів на рік. Номінальне заробітки трудящих рік у рік зростають, але в дійсності вони значно відстають від темпів підвищення цін.

Щоранку канадці з острахом розгортають газети, де друкуються ціни на товари широкого вжитку. Сьогодні домогосподарки не можуть спланувати бюджет своєї сім'ї бодай на тиждень. За останні два-три роки ціни на споживчі товари зросли на 32 проценти, а продукти харчування подорожчали вдвічі, тобто більше, ніж за попередні два десятиліття. Подорожчали також транспорт, електроенергія, театри, кіно.

У жовтні 1975 року уряд Канади змушений був прийняти «антиінфляційну програму» – так званий «Білл-73». Минуло два роки, але жодної з тодішніх першочергових проблем не розв'язано. Як справедливо зазначено в заяві найбільшої в країні профспілки – Канадського робітничого конгресу (понад 2 млн. членів), цей «закон ефективний тільки щодо контролю над зарплатою, в той час як прибутки компаній, ціни на товари, продукти й енергію залишаються практично поза контролем і будуть вільно зростати». Корпорації завжди знайдуть спосіб збільшити зиск.

Трудящі Канади розуміють, що поліпшити своє становище вони можуть лише шляхом активної боротьби проти влади монополій. Для порівняння наведемо такі дані: в 1973 році внаслідок страйків на підприємствах було втрачено 5,8 млн. робочих днів, у наступному році – вже 9,5 млн., а в 1975 році ця цифра підскочила до 13 млн. і Канада вийшла на перше місце серед розвинених капіталістичних країн за кількістю страйків. Не вщухав запал страйкової боротьби і в наступні роки. Тільки 14 жовтня позаминулого року – цей день по всій країні був оголошений «Днем протесту» – підприємці недорахувалися 830 тисяч робочих днів.

Робітники, службовці, фермери вимагають від уряду розробки нової економічної програми, яка передбачала б зайнятість усього працездатного населення, стабілізацію цін на товари широкого вжитку, підвищення життєвого рівня трудящих.

США – КАНАДА: ВУЗОЛ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Дослідники канадо-американських відносин завжди наводять такий факт: США підписали з Канадою більше двосторонніх угод, ніж з будь-якою іншою країною. Переважна частина договорів стосується торгово-економічних відносин двох держав, що фактично визначає розвиток канадської економіки.

Досить нагадати: третину закордонних капіталовкладень Сполучених Штатів розміщено в Канаді; американські компанії контролюють понад половину видобутку природного газу й нафти, близько 50 процентів нафто- і газопереробної промисловості, понад третину деревообробного виробництва. Канада експортує до США три чверті своїх товарів, купуючи лише п'яту частину американської експортної продукції. Ці цифри дуже промовисті: багато важливих для внутрішнього життя країни рішень приймається за її межами.

На одній із офіційних зустрічей прем'єр-міністр Канади П'єр Елліот Трюдо, характеризуючи канадо-американські взаємовідносини, заявив, що «дружба між Канадою і Сполученими Штатами може бути для всіх народів прикладом мирного партнерства». Однак, зазначив прем'єр-міністр, дві держави «мали серйозні розходження в деяких питаннях, не розуміли одна одну, боролися із взаємними амбіціями». Перша частина заяви Трюдо стосується недавнього минулого, адже вже з середини 60-х років відносини між Канадою і США позначені дедалі глибшими суперечностями. Особливо гостро постало питання після того, як уряд Канади прийняв рішення з 1 січня 1975 року (саме в розпал енергетичної кризи в США) скоротити експорт нафти до Сполучених Штатів, а в 1982 році зовсім його припинити.

Прагнучи вийти з-під впливу свого південного сусіда, в 60-ті – 70-ті роки Канада бере курс на націоналізацію важливих галузей промисловості, які перебували під контролем американських монополій. Ініціатива належала Новій демократичній партії, одній з найбільших партій країни (у федеральному парламенті за кількістю депутатських мандатів вона посідає третє місце). Ідеї нових демократів знайшли підтримку серед широких верств населення. Недавній соціологічний опит виявив, що переважна більшість канадців – проти присутності капіталу США в економіці їхньої країни. (Під час опитів 1963 року кожний другий тут вважав, ніби економічна залежність від Сполучених Штатів – корисна для Канади.) Сьогодні дев'ять із десяти канадців твердо переконані, що Канада повинна краще контролювати свою економіку. Цікаво, що 44 проценти опитаних навіть погоджуються на нижчий рівень життя, щоб обмежити владу іноземних монополій чи зовсім її ліквідувати.

У країні активно діє Комітет за незалежну Канаду. Його члени здійснюють величезну роботу, роз'яснюючи населенню необхідність звільнення від будь-якого іноземного впливу. Видавництво «Хертіг паблішерс» випускає спеціальну літературу, присвячену питанням соціально-економічного й політичного розвитку країни, в тому числі перспективам канадо-американських відносин. Однак у різних частинах країни справа стоїть по-різному. Найбільшого розмаху

рух за «національні інтереси» досяг у провінціях Онтаріо, Манітоба, Саскачеван, Британська Колумбія, де американські компанії контролюють від 40 до 80 процентів промисловості; водночас у Новій Шотландії, Нью-Брансуїку, Ньюфаундленді, на Островах Принца Едуарда багато хто вважає, що іноземний капітал стимулюватиме індустріалізацію цих районів (як відомо, вони найменш розвинуті в промисловому відношенні і для освоєння наявних тут ресурсів і територій необхідні значні капіталовкладення). Противники націоналізації американських підприємств розпочали в пресі кампанію з метою дискредитації самої ідеї.

Тим часом Сполучені Штати використовують розбіжність у поглядах на Іноземні інвестиції для посилення тиску на Канаду. Американські підприємці, як це було, наприклад, у провінції Саскачеван, погрожують прихильникам націоналізації різного роду «санкціями», аж до судової відповідальності. Зацікавлені кола США послуговуються також кризою канадської конфедерації, яка з особливою гостротою виявилася в 60-х – 70-х роках.

КВЕБЕК І КРИЗА КОНФЕДЕРАЦІЇ

Ось уже понад 200 років внутрішнє життя Канади значною мірою визначається напруженістю взаємин між англоканадською й франкоканадською частинами населення. Все почалося відтоді, як в 60-х роках XVIII сторіччя Англія підкорила Нову Францію – колонію на території нинішньої Канади, де проживали вихідці з Франції. Хоча переселенці з Британських островів прибули до Канади пізніше за французів, на час утворення канадської конфедерації (1867 р.) вони завоювали панівні позиції в суспільстві, а франкоканадці постійно відчували утиски з боку правлячої англоканадської верхівки. Таке становище зберігається й сьогодні.

Кризові явища, характерні для Канади, в провінції Квебек відчуються особливо гостро. Зокрема рівень безробіття, який в середньому по країні становить 7-9 процентів, тут перевищує 10 процентів. Інакше кажучи, більше третини канадських безробітних припадає на Квебек, хоча провінція дає менше чверті робочої сили країни.

Життєвий рівень франкоканадців значно нижчий, ніж в інших національних групах. За даними 1976 року, серед 14 обстежених етнічних груп франкоканадці за розмірами прибутків посідали дванадцяте місце. Протягом останнього двадцятиліття не відбулося жодних змін на краще: в 1961 році добробут франкомовного населення відставав від середньоканадського на 1,2 процентів, а в позаминулому – на 11,4 процента.

Канадська дійсність дає безліч свідчень дискримінації вихідців із Франції. Скажімо, рівень освіти, особливо університетської, у франкоканадців майже вдвічі нижчий, ніж в англоканадців. Тим часом освітній ценз – обов'язкова умова, коли йдеться про провідні позиції і високооплачувані посади в економіці: 12 процентів всіх працюючих англоканадців зайняті в сфері управління, в той час як франкоканадців – лише 7,6 процента. Той факт, що в Квебеку 85 процентів промислових підприємств належить англоканадським й американським власникам, зумовив нерівномірний розподіл робочої сили: англоканадці й американці виконують переважно обов'язки інженерно-технічних працівників, а франкоканадці складають основну масу робітників.

Політика федерального уряду по відношенню до Квебеку – найбільшої за площею провінції країни, яка дає третину її промислової продукції, – сприяла нагнітання напруженості, стимулювала сепаратистський рух. Восени 1970 року для «наведення порядку» в провінцію ввійшли федеральні війська. Ця акція уряду поклала край так званому періодові «тихої революції», за допомогою якої місцеві власті сподівалися відстояти ширшу автономію Квебеку в рамках федерації. Після 1970 року рух за вихід провінції із складу конфедерації набрав відкритого характеру. Його очолила Квебекська партія, яка з'явилась на політичній арені десять років тому, об'єднавши в своїх лавах по-сепаратистському настроєних активістів Руху за єдність і суверенітет, Національного об'єднання і партії Рух за національне визволення. Соціальну базу Квебекської партії складають середні верстви населення – дрібні підприємці, службовці державного сектору, адвокати, вчені, інженери, які підтримують націоналістично-сепаратистські прагнення лідера партії Рене Левека.

Із появою Квебекської партії єдність конфедерації похитнулася. Численні заяви лідерів партії про намір боротися за відокремлення провінції від Канади підкріплювалися конкретними ділами. В 1970 році партією було прийнято спеціальну програму розвитку Квебеку. З власною платформою Квебекська партія вперше виступила на провінційних виборах того ж таки 1970 року, де заявила про себе, як про реальну силу. Тоді сепаратистів підтримали 23 проценти виборців. Через шість років, на наступних виборах, Квебекська партія домоглася переконливої перемоги (40 процентів голосів), що дозволило їй сформувати провінційний уряд на чолі з Р. Левеком.

Після приходу до влади Левек знову й знову заявляє про намір вивести Квебек з конфедерації. Вирішено через 2-3 роки провести референдум про дальшу долю провінції. Франкоканадці мають вибрати: збереження існуючого

status quo чи вихід із складу конфедерації. На думку лідерів Квебекської партії, єдиним шляхом до вирішення пекучих проблем соціального й національного розвитку провінції є сепаратизм. Однак це не означає, що все квебекське населення виступає за відокремлення. Більше того, навіть не всі виборці, які віддали свої голоси за КП, вважають вихід із конференції конче необхідним. Напередодні виборів інститут збирання інформації провів черговий опит громадської думки, який виявив, що за відокремлення стоять лише 18 процентів квебекців: 58 процентів – проти, 25 – утрималися. Основна маса виборців з Квебекською партією пов'язувала насамперед надії на соціальні перетворення. Варто було урядові Р. Левека перенести здійснення обіцяних «радикальних реформ» до референдуму, як почався «відплив». Газета «Комба» повідомила, зокрема, що кількість бажаючих відокремитися від Канади зменшилася ще на 7 процентів. Про свою незгоду із сепаратистською політикою лідерів КП заявили квебекські ескімоси, які займають третину території провінції; засудила цю лінію: і Ліга молодих комуністів Квебеку, проголосивши гасло «Рівність і самовизначення – так; сепаратизм – ні!». Це гасло якнайточніше відбиває настрої і сподівання більшості квебекців.

БЕЗ ПРАВА НА МАЙБУТНЄ

Нещодавно в Женеві відбулася міжнародна конференція «Проти дискримінації тубільного населення Америки». Обговорювалося питання про те, що ж принесла європейська колонізація 30 мільйонам корінного населення Америки. Учасники конференції дійшли висновку, що для індіанців, ескімосів, інших національних меншостей п'ять сторіч колонізації означали гноблення, дискримінацію й геноцид. Це стосується й аборигенів Канади, чисельність яких сягає півмільйона. Більшість з них живе нині в найменш освоєних районах країни – на півночі провінцій Онтаріо, Квебеку, Британської Колумбії, Альберти. Європейські підприємці в гонитві за прибутками силою зганяли індіанців, ескімосів з родючих земель, залишаючи їм райони вічної мерзлоти й непридатні для обробітку землі.

Статистика свідчить, безробіття серед індіанців перевищує 60 процентів, їхні родини живуть на рівні бідності або й нижче, 40 процентів корінного населення животіє, утримуючись виключно за рахунок урядової допомоги; кількість помешкань індіанців, які перебувають в аварійному стані, у вісім разів більша, ніж в інших національних групах. Наслідком жахливих життєвих умов стали масові захворювання, висока смертність (серед новонароджених, зокрема, вдвічі вища, ніж в середньому по країні), коротка тривалість життя, як правило –

34 роки.

Однією з найпекучіших проблем для корінного населення залишається проблема повернення земель, на яких вони жили здавна. В урядові інстанції подаються сотні скарг і прохань з вимогою врегулювати режим користування землею, здійснити відшкодування за експлуатацію корисних копалин та за відібрані в індіанців права на полювання й риболовлю. Раз у раз наштовхуючись на байдужість і нерозуміння, на потурання беззаконню з боку властей, аборигени починають дедалі активніше захищати свої права власними силами. Відомі приклади, як це сталося в місті Кенор, коли індіанці зі зброєю в руках охороняли землі, які в них незаконно забирали.

Сьогодні найбільша турбота індіанців та ескімосів пов'язана з майбутнім будівництвом у долині річки Макензі газопроводу, який має поставляти газ США. Згідно з проектом, траса газопроводу пролягатиме через індіансько-ескімоські землі. Хоч будівництво потребує 7000 робітників, місцеве населення не сподівається знайти тут роботу. Хто з індіанців чи ескімосів може похвалитися високою кваліфікацією, спеціальною освітою?! Понад 25 процентів корінного населення не вмє ні читати, ні писати. І цей газопровід означає для них лише нову руйнацію рідних поселень, стародавньої самобутньої культури.

Останнім часом рух аборигенів за надання їм права на автономію в складі канадської конфедерації набуває все більшого розмаху, стає організованим. На початку 70-х років у Канаді за зразком організації «Рух індіанців Америки» (США) засновано «Національне індіанське братство». Головна мета «Братства» – об'єднати зусилля індіанських племен в їхній боротьбі проти монополістичного капіталу. Під егідою «Братства» відбуваються демонстрації, мітинги, і не тільки в місцях проживання, а й у столиці Канади – Оттаві.

Для консолідації руху корінного населення Канади багато важить індіанський центр, який існує в Торонто ось уже п'ятнадцять років. Два роки тому з ініціативи центру було організовано «тиждень канадських тубільців». Виставки, концерти, дискусії навколо них, відкриваючи жителям Канади мистецтво аборигенів, мають на меті насамперед привернути увагу громадськості країни до жалюгідного становища, в якому перебувають нині представники тубільного населення, змусити «благополучних європейців» замислитися над майбутнім першо-жителів Північної Америки.

ВИБУХ РАСИЗМУ

Історія багатоетнічної Канади (нині на її території проживають вихідці з

понад 50 країн світу) свідчить, що шовіністично настроєні кола постійно намагаються використати факт існування етнічних меншостей для розпалювання національно-расової ненависті. Коли ж економіка країни зазнає кризи, расизм набирає найбільш цинічних форм. Його вістря спрямоване в першу чергу проти іммігрантів, надто проти тих, у кого колір шкіри темніший, ніж у англосаксів. Останнім часом у Торонто, Монреалі, інших містах посилюються випадки проти негрів, вихідців з Азії, іммігрантів з Латинської Америки, країн Карібського басейну. Расисти вимагають депортації кольорових заробітчан, звинувачуючи їх у зростанні безробіття, інфляції, зниженні життєвого рівня населення.

Англосаксонські шовіністи доклали чимало зусиль, щоб уряд прийняв так звану «Зелену книгу імміграції» (1975 р.). Згідно з новим законом, в'їзд до Канади іммігрантів з Азії, Африки, Центральної й Латинської Америки під різними приводами обмежується. Наприклад, канадські власті відмовляють у візі вихідцям із Гаїті, якщо вони не можуть довести, що на батьківщині їхньому шиттю загрожує небезпека.

Жорстоких утисків зазнає негритянське населення – вже неодноразово з чорному гетто Торонто расистські молодчики влаштували погроми. Під час виступу одного із негритянських ансамблів по канадському телебаченню члени фашистської організації «Західна гвардія», очолюваної запеклим расистом Доном Андрю, вчинили бешкет, двоє учасників ансамблю були поранені. Жертвами расистів у Торонто стали молоді робітники із Ямайки; в провінції Британська Колумбія особливим гонінням піддаються вихідці з Пакистану, інших південноазіатських країн.

«Західна гвардія» висуває відверто фашистські гасла: «Майбутнє належить нам!», «Влада – білим!», «Чорні – геть до Африки!» Єдиним шляхом «очищення» канадського суспільства від «зайвих елементів», у тому числі й від кольорового населення, расисти проголошують терор.

Потурання неофашистам з боку офіційних кіл, узаконення расизму в імміграційній політиці викликало в країні хвилю обурення. За ініціативою демократичних організацій – Ліги комуністичної молоді. Студентського комітету боротьби проти расизму, Онтарійської федерації вчителів середніх шкіл, прогресивних етнічних організацій – повсюдно влаштовуються мітинги, марші протесту проти розгулу расизму й безкарної діяльності терористів. Висловлюючи думку багатьох, М. Спелман, голова відділення східноазіатських досліджень, заявив: справжнє лихо для Канади – не іммігранти, а великий бізнес.

ДЕМОКРАТИЧНА АЛЬТЕРНАТИВА КОМУНІСТІВ

Як можна зарадити кризовим явищам канадської економіки? Чи вдасться врятувати конфедерацію від розпаду і врегулювати франкоканадську та інші – проблеми, пов'язані з внутрішнім розвитком Канади 70-х років? Уряд шукає виходу із кризи. Про це свідчать прийняття «антиінфляційної програми», деякі заходи по націоналізації економіки, незначні поступки національним меншостям і етнічним групам тощо. Однак від урядової програми запровадження контролю над заробітною платою виграють підприємці, становище ж трудящих, навпаки, погіршується. Пропозиції квебекського уряду через свою обмеженість (існуючий status quo дію або сепаратизм) не сприяють усуненню напруженості у відносинах між двома канадськими націями. Власне кажучи, жодна урядова програма розв'язання пекучих проблем не передбачає корінних соціальних перетворень у країні, лишаючи недоторканою владу монополій.

Єдиною політичною силою, яка висунула реальний і конструктивний «план порятунку», є Комуністична партія Канади. Насамперед, вважають комуністи, необхідно виробити канадську конституцію. Існуючий нині «Акт про Британську Північну Америку» було прийнято ще 1867 року в Англії. У відповідності з цим актом Канада отримала статус домініону. Хоча сьогодні Канада фактично не залежить від Англії, однак вважається, що верховна влада належить англійській королеві, і вона за традицією відкриває засідання канадського парламенту. Компартія рішуче виступає за прийняття нової конституції, створеної в самій Канаді, яка б відбивала реальності сучасного розвитку країни і в першу чергу – факт існування на її території двох рівноправних націй: англоканадської і франкоканадської. Розкриваючи справжні цілі сепаратистів, комуністи в своїй програмі «Шлях до соціалізму в Канаді» підкреслюють, що відокремлення Квебеку «викличе додаткові економічні труднощі для трудящих обох націй і послабить їхню політичну єдність у боротьбі проти спільних ворогів – монополістичного капіталу, канадського та американського імперіалізму, за фундаментальні соціальні зміни».

Двонаціональна держава має створити сприятливі умови для розвитку мов і культур етнічних меншостей, а також визнати національні права корінного населення країни і здійснити заходи, спрямовані на поліпшення їхнього економічного й соціально-політичного становища.

Що ж до шляхів подолання економічної кризи, то перш за все слід, відмовившись від «антиінфляційної програми», забезпечити роботою всіх працездатних канадців – за рахунок розширення виробництва в тих галузях

промисловості, які розвиваються на базі газо- й нафтодобувної. Для цього необхідно позбавити американські монополії права на контроль над ними.

В умовах інфляції й подорожчання життя лише нова політика розподілу національного прибутку на користь трудового народу й зменшення розмірів податків сприятиме підвищенню добробуту. Скорочення витрат на озброєння дало б змогу збільшити асигнування на соціальне забезпечення.

В центрі уваги демократичних сил країни на сучасному етапі повинна бути боротьба за забезпечення всіх роботою й підвищення життєвого рівня – записано в документах минулорічного жовтневого пленуму ЦК Компартії Канади. Могутній розмах страйків свідчить, що трудящі Канади сповнені рішучості вести двобій з капіталом за свої права.

*Опубліковано: Всесвіт. – 1978. – № 3. –
С. 213-219.*

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ
ТРУБАЙЧУК А.Ф. ТА ЛЕЩЕНКО Л.О.
«ЛЕНІНСЬКА ПРОГРАМА МИРУ В ДІЇ»
К., «РАДЯНСЬКА ШКОЛА», 1977.

Одним з перших актів зовнішньої політики Країни Рад був ленінський Декрет про мир. За шістдесят років, що минули відтоді. Комуністична партія, Радянський уряд, наш народ зробили величезний внесок у справу зміцнення миру на планеті. Особливо значних успіхів у цьому плані було досягнуто за останні десятиріччя. Це, зокрема, прийняті XXIV з'їздом КПРС Програма миру (1971 р.) і XXV з'їздом партії Програма дальшої боротьби за мир і міжнародне співробітництво, за свободу і незалежність народів (1976 р.). Аналіз тих важливих документів епохи, що визначають зовнішньополітичну діяльність КПРС і уряду нашої країни на сучасному етапі, й знаходиться в центрі уваги книги А. Ф. Трубайчука та Л. О. Лещенко «Ленінська програма миру в дії».

Відзначаючи, що «міжнародні відносини в сучасну епоху є ареною напруженої боротьби й змагання двох соціально-економічних систем – соціалізму і капіталізму», автори показують миролюбну політику Радянського Союзу, спрямовану на утвердження принципів мирного співіснування між державами з різним соціальним ладом. Окремий розділ книги присвячено роз'ясненню ленінських принципів зовнішньої політики, документів і практичних кроків Радянського уряду в боротьбі за мир.

Соціалізм сьогодні перетворився у вирішальний фактор світового розвитку і є гарантом реалізації Програми миру. В книжці читач знайде конкретний матеріал про спільну боротьбу країн соціалістичної співдружності за мир, про їхнє співробітництво в економіці й політиці, результати втілення у життя положень Програми миру; зокрема, розглядається така важлива подія, як підписання Заключного акту загальноєвропейської наради з безпеки і

співробітництва в Європі (Хельсінкі, 1975 р.).

КПРС і Радянський уряд приділяють велику увагу відносинам з провідними капіталістичними країнами світу – США, Англією, Францією, ФРГ. Адже від цього значною мірою залежить, якими шляхами буде розвиватися процес розрядки міжнародної напруженості, наскільки міцним буде мир. У коротких нарисах цитуються документи міжнародного комуністичного руху, КПРС, виступи видатних діячів нашої партії і держави. Автори книги, аналізуючи досягнуті результати, показують, що вони могли бути вагомішими, якби реакційні сили імперіалізму свідомо не гальмували процес налагодження і поглиблення взаємовідносин між країнами соціалізму і капіталізму.

Однією з найактуальніших проблем міжнародних відносин на сучасному етапі є роззброєння. З наведених цифр (стор. 120-121) видно, що гонка озброєнь забирає у людства величезну суму асигнувань, які можна було б ефективно використати у гуманних цілях, ставить під загрозу всю справу миру. Тому питанню боротьби проти гонки озброєнь Комуністична партія Радянського Союзу, Радянська держава надають величезної ваги. У Програмі миру розроблені конкретні заходи щодо зменшення витрат на воєнні цілі, а згодом і повного й загального роззброєння.

Численні приклади з міжнародного життя 60-70-х років свідчать, що успіхи мирного співіснування держав з різним соціальним ладом пов'язані з наполегливою боротьбою КПРС, Радянського Союзу, країн соціалістичної співдружності за мир, розрядку напруженості й соціальний прогрес. Велика роль у цій справі належить ленінській Програмі миру, ініціатором і невтомним борцем за здійснення якої є Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л.І. Брежнєв.

Цінність книги А.Ф.Трубайчука і Л.О.Лещенко «Ленінська Програма миру в дії» полягає в тому, що, враховуючи специфіку читача (учнів старшого шкільного віку), автори через призму положень Програми дохідливо проаналізували сучасне міжнародне становище і складні завдання боротьби за мир у всьому світі. Сподіваємось, що ця праця стане корисним посібником для вчителів і учнів у вивченні зовнішньої політики СРСР у курсі історії і суспільствознавства.

*Опубліковано: Радянська школа. – 1978. – № 1. –
С. 111-112.*

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Ш.А. БОГИНОЇ
«ИММИГРАНТСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ США 1865-1900 ГГ.»
ИЗД-ВО «НАУКА», М., 1976. 276 С.

У формуванні гетерогенного (багатоетнічного) складу населення Сполучених Штатів Америки вирішальну роль відіграла імміграція (за останні 150 років до США прибуло понад 45 млн. вихідців з різних країн світу). Вона не тільки справила значний вплив на національний розвиток цієї капіталістичної держави (ірландці, шотландці, англійці склали ядро американської нації, а сама нація формувалась через складний і багатогранний процес асиміляції іммігрантів), але й внесла великий вклад в її економіку і культуру. Саме ці питання і є предметом дослідження в рецензованій монографії. Слід відзначити, що остання третина ХІХ ст. була важливим етапом в історії самої імміграції і визначалась, насамперед, об'ємом, соціальним і національним складом іммігрантів, а також швидкими темпами розвитку капіталізму в США.

Причини і механізм імміграції, соціально-економічна адаптація іммігрантів у нових умовах, міжетнічні відносини вказаного періоду, процеси асиміляції та ін. розглядаються автором на прикладі найбільш характерних іммігрантських груп: німецької, італійської, скандинавської та деяких інших. При цьому Ш. А. Богіна постійно звертається до характеристики соціально-економічного розвитку країн еміграції і країни поселення, що дало їй змогу показати особливості вростання вихідців з різних країн в соціально-класову структуру нового суспільства, здійснити динамічне порівняння становища згадуваних груп і зробити узагальнюючі висновки про характер, спрямованість, інтенсивність етнічних процесів у Сполучених Штатах Америки (розділ «Міжетнічні відносини в США»).

Детально аналізуючи процеси у середовищі згадуваних етнічних груп, автор аргументовано роз'яснює різницю між «старою» і «новою» імміграцією. «Нова» імміграція – це, в основному, вихідці з країн Західної та Південно-

Східної Європи, які прибували до США наприкінці XIX – на початку XX ст. За чисельністю вона переважала «стару» імміграцію з країн Північної і Західної Європи. Зокрема, протягом останнього десятиліття XIX ст. «нові» іммігранти становили майже 52% від загальної кількості всіх прибулих осіб до США, а в перші 10 років XX ст. – близько 71%. За соціальним складом – це були, в основному, пролетарські маси. Тому офіційні кола і політики США звинувачували вихідців з східноєвропейських країн у відсталості, «неасимілятивності» й всіляко перешкоджали їх в'їздові до країни.

Велика увага в монографії приділяється характеристиці соціальної активності іммігрантів з інших країн. Відзначається, зокрема, що прибуття до США і поселення там соціалістичних елементів, які брали участь у буржуазно-демократичних революціях в Європі (серед них і соратників К. Маркса та Ф. Енгельса), стимулювало розвиток американського соціалістичного і робітничого руху (стор. 18, 49-51). Говорячи про участь іммігрантів у робітничому русі, автор наголошує на переважно пролетарському складі імміграції, чим визначалась її революційна активність. Так, більшість німецького населення США була зайнята в промисловості, на транспорті й у торгівлі, як наймані робітники (стор. 24). Вони об'єднувалися у профспілки, які своєю організованістю внесли вагомий вклад у консолідацію робітничого руху Сполучених Штатів Америки. Серед італійських іммігрантів діяли профспілки будівельників, текстильників, різноробів (стор. 98). Водночас дослідниця критично оцінює такі явища в американському робітничому русі, як штрейкбрехерство, лассальянство, носіями яких були німецькі та італійські іммігранти (стор. 65, 99). Вони негативно впливали на єдність робітників – вихідців з інших країн світу.

Висвітлюючи питання про адаптацію новоприбулих на американському континенті, Ш. А. Богіна значне місце в праці відводить процесу зміни їх класової приналежності. І це закономірно, оскільки з цим зв'язане поглиблення соціального розшарування серед іммігрантів і зміна їх етнічної самосвідомості. Так, більшість італійців «перетворилися у робітників промислово розвинутого капіталістичного суспільства», які в основному займалися некваліфікованою працею (стор. 77-78). У той же час з кваліфікованих кадрів італійських іммігрантів виділялася дрібна і середня буржуазія (стор. 81).

У книзі йдеться також про асиміляцію іммігрантів, їх вростання у соціально-класову структуру американського суспільства, про вклад вихідців з різних країн в економіку і культуру США. На конкретних прикладах автор доходить висновку, що асиміляцію не можна розглядати як процес односторонній.

Іммігрантські етнічні групи, запозичуючи культуру оточуючого населення, водночас збагачують її багатьма своїми культурними рисами (стор. 224). Маргінальність культур є однією з характерних рис «перехідних етнічних груп», якими в США стали німці, італійці, скандінави та ін. Серед факторів, під безпосереднім впливом яких розвиваються асиміляційні процеси, в монографії детально розглядаються змішані шлюби, двомовність іммігрантів, збереження етнічних кварталів у великих містах та ін.

Відзначаючи великий внесок етнічних груп в економічне і суспільно-політичне життя Америки, зокрема німців та італійців у розвиток промисловості, а звідси і в робітничий рух (стор. 62-70, 98-100), скандінавських фермерів – у сільське господарство (стор. 153), ірландців – у культуру (стор. 201), дослідниця водночас підкреслює, що іммігранти постійно були об'єктом національної і расової дискримінації в усіх сферах суспільного життя США. Стримуючи асиміляційні процеси, дискримінація й нині стоїть на перешкоді підвищенню соціальної мобільності іммігрантського населення цієї капіталістичної країни.

Рецензована книга завершується розділом, в якому дається не тільки глибокий критичний аналіз праць, головним чином, американських авторів, а й викладається позиція самої Ш. А. Богоїної щодо економічного, суспільно-політичного становища іммігрантів, інтенсивності асиміляційних процесів, причин національної і расової дискримінації та ін.

Логічність і послідовність викладу матеріалу, залучення широкого кола джерел і літератури (як вітчизняної, так і зарубіжної), досконале володіння методикою дослідження дозволило Ш. А. Богоїній написати цікаву і змістовну книгу.

Проте не всі питання, пов'язані з формуванням етнічного складу населення Сполучених Штатів Америки у досліджуваний період, в рецензованій монографії достатньо висвітлені. Зокрема, бажано було б у такій ґрунтовній праці відвести більше місця становищу та ролі української і російської еміграції, оскільки відомо, що саме вона наприкінці ХІХ ст. набрала масового характеру і становила значний потенціал дешевої робочої сили.

Цінним у книзі є додаток «Історіографія імміграції в США», в якому автор знайомить читача з широким колом праць з цього питання. Однак, на нашу думку, науковий доробок радянських істориків заслуговує на більш детальний аналіз. Крім того, залишилося не до кінця висвітленим питання про співвідношення політичної і трудової еміграції в Сполучених Штатах Америки. Окремі розділи монографії, зокрема перший та другий, перевантажені другорядними фактами, її певною мірою ускладнює сприйняття змісту.

Однією з характерних рис дослідження є наявність у ньому значної кількості спеціальних термінів, більшість з яких Ш. А. Богіна роз'яснює. В цьому плані варто було б уточнити співвідношення між такими поняттями, як «іммігранти», «американці-старожили», «іммігрантські групи», «етнічні групи» та ін.

В цілому проблеми, підняті в рецензованій монографії, хоч і віддалені від нас у часі, все ж залишаються актуальними й нині. Їх всебічний аналіз дає ключ до розуміння причин загострення расово-національної проблеми в США на сучасному етапі, наступності у поглибленні прірви між вкладом вихідців з різних країн світу у розвиток цієї імперіалістичної держави і тим соціальним становищем, яке вони займають в американському суспільстві.

*Опубліковано: Український історичний журнал. –
1978. – № 5. – С. 151-152.*

Цього року також було опубліковано статтю:

Антикоммунистическая сущность концепции «порабощенных наций» / В.Н. Ткаченко, В.Б. Євтух // Вестник Киевского университета. Международные отношения и международное право. – Київ : Вища школа, Изд-во при КГУ, 1978. – Вып. 6. – С. 26-33.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В КАНАДЕ

(в соавторстве с Л. А. Леценко)

ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ КВЕБЕКА И ДОКТРИНА «МНОГОКУЛЬТУРНОСТИ»

Национальные отношения в Канаде в послевоенные годы

После второй мировой войны Канада превратилась в высокоразвитую индустриальную страну, прочно войдя в первую десятку передовых стран капиталистического мира. Такой решительный рывок стал возможен вследствие сложившихся благоприятных внутренних и внешних условий. Потребности военного времени в значительной степени стимулировали развитие производительных сил, вызвали огромный приток иностранных, прежде всего американских, инвестиций. Канады не коснулось ни в малейшей степени мертвящее дыхание войны, ни одна бомба, ни один снаряд не упали на ее территорию. Высокая конъюнктура на внешних рынках после войны, большой спрос на продовольствие, товары первой необходимости, промышленное оборудование в разрушенной войной Европе продолжали «подогревать» канадскую экономику. Канадский монополистический капитал, тесно связанный с крупным бизнесом США, нажился и на начавшейся вскоре «холодной войне» против СССР, на неистовой гонке вооружений. Несомненно, что столь существенные сдвиги в экономической сфере Канады самым непосредственным образом отразились на национальных вопросах, и не только в смысле отношений между двумя канадскими нациями – англоканадской и франкоканадской, но и в правительственной иммиграционной политике, в этнокультурных процессах. Канада относится к категории малонаселенных

стран, учитывая ее громадную площадь – около 10 млн. км² (второе место в мире после СССР), и относительно небольшое количество населения. В самой стране население распределяется отнюдь не равномерно. Наиболее обитаемая часть – пояс шириной в 200 миль вдоль границы с США. Здесь сосредоточено подавляющее количество населения. Мало заселены северные труднодоступные районы.

Исходя из данных переписи населения Канады 1951 г., в стране насчитывалось 14 млн. человек, а в 1975 г. – уже 22,9 млн. человек. Согласно переписи в течение 1941-1951 гг. население Канады возросло, включая и население присоединенного в 1949 г. Ньюфаундленда, на 22%. В послевоенный период резкий скачок в росте населения происходил за счет новой волны иммиграции и сравнительно высокого уровня деторождаемости.

В годы второй мировой войны иммиграционный поток пошел на спад, что объяснялось ведением военных действий в Европе – основном поставщике переселенцев в Канаду, трудностями транспортировки, ограничениями в передвижении населения в период войны. Поэтому за военное пятилетие 1941-1945 гг. в Канаду прибыло всего 32 445 человек. Зато в последующие годы в страну хлынул новый поток переселенцев, составивших в целом за 1946-1950 гг. 303 984 человека [1, 99].

Возрождение мощных иммиграционных потоков объяснялось несколькими причинами. Среди них важнейшее место занимали экономические факторы. Ускоренная индустриализация страны, начавшаяся в годы второй мировой войны, а в последующее время создание новых отраслей промышленности – энергетики, электротехники, электроники, химии, а также модернизация и расширение традиционных отраслей – добычи полезных ископаемых, открытие месторождений урана, никеля, меди и других природных богатств – вызывали большую потребность Канады в рабочей силе. Таким образом, циклический подъем капиталистической экономики Канады был основной причиной притока иммигрантов. Послевоенное положение многих европейских стран вынуждало часть населения переезжать за океан. Люди, большинство которых познали бремя военных лишений, оккупации, предпочитали уехать из разрушенной войной Европы, где особенно остро ощущались трудности с продовольствием, нехваткой рабочих мест. Многие из иммигрантов ехали за океан, привлекаемые созданным буржуазной пропагандой ореолом процветающей Канады, страной «больших» и «равных возможностей».

В послевоенный период определенным источником иммиграции стали «перемещенные лица». Угнанные на фашистскую каторгу, миллионы людей

разных национальностей, профессий и социальной принадлежности после окончания военных действий оказались в западных зонах оккупации Австрии и Германии. Многие из них вернулись на родину, некоторые отправились в другие страны, в том числе в Канаду. Среди «перемещенных лиц» оказались военные преступники, участники фашистских военных формирований, находившиеся на службе у гитлеровцев и спасавшиеся бегством в далекие страны от возмездия народов за совершенные злодеяния.

Довольно показательным было отношение к «перемещенным лицам» – бывшим коллаборационистам – со стороны реакционных кругов Канады. В частности, объединение реакционных украинских националистических организаций, так называемый Комитет украинцев Канады (КУК), всячески содействовал иммиграции в Канаду украинских «самостийников». КУК и не скрывал, что он рассчитывает на помощь со стороны известной категории «перемещенных лиц» в борьбе против демократических сил Канады.

Если рассмотреть в целом состав иммигрантов впервые послевоенные годы, то окажется, например, что в 1946-1947 гг. большинство составляли жены и дети канадских военнослужащих. Всего в 1946 г. в Канаду прибыло 71 719 иммигрантов, в 1947 г. – 64 127. В связи с решением канадского правительства допустить в страну «перемещенных лиц» в 1948 г. количество новоприбывших удвоилось и составило 125 414 человек. В дальнейшем также наблюдались определенные приливы и отливы волны иммигрантов, но в целом она сохранялась на высоком уровне: в 1951 г. – 194 391, в 1953 г. – 168 868, а в 1957 г. – 282 164 человека [2, 163].

Следует отметить, что в пестром потоке иммигрантов был представлен очень широкий спектр национальностей. Выходцы из Британских островов затем были дополнены немцами и итальянцами, когда с них сняли категорию «враждебные элементы».

На процесс иммиграции, развивавшийся импульсами, влияли не только внутренние, но и внешние факторы. Так, начало войны в Корее в 1950 г. и резкий рост производства вооружений, повышенный спрос на многие промышленные изделия и продовольственные товары вызвали острую потребность в дополнительной рабочей силе и соответственно – рост иммиграции. Нагнетание империалистическими кругами международной напряженности, разжигание «холодной войны» также оказывали воздействие на иммиграцию в Канаду, куда стремились уехать люди, опасавшиеся нового военного конфликта.

Из данных статистики можно заключить, что в 1957 г. количество новоприбывших в Канаду было самое большое, начиная с 1913 г. Главными

факторами иммиграции оставались внутренние причины капиталистического хозяйства, вызывающие как миграцию капитала, так и переливы рабочей силы. Вместе с тем внутреннее политическое и международное положение замедляло или ускоряло, особенно в послевоенное время, миграционные процессы. Объективной предпосылкой столь значительной иммиграции в Канаду было наличие обширных неосвоенных территорий, относительная малозаселенность страны, что вынуждало правительственные круги принимать соответствующее законодательство и меры по стимулированию иммиграции.

Для общего представления о национальных отношениях в Канаде и влиянии иммиграции на этнические процессы рассмотрим данные по иммиграции за 1946 – 1961 гг. с учетом прежнего подданства приезжих. Больше всех за этот период прибыло переселенцев с Британских островов – 592 514 человек, что составляло 28,5% всех иммигрантов в Канаду. На втором месте оказались выходцы из Италии в количестве 273 971 человек (13,2%), затем немцы – 241 005 человек (11,1%), голландцы – 149 187 (7,3%), американцы (не учитывается их национальное происхождение) – 156 641 (7,6%) и поляки – 92 226 (4,4%). Из анализа данных по годам следует, что в 1946-1957 гг. преобладали иммигранты с Британских островов, но с 1958 по 1961 г. они уступили первое место итальянцам. На втором месте находились новоприбывшие из США в 1946 и 1947 гг., Германии – 1951-1954 гг., Италии – 1955-1956 гг., Великобритании – в 1958-1961 гг. и из других европейских стран. Всего за период 1946-1961 гг. иммиграция в Канаду составила внушительную цифру 2 076 919 человек [2, 163].

Характерным для этого периода было появление определенного количества иммигрантов из стран Азии. В частности, в Канаду было допущено некоторое количество китайцев, подтвердивших, что они имеют близких родственников в Канаде. Новым источником переселенцев также оказались португальцы и испанцы, прибывавшие в основном с Азорских островов. В 1951 – 1960 гг. в Канаду было допущено четверть миллиона переселенцев-немцев. В их составе оказалось много высококвалифицированных рабочих, которых привлекал высокий спрос и возможности в быстро растущих отраслях промышленности. Среди более чем 2,5 млн. человек, начавших новую жизнь в Канаде в 1945-1967 гг., были представители свыше 60 этнических групп, поселявшихся во всех провинциях страны, концентрируясь главным образом в больших городах, прежде всего в Торонто и Монреале [1, 92].

Мощный поток иммигрантов существенно повлиял на расширение цветовой гаммы этнической мозаики Канады. Естественный прирост, а также

иммиграция обеспечили высокий уровень роста населения Канады в целом. Любое рассмотрение этнических процессов требует анализа общих демографических данных. Согласно переписи населения, в Канаде в 1961 г. проживало 18 238 247 человек. Большинство населения составляли жители Британских островов (сюда входят англичане, ирландцы, шотландцы и валлийцы) и их потомки – 7 996 669 человек, затем представители франкоканадской нации – 5 540 347 человек, немцы – 1 049 599, украинцы – 473 337, итальянцы – 450 351, голландцы – 429 679, поляки – 323 517, евреи – 173 344, русские – 119 168, скандинавы (включая датчан, исландцев, норвежцев и шведов) – 386534, выходцы из других стран Европы (711 320) и Азии (121 753), индейцы и эскимосы – 220 121 человек [2].

После второй мировой войны в результате подъема национально-освободительной борьбы народов колониальных и зависимых стран рухнула колониальная система империализма. Отпадение от системы капитализма ряда стран Центральной и Юго-Восточной Европы, Азии, сузило ее плацдарм действий, обострило внутренние глубочайшие противоречия капиталистического общества. Вместе с тем обострилась борьба между империалистическими державами за сферы влияния, за рынки сбыта и источники сырья. Межимпериалистическое соперничество непосредственно коснулось и Канады. Происходила ожесточенная борьба американских и британских монополий за влияние в этой стране.

Начавшееся в годы второй мировой войны активное внедрение американских монополий в канадскую экономику привело к тому, что в послевоенный период США превратились в доминирующую силу в ведущих отраслях промышленности Канады. Великобритания оказалась оттесненной. Засилье иностранных, прежде всего американских монополий отрицательно сказалось на дальнейшем экономическом, социально-политическом, национальном и культурном развитии Канады. Кроме того, в области внешней политики это явилось одной из причин нарастания межимпериалистических противоречий между Канадой и США.

Уже в годы второй мировой войны в Канаде наметилась тенденция осложнения межнациональных отношений. Особенно острая вспышка разногласий, поколебавшая устои Канадской Конфедерации, произошла в 1944 г. В то время большинство франкоканадского населения выступило против принудительной мобилизации и отправки канадских солдат на фронт в Западную Европу. В бурном всплеске национальных противоречий можно было видеть более глубокий подтекст - протест против неравноправного положения

французской Канады. Только умелое политическое маневрирование тогдашнего премьер-министра Канады, лидера либеральной партии Маккензи Кинга предотвратило дальнейшее ухудшение отношений между двумя нациями страны и обеспечило постепенное падение накала страстей.

По существу, в первые послевоенные годы, несмотря на ускоренный промышленный рост и высокие темпы урбанизации Канады, эти явления в меньшей степени затрагивали провинцию Квебек, в основном населенной выходцами из Франции и их потомками. Здесь степень индустриализации была ниже, чем в среднем по стране, уровень заработной платы рабочих и служащих также был ниже средних показателей. Во всех сферах жизни в привилегированном положении оказывалось англоканадское население.

Франкоканадцы из непривилегированных слоев имели меньше шансов на получение высшего образования, продвижение по службе. Ущемление социально-экономических прав франкоканадского населения, высокомерное отношение к их национальным традициям, обычаям, культуре, ограничение в пользовании французским языком в официальных учреждениях даже в провинции Квебек вызывало рост автономистских настроений по франкоязычной части Канады. Это обстоятельство пытались использовать экстремистские организации сепаратистов.

Следует иметь в виду, что борьба франкоканадцев происходила в новых условиях. Победа Советского Союза в Великой Отечественной войне, поражение фашизма, ослабление империализма как системы вызвали повсеместный могущественный рост и укрепление сил демократии и социального прогресса, невиданный доселе подъем национально-освободительной борьбы колониальных и зависимых народов. Все это не могло не сказаться на пробуждении и росте активного национального самосознания франкоканадского населения. Трения между англоканадской и франкоканадской нациями возникали даже из-за архаичной структуры высших государственных органов, по которой формально главой государства является английский монарх, имеющий в Канаде своего наместника – генерал-губернатора.

Коммунистическая партия Канады, учитывая национальные особенности развития страны (наличие двух наций, многих этнических групп) предлагала единственно справедливый и демократический путь установления равноправных отношений между англоканадской и франкоканадской нациями. В этой связи поднимался вопрос о решении проблемы независимости и самостоятельности Канады.

Дело в том, что с 1947 г. империализм США, захватив командные высоты

в экономике страны, получил возможность беспрепятственно орудовать в Канаде. Начавшееся активное вторжение американских монополий в Канаду представляло подлинную угрозу независимости страны и было одним из главных препятствий на пути решения сложных внутренних, в том числе национальных проблем. Иностранный капитал, внедрявшийся в канадскую экономику, в том числе в экономику Квебека, был заинтересован в разработке только источников сырья и энергии, хищнически грабил естественные ресурсы страны, превращал ее в свой сырьевой придаток. В Квебеке положение еще более усугублялось доминированием англоканадских капиталистов в дополнение к засилью монополий США и Великобритании.

Только ликвидация господства американских и англоканадских монополий, предоставление франкоканадской нации права на самоопределение, по мнению Коммунистической партии, были обязательными условиями устойчивости и политической независимости Канады как двунационального государства. Исходя из перспективных целей борьбы канадских трудящихся, КПК считала вместе с тем необходимым сохранение единства страны, объединение демократических сил обеих наций Канады для совместных действий, чтобы вырвать контроль над страной из рук американоканадских монополий [3, 403].

Национальная проблема осложнялась, наряду с натянутостью в отношениях между англоканадской и франкоканадской нациями, наличием разных дискриминируемых национальных групп, составлявших примерно одну четверть населения Канады. В специфических условиях Канады представители других национальностей, кроме двух основных – англичан и французов, оказались распыленными по стране и в значительной степени интегрированными в социально-политическую и экономическую структуру Канады. В языковом и культурном отношении они в абсолютном большинстве примыкают к англоканадской нации, сохраняя при этом определенную общность в своей этнической группе по языку, культуре, обычаям и традициям. Эти группы рассматриваются англоканадской верхушкой как «второсортные», подвергаются дискриминации в сфере экономических, социальных и трудовых отношений.

В развитии национальных отношений в Канаде главным и определяющим является классовое расслоение, происходящее как в обеих нациях, так и во всех этнических группах.

В первые послевоенные и последующие годы большое влияние на национальный вопрос в Канаде оказала иммиграционная политика

правительства, ее результаты, изменившие в определенной степени и количественные, и «качественные» показатели в среде обеих наций и этнических групп страны.

Неизменной традицией канадской иммиграционной политики оставалась ориентация на поощрение въезда лиц англосаксонского происхождения. Выходцы из Британских островов, составившие половину общего количества новоприбывших в Канаду людей за первую половину XX в., считались наиболее желательными и пользовались преимущественными правами. Правящие круги стремились подкрепить англоканадское большинство свежим пополнением с Британских островов. Поддерживались идеи об увеличении количества населения страны и за счет иммигрантов других национальностей, но с ударением на потребности в квалифицированной рабочей силе.

Во время длительного обсуждения вопроса об иммигрантах в высших инстанциях, полемики в публичных выступлениях на страницах печати высказывалось мнение, что наиболее желательными являются три категории иммигрантов – фермеры, сельские и фабрично-заводские рабочие. Что касается национального происхождения иммигрантов, то значительная часть опрошенных граждан Канады продемонстрировала даже расистские и националистические настроения, отдавая предпочтение выходцам с Британских островов, назвав наименее желательным допуск в Канаду японцев, немцев, негров и др. [4, 29-30].

Предполагалось расширить въезд поселенцев из скандинавских стран, Голландии, Франции и особенно Италии. И здесь высказывались соображения делового и политического порядка, явно сквозило стремление не нарушать «этнического баланса страны» и оградить ее от «нежелательных элементов», которые могли бы создать опасность «традициям и свободе» Канады.

В первые послевоенные годы правящим кругам удалось смягчить резкую оппозицию со стороны профсоюзов в отношении иммигрантов. Немаловажную роль в этом сыграло то обстоятельство, что реконверсия промышленности, огромные потребности в товарах и изделиях на рынках Западной Европы вызвали промышленный бум в Канаде. Число безработных составляло мизерную цифру, и приезд иммигрантов не мог, по мнению профсоюзов, нанести заметного ущерба интересам занятых в производстве людей. Поэтому, хотя и с оговорками, тред-юнионы соглашались с правительственной политикой стимулирования иммиграции.

Другим препятствием на пути принятия расширенной программы привлечения в Канаду новых поселенцев была оппозиция со стороны,

определенных кругов франкоязычной части населения. Эти круги расценивали любой шаг в сторону увеличения английского населения в Канаде, или, скажем, просто нефранцузского, как укрепление позиций господствующей англоканадской нации. Для франкоканадского населения иммиграция никогда не служила источником его количественного роста: в течение первой половины XX в. в страну прибыло только 87 тыс. лиц французского происхождения. Поэтому в Квебеке всегда с опаской относились к любым мерам федерального правительства в направлении расширения иммиграции. Франкоканадцы рассматривали такие меры как угрозу существованию французской Канады, стремление «размыть» Квебек, ассимилировать его. Это было одним из проявлений движения франкоканадской нации за сохранение своей самобытности, языка, культуры, обычаев и традиций.

П. Э. Трюдо еще до того, как он стал лидером либеральной партии и премьер-министром Канады, в своей книге «Федерализм и франкоканадцы» писал, что федеральное правительство традиционно отдавало предпочтение иммигрантам с Британских островов и всячески препятствовало иммиграции из Франции. Он подчеркивал, что до 1948 г. все иммиграционные законы в Канаде не предусматривали равенства и были нацелены на то, чтобы уменьшить французскую группу [5, 118].

Недостаток пополнения французского населения в Квебеке за счет иммигрантов компенсировался высокой деторождаемостью в провинции, что дало возможность сохранять стабильный удельный вес франкоканадцев примерно на уровне 30% общего количества населения страны. Однако перспективы значительного расширения иммиграции в Канаду после окончания военных действий в Европе вызвали бурные протесты в Квебеке. На этой почве зачастую произрастали такие крайние проявления национализма, как шовинизм. В период вспышки острых разногласий между английской и французской Канадой в 1948 г. законодательное собрание провинции Квебек приняло резолюцию протеста против предполагавшегося расширения иммиграции и угрожало бойкотом [6, 24].

Решительная оппозиция со стороны Квебека оказала некоторое воздействие на формирование послевоенной канадской иммиграционной политики в направлении хотя бы формального учета интересов франкоканадцев. Основными принципами иммиграционного законодательства стала система «селективной» и «преференциальной» иммиграции, то есть активного учета деловых, профессиональных, а также расовых и национальных показателей. Излагая курс федерального правительства в этом вопросе, лидер либеральной

партии и премьер-министр М. Кинг заявил в палате общин 1 мая 1947 г., что «Канада имеет полное право отбирать лиц, которых мы считаем желательными стать в будущем нашими гражданами. Право получить доступ в Канаду не является «неотъемлемым человеческим» правом любого иностранца. Это привилегия. Это предмет нашей внутренней политики» [7].

Стремясь сбить остроту выступлений в Квебеке против иммиграции, федеральное правительство в 1948 г. приняло акт, согласно которому французы приравнивались к англичанам и американцам в категории наиболее желательной и предпочтительной группы иммигрантов. Однако такой формальный акт мало что изменил в фактическом положении – в последующие годы количество французских иммигрантов продолжало оставаться на минимальном уровне. Согласно данным переписи населения 1951 и 1961 гг., только 1,6% франкоканадцев родились за пределами Канады. Отрицательное отношение Квебека к иммиграции в Канаду также не претерпело каких-либо существенных изменений, хотя были различия в подходе к этой проблеме со стороны отдельных групп франкоканадской буржуазии. Некоторые группировки, исходя из своих корыстных деловых соображений, более толерантно относились к прибытию новых переселенцев в Канаду.

Закон, по которому регулировался допуск иностранных граждан на постоянное место жительства в Канаду, был принят в 1952 г. С июля 1953 г. он вступил в силу. Согласно этому Иммиграционному акту граждане стран «предпочтительной иммиграции» получали преимущества при переселении в Канаду. Официально какие-либо квоты по расовому и национальному признакам не устанавливались [8, 170].

Большие полномочия по практической реализации Иммиграционного акта получали непосредственно исполнительные органы. Именно они могли разрешать или запрещать въезд, учитывая национальность, гражданство желающего поселиться в Канаде, принадлежность его к той или иной этнической группе. Департамент иммиграции определял, соответствует ли иммигрант «экономическим, социальным, климатическим условиям Канады, системе ее здравоохранения, образования, школьного дела и условиям труда», а также насколько он способен «к быстрой ассимиляции и к выполнению обязанностей канадского гражданина» [6, 40].

В дополнение к Иммиграционному акту в 1956 г. появились Иммиграционные правила, определявшие и конкретизировавшие основные положения законодательства по этому вопросу. Теперь страны, служившие источником иммиграции в Канаду, делились на четыре категории. В первую

попадали британские подданные, родившиеся или натурализовавшиеся в Великобритании, Австралии, Новой Зеландии, Южно-Африканском Союзе (теперь Южно-Африканская Республика – ЮАР), а также граждане Франции и США, но только если они имели достаточно средств для существования на период поисков занятия в Канаде [6, 40].

Ко второй группе относились иммигранты из Западной Европы – Австрии, Бельгии, Дании, Голландии, Финляндии, Португалии, Италии, Швеции и других стран.

И первая и вторая группы считались предпочтительными. Такая иммиграция поощрялась.

Третья группа встречала иное отношение. Сюда относились уроженцы остальных стран Европы, а также жители Египта, Израиля, Ливана, Турции, Центральной и Южной Америки. Их допускали только в том случае, если они являлись близкими родственниками или пожелали вступить в брак с канадскими гражданами. Непременным условием было то, что принимающие должны были ходатайствовать об иммигрантах, а также быть в состоянии принять их и позаботиться о них [4, 63].

И наконец, к четвертой, наиболее дискриминируемой группе относились в основном выходцы из стран Азии и Африки. Они допускались только тогда, когда состояли в близком родстве с канадскими гражданами. Иммиграция из Индии, Пакистана и Цейлона (теперь Республика Шри Ланка) резко ограничивалась квотой.

Таким образом, в послевоенной иммиграционной политике правительства Канады сквозило явное стремление всячески не допустить в страну «нежелательные элементы», которые, по мнению властей, могли нарушить «этнический баланс» или, по крайней мере, поколебать верховенство англоканадской нации. Налицо классовый характер этого законодательства, дискриминация цветного населения.

Абсолютные цифры прироста населения Канады демонстрируют важное значение иммиграции в увеличении людских ресурсов страны. Всего за десятилетие с 1951 по 1961 г. население страны возросло с 14 до 18 млн. человек, то есть увеличилось на 30% (рекордный прирост в 34% приходится на первое десятилетие XX в.). Естественный прирост составил немногим более 3 млн. человек, а иммиграция – 1,16 млн., то есть 27% общего прироста. Влияние иммигрантов на демографические процессы в Канаде увеличивалось вследствие того, что более половины переселенцев находились в возрасте 20-44 лет, наиболее подходящем для процесса воспроизводства населения.

В результате интенсивной иммиграции, а также естественного прироста населения Канады в его этническом составе в послевоенные годы произошли существенные изменения. Возникла новая, крупная по численности этническая группа – итальянская, получили солидную «добавку» и группы выходцев из стран Центральной Европы – особенно немцы, австрийцы, а также переселенцы из Скандинавии. Произошли сдвиги также в этническом составе славянских групп.

Многие из иммигрантов непосредственно ощутили на себе дискриминационные меры при въезде в страну, пренебрежительное отношение со стороны истеблишмента. Утонченная и изоциренная дискриминационная политика ведется по отношению к выходцам из славянских стран. Она проявляется в сфере трудовых отношений, ничтожном представительстве их в правительственных и выборных органах, а наиболее часто – в отказе предоставить право гражданства даже людям, прибывшим в Канаду несколько десятилетий назад. Как правило, такое отношение со стороны властей объясняется участием иммигрантов в прогрессивном демократическом движении, в стачках или собраниях «радикалов» [9, 160-161].

Этнические группы Канады неизбежно подвергались ассимиляции. Однако меры ускоренной, насильственной ассимиляции (а капитализм «не может осуществить ее иначе, чем насильственным путем») [10, 107] со стороны господствующей англоканадской нации часто вызывали активный протест и осложнение межнациональных отношений. На этом пытались спекулировать различные реакционные политические группировки. Украинские буржуазно-националистические организации, создавшие так называемый Комитет украинцев Канады, выдвинули теорию «третьей силы». В нее должны были войти все неанглийские и нефранцузские этнические группы с целью создания некоего искусственного межнационального объединения. Эта реакционная теория, направленная на дальнейшее разъединение канадского общества по национальному признаку, противоречит жизненным интересам канадского народа.

Параллельно с процессом ассимиляции особенно в 60-е годы отмечалось нарастание устойчивых связей внутри этнических групп. Это явление, а главным образом стремление правящего буржуазного класса смягчить остроту проблемы Квебека, привело к провозглашению правительственной политики «многокультурности».

Классовая сущность политики «многокультурности»

Увеличение пестроты этнических групп в Канаде, усложнение национальных отношений в послевоенный период вносили своеобразие в социально-экономическое развитие страны, в социально-классовую структуру, в классовую борьбу. Как в любой другой капиталистической стране, классовая борьба в Канаде обострялась, ибо росло антагонистическое противоречие между трудом и капиталом, между канадскими трудящимися и монополистической верхушкой. И англоканадская, и франкоканадская нации, и все имеющиеся в стране этнические группы в социально-классовом плане не являются однородными, а подвержены усиливающейся в условиях научно-технической революции дифференциации, проводящей четкое разделение между эксплуататорами и эксплуатируемыми, между угнетателями и угнетенными, между богатством и бедностью.

Существовавшее и ранее неравенство между нациями, этническими группами в Канаде не только не исчезло, а еще более углубилось. Господствующее положение английской Канады наблюдается во всей социально-экономической и политической жизни.

Буржуазные социологи при анализе явлений общественной жизни применяют различные методы, отличающиеся эклектизмом, надуманностью искусственных конструкций. Однако связь этнических факторов с такими показателями, как род занятий, уровень дохода, степень образования и прочее, проявляется, невзирая даже на условности приводимых ими сравнений и выводов. Канадский профессор социологии Бернар Блишен, например, делает «вертикальный разрез» канадского общества именно по сумме указанных признаков, определяя на их основе так называемые группы или классы, занимающие высшие или низшие позиции в социальной иерархии [11, 449].

При всех изъянах схемы «классов» Блишена по «профессиям» на ее основе можно получить довольно интересные и показательные данные о связи уровня доходов и этнического фактора, играющего в жизни Канады весьма существенную роль. При проведении сравнительного анализа удельного веса той или иной этнической группы в общем населении Канады и места этой этнической группы в каждом из семи «классов», сконструированных по уровню доходов, видны отчетливые тенденции. Обнаруживается, например, превалирование в высших, более обеспеченных сферах канадцев английского происхождения. Англоканадцы имеют явное преимущество перед другими группами по их месту и роли в социальной иерархии страны, что доказывает этническую дискриминацию.

Этнические группы Канады по уровню жизни, в частности, уступают представителям господствующей англоканадской нации. В этом можно убедиться на примере данных об их годовых доходах (в долларах) [12, 119]:

Выходцы из Британских островов	Немцы	Итальянцы	Украинцы	Другие
4852	4207	3621	4128	4153

Неравенство национальных групп также достаточно четко проявляется при анализе данных об этническом происхождении и роде занятий, а также уровне доходов в начале 70-х годов [13, 213-215].

В процессе структурной ассимиляции происходит постепенное уменьшение резких перепадов в социально-экономическом статусе этнических групп, однако этническая сегрегация в Канаде все еще имеет место в реальной действительности.

Категория занятости	Выходцы из Британских островов	Немцы	Украинцы	Итальянцы	Средне годовая заработная плата (в дол.)
Менеджеры, специалисты	21,4%	11,4%	12,9%	9,4%	6833
Квалифицированные рабочие	30,1%	38,1%	36,5%	62,9%	3723
Неквалифицированные рабочие					2257

Важные последствия в социальной области вызывает процесс урбанизации, касающийся всего населения страны. Однако он затрагивает по-разному различные этнические группы, о чем свидетельствует сравнение данных за 1951 и 1961 гг. Средний уровень урбанизации всего населения Канады в 1961 г. составлял 70%, он был выше, чем в 1951 г., поскольку продолжалась внутренняя миграция рабочей силы из одной отрасли в другую, особенно малоквалифицированной рабочей силы из села в город. Четыре этнические группы были урбанизированы в более высокой степени, чем в среднем по стране: еврейская – 99% (в 1951 г. – тоже 99%), итальянская – 96 (в 1951 г. – 88), польская – 75 (в 1951 г. – 63), англоканадская – 71% (в 1951 г. – 66%), другие имели более низкий уровень урбанизации, чем в среднем по стране в 1961 г.: французы – 68% (в 1951 г. – 60%), русские – 65 (в 1951 г. – 52), украинцы – 65 (в 1951 г. – 50), немцы – 62 (в 1951 г. – 44), скандинавы – 60 (в 1951 г. – 47), голландцы – 53% (в 1951 – 41%) [14, 75]. Процесс урбанизации получил дальнейшее развитие в 70-е годы, и отмеченные тенденции этнического порядка

сохраняются.

Из сравнительных данных, приведенных известным канадским социологом Дж. Портером об изменениях этнического характера, а также в области рода занятий, можно сделать вывод, что по уровню занятости в более высоких «классах» к англоканадцам продолжали приближаться немцы, голландцы и скандинавы. На дальнем конце спектра находились итальянцы, поляки, украинцы и группы, представлявшие Юго-Восточную Европу. Между этими последними и группами из Северной Европы находятся франкоканадцы.

Контраст в социально-экономическом и политическом положении между англоканадцами, с одной стороны, франкоканадцами и этническими группами – с другой, является одной из причин обострения межнациональных отношений.

С целью ослабить накал страстей вокруг национального вопроса правящий класс вынужден лавировать, частично удовлетворяя те или иные требования этнических групп, причем избирая именно языково-культурную сферу, производную от главной – социально-экономической.

Существуют разные объяснения возникновения такого явления в Канаде, как «этническая мозаика». Уже упоминавшийся канадский социолог Дж. Портер видит одну из исторических причин возникновения этнической сегрегации в Канаде в давнем сепаратизме (обособленности) французов, шотландцев и ирландцев в отношении англичан. С течением времени эту традицию восприняли другие этнические группы [14,71]. Он соглашался с точкой зрения других исследователей в том, что «плавильный котел» с его радикальным устранением национальных связей и устоявшихся форм традиционной стратификации мог, по мнению правящих кругов, нанести ущерб консервативной традиции в жизни Канады, оказывавшей идеологическую поддержку сохраняющемуся высокому статусу британской группы. Эта же система консервировала и неизменный статус новоприбывающих в Канаду представителей других этнических групп.

Обособленность этнических компонентов страны оказалась на данном этапе выгодной правящим кругам Канады. Тот же Портер сделал вывод, что концепция «мозаики» или «многокультурности», основанная на разобщенности этнических групп, вызывавшейся сегрегацией в социальной структуре, становилась важным аспектом социального контроля со стороны ведущей национальной группы [14, 71-72].

В среде буржуазных идеологов и политиков Канады, однако, не существует единого мнения в отношении курса национального плюрализма, мозаики. Некоторые из них видят в нем опасность для будущего единства страны, предрекая наступление волны сепаратизма, регионализма и

эвентуального распада канадского общества. Парируя эти доводы, другие канадские исследователи подвергают критике американский «плавильный котел», как нежелательный путь для Канады.

Безусловно, что структурная ассимиляция (процесс вrastания представителей этнических групп в социально-классовую структуру общества) со временем неизбежно ведет к ассимиляции культурной. Отдельные исследователи в Канаде считают, что структурная ассимиляция и продолжающийся этнический плюрализм несовместимы и противоречат друг другу. Однако в реальной жизни общества весьма часто наблюдаются противоречивые тенденции и параллельное развитие, казалось бы, взаимоисключающих процессов.

Поданным последней переписи (1971 г.) в этническом отношении население Канады распределяется следующим образом [15, 3]:

Этническое происхождение	Количество (в тыс.)	В % ко всему населению страны
Выходцы из Британских островов	9 624 115	44,4
Выходцы из Франции	6 180 120	28,9
Немцы	1 317 195	6,0
Итальянцы	730 820	3,2
Украинцы	580 655	2,8
Голландцы	425 945	1,9
Поляки	306 425	1,2
Выходцы из Скандинавии	384 790	1,8
Индейцы	295 210	1,4
Другие	1 713 015	7,9

Разработка концепции «многокультурности» особенно усилилась в период подготовки к празднованию 100-летия Канады. В 1963 г. была создана Королевская комиссия по двуязычию (билингвизму) и двукультурности (бикультурализму), представившая доклад о национальных отношениях в стране.

В 70-х годах «многокультурность» возводилась в ранг официальной политики. Правительственными кругами были разработаны принципы политики «многокультурности», официально провозглашенной 8 октября 1971 г., включающие, в частности, следующие пункты: правительство обязуется поддерживать развитие культур всех национальных групп, оказывать им помощь в преодолении культурных и языковых барьеров; способствовать

обмену культурными достижениями всех групп в интересах национального единства, а также оказывать помощь в изучении иммигрантами по крайней мере одного из официальных языков страны [16].

Отстаивая эту концепцию, которая якобы предоставляет возможность этническим группам развивать свои культуры в рамках канадского этносоциального организма, ее инициаторы пытались представить новый курс как проявление демократизма в национальном вопросе. Приняв политику «многокультурности», правительство осуществило некоторые мероприятия – частично ассигновало проведение этнических фестивалей музыки, искусства, литературы и конференций, издание книг по истории и культуре национальных групп, ввело обязательное двуязычие в официальных государственных учреждениях. Официальные издания федерального правительства и парламента также публикуются на двух языках – английском и французском. Практикуется факультативное изучение французского языка в школах английской Канады. По принятому новому закону в местностях, где та или иная этническая группа составляет более 10% количества населения, она имеет право на введение в государственных школах факультативного изучения своего родного языка.

Эти уступки со стороны правящего класса являются не чем иным, как вынужденным маневром в сложившихся обстоятельствах. В. И. Ленин подчеркивал, что «капитализм вообще и империализм в особенности превращает демократию в иллюзию – и в то же время капитализм порождает демократические стремления в массах, создает демократические учреждения, обостряет антагонизм между отрицающим демократию империализмом и стремящимися к демократии массами» [17, 71].

В условиях кризисного состояния экономики страны, постоянного сокращения расходов на социальные нужды, в том числе и на развитие культуры, еще более очевидной становится иллюзорность демократии капиталистического общества в национальном вопросе.

В то же время провозглашенная политика «многокультурности» предоставляет широкий простор для активизации реакционных, националистических элементов этнических групп. Она дала толчок к созданию теории «третьего компонента» – такого объединения всех малых этнических европейских групп Канады для противопоставления их английскому и французскому большинству. Выдвигая лозунги «равного партнерства», «единства в многообразии», буржуазная верхушка в каждой из малых этнических групп пытается усилить свое влияние, занять ведущие позиции в экономической, политической и культурной жизни страны. Особенно активно

пропагандировал идею «третьего элемента» реакционный украинский буржуазно-националистический деятель П. Юзик. Облачившись в тогу борца за права малых этнических групп Канады, сенатор Юзик искусственно гиперболизировал «украинский элемент» в отстаивании принципа «многокультурности» [18, 150-151]. Реакционная теория «третьего элемента», затушевывая главный вопрос – социальные корни неравноправия франкоканадской нации, косвенным образом направлена против борьбы французской Канады за равноправное положение с англоканадцами.

Политика «многокультурности» выгодна господствующему англоканадскому буржуазному классу, ибо она дает возможности ослабить остроту национальных противоречий в стране, затушевывать франкоканадскую проблему, представив уступку давлению этнических сил во второстепенной области – лингвистически-культурной, и самое важное – усилить этническую сегрегацию, а значит предотвратить консолидацию сил, оппозиционно настроенных в отношении доминирования англоязычного большинства.

Важнейшей целью политики «многокультурности» стало стремление правящего класса отвлечь массы от острых социально-экономических проблем современной Канады и канализировать их внимание на вопросы национально-культурных отношений. Справедливую оценку причин принятия и существования концепции «многокультурности» дала в 1973 г. прогрессивная организация – Товарищество объединенных украинских канадцев (ТОУК), указав, что «уже в течение длительного времени существует потребность оказания помощи жизнеспособным этническим культурам, признания роли этнокультурных групп и организаций в развитии и обогащении канадской жизни... В той степени, в которой провозглашенная правительством политика многокультурности удовлетворяет эти два требования... ее следует приветствовать... Однако существует важная особенность политических целей этой политики, идущих к самой сердцевине национального вопроса в Канаде. Было бы политической наивностью считать, что провозглашенная правительством политика является простым и естественным откликом на потребности этнических сообществ... Мы придерживаемся того мнения, что политическая выгода сыграла главную роль в формировании и провозглашении этой политики именно в настоящее время... Федеральная власть в поисках уравнивающей силы против национальных устремлений франкоканадцев «видит потенциального союзника на этническом поле» [19].

Принятие политики «многокультурности» не устраняет коренных, глубинных причин обострения национальных отношений в Канаде, а является

только паллиативом, загоняющим болезнь вглубь, средством сглаживания поверхностных проявлений серьезного кризиса Канадской Конфедерации.

Квебек и кризис Канадской конфедерации

Многонациональный состав населения в условиях эксплуататорского общества постоянно рождает комплекс проблем, связанных с положением национальных и расовых групп, их развитием и ролью, которую они играют в экономике, политике и культуре. Национально-расовая дискриминация выходцев из других стран зачастую была одной из причин обострения противоречий между угнетаемыми национальными меньшинствами и правящей верхушкой господствующей нации. 60-70-е годы стали для Канады именно тем периодом в общественном развитии, о котором В. И. Ленин писал, что в условиях углубления классовых антагонизмов возможно «появление на авансцене политической драмы и того или другого национального вопроса» [20, 239].

Обострение национальных проблем в Канаде обусловлено углублением экономического кризиса, усилением разногласий в канадо-американских отношениях, нарастающими противоречиями в отношениях между Квебеком и федеральным правительством.

Истоки этих противоречий имеют глубокие исторические корни. В результате заселения Канады в XVII – XVIII ст. на ее территории образовались колонии французских и английских переселенцев. К середине 60-х годов XVIII ст. относится возникновение франкоканадского национального вопроса, ибо Семилетняя война, закончившаяся Парижским миром в 1763 г., завершила также целую серию войн между Англией и Францией за гегемонию в Северной Америке. В итоге англичане оттеснили франкоязычное население в долину реки Св. Лаврентия. Эта территория получила название Квебек. Французские колонии пополнялись преимущественно выходцами из Франции, что способствовало их консолидации. В то же время английские заселялись не только иммигрантами из Англии, но также из Шотландии, Ирландии и других североевропейских стран, обладавших определенной языковой и культурной разнородностью, что в некоторой степени препятствовало сплаву этих иммигрантов в единую общность. Дальнейшее развитие французских и английских колоний, в частности этническое, вело ко все более ощутимой противоположности французской и британской Канады [21, 43]. Однако решающую роль в отношениях того времени между англоканадцами и франкоканадцами сыграло экономическое положение Англии и Франции. Более мощное промышленное развитие Англии позволяло

иммигрантам из этой страны приносят более прогрессивные методы хозяйствования, что и способствовало укреплению их господствующего положения в Канаде. Стремление англоканадской верхушки любыми путями, в том числе и насильственным, подчинить своему влиянию жителей французской Канады породило напряженность в отношениях между исторически сложившимися англоканадской и франкоканадской нациями. Она постоянно оказывает влияние на национальное развитие и межэтнические отношения в стране, перерастая в определенные периоды, как, например, в 60-70 годы, в острые политические конфликты между Квебеком и англоязычной частью Канады.

Дискриминационная политика Оттавы по отношению к Квебеку, засилье англоканадских и американских монополий в экономике провинции – причины современного неравноправного социально-экономического положения Квебека в Канадской Конфедерации.

Эта провинция занимает особое место в экономике страны. По площади территория Квебека – самая крупная провинция Канады (1540 тыс. км²) и вторая по количеству населения – 6028 тыс. человек [22,124]. В настоящее время Квебек дает одну треть промышленной продукции страны. Ведущими отраслями являются такие, как переработка нефти, машиностроение, текстильная и швейная промышленность. Вместе с тем политика, проводимая федеральным правительством по отношению к Квебеку, не всегда соответствовала той роли, которую он играет в экономической жизни страны. Поэтому многие кризисные явления, характерные для Канады 60-70-х годов, в этой провинции были наиболее ощутимы. Например, если уровень безработицы осенью 1976 г. в среднем по стране колебался между 7-8%, то здесь он достигал 10% [23]. Это значит, что более 40% всех безработных Канады находились в Квебеке, хотя здесь было занято менее 25% рабочей силы.

В Квебеке жизненный уровень значительно ниже, чем в других провинциях страны. Учитывая тот факт, что свыше 80% населения Квебека (более 4 млн.) [15, 1] составляют лица французского происхождения, то речь идет о неравноправном положении последних. По данным канадской печати среди 14 этнических групп Канады франкоканадцы по доходам семьи занимают 12 место – за ними следуют лишь итальянцы и индейцы [24, 6].

За последние 20 лет не произошло каких-либо ощутимых изменений в сторону улучшения положения: в 1961 г. доход франкоканадцев был ниже среднего по стране на 12% [12, 119], а в 1976 г. – на 11,4 % [25, 32]. В то же время стоимость жизни в провинции возросла на 400% [26, 45]. Ныне в Квебеке 39,9%

населения живет в бедности [27]. (Годовой доход в 1 800 долларов на человека считается чертой, ниже которой – нищенское существование).

В оплате труда существовала и существует разница между Квебеком и остальной Канадой. Канадские исследователи указывают, например, на неодинаковую оплату даже полицейских. В 1969 г. констебль первого класса в Монреале получал 7 300 долларов в год, что на 1 800 долларов меньше, чем такой же чин в Метрополитен Торонто – городе с примерно равным население [28, 153].

Показательны и другие данные, свидетельствующие о том, что лица французского происхождения занимают более низкое социальное положение по сравнению с англоканадцами. Об этом говорит, в частности, уровень образования представителей обеих наций страны (в %) [13, 199]:

Уровень образования	Англоканадцы	Франкоканадцы	В среднем по стране
Безграмотных	0,2	0,6	0,6
Начальное образование	27,0	49,8	27,5
Среднее (1-2 года)	25,5	22,5	23,1
Среднее (3-4 года)	35,8	21,2	29,6
Университетское	11,5	5,8	9,3

Уровень образования отражается и на занятости населения. Более высокий образовательный уровень позволяет лицам британского происхождения занимать ведущие посты и высокооплачиваемые должности. Например, в управленческом аппарате страны насчитывается 12,1% всех работающих англоканадцев, в то время как франкоканадцев – только 7,6%, и наоборот, среди рабочих соответственно – 25,5 и 31,4% [13, 214]. Даже в «самом французском» городе Канады – Монреале только 17% административных должностей принадлежит франкоканадцам, в то время как они составляют 65% рабочей силы этого мегалополиса [29, 170]. В провинции Квебек 85% промышленных предприятий принадлежат англоканадским и американским предпринимателям. Это обусловило следующее распределение рабочей силы: инженерно-технические посты занимают англоканадцы и американцы, а франкоканадцы составляют основную массу рабочих.

Многие франкоканадцы живут в стесненных бытовых условиях, а значительная часть – просто в непригодных для жилья домах. По данным экономической исследовательской корпорации Монреала, в 1962 г. в отдельных районах города от 11 до 36% семей проживали в непригодных помещениях. За

последующие 10 лет городские власти Монреаля не смогли выделить даже 1 % своего бюджета на решение острых жилищных проблем, вследствие чего районы трущоб расширились, тысячи домов оказались пригодными только на немедленный слом.

Опубликованные в 1967 г. данные о состоянии здоровья школьников показали, в каком бедственном положении находились дети из неимущих слоев. В докладе комиссии католических школ и здравоохранения Монреаля указывалось, что из обследованных 3 400 детей, проживавших в трущобах города, более половины оказались больными, многие отоцали вследствие недоедания, 10% из них нуждались в немедленной госпитализации. Особенно часто отмечались кожные и легочные болезни [29, 172], вызванные плохими материальными и бытовыми условиями.

Что касается политической и государственной сфер, то и здесь франкоканадцы отодвинуты на второй план. Показательным в этом отношении является представительство франкоканадцев в федеральном правительстве. За период 1867-1965 гг. в кабинете министров они занимали 26,9% мест, в то время как лица британского происхождения – 71,7% [13, 252]. Такой разрыв в 44,8% на фоне того, что в общем количестве населения Канады эта разница составляет около 15%, представляется внушительным.

Существует множество других факторов, свидетельствующих о том, что «развернувшийся за последние 30 лет процесс индустриализации Квебека, в основном за счет иностранных капиталовложений, сопровождался обострением самых различных как по характеру, так и по времени возникновения проблем (культурно-языковых, социально-экономических и политически-правовых), которые в своей совокупности явились источниками длительной внутривнутриполитической напряженности в стране» [30, 122]. Своего апогея эта напряженность достигла осенью 1970 г., когда федеральное правительство, сославшись на закон «О мерах военного времени», ввело в провинцию войска для «наведения порядка».

Поводом для применения таких чрезвычайных мер со стороны федерального правительства послужили действия отдельных групп квебекских сепаратистов. В Монреале ими были похищены торговый представитель Великобритании Д. Кросс и министр труда правительства Квебека П. Лапорт, временно исполнявший в те дни обязанности премьер-министра провинции. Властям удалось добиться освобождения Д. Кросса после 59 дней пребывания его в руках похитителей, а П. Лапорт был убит. Ответственность за эти драматические действия пала на так называемый Фронт освобождения Квебека

(ФОК) – организацию экстремистского направления, прикрывавшуюся левацкой фразеологией. Мелкобуржуазные авантюристы из ФОК своими террористическими акциями и обнародованием «Манифеста» стремились нажить политический капитал. Левачество, словесная ультрареволюционность и тактика террора были болезненным выражением распространенного недовольства действительно неравноправным положением французской Канады. Террористические действия только осложняли выступления демократических сил страны за справедливое решение национального вопроса.

Войска федерального правительства взяли в Квебеке под охрану государственные и общественные здания членов кабинета, парламентариев. В те дни в Оттаве шутили, что социальный статус того или иного деятеля в Квебеке можно было определить по количеству солдат, расположившихся в саду возле его дома. Были подвергнуты предварительному заключению несколько сот известных сепаратистов или симпатизирующих им. ФОК, ставивший целью добиться отделения Квебека от Канады насильственным путем, объявлен вне закона.

Возродившийся в марте 1963 г. ФОК действительно призывал население Квебека к «всеобщему восстанию», а один из лидеров ФОК П. Вольер написал книгу «Белые негры Америки», ставшей идейной основой действий этих квебекских «революционеров» [29, 4]. Их экстремизм проявлялся и в бурных выступлениях против употребления «колониального» английского языка, в объявлении Квебека «колонией».

Провинциальное правительство Квебека в 60-х годах проводило так называемую «тихую революцию», стремясь осуществить некоторые реформы и добиться автономных прав провинции в рамках Канадской Конфедерации. Цель реформ состояла в выпуске «излишка пара» из котла острых социальных конфликтов в Квебеке, предотвращении массовых выступлений трудящихся, сдерживании и нейтрализации демократического движения. Выдвигавшиеся правительством Квебека проблемы затрагивали весь спектр отношений между федерацией в целом и провинциями. Особенно остро дебатировались вопросы соотношения распределения федеральных и провинциальных налогов, а значит, регионального развития, большего участия федерального правительства в реализации социальных программ провинции [31, 10-13]. Резкое обострение положения в Квебеке, вспышка сепаратизма и введение федеральных войск в провинцию означали конец «тихой революции». После событий 1970 г. движение за выход провинции из состава конфедерации приобрело открытый характер. Впервые после 1837 г. – в этом году состоялись крупные волнения во

французской Канаде против насильственной ассимиляции франкоканадцев [32, 11] – было так откровенно заявлено о стремлении Квебека к независимости [33, 154].

Сепаратистское движение возглавила Квебекская партия (ПК), которая на арене политической жизни провинции появилась в 1968 г. В своих рядах она объединила националистические сепаратистские элементы, которые ранее входили в состав партий Движение за национальную независимость (РИН), Национальное объединение (РН), Движение суверенитет – ассоциация. Социальную базу Квебекской партии составили средние слои населения – мелкие предприниматели, служащие государственного сектора (адвокаты, научные работники, инженеры, учителя и др.), которые поддерживают сепаратистские устремления лидеров партии во главе с Рене Левеком.

С появлением Квебекской партии довольно остро стал вопрос о целостности конфедерации, ибо ее лидеры неоднократно заявляли о том, что они поведут решительную борьбу за выход провинции из состава конфедерации. В 1970 г. партией была принята программа под названием «Решение» (имеется в виду разрешение всех проблем, связанных с развитием Квебека). Эти проблемы, по мнению руководства Квебекской партии, могут быть решены путем сепаратизма, а главная задача, которую ее лидеры ставили, состояла в достижении Квебеком политической независимости в рамках экономического и таможенного союза с Канадой [34, 21]. С такой платформой ПК впервые выступила на провинциальных выборах 1970 г., заявив о себе как о политической силе, реально претендующей на успех. В то время ей отдали голоса 23% избирателей. Спустя шесть лет на выборах в ноябре 1976 г. Квебекская партия одержала убедительную победу (41,4% голосов), что позволило ей сформировать провинциальное правительство во главе с Р. Левеком.

С приходом к власти сепаратистов усугубился кризис Канадской Конфедерации, еще больше обострились отношения между федеральным правительством и администрацией Квебека. Отныне сепаратизм возводился в ранг официальной политики, к чему почти десятилетие стремились лидеры этого движения. В частности, Р. Левек незадолго до выборов настоятельно подчеркивал, что Квебек нуждается в правительстве, смыслом деятельности которого должна стать политическая независимость [35,740]. Этот вопрос, как видно из деятельности квебекского правительства, продолжает оставаться стержневым, а именно то, что в политическом отношении Квебек должен стать самостоятельным государством, проводить внутреннюю и внешнюю политику

независимо от Канады, поддерживая с ней экономические и другого рода связи через систему двусторонних договоров, а также через международные и региональные организации, в состав которых входит Канада и членом которых собирается стать Квебек – ООН, НОРАД, экономические сообщества и др.

Предполагается, что будущий статус Квебека и характер отношений его с Оттавой должны определиться в результате проведения референдума, сроки которого пока точно не установлены. Однако осенью 1977 г. правительством Квебека были опубликованы «Правила референдума», названные «Белой книгой». Согласно этим правилам население провинции должно выбирать только между двумя альтернативами: 1) сохранение существующего статус-кво; 2) выход из Канады. При этом руководство ПК считает, что единственным путем к усилению контроля над квебекской экономикой, к достижению равноправного положения с англоканадцами является отделение Квебека. Более того, в печати опубликованы заявления Р. Левека о том, что в случае отклонения избирателями курса сепаратизма, референдум будет проведен повторно, а возможно, и в третий раз. Правительство Квебека намеревается использовать свою власть, чтобы добиться поставленной цели [36, 180].

Однако ряд обстоятельств, как в самом Квебеке, так и в Канаде в целом ставит под сомнение эффективность проведения референдума и достижение им конечных результатов.

На первый взгляд сам факт победы ПК на выборах и поддержка ее широкими слоями населения провинции свидетельствует в пользу отделения провинции. В действительности дело обстоит иначе. В опросе общественного мнения, проведенном Институтом сбора информации накануне выборов, лишь 18,4 % квебекцев высказались за отделение (в то время как за ПК голосовало более 40% избирателей), 57,8% были вообще против отделения и 25% воздержались от ответов. Что же касается франкоканадцев, то 20% пожелали видеть Квебек самостоятельным государством, 55% высказались против, остальные не решили для себя вопрос о конституционном устройстве провинции. Для сравнения целесообразно привести цифры, собранные указанным институтом в 1970 и 1974 гг.: за отделение тогда высказывались соответственно 76 и 74 % квебекцев [25, 33]. Отсюда можно сделать вывод, что основная масса избирателей, отдавая свои голоса в 1976 г. за новое правительство, голосовала прежде всего за социальные изменения, в которых нуждается Квебек. Оттягивание правительством провинции осуществления таких изменений до проведения референдума может вызвать отказ поддержать в дальнейшем политику ПК ее избирателями. Эта тенденция уже начала проявляться сразу

после выборов. Газета «Combat» сообщала такие данные: если до 15 ноября за отделение высказалось более 18% жителей Квебека, то после выборов эта цифра упала до 11%. Имеются свидетельства того, что различные общественные слои в Квебеке проявляют открытое несогласие с политикой сепаратизма. Так, эскимосы, проживающие на севере провинции и занимающие примерно 1/3 ее территории, заявили правительству, что они категорически против отделения Квебека [37]. С осуждением политики сепаратизма выступила и Лига молодых коммунистов Квебека, девизом тактики которой в данном вопросе является лозунг – «Равенство и самоопределение – да; сепаратизм – нет!» [38].

Для определения перспектив проведения референдума и дальнейшей судьбы Квебека имеет немаловажное значение учет такого фактора, как особенность этнических процессов в этой провинции.

В настоящее время в Квебеке проживает около 20% англоязычного населения. Исследования канадских авторов подтверждают вывод о том, что в последние годы прибывающие в провинцию иммигранты, как правило, интегрируются в англоканадское меньшинство и им ассимилируются. Показательными в этом отношении являются следующие данные: в Монреале, где оседает около 90% иммигрантов, прибывающих в Квебек, 85% детей иммигрантов посещают школы с английским языком преподавания, а в провинции 9 из 10 иммигрантов, выбирая между французским и английским языками, отдают предпочтение последнему. Такая ситуация сложилась в результате политики федерального правительства, в соответствии с которой англоканадцы занимают ведущее положение в Квебеке и иммигрантам со знанием английского языка легче устроиться на работу, приобрести специальность и т. д. Важен и тот факт, что рождаемость у франкоканадцев за последние годы значительно сократилась, уменьшилось также количество франкоязычных иммигрантов (с 24% в 1968 г. до 20% в 1975 г.). В то же время возрастает удельный вес англоязычных переселенцев – в указанные годы он составлял соответственно 30 и 40% [39, 219]. Эта тенденция сохраняется и в дальнейшем: в 1976 г. в Канаду прибыло на 1,8% франкоязычных иммигрантов меньше, чем в 1975 г. [40, 507].

Очевидно, в таких условиях политика «офранцузивания» всего населения Квебека[□] и введение до 1983 г. официального одноязычия вряд ли будет

[□]В программе Квебекской партии предлагается ввести переходной период (5 лет), в течение которого должна произойти трансформация двуязычного государства в одноязычное. В рамках трансформации осуществится «офранцузивание» деловой деятельности и общественных организаций англоканадцев. Согласно программе, вновь прибывающие иммигранты по истечении 5 лет после въезда в Квебек должны непременно сдать экзамен по французскому языку, результаты которого будут служить критерием при предоставлении им гражданства. Дети же иммигрантов в обязательном порядке должны посещать школы с французским языком преподавания (La Solution., p. 81-82).

способствовать решению, в частности лингвистических проблем, равно как и проблем возникающих в отношениях между франкоканадцами и англоязычными жителями провинции. Это подтверждается, например, недовольством определенных кругов принятым новым правительством «законом № 101» о французском языке как единственном официальном и рабочем языке Квебека.

Конечно, правительство Р. Левека учитывает эти тенденции в своей деятельности, однако не в плане демократического решения существующих проблем, а с целью обеспечения себе определенного запаса прочности на предстоящем референдуме. Показательны в этом отношении уже упоминавшиеся «Правила референдума». Ссылаясь на «консультативный характер референдума», правительство не считает необходимым фиксировать сейчас в правилах специальные положения: например, получение какого процента голосов избирателей дает право решать судьбу провинции [41]. Это означает, что правительство оставляет для себя широкое поле для маневра, то есть оно может определить большинство 50% плюс один голос от фактически участвовавших в голосовании.

Вполне очевидно, что многие избиратели при резкой постановке вопроса «статус-кво или отделение Квебека» воздержатся от участия в референдуме. Он фактически игнорирует интересы тех избирателей, которые выступают не за сохранение статус-кво и сепаратизм, а за изменение существующего положения в Квебеке путем социальных преобразований на провинциальном и федеральном уровнях. Поэтому предложенная лидерами ПК постановка вопроса, как подчеркивалось в заявлении Компартии Канады от 29 августа 1977 г., не может быть удовлетворительной, так как она замалчивает существование демократической альтернативы. Подобный подход не приведет ни к каким другим последствиям, кроме углубления настоящего кризиса, ибо «статус-кво означает сохранение национального и социального неравенства в Квебеке в силу того, что он не затрагивает источников этого неравенства – власти монополий; отделение же не в интересах как франкоканадцев, так и страны в целом» [42].

Это заявление компартии чрезвычайно актуально в связи с усиливающимися попытками федерального правительства, а также шовинистических кругов англоязычной Канады оказать давление на Квебек с тем, чтобы сохранить существующий статус провинции и использовать сложную ситуацию в своих классовых интересах.

В частности, в англоязычной прессе Канады после прихода Квебекской партии к власти начали раздаваться призывы к немедленному вмешательству федерального правительства во внутренние дела Квебека. Более того, эти органы

массовой информации настаивают на том, чтобы вопрос о дальнейшей судьбе провинции решался на федеральном уровне, то есть чтобы референдум проводился по всей стране и таким образом его исход решался англоканадским большинством. И, конечно же, англоканадская буржуазия (об этом свидетельствует более чем вековой опыт) добровольно никогда не пойдет на ущемление своих интересов и предоставление равных прав франкоканадцам.

Выражая точку зрения правительственных кругов Канады, премьер-министр П. Трюдо в оценке результатов выборов в Квебеке заявил в своем выступлении по канадскому радио и телевидению 24 ноября 1976 г., что они ввергают страну в кризис, и призывал защитить «проект национального единства» [43, 182]. Он сделал также заявление, вызвавшее недовольство даже за пределами Квебека, прямо подчеркнув, что «наилучший путь избавления от плохих законов – избавление от плохого правительства. Я полагаю, что реальным выходом из положения является поражение правительства Квебекской партии и это могут сделать квебекские избиратели, если им не нравится настоящее правительство» [5, 4-5].

Буржуазные, политические, общественные и государственные деятели выдвигают разные точки зрения, но дают противоречивые рецепты в отношении путей решения национальной проблемы. Любопытны взгляды, изложенные П. Э. Трюдо в его книге «Федерализм и франкоканадцы», опубликованной в канун разгара нового-кризиса Канадской Конфедерации. Он убежденный сторонник федерализма, то есть сохранения единства Канады, и поэтому подвергал критике стремление некоторых франкоканадских кругов к ревизии структуры страны и достижению «полной автономии» Квебека. Он обращал внимание на тот факт, что Квебек не может говорить от имени всех франкоканадцев, ибо 17% франкоязычного населения Канады живет за пределами провинции Квебек. По его мнению, культурные и лингвистические ценности должны учитываться государством и политическими партиями. Им признавалось наличие таких факторов, ухудшавших национальные отношения, как социально-экономическое неравенство французской Канады, трудности франкоканадцев, испытываемые ими при приеме на работу и продвижении по служебной лестнице, переход львиной доли налоговых поступлений провинции в федеральный бюджет, мощное влияние США как англоязычной страны.

В своей критике правительства Р. Левека федеральные круги используют противоречия, существующие между квебекскими партиями и прежде всего между ПК и либеральной партией, длительное время являвшейся надежной опорой Оттавы в провинции. Со стороны администрации Трюдо были призывы

мобилизовать все ресурсы либералов, чтобы ускорить поражение квебекского правительства по возможности в ближайшие три-четыре года, то есть до проведения референдума [44, 182]. Большая ставка в противодействии сепаратистскому курсу правительства Квебека делается также на собственников англоканадского капитала в провинциях, относящихся враждебно к линии Р. Левека.

Имеется сильная оппозиция сепаратистскому движению и в других провинциях страны, в частности в Онтарио. Предприниматели заинтересованы в сохранении общеканадского рынка, так как значительную часть своей продукции они сбывают в Квебеке и в свою очередь покупают в нем те виды продукции, которые в Онтарио не производятся. Выход Квебека из состава конфедерации означал бы для названной провинции, равно как и для всех остальных, резкое сужение рынка, что противоречит стремлению монополий к экспансии.

Серьезным обстоятельством, влияющим на отношения между федеральным и квебекским провинциальными правительствами, является ориентация правящих кругов Квебека на Соединенные Штаты. Известно, что квебекские лидеры готовы пойти в случае отделения на различного рода соглашения с южным соседом Канады. Для заключения более тесного сотрудничества с США уже сейчас имеются определенные предпосылки: на территории провинции размещены крупные промышленные американские предприятия, 60% внешнеторгового экспорта Квебека идет в США [45, 23]. Иностранная, в основном американская, собственность в Квебеке охватывает 60% обрабатывающей промышленности, 40% транспорта, 42% службы сервиса, 40% горнорудной промышленности, до 32% оптовой торговли [29, 173]. Засилье монополистического капитала США открывает ему возможность использовать сложившуюся критическую ситуацию в конфедерации для усиления своего влияния как на Квебек, так и на Канаду. В современных условиях, когда в Канаде усиливается тенденция к освобождению от зависимости и неравноправного партнерства с США, проамериканская ориентация правительства Квебека не пользуется поддержкой широкой общественности как в целом по Канаде, так и в Квебеке. В США пока весьма осторожно относятся к перспективе существования еще одного независимого государства у северных границ [46, 87].

Возможно ли в сложившейся ситуации урегулировать, острые проблемы в отношениях Оттава – Квебек путем переговоров? Незадолго до выборов 1976 г. Р. Левек в упоминавшейся статье «За независимость Квебека» выразил довольно

скептическое отношение к такой перспективе. Он, в частности, писал: «Квебек пока остается составной частью Канады и его законно избранные, представители имеются в Оттаве. И прежде всего эта обстоятельство побуждает нас по крайней мере попытаться вести переговоры. Плодотворные же переговоры между двумя законными, равноправными и диаметрально противоположными правительствами без последующего давления на них со стороны населения – этого история политики в Канаде до сих пор не знала!» [35, 740]. О том, что решение вопроса о Квебеке путем переговоров между федеральной и провинциальной администрацией проблематично, свидетельствует встреча в Квебеке между П. Трюдо и Р. Левеком. Они не пришли в данном вопросе к единому мнению, ибо придерживаются противоположных позиций [47]. Поскольку Р. Левек объявил, что в 1979 или 1980 г. он организует проведение референдума по вопросу о «независимости» Квебека премьер-министр Канады П. Трюдо в телевизионном новогоднем интервью, данном в канун 1978 г., выступил с предупреждением в адрес руководства Квебекской партии, что он примет решительные меры против попыток отделить Квебек от остальной части страны. П. Трюдо сослался на основной закон страны, не содержащий статей, позволяющих какое-либо одностороннее провозглашение независимости. «Я, не колеблясь, пушу в ход оружие, – заявил он, – если в провинции Квебек попытаются предпринять что-либо незаконное» [48].

Отношение основных буржуазных политических партий Канады к франкоканадской проблеме отличается пестротой. Правившая до выборов 1979 г. либеральная партия придерживалась курса «Одна Канада – одна нация», то есть отстаивала нынешний статус-кво, закрепляющий доминирование англоканадской нации. Провозглашение либералами равенства двух языков и двух культур, принятие политики «многокультурности» не решило существа проблемы. Другая буржуазная партия, пришедшая к власти в мае 1979 г., – прогрессивно-консервативная – отстаивает шовинистическую линию англоканадской верхушки. Не было единства во взглядах на пути выхода конфедерации из кризиса и в Новой демократической партии (НДП) – часть руководства признает существование в Канаде двух наций – английской и французской. Однако лидер НДП Бродбент выступает против концепции двух наций.

Коммунистическая партия Канады, анализируя истоки и результаты кризиса, указывает, что он будет углубляться, «пока будет игнорироваться реальное существование двух самостоятельных наций и вытекающие отсюда последствия, пока это положение не будет отражено в новой канадской

конституции, устанавливающей между нациями отношения равенства в добровольном партнерстве. Подобная конституция должна недвусмысленно исходить из признания права франкоканадцев на самоопределение, их права на создание своего национального государства» [49, 125].

В крайне сложных условиях, в которых оказалась страна, Коммунистическая партия Канады выдвинула демократическую альтернативу разрешения существующих проблем в национальном развитии, коренным образом отличающуюся от позиций правящих кругов, как на федеральном, так и провинциальном уровне. Её сущность заключается в следующем: коммунисты предлагают разработать новую конституцию[□], которая определила бы Канаду как двунациональное государство, основанное на равноправном добровольном партнерстве двух наций – англоканадцев и франкоканадцев. Параллельно с принятием новой конституции в стране должны быть проведены демократические реформы, ограничивающие власть монополий. С этой программой канадские коммунисты выступают постоянно. Еще в 1953 г. были выпущены листовки Компартии, в которых содержалось требование предоставления права французской Канаде на самоопределение, коренному населению права выработки новой конституции. В Программе КПК «Путь к социализму в Канаде», принятой XXI съездом в 1971 г., подчеркивалось, что «конституция будет способствовать достижению единства лишь в том случае, если она признает, что Канада состоит из двух наций, каждая из которых имеет право на самоопределение, на политическую независимость, включая право на отделение, если этого пожелает большинство той или иной нации» [50, 21].

В Программе обстоятельно рассматриваются три возможные формы суверенитета – отдельное государство, конфедерация равноправных наций или государств, автономия. Оценивая эти три формы с позиций рабочего класса и необходимости укрепления демократического единства трудящихся в борьбе с капиталом, Компартия Канады в целом ряде документов подчеркивает, что наиболее оптимальный вариант – это равноправный союз двух наций в едином государстве. Ибо, с одной стороны, автономия или «специальный статус» Квебека в рамках Закона о Британской Северной Америке означает дальнейшее непризнание франкоканадской нации и тем самым обрекает ее на неравноправное положение, с другой – «сепаратистское решение, предлагаемое франкоканадской мелкой буржуазией, повлечет за собой дополнительные

[□]В настоящее время в Канаде действует конституция под названием «Акт о Британской Северной Америке», принятая еще в 1867 г. английским парламентом. В соответствии с актом была создана федерация, получившая наименование «доминион Канада». Формально главой государства продолжает считаться английский монарх, назначающий генерал-губернатора.

экономические трудности для трудящихся обеих наций и ослабит их политическое единство против общих врагов – монополистического капитала и американского империализма – и в борьбе за фундаментальные социальные изменения» [50, 20-21].

На XXIII съезде КПК в 1976 г. была выработана конкретная программа борьбы прогрессивных сил Канады за преодоление кризиса конфедерации, которая включает следующие пункты: создание двунационального государства, гарантирующего развитие языков и культур англоканадцев и франкоканадцев; распределение национального дохода в пользу трудящихся; введение общественной собственности на ресурсы и передачу их под контроль народа; гарантия гражданских и демократических прав всем канадцам, включая право на труд, охрану здоровья, образование и т. д.; право этническим меньшинствам пользоваться своим родным языком и развивать культуру; полное признание национальных прав коренных народов и развитие их культур; расширение прав местных органов управления [51, 10].

На основе этих требований Коммунистическая партия Квебека, созданная в 1965 г. и являющаяся составной частью Компартии Канады, разработала программу, включающую 13 пунктов, с которой она выступала на провинциальных выборах 1976 г. [52]. Во время предвыборной кампании Компартия Квебека вела огромную разъяснительную работу среди избирателей о возможных последствиях отделения провинции. После прихода к власти правительства Р. Левека коммунисты Квебека усилили пропагандистскую работу среди широких трудящихся масс, вскрывая истинные цели сепаратистского движения и политику Квебекской партии. Председатель Компартии Квебека Семюэл Уолш в выступлениях неоднократно подчеркивал, что первоочередной задачей демократических сил провинции является борьба за единство их рядов, поскольку политика нынешнего правительства направлена на его раскол, а сепаратизм выгоден местной франкоканадской буржуазии и американскому крупному капиталу. Подлинно справедливым ответом на раскольнические действия сепаратистов является предложенная демократическая альтернатива коммунистов, содержащая требования, на основе которых может быть достигнуто национальное и экономическое равенство Квебека. Готовясь к предстоящему референдуму, Компартия Квебека в начале 1978 г. опубликовала документ «За единство и равноправие Квебека и английской Канады». В нем, в частности, подвергается критике антидемократическая сущность позиции правительства Р. Левека в отношении референдума и подчеркивается, что единственным путем решения кризиса

конфедерации является выработка «новой конституции, гарантирующей равные права Квебеку и английской Канаде, объединенных в демократической Канаде» [53].

Канадские коммунисты показывают истоки существующего неравенства, кроющиеся в самом эксплуататорском, капиталистическом строе, а также стремятся объединить силы, способные добиться коренного изменения нынешнего положения провинции. У. Каштан, Генеральный секретарь Коммунистической партии Канады, в одном из выступлений четко определил классовую линию КПК в данном вопросе: «В английской Канаде критерием солидарности является отношение рабочего класса к борьбе франкоканадцев за национальное равенство, а во французской Канаде – солидарность со всеми демократическими силами в англоязычной Канаде.

Именно такой правильный интернационалистский подход, единственно верный руководящий принцип рабочего и демократического движения, может объединить подлинно национальные и демократические силы для активной борьбы против монополий, за создание демократической коалиции» [49,324]. Широкая коалиция особенно необходима сегодня, когда в условиях обострения социальных и национальных проблем сепаратистские устремления в одной из провинций Канады возводятся в ранг официальной политики.

Предлагаемое коммунистами решение кризиса конфедерации, урегулирование отношений между англоязычной и франкоязычной Канадой имеет важное значение не только для Квебека, но и для всей страны, так как эти отношения в значительной степени влияют на экономическую, политическую и этническую ситуацию в целом в Канаде. Их демократическое развитие способствовало бы решению многих проблем, связанных с бедственным положением населяющих Канаду национальных и этнических групп. КПК, выступающая за единство двунациональной страны, борется за солидарные действия всех трудящихся страны в отпоре монополиям, владычеству американского империализма в Канаде, многонациональным корпорациям. Отстаивая право Квебека на самоопределение, КПК вместе с тем решительно отвергает сепаратизм, любые национальные привилегии и национальную исключительность, национальное угнетение и дискриминацию. «Нам необходимо подчеркивать каждодневно, – пишет У. Каштан, – что объединенная Канада и независимая Канада шагают вместе» [54, 9].

Расовая дискриминация цветного населения в Канаде

В Канаде, стране со сложившейся на протяжении многих десятилетий

жестокой системой национально-расовой дискриминации, цветное население (индейцы, эскимосы, негры и др.) находится на самых низких ступенях социальной лестницы. На Международной конференции «Против дискриминации туземного населения Америки» (Женева, 1977 г.) подчеркивалось, что 500-летняя история колонизации означала для индейцев, эскимосов не что иное, как угнетение, дискриминацию и геноцид. Это подтверждается многочисленными фактами из истории и современного положения аборигенного населения Канады.

В период появления на североамериканском континенте первых европейцев многие индейские племена обитали на территории нынешней Канады. Они находились на стадии первобытного общества, занимались в основном охотой, рыбной ловлей, земледелием.

В процессе колонизации многие индейские племена подверглись физическому уничтожению самыми варварскими, беспощадными методами. Уже в начальный период колонизации в результате экспроприирования земель индейских племен в южной Канаде появляются первые индейские резервации. Колонизаторы вынуждали индейцев заключать договоры, которыми предусматривалась передача («уступка») индейских земель правительству Канады. Последнее обычно обязывалось за это выделить индейцам землю под резервации. Правительство в ряде случаев обязывалось «вечно» платить индейцам годовую ренту. Чаще всего это были выплаты 3-5 долларов каждому члену общины, и 20-25 долларов – вождю общины [55, 29].

История создания индейских резерваций – история дискриминации аборигенов страны, узаконивания их «второсортности», «неподготовленности» к самоуправлению и самостоятельному существованию. Система резерваций консервировала отсталость развития индейского населения, его экономическую и социальную обособленность от остального населения Канады.

Однако в результате действия ассимилятивных процессов, урбанизации многие индейцы оказались вовлеченными во внутреннюю миграцию населения, расселились вне индейских общин и перестали официально числиться индейцами. Идет процесс смешивания индейского населения с другими этническими группами вследствие заключения смешанных браков. Последствия смешанных браков индейцев с белыми – большое количество метисов, особенно в восточных провинциях (общее количество метисов в стране – 400-600 тыс. человек), ассимиляция индейского населения, разрушение его этнической обособленности. Потомки племени гуруное в Лоретвилле, например, почти полностью ассимилировались с окружающим франкоканадским населением [55,

29].

В 1951 г. индейское население Канады насчитывало 155 874 человека, 1961 г. – 208 тыс., 1967 г. – 220 598. Расселены индейцы почти во всех провинциях страны. По состоянию на декабрь 1973 г. в Канаде в целом насчитывалось 565 общин индейцев с общим количеством 270 494 человека, из которых проживали в резервациях 170 445, вне резерваций – 76 943, на государственных землях – 23 106 человек. Более одной трети индейского населения концентрируется в двух провинциях – Онтарио (111 общин, объединяющих 59 405 человек) и Британской Колумбии (192 общины, 50 973 человека). Значительное количество общин индейского населения проживает также в Квебеке (40 общин, 29 376 человек), Альберте (41 – 31777 человек), Манитобе (55 – 39 085 человек), Саскачеване (68 общин, 40 118 человек). Наименьшее количество общин на Острове Принца Эдуарда (2 общины, 463 человека), и незначительное в Новой Шотландии (12 общин, 4986 человек), Юконе (13 общин, 2655 человек), Нью Брансуике (15 общин, 4723 человека) и на Северо-Западных территориях (16 общин, 6933 человека) [56, 168].

Согласно последней переписи 1971 г. индейцы составляют около 2,5% всего населения страны. Однако фактически их в два раза больше. Дело в том, что индейцы разделяются на «зарегистрированных» и «незарегистрированных», последние официальной статистикой не учитываются. По подсчетам известного канадского исследователя-марксиста Бена Суанкея, сегодня в стране насчитывается 282 тыс. «зарегистрированных» индейцев и примерно столько же «незарегистрированных», а также от 400 до 600 тыс. метисов и 19 тыс. эскимосов, из которых 15 тыс. обитают на Северо-Западных территориях Канады.

Б. Суанкей считает, что общее количество аборигенного населения Канады примерно равно одному миллиону человек, то есть почти 5% всего населения, составляющего 23 млн. человек. По его мнению, аборигены в социально-экономическом и политическом отношении находятся на самых низких ступенях социальной лестницы, являясь жертвами векового расизма, лишенными элементарных человеческих прав.

Отношения между федеральным правительством и индейскими племенами определяются «Индейским актом», принятым еще в 1876 г. В соответствии с актом, экспроприируя индейские земли, правители Канады обещали индейцам взять их под свою опеку, обеспечить им бесплатное обучение и медицинскую помощь, содействовать в их переходе к занятию сельским хозяйством, выдавать пособия по нетрудоспособности [55, 30]. В соответствии с названным

документом, канадское правительство взяло на себя «заботу» только о «зарегистрированных» индейцах. Что касается «незарегистрированных», то они полностью передавались в ведение провинциальных правительств [57].

Для осуществления правительственной политики по отношению к индейцам был создан Отдел по индейским делам. Однако правительство Канады в редких случаях сдерживало свои обещания, данные в «Индейском акте», а отдел скорее был проводником политики геноцида. Об игнорировании индейцев как полноправных граждан свидетельствует даже запись в упомянутом акте о том, что личность – это «любой другой индивидуум, кроме индейца» [58, 22].

Положение, которое занимают индейцы и другие коренные жители страны в канадском обществе, подтверждает, что правительство проводит политику его крайней дискриминации. Так, безработица среди индейского населения превышает 60%; 90% всех индейских семей живут ниже уровня бедности или на его уровне; почти 40% аборигенов вынуждены существовать на жалкую помощь правительства; количество жилищ индейцев, которые находятся в аварийном состоянии, в восемь раз больше, чем у других национальных групп. Вследствие тяжелых условий существования стали массовыми заболевания, высокая смертность (новорожденных вдвое выше, чем в целом по стране), средняя продолжительность жизни – 34 года [59].

Растущее сопротивление коренного населения, его борьба за улучшение жизненных условий вынудили федеральное правительство в 60-х годах предпринять определенные шаги в изменении своей политики, новый курс которой был изложен в «Заявлении об индейской политике канадского правительства». Однако он не принес существенного облегчения индейцам. Главным в новой индейской политике оставалось стремление федерального правительства снять с себя ответственность за бедственное положение коренных жителей Канады.

В частности, эта политика предполагает размывание индейских групп и племен, ставит целью выжить индейское население из резервационных районов и вынудить его эмигрировать в трущобы городов, где индейцы должны слиться с беднейшими слоями канадского общества. Вместе с тем в ней четко прослеживается тенденция обеспечить крупным предпринимателям, включая спекулянтов землей, контроль над сохраняющимися индейскими резервациями [60, 4]. Таким образом, в новом курсе отразилось в несколько иных формах стремление правящих кругов к насильственной ассимиляции аборигенного населения. Провозглашая упразднение дискриминационных положений, содержащихся в «Индейском акте», правительство по сути не предпринимает

мер, направленных на реализацию этих посул.

В «новой индейской политике» Оттавы тщательно обойден вопрос о возможных путях решения главной проблемы в жизни индейского населения – урегулирование вопросов, связанных с использованием земель, которые испокон веков были заселены аборигенами. На протяжении многих десятков лет индейские общины обращаются в правительственные инстанции на федеральном и провинциальном уровнях с требованиями справедливого урегулирования вопроса о земле, возмещения за эксплуатацию полезных ископаемых и отобранные у них права на охоту и рыболовство в местах их поселения. Эти требования касаются: 1) резервационных земель, экспроприированных преимущественно частными компаниями для постройки железных дорог, каналов, автострад; 2) земель, которые, согласно индейским договорам (зачастую они подписывались под давлением или обманом), превращались в собственность крупных предпринимателей; 3) земель, которые правительство обещало передать в дар метисам степных провинций во время восстаний в Манитобе (1869-1870 гг.) и Саскачеване (1885 г.); 4) земель, исконно принадлежавших коренным жителям Канады (в провинциях Британская Колумбия, Квебек, Юкон, Северо-Западные территории и др.).

Индейское население выступает против правительственного контроля над финансовыми фондами общин, за предоставление полного права использования своих земель.

Выдвигая перед правительством такие требования, индейские общины требуют пересмотра старых договоров об индейских землях, увеличения компенсации за изъятые у индейцев территории и находящиеся на них естественные ресурсы, улучшения медицинского обслуживания, образования.

Свидетельством ущемления прав и интересов аборигенного населения может служить решение вопроса о строительстве крупной гидроэлектростанции в Джеймс Бей (Квебек), в связи с которым 6,5 тыс. индейцев племени кри и 4,2 тыс. эскимосов полностью потеряли унаследованные права на 400 тыс. кв. миль территории в обмен на мизерное финансовое возмещение в течение 20 лет и получение в собственность 5250 кв. миль территории. Огромный капитал нажили корпорации США, строящие гидрокомплекс, владеющие им и эксплуатирующие его.

Эскимосы, считающие своей землей 750 тыс. кв. миль тундры, вынуждены согласиться передать 500 тыс. кв. миль правительству с условием признания за ними, остальных 250 тыс. кв. миль, полного права на охоту на всей территории, получения 3% от сумм арендной платы за разработку сырьевых и топливных

ресурсов, в качестве возмещения ущерба и субсидирования социального развития территории, населенной эскимосами.

Напряженность между канадским правительством и индейскими группами обострилась в связи с решением властей начать строительство нефтепровода в долине р. Макензи, по которому будет транспортироваться нефть в Соединенные Штаты Америки. Казалось бы, это мероприятие должно, по крайней мере, способствовать уменьшению безработицы среди индейцев, ибо на строительстве нефтепровода будет занято более 7 тыс. рабочих. Но индейцы и эскимосы, через поселения которых будет проложен нефтепровод, не надеются получить здесь работу, так как приглашаются высококвалифицированные работники, а образовательный уровень коренного населения не соответствует уровню знаний, требуемых на строительстве: более 25% индейцев, эскимосов, метисов вообще неграмотны. Кроме того, строительство нефтепровода начинается до того, как будут урегулированы вопросы о компенсации за использование земель, что еще больше усугубляет бедственное положение аборигенных жителей страны.

Строительство нефтепровода и возникающие в этой связи проблемы вскрывают еще глубже и сущность современной индейской политики федеральных властей.

Известно, например, что правительство Канады отклонило требование индейцев и эскимосов Северо-Западных территорий предоставить им автономное управление путем образования трех политических округов соответственно населяемому их большинству: индейцы, эскимосы и белые. Премьер-министр П. Трюдо назвал это предложение «расистским» и призвал общественность Канады осудить выдвинутое коренными жителями северо-западных территорий право на самоопределение. Коммунистическая партия Канады в своем заявлении «Земельные требования коренных жителей должны быть урегулированы» вскрыла политику правительства по отношению к индейцам, подчеркнув, что «правительство использует законные требования индейцев как средство получения крупных прибылей от монополий США за концессию канадской территории для постройки нефтепровода» [61].

Под натиском все возрастающей борьбы коренного населения за равноправие, поддерживаемой прогрессивной общественностью страны, правительство вынуждено проводить некоторые мероприятия, якобы направленные на улучшение жизненного положения индейцев, эскимосов. Однако незначительные повышения ассигнований на образование, медицинское обслуживание, жилищное строительство не могут покрыть расходов,

необходимых для сколько-нибудь существенного поднятия жизненного уровня индейцев. Особенно это становится очевидным в условиях возрастания стоимости жизни в целом по стране и дальнейшего сокращения расходов на социальные нужды. Используя политику подачек и подкупа индейских вождей, канадская монополистическая буржуазия стремится внести раскол в складывающееся единство индейского движения в масштабах страны. Существующие различия в укладах жизни, традициях искусно используются для раздувания национальной розни, противопоставления одной группы общин другой. В плане ослабления индейского движения шовинистические круги используют также разделение индейцев на «зарегистрированных» и «незарегистрированных».

Многолетний опыт аборигенного населения Канады свидетельствует о том, что буржуазное правительство никогда добровольно не пойдет на предоставление ему социального равноправия, удовлетворение его законных требований. Этого можно добиться лишь в результате упорной организованной борьбы. Понимая это, передовая часть коренных жителей усиливает выступления за свои права, более настойчиво требует от федерального правительства предоставления автономии и права на самоопределение, на сохранение своей идентичности и развития своей культуры.

Движение коренных жителей Канады, в частности индейцев, приобретает новые черты: оно становится более организованным, в него вливаются новые группы и племена, наблюдается тенденция налаживания контактов (в первую очередь это заметно по выдвигаемым требованиям) с другими национальными группами, с профсоюзами [62, 50-51].

Большая роль в объединении индейского движения в целом по стране принадлежит организации «Национальное индейское братство», возникшей в Канаде а начале 70-х годов. Главная задача этой организации – объединение усилий отдельных индейских племен в их борьбе с капиталом. Под ее началом проводятся митинги, демонстрации не только в местах поселения индейцев, но и в столице Канады – Оттаве.

Определенную роль в консолидации антимонополистического движения коренного населения играет Индейский центр, который возник в Торонто более пятнадцати лет назад. Он, в частности, организовывает недели канадских туземцев, во время которых демонстрируются выставки произведений искусства, песни, танцы, стремясь, таким образом, привлечь внимание широкой канадской общественности к бедственному положению первожителей страны и задуматься над их будущим.

Справедливая борьба коренного населения против эксплуататоров находит постоянную поддержку коммунистов Канады. Это, в частности, отражено в программе Компартии «Путь к социализму в Канаде», заявлениях по национальному вопросу и других партийных документах, содержащих положения о праве всех национальных групп, в том числе и аборигенных жителей, на социальное равноправие, национальную идентификацию, развитие культуры.

Дискриминация цветного населения – традиционна для канадского капиталистического общества. Цветных иммигрантов не допускали в Канаду под различными предлогами. Считалось, что негры и индейцы якобы не приспособлены к суровому климату страны. Китайцы и японцы, за исключением граждан США и стран Британской империи, считались нежелательными вследствие большого различия их культуры и населения Канады. Был введен подушный налог на каждого прибывавшего китайца, возросший с 50 долларов в 1885 г. до 500 долларов в 1903 г. Еще более строгий закон 1923 г. подвергал практически полному ограничению въезд китайского населения. Такие же суровые дискриминационные меры применялись к японским иммигрантам. Канадцы японского происхождения впервые в 1947 г. получили доступ к избирательным урнам.

Жестокой расовой дискриминации подвергается негритянское население, иммигрировавшее в Канаду в основном из США и некоторых стран Британского содружества. В неравноправном социальном положении находятся канадцы азиатского происхождения – выходцы из Индии, Пакистана, Бангладеш, а также те, кто прибыл из стран Карибского бассейна. Нередко они ощущают на себе и словесные и физические нападки со стороны расистски настроенных элементов. По мнению представителей канадцев азиатского происхождения, их дети унижаются самой системой образования в различных провинциях. В Онтарио, например, преобладает обучение детей цветных групп населения в школах низшего типа.

Послевоенное иммиграционное законодательство расширило возможность применения в Канаде труда сезонных рабочих, прибывавших в основном из стран Карибского бассейна. Своеобразной формой дискриминации этих масс трудящихся является то, что временных, сезонных рабочих вынуждают делать взносы в социальные фонды, однако они практически никогда не могут ими воспользоваться, ибо после окончания срока работ оставляют пределы страны. Ухудшается положение неевропейских иммигрантов и вследствие резкого обострения напряженности в сфере занятости. Наличие огромной армии

безработных в Канаде, инфляция, рост цен и налогов порождают среди значительных слоев населения настороженное отношение к появлению на рынке труда новых лишних рабочих рук, готовых на любую работу за более низкую плату.

В 1977 г. в Канаде насчитывалось примерно 300 тыс. человек негритянского населения, из них 100 тыс. в Торонто и 55 тыс. в Монреале.[63, 53] Эта расовая группа, наряду с коренным населением Канады, подвергается наиболее жестоким формам унижения и дискриминации в сфере занятости, оплате труда, медицинском обслуживании.

Положение темнокожего населения в Канаде несколько отличается от положения негров в США. Это обусловлено рядом исторических причин развития Канады. Негры появились впервые в Канаде в то же время, что и в США, их доставляли сюда в качестве рабов, однако в небольшом количестве. Все негры-рабы в Британской империи, в том числе в Канаде, получили формальную свободу в 1834 г. В середине XIX в. некоторое количество темнокожих рабов бежало из США в Канаду в поисках свободы и спасения. Острая потребность Канады в рабочих руках в период бурного развития капитализма в последней трети XIX – начале XX вв. обусловила и более либеральное иммиграционное законодательство в отношении тех небольших контингентов темнокожих, которые прибывали в Канаду. Имел значение и психологический фактор – отсутствие столь глубоких корней расизма, как в США. Однако в Канаде национальное агентство по занятости воспринимало как должное расовые ограничения, применявшиеся работодателями.

В начале 50-х годов, в условиях роста мировых демократических сил, национально-освободительного движения и краха колониальных империй значительно активизировались выступления темнокожего населения Канады против дискриминации. Появилась такая форма борьбы, как организация депутатий к правительству доминиона и отдельных провинций с целью добиться внесения поправок в законодательство. 27 апреля 1954 г. члены федерального кабинета впервые приняли представительную делегацию некоторых негритянских организаций, в том числе Ассоциации негритянских граждан в Торонто, настаивавших на изменении иммиграционных законов и более свободном допуске в Канаду темнокожих переселенцев.

Орган созданного еще в 1918 г. Братства проводников железных дорог – газета «Блэк уоркер» – подвергала острой критике дискриминационные меры канадских иммиграционных властей. Она критиковала министра гражданства и иммиграции за расизм, проявляющийся в стремлении завуалировать

действительные причины ограничения допуска темнокожих уроженцев тропиков в Канаду «склонностью иметь плохое здоровье» и трудностью для них выдержать «высокую конкуренцию в канадской экономике» [64, 426] Братство постепенно расширяло свое влияние, организовав в ряде провинций комитеты по борьбе с дискриминацией, установив более тесную связь с Конгрессом профсоюзов. Однако в целом деятельность братства охватывала только небольшую часть негритянских трудящихся, и это снижало эффективность всего движения. Ослабляло движение против расовой дискриминации также то, что ряд тред-юнионов находился в плену у расовых предрассудков и оправдывал «избирательную», «селективную» иммиграцию, барьеры на пути темнокожих иммигрантов.

В последующие периоды организации цветного населения упрочили связи с общедемократическими силами страны, что положительно сказалось на результатах их борьбы. Так, под давлением общественности правительство Онтарио в 1944 г. первым среди других провинций Канады приняло закон, формально запрещающий расовую дискриминацию. Запрет касался публикаций и заметок, значков и других символов, проповедовавших расовую или религиозную нетерпимость. В начале 50-х годов около 50 разных организаций (из них три негритянских) в обращении к премьеру правительства провинции Онтарио настаивали на расширении законодательства по предотвращению ущемления прав граждан по расовому и религиозному признакам. В результате в Онтарио была объявлена незаконной расовая дискриминация в коллективных договорах, признаны недействительными и аннулированы соответствующие ограничительные статьи в договорах по продаже земли. Вводились в действие законы о «справедливой занятости» при найме на работу, о запрете дискриминации в торговле, при сдаче внаем жилья. Они были обобщены в Онтарио в 1961 г. в специальном кодексе человеческих прав. Подобное законодательство по примеру Онтарио в 50-60-х годах было принято и в других провинциях страны.

Однако в условиях сохранения незыблемыми основ социального неравенства, порождающего неравенство национальное в антагонистическом обществе, провозглашение антидискриминационных законов, естественно, не могло устранить многих проявлений расовой нетерпимости и ущемления прав цветного населения, прежде всего в социальной области. Об этом свидетельствовали многочисленные расследования случаев нарушения законов. Так, в Онтарио Комиссия по правам человека, ответственная перед министерством труда, в период между 1962 и 1967 г. рассмотрела около тысячи

случаев проявления расовой дискриминации [64, 428].

Федеральный парламент Канады в 1960 г. принял билль о признании и защите «прав человека и основных свобод». Формальный характер такого провозглашения признают даже буржуазные ученые. «Закон, – писал один из них, – был, таким образом, скорее декларацией прав, чем средством обеспечения позитивной законной защиты этих прав. Он использовал вымысел, что такие права уже существовали в Канаде, хотя ясно, что дело обстояло иначе, ибо провозглашение таких прав предполагало, что они не существовали ранее. В результате появился закон, содержащий много увещаний и мало практической силы» [64, 430]. Правительство Канады принимало указанные законы, беспокоясь также о престиже страны на международной арене, в ООН. То, что в Канаде сохраняется ущемление прав негров, подтверждается фактами. Декан социологического факультета Йоркского университета в результате обследования, проведенного по просьбе Комиссии по правам человека провинции Онтарио, отметил, что 59% опрошенных негров сталкивались с дискриминацией при поисках работы и местожительства. «Канадские негры – жертвы укоренившегося расизма. Это факт, о котором все прекрасно знают», – заявил Альфред Хамилтон, издатель еженедельника газеты негритянской общины Торонто «Контраст» [65, 14]

В оппозиции против широкой иммиграции в Канаду цветных оказались многие канадские профсоюзы, опасавшиеся снижения заработной платы и негативного влияния появления новых дешевых рабочих рук на рынке труда, ухудшения условий стачечной борьбы, появления штрейкбрехеров.

Курс иммиграционной политики правительства определялся «селективным» допуском в страну определенных категорий населения. В отношении темнокожих сдвиг в сторону расширения их иммиграции произошел в середине 50-х годов, когда была впервые установлена квота ежегодного допуска 100 женщин в качестве домашней прислуги из Ямайки и Барбадоса. К 1960 г. квота была увеличена почти до 300 человек.

В 1959 г. в Канаде насчитывалось 500 молодых женщин, прибывших по иммиграционной квоте из Ямайки, Барбадоса, Тринидада, Британской Гвианы. Согласно требованиям это должны были быть незамужние женщины в возрасте 21-35 лет, способные сами оплатить свой переезд и обязанные работать в Канаде в качестве домашней прислуги в течение минимум одного года.

Особый, ущемленный социальный статус молодых женщин-негритянок, работавших в качестве домашней прислуги, касался и сферы личных отношений. Женщина могла, например, вызвать в Канаду своего жениха и

обязана была выйти за него замуж, ибо в ином случае оба иммигранта должны были отправиться обратно на родину.

Студенты составляли другую группу негров, временно находившихся в Канаде. Их число возросло с 450 в 1955 г. до 3 тыс. в 1965 г.

Учились они в разных школах и университетах. По закону им запрещалось работать, однако многие нарушали это правило, чтобы получить средства для завершения учебы. Нелегальная трудовая деятельность студентов-негров вынуждала их соглашаться на минимальную заработную плату, безропотно сносить любые дискриминационные меры работодателей, чтобы не раскрыть нарушение закона. Предприниматели получали большие прибыли на эксплуатации труда таких студентов.

Правительства Ямайки, Барбадоса, Тринидада и Тобаго неоднократно обращали внимание общественности на дискриминацию выходцев из Вест-Индии и критиковали так называемый «цветной барьер» Канады.

Канадское правительство в 1952 г. выработало новые правила допуска иммигрантов в страну, в которых выдвигались требования учета прежде всего уровня образования и квалификации прибывающих. Одновременно было заявлено о недопущении создания расовых и национальных организаций. В 1966 г. появилась «Белая книга» правительства по вопросам иммиграции, в которой утверждалось, что при въезде в Канаду не осуществляется расовая дискриминация и отменяются квоты. Однако, в иммиграционном законе от 1975 г. неоднократно подчеркивалась необходимость учитывать при допуске в страну переселенцев этнический и расовый характер Канады. Принимая во внимание высокие требования к иммигрантам в профессии и образовании, указанный новый закон, как подчеркивается в документах Компартии Канады, был направлен прежде всего против выходцев из стран Азии, Африки, Латинской Америки и Карибского бассейна [66, 60].

В 60-х годах начало заметно увеличиваться количество прибывающих в Канаду темнокожих иммигрантов. Здесь сказалось также стремление Канады заполнить квалифицированных специалистов для работы в области образования, медицины, науки и техники. Если в 1946-1950 гг. из Вест-Индии в Канаду прибыло всего 947 негров (0,22% всех иммигрантов), то в 1961-1965 гг. уже 11 835 человек (2,37%).

В течение только одного 1967 г. количество иммигрантов-негров впервые превысило 10 тыс. человек (около 5% всех иммигрантов), в 1969 г. негры составили 8% всех иммигрантов [64, 444].

Для определения удельного веса иммиграции из различных регионов

рассмотрим данные о количестве прибывших в Канаду в 1960-1970 гг. Из Европы в Канаду прибыла основная часть иммигрантов: в 1961-1965 гг. – 365 тыс. человек, в 1966-1970 гг. – 590 тыс. Из Африки: в 1961-1965 гг. – 11 тыс., в 1966-1970 гг. – 20 тыс. человек. Из Азии: в 1960-1965 гг. – 26 тыс., в 1966-1970 гг. – 103 тыс. Из Латинской Америки: в 1960-1965 гг. – 18 тыс., а в 1966-1970 гг. – 67 тыс. человек [67, 9]. Таким образом, из приведенных цифр становится ясным, что происходило значительное увеличение числа иммигрантов из стран «третьего мира», особенно из Азии, составивших в 1966-1970 гг. четвертую часть всей иммиграции в Канаду.

В консервировании или сознательном культивировании расовых предрассудков в Канаде повинны не только круги внутренней реакции, но и влияние беснующихся расистов США. Даже Ку-Клукс-Клан протягивал свои щупальца на территорию северного соседа. Летом 1965 г. в небольшом городке Амхерстберге (провинция Онтарио), насчитывавшем 300 темнокожих жителей и 400 белых, произошло необычное для канадской действительности событие – здесь запылал подожженный расистами огненный крест, как предостережение местным неграм. На дорожных указателях рядом с названием городка появилась надпись «Амхерстберг... Местопребывание Ку-Клукс-Клана».

В последнее время в Канаде заметно активизировали свою деятельность различные шовинистические, профашистские организации. В частности, руководимая откровенным расистом Доном Эндрюзом так называемая группа «Западная гвардия» выдвинула лозунги: «Черные, прочь в Африку!», «Канада для белых!» [68]. Подобные группы расистов порой прибегали к методам физической расправы над темнокожими в Торонто, угрожали им погромами, бросали камни в окна домов. Возмущение демократической общественности страны вызвали хулиганские действия шовинистов на телевидении в Торонто 6 мая 1975 г., когда во время концертного выступления были ранены из огнестрельного оружия два темнокожих музыканта. Со стороны официальных властей не было предпринято никаких мер наказания преступников [69].

В Канаде развернулось мощное движение прогрессивной общественности против произвола расистов. Под его давлением власти вынуждены были арестовать и осудить на два года тюремного заключения предводителя «Западной гвардии» Д. Эндрюза [70].

Система расового угнетения проявляется во всех сферах социальной, культурной и политической жизни Канады. Темнокожие преимущественно заняты на самых, грязных, малоквалифицированных работах. Их труд оплачивается значительно ниже белых рабочих. Например, средний заработок

темнокожего главы семьи почти в три раза ниже, чем в целом по стране. Среди негров процент безработных в два раза выше, чем среди белых. В результате обследования условий 134 негритянских семей, проживавших на двух улицах города Галифакса – Крейтон и Мейнард – было установлено, что 85% из них живут в плохих условиях. Среди негров сохраняется высокий процент респираторных и кожных заболеваний, как следствие скученности и антисанитарии. Борьба демократической общественности Канады против дискриминации цветного населения дала возможность неграм включиться постепенно и в политическую деятельность сначала на провинциальном, а затем изредка и на федеральном уровне. В 1950 г. впервые негр был назначен городским поверенным в Торонто, в 1963 г. – избран членом законодательного собрания провинции Онтарио, а в 1968 г. – членом федерального парламента. Эти факты следует рассматривать также как следствие лавирования правящих кругов в условиях усиливающейся борьбы прогрессивных сил страны против расовой и национальной дискриминации.

Среди цветного населения Канады в последние годы появились выходцы из стран Ближнего Востока, иммигранты из Южной Азии. В настоящее время в стране насчитывается 80 тыс. арабов, образовавших Федерацию канадских арабов.

Дискриминации подвергаются иммигранты из Южной Азии, особенно в сфере занятости, в социальной и культурной жизни. К таким выводам пришел один из зарубежных исследователей на основе изучения в начале 70-х годов многих материалов, опроса иммигрантов, работодателей и владельцев домов, сдающих жилье в наем в Монреале. Большинство цветных иммигрантов из Индии, Пакистана и Бангладеш испытывали чувства разочарования, вследствие столкновения с расовыми предрассудками и дискриминацией. «Нас дискриминируют на работе, при получении жилья и в других социальных аспектах, – заявил один из них. – Они относятся к нам, как к посторонним существам из Азии» [71, 7]. Из опрошенных 130 индусов и 50 пакистанцев и бангладешцев около трети считали, что их надежды не оправдались, более одной трети были удовлетворены, поскольку обнаружили в Канаде то, что ожидали, и одна шестая часть испытывала смешанные чувства.

Враждебные выпады расистов против иммигрантов из Южной Азии, презрительно именуемых «паки» (такую пренебрежительную кличку сначала дали пакистанцам), особенно участились в Торонто и других местах. Официальные и частные обследования, проведенные в Канаде, подтвердили, что вследствие весьма распространенных расовых предрассудков выходцы из Южной

Азии многими расцениваются как «второсортные граждане» [65, 14]. Они нередко становятся мишенью оскорблений, вандализма и нападений. Интервью с 225 подростками в возрасте 12-15 лет в восьми школах Торонто и двух школах Оттавы показали, что большинство из них настроены откровенно прорасистски. Некоторые из подростков говорили о новом развлечении, которое у них появилось – «паки-побоища» – нападения на детей «паки» на школьных площадках. Даже буржуазные социологи заявили, что новый взрыв расизма вызван наряду с другими факторами экономической нестабильностью, появлением новых конкурентов во время высокого уровня безработицы [72].

Многие из азиатских иммигрантов, в частности получившие университетское образование и надеявшиеся на активное, равное участие в общественной жизни Канады, испытывали чувства разочарования, сталкиваясь с проявлением расовой дискриминации. Подтверждая наличие в Канаде расовых предрассудков, один из цветных жителей свидетельствовал, что хозяин в присутствии других сказал ему, что, если бы он стал премьер-министром Канады, то первым делом выдворил бы всех индейцев и пакистанцев в их страны. Другие подтверждали, что в судах при рассмотрении дел между белыми и цветными отношение судебных чиновников к белым предпочтительное. «Они думают, что мы являемся получеловеческими существами», – заключали опрошенные цветные [71, 15]. Часть иммигрантов из Южной Азии, занимавших на родине позиции «белых воротничков», в Канаде получали неквалифицированную работу в промышленности, строительстве или службе сервиса. Они соглашались на ручной труд, ибо это был единственный выход для них и их семей.

Таким образом, хотя официально в Канаде расовая дискриминация отменена, она продолжает фактически существовать и проявляется в различных формах наряду с расовыми предрассудками.

В современных условиях национальные проблемы в развитых капиталистических странах, в том числе в Канаде, стали объектом острой идеологической борьбы. Усугубление старых и появление новых очагов национальных распрей вызвано резким обострением общего кризиса капитализма, классовых антагонистических противоречий между трудом и капиталом. Порождаемая империализмом неравномерность экономического развития отдельных регионов, неизбежное при капитализме стремление тех или иных буржуазных наций занять господствующее положение по отношению к другим нациям или национальным группам, эксплуатация лежат в основе многих национальных конфликтов.

Правящий класс буржуазии стремится использовать возникающую национальную рознь для внесения раскола в ряды трудящихся, ослабления их совместной борьбы против капитала, подрыва их классовой солидарности. «Обострившийся кризис капитализма, – подчеркивал Генеральный секретарь Компартии Канады У. Каштан, – породил некоторые объективные факторы, позволяющие вновь попытаться подменить классовые, социальные противоречия противоречиями национальными, расовыми, религиозными» [73, 52].

Характернейшей чертой третьего этапа общего кризиса капитализма стало коренное изменение в соотношении сил на мировой арене между капитализмом и социализмом в пользу социализма. Это оказало благотворное воздействие на весь ход исторического процесса, вызвало радикальную перестройку всей системы международных отношений на принципах мирного сосуществования. Под влиянием исторических побед мировой социалистической системы народы бывших колониальных и зависимых стран добились значительных успехов в национально-освободительной борьбе. За исключением юга континента сбросила колониальные кандалы Африка. Разворачивается повсеместная борьба освободившихся стран и народов против неоколониализма. Растет и крепнет международное рабочее движение.

Мощные мировые процессы глубинных революционных перемен неизбежно оказывают влияние на активизацию антиимпериалистической борьбы, выступление против любых форм классового и национального угнетения, неравноправия, дискриминации, расизма, апартеида и шовинизма. Неудивительно поэтому, что в Канаде в 60-70-х годах также отмечается обострение национальной проблемы, вызванной прежде всего внутренним развитием страны. Усиливается классовая борьба рабочего класса и его союзников. Прогрессивные круги страны выдвигают демократическую альтернативу решения национального вопроса на путях антимонополистической борьбы всего народа. Начало процесса «канализации», то есть постепенного высвобождения страны из стальных объятий грозного южного соседа – империализма США, проходит на фоне резкого усиления борьбы франкоязычной Канады за равноправие и выступлений многих национальных групп за «канадскую индивидуальность», представленную ее этнической многоликостью.

60-70-е годы в Канаде отличались стремлением монополистического капитала осуществить контрнаступление на права профсоюзов, усилить интенсификацию труда и степень эксплуатации трудящихся. «Рабочий класс

отвечает на это по-пролетарски, усилением борьбы против крупного капитала – главного виновника социальных бедствий», – отмечалось на XXV съезде КПСС [74, 28]. Инфляция, безработица, рост дороговизны тяжелым бременем легли на плечи рабочего люда всех национальностей Канады. Классовые бои на фронте столкновений между трудом и капиталом непрерывно нарастали и ожесточались. Об этом свидетельствуют данные о количестве забастовок и потерянных человеко-дней за период, когда еще не разразился экономический кризис 1974-1975 гг., охвативший весь капиталистический мир.

Официальная канадская статистическая служба приводила такие данные по количеству забастовок за период 1968-1972 гг. [75, 342]:

Год	Кол-во забастовок и локаутов	Кол-во участников	Потерянные человеко-дни.
1968	582	223 562	5 082 732
1969	595	306 799	7 751 880
1970	542	261 706	6 539 560
1971	569	239 631	2 866 590
1972	598	706 474	7 753 530

В 1974 г. в результате забастовок было потеряно 9,5 млн. рабочих дней, Канада вышла по этому показателю на второе место в капиталистическом мире после Италии. А в 1975 г. этот показатель в 2,6 раза превосходил средний уровень за период 1963-1974 гг. [76, 1]

Из таблицы, особенно по количеству потерянных человеко-дней, виден накал классовых битв. Трудящиеся решительно протестовали против наступления монополий на жизненный уровень, требовали заключения новых коллективных договоров, повышения заработной платы, улучшения условий труда. В этих схватках труда с капиталом принимали участие многие категории трудящихся, независимо от национального происхождения, что способствовало повышению классового самосознания, пониманию, что у людей есть один общий враг – монополистический капитал.

Следует отметить, что в реальных условиях Канады, с весьма распространенным реформизмом в среде организованных рабочих, серьезным влиянием других форм буржуазной идеологии, особенно иллюзий в отношении «социального партнерства», «сотрудничества» труда и капитала, трудящимся массам нелегко найти путь к истине. Однако повседневная борьба против социальной несправедливости и угнетения является лучшим учителем,

помогающим изживать иллюзии, преодолевать также националистические и расовые предрассудки и настроения, отчуждающие представителей разных этнических групп.

Тенденции, проявившиеся в национальном вопросе в предыдущий период, продолжают развиваться и в наше время. Несмотря на известное ухудшение спроса на рынке труда в Канаде, иммиграция продолжает сохраняться на относительно высоком уровне. Теперь она все более приобретает черты «качественной» иммиграции, то есть привлечения людей, обладающих наиболее дефицитными и нужными Канаде специальностями. Фактически теперь речь идет об «утечке мозгов» на североамериканский континент, в том числе в Канаду, как части международной миграции высококвалифицированных специалистов, ученых, инженеров.

Вследствие таких мер Северная Америка «похитила» у развивающихся стран большое количество квалифицированных специалистов. «Зеленая книга» о политике Канады в области иммиграции, опубликованная федеральным правительством в 1974 г., содержала дополнительные преграды для «нежелательных» иммигрантов. Коммунистическая партия Канады расценила эти новые правила как «дискриминационные и расистские», поскольку они были откровенно направлены на ограничение иммиграции из стран Азии, Африки и Латинской Америки.

Высокие уровни иммиграции позволяли Канаде существенно пополнять трудовые ресурсы. Так, в 1971 г. в Канаду прибыло 126 тыс. иммигрантов, в 1972 г. – 122 тыс. Наибольшее количество в 1972 г. было иммигрантов из «Британии и ее колоний» (так записано в официальном статистическом сборнике) – 24 217, затем – США (21,5 тыс.), Португалии (9,4 тыс.), Филиппин и Южной Америки (по 4 тыс.) и др. [75, 185-186]. Для анализа последствий «селективной иммиграции» достаточно ознакомиться со списком основного рода занятий людей, допущенных в Канаду в 1972 г. Среди них преобладали, например, специалисты и техники (15262 человек), квалифицированные рабочие обрабатывающей промышленности (4,5 тыс.), строители (3,8 тыс.), специалисты сферы обслуживания и отдыха (6,5 тыс.), конторские служащие (8,5 тыс.), фермеры (2,1 тыс.), школьные учителя (1,8 тыс. человек) [75, 187].

Под влиянием различных факторов, включая изменения источников иммиграции, а также количественные колебания новоприбывающих, происходят определенные сдвиги в этническом составе населения Канады. В целом, например, наблюдается некоторое падение удельного веса канадских граждан английского происхождения (57% всего населения в 1901 г. и 44,6% в 1971 г.) за

счет значительного роста континентально-европейских этнических групп (не включая франкоканадцев). Последние составляли в 1901 г. 8,5%, а в 1971 г. – 23%. Население франкоязычной Канады сохраняет стабильный удельный вес в общем количестве населения (30,7% в 1901 г. и 28,7% в 1971 г.), причем в основном за счет естественного прироста.

Процесс языковой ассимиляции прослеживается при сравнении удельного веса той или иной этнической группы в общем количестве населения и процентном, показывающем количество людей, пользующихся дома тем или иным языком. Например, английским языком дома пользуется, по данным переписи 1971 г., почти 67% населения Канады, что значительно превосходит удельный вес канадцев английского происхождения (44,6%) и указывает на то, что английский язык становится все более распространенным языком общения лиц неанглийского происхождения. На французском языке говорит в семье четверть населения страны, что примерно совпадает с удельным весом франкоканадского населения. Все остальные этнические группы показывают степень пользования дома на своем родном языке ниже цифры их удельного веса в общем населении страны. Например, канадцы украинского происхождения составили 2,7% населения, а на украинском языке в семье говорит только 0,67% населения Канады [75, 165], то есть можно предположить, что на украинском языке в семье общается только четвертая часть канадцев украинского происхождения.

Национальные проблемы Канады достаточно сложны. Конфедерация переживает один из наиболее серьезных кризисов, приведших ее на грань раскола. Существо вопроса сводится не только к необходимости признать наличие двух наций в стране – англоканадской и франкоканадской – и обеспечить их равноправное партнерство, право Квебека на самоопределение. С точки зрения интересов всего канадского народа чрезвычайно важной задачей является недопущение распада единого государства. И наконец, национальные противоречия в Канаде могут решаться только на путях достижения страной подлинного суверенитета и независимости, ликвидации засилья американских и многонациональных монополий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Canada. One Hundred 1867-1967. Ottawa, 1967.

2. Canada YearBook, 1962.
3. Избранные произведения. М., 1972.
4. *Фурсова Л. Н.* Иммиграция и национальное развитие Канады. 1946-1970 гг. М., 1975.
5. *Trudeau P. E.* Federalism and the French Canadians. Toronto, 1968.
6. Corbett D. Canada's Immigration Policy. A Critique. Toronto, 1957.
7. Canada. Parliament. House of Commons Debates. Ottawa, 1947, vol. 1.
8. Canada YearBook, 1957-1958.
9. Национальные проблемы Канады. М., 1972.
10. *Колпаков А., Сороко-Цюпа О.* Обострение национального вопроса в странах развитого капитализма. – Коммунист, 1972.
11. Canadian Society. Sociological Perspectives. Revised edition. Ed. by Bernard R. Blishen. Frank E. Jones, Kaspar D. Naegele John Porter. Toronto, London, New York, 1965.
12. *Boily R., Dubuo Л., Gagnon F. M., Rioux M.* Donnee sur Je Quebec. Les presses de Puniversite de Montreal, 1974.
13. *Manzer R.* Canada: A Socio-Political Report, McGrow–Hill Ryerson Ltd. Toronto, 1974.
14. *Porter J.* The Vertical Mosaic. An Analysis of Social Class and Power in Canada. Toronto, 1965.
15. Statistic Canada Advance Bulletin. 1971 Census of Population by Ethnic Groups. Ottawa, 1973.
16. The Toronto Star, 1971, December 4.
17. *Ленин В. И.* Поли. собр. соч., т. 30.
18. *Yuzijk P.* For a Better Canada Toronto, 1973: Український історичний журнал, 1975, № 3.
19. Бріф ТОУК по питанню канадської єдності. – Життя і слово (Торонто), 1978, 2 січня.
20. *Ленин В. И.* Поли. собр. соч., т. 7.
21. *Берзина М.Я.* Формирование этнического состава населения Канады. М., 1971.
22. Квебек. – США: экономика, политика, идеология, 1976, №11.
23. Canadian Tribune, 1976, December 27.
24. *Kashtan W.A* Just and Lasting Solution of the National Question in Canada is Possible. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 1.
25. *Fuyet H.* The National Question in Canada and the Right of the French – Canadian Nation to Self-Determination. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9,

- № 1.
26. *Kashtan W.* Repression in Canada. Trudeau Style. – Political Affairs, 1971, March.
 27. *Horizont*, 1978, N 18, S. 20.
 28. Haggert, Ron and Golden, Aubrey E. Rumours of War. New Press. Toronto, 1971.
 29. Regush Nicholas. Pierre Vallieres. The Revolutionary Process in Quebec. The Dial Press. New York, 1973.
 30. Критика буржуазных теорий национализма и расизма. М. 1976.
 31. Morln. Claude Quebec Versus Ottawa; the Struggle for Self-government. Toronto and Buffalo, 1976.
 32. *Morton W. L.* The Historical Phenomenon of Minorities: the Canadian Experience. CISH ANA. XIV International Congress of Historical Sciences. San Francisco, August 22-29, 1975.
 33. *Rioux M.* Quebec in Question. Toronto, Lewis, 1971.
 34. La Solution. Le programme du Parti Quebecois.
 35. *Levesque R.* For an Independent Quebec – Foreign Affairs, July, 1976.
 36. *Hutchison B.* Canada's Time of Troubles. – Foreign Affairs-October, 1977.
 37. *Horizont*, 1977, № 37, S. 10.
 38. *Canadian Tribune*, 1977, September 19.
 39. *Тишков В. А.* Политика двуязычия в Канаде. – Расы и народы, 1977, вып. 7.
 40. The World Almanac and Book of Facts 1977. New York, 1978.
 41. *Canadian Tribune*, 1977, September 26.
 42. *Canadian Tribune*, 1977, August 29.
 43. *La Presse*, 1976, Novembre 25.
 44. *Hutchison Bruce.* Canada's Time of Troubles. – Foreign Affairs-October, 1977.
 45. *Хрипунов А.И.* Квебек и канадо-американские противоречия. – США.: экономика, политика, идеология, 1975, № 8.
 46. *Банцекин Н.Б.* Квебек: год после выборов. – США: экономика, политика, идеология, 1977, № 11.
 47. *Horizont*, 1977, № 51, S. 20.
 48. Правда, 1978, 2 января.
 49. *Кауштан Уильям.* Рабочий класс и антимонополистическая борьба. М., 1975.
 50. The Road to Socialism in Canada. The Programm of the Communist Party of

- Canada. Toronto, Ontario, Canada, 1972.
51. Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 1.
 52. Canadian Tribune, 1976, November 8.
 53. Canadian Tribune, 1978, February 27.
 54. Kashtan William. Some Questions of Theory and the Crisis of Confederation. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 2.
 55. Национальные проблемы Канады.
 56. Canada YearBook, 1974.
 57. Rose F G G Der Kampf der Minoritäten um Emanzipation unter Kapitalistischen Bedingungen – dargestellt an Beispielen aus Australien und Kanada. – Ethnografisch-Archaeologische Zeitschrift, 1971, № 3.
 58. Manuel George, Posluns Michael. The Fourth World. An Indian Reality. New York, 1974.
 59. 59. Українські вісті (Нью-Йорк), 1973, 3 травня; Життя і слово (Торонто), 1976, 12 липня; Neues Deutschland, 1976, 23/24 Januar; Canadian Tribune, 1977, October 10.
 60. Swankey B. National Identity or Cultural Genocide. Toronto, 1970.
 61. Canadian Tribune, 1977, September 19.
 62. Swankey B. New Concepts, New Trends Among Canada's Native Peoples. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 6.
 63. Case F, 1, Racial Minorities in Canada. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 5.
 64. Wink Robin W. The Blacks in Canada. A History.
 65. За рубежом, 1977, № 16 (877).
 66. On the Green Paper and Immigration Policy. Submission to Special Committee on Immigration Policy by Central Executive Committee Communist Party of Canada. – Communist Viewpoint, 1975, vol. 7, № 4.
 67. 1974 Report on the World Social Situation. United Nations. New York, 1975.
 68. Canadian Tribune, 1975, May 21.
 69. Canadian Tribune, 1975, May 14.
 70. Canadian Tribune, 1978, April 3.
 71. Chan-Lira K. V. Racial Discrimination in Canada, Asian Minorities, San Francisco. 1973.
 72. Times, 1977, March 1.
 73. Каутан У. Кризис капитализма и коммунисты. – Проблемы мира и социализма, 1978, № 1.
 74. Материалы XXV съезда КПСС. М., 1976.

75. Canada Year Book, 1974.
76. *Kashtan W*, Make Latin America and Canada U. S, Imperialism Lost Reserves.
– Communist Viewpoint, 1975, vol. 7, № 5.

*Вторая глава коллективной монографии:
Государственная политика и обострение
национальных отношений в странах капитала / авт.
кол. : В. А. Горбик, В. Б. Евтух [и др] ; отв. ред. А. Н.
Шлепаков. – Київ : Наукова думка, 1979. – 315 с.*

НЕСПРОМОЖНІСТЬ БУРЖУАЗНИХ ТА БУРЖУАЗНО-НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ СПЕКУЛЯЦІЙ НАВКОЛО КУЛЬТУРНОГО ОБМІНУ

Процес розрядки міжнародної напруженості створює сприятливі умови для втілення в практику взаємовідносин держав з протилежним соціальним ладом ленінських принципів мирного співіснування. Це означає, що розширюється діапазон взаємодії різних сфер суспільного життя реального соціалізму з капіталізмом, інтенсифікуються дво- і багатосторонні зв'язки, в тому числі і в галузі духовного життя та обміну досягненнями національних культур.

Історія культурного обміну[□] й контактів у духовній галузі суспільного життя нашої країни з зарубіжним світом починається з часу утворення Країни Рад. Молода соціалістична держава, встановлюючи відносини з капіталістичними країнами, розглядала міжнародне культурне співробітництво як одну з найважливіших ділянок своєї зовнішньополітичної діяльності, як складову частину політики мирного співіснування. У «Зверненні Народного комісаріату закордонних справ до народів і урядів союзних країн» від 17 (30) грудня 1917 р. підкреслювалось, що Республіка Рад «має своїм завданням створення таких умов, за яких, з одного боку, кожна народність незалежно від своєї сили й рівня свого розвитку одержала б свободу національного розвитку, а, з другого, всі народи могли б бути об'єднані в економічному і культурному співробітництві» [1, 68].

Державні й громадські організації Радянського Союзу, встановлюючи

[□] Марксистсько-ленінське поняття «культура» - багатогранне і об'ємне. Воно включає як конкретно-історичну діяльність народних мас по створенню і розвитку матеріальних і духовних цінностей, так і результати цієї діяльності. У тексті розглядається лише один духовний аспект цього поняття. Термін «культурний обмін» вживається нами переважно у значенні обміну результатами діяльності людей в духовній сфері життя суспільства, в основному художньої культури.

зв'язки з капіталістичними країнами в галузі культури, виходили з настанов В. І. Леніна. Як відомо, В. І. Ленін підкреслював, що соціалістична культура не виникає на голому місці. Вона – результат засвоєння і розвитку всього прогресивного, що створювалось в надрах капіталізму. Володимир Ілліч Ленін, зокрема, вказував: «Треба взяти всю культуру, яку капіталізм залишив, і з неї побудувати соціалізм. Треба взяти всю науку, техніку, всі знання, мистецтво» [2, 52]. І не тільки в Росії, а й «черпати обома руками хороше із-за кордону» [3, 522].

З часів Жовтневої революції практична діяльність Радянської держави в галузі міжнародних культурних зв'язків базується на ленінських принципах суверенної рівноправності держав, невтручання у внутрішні справи, непорушності кордонів, поваги прав народів. Здійснюючи культурний обмін, наша країна має на меті поширювати правду про реальний соціалізм, його успіхи в усіх сферах суспільного життя, зокрема в галузі культури, давати відсіч буржуазним викривленням стану й процесу розвитку багатонаціональної радянської культури, пропагувати надбання прогресивної культури буржуазного суспільства в СРСР. Звідси – предметом культурного обміну між державами з протилежним соціальним ладом можуть бути лише дійсно видатні досягнення культури, знайомство з якими, з одного боку, має сприяти розвиткові соціалістичної культури, а з іншого, стимулювати демократизацію культури буржуазного суспільства. Такий двосторонній процес в культурному обміні передбачає духовне збагачення й поліпшення взаєморозуміння між народами, відбиває сутність інтернаціоналізації культурного життя в міжнародному масштабі.

Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася в Хельсінкі 1975 р., відкрила нові можливості для культурних контактів і обміну духовними цінностями. В Заключному акті Наради, його третьому розділі «Співробітництво в гуманітарних та інших областях» йдеться про розширення контактів у всіх сферах духовного життя.

Нині вже відчутні результати впливу важливого документа на поглиблення міжнародного співробітництва в галузі культури. Значно збільшилася, наприклад, кількість країн, з якими на сьогоднішній день Радянський Союз уклав угоди про культурний обмін по державній лінії. Зараз їх налічується понад 80. Взагалі ж наша країна в різних формах (співробітництво громадських організацій, контакти з окремими фірмами, участь у святах газет братніх комуністичних партій, двосторонні і багатосторонні зустрічі діячів літератури і мистецтва і т. д.) здійснює культурні зв'язки з 120 країнами світу [4,

38].

Інтенсивно розвиваються після Хельсінкі й такі порівняно нові форми і галузі культурного співробітництва, як обмін художніми й історико-археологічними виставками, книговидавнича справа. Наприклад, у галузі книговидання наша країна підтримує постійні контакти з 500 фірмами і організаціями 50 країн світу.

Зміцнюються культурні зв'язки між соціалістичними й капіталістичними державами в галузі кінематографії. Вони відбуваються в таких формах, як обмін фільмами, участь у міжнародних кінофестивалях, проведення Днів кіно тієї чи іншої країни в Радянському Союзі й СРСР за рубежем, співробітництво в галузі історії й теорії кіномистецтва, спільному створенні фільмів тощо. Скажімо, з 1970 по 1975 р. на екрани було випущено 30 кінофільмів спільного виробництва, в тому числі 10 двосерійних [5].

Значною подією в історії культурного обміну між Радянським Союзом і Сполученими Штатами став показ по американському телебаченню в 1978 р., а в наступному році й на екранах кінотеатрів обох країн, 20 фільмів кіноепопеї про Велику Вітчизняну війну. Вони були створені радянськими та американськими кінематографістами на замовлення компанії «Ейр Тайм Інтернешнл».

Та, як свідчать факти, реакційні імперіалістичні кола можливості, що відкрилися для розширення культурного співробітництва між народами в умовах розрядки, намагаються використати для втручання у внутрішні справи соціалістичних країн. Відповідно до цієї мети західні ідеологи тлумачать Заключний акт Народи, намагаючись «обґрунтувати» свої «права» на здійснення ідеологічних диверсій проти співдружності соціалістичних країн. Саме таким цілям й служить, зокрема, висунута ними концепція «вільного поширення інформації», згідно з якою буржуазній пропаганді та її засобам повинна бути надана «повна свобода дій». На практиці це означає відкрити двері для вільного проникнення антирадянської, антисоціалістичної пропаганди, дезінформації, реакційного буржуазного мистецтва, порнографічної літератури, антикомуністичних видань.

Радянський Союз, виходячи із гуманістичних засад соціалістичної естетики, звичайно, проти поширення сумнівного гатунку духовних цінностей. Цю обставину буржуазні пропагандисти використовують для того, щоб звинуватити нашу країну нібито у відмові виконувати положення документа, підписаного в Хельсінкі. Вони облудно твердять, що радянське суспільство – це суспільство «закритих дверей».

Довільно фальсифікуючи факти, імперіалістичні пропагандисти навмисно

обминають дані, які відтворюють справжню картину культурного співробітництва. Вони «забувають» нагадати своїм читачам і слухачам про те, що тільки в 1975 р. зарубіжні артисти дали понад 6 тис. концертів у 92 містах нашої країни, або ж про те, що в останні три-чотири роки в нашій країні були організовані виставки картин із зібрань всесвітньовідомих музеїв Франції, Сполучених Штатів Америки, Англії, Японії і т. д.

Особливою завзятістю в хорі реакції виділяються антирадянські емігрантські листки, зокрема ті, що видаються українськими буржуазними націоналістами в США, Канаді, Франції, ФРН. Ще під час підготовки загальноєвропейської Наради націоналістична преса, підспівуючи найреакційнішим колам Заходу в питаннях культурного обміну, намагалася перекутити позицію Радянського Союзу, суть якої полягає в тому, що предметом обміну можуть бути лише справжні естетичні цінності, а не сумнівні «здобутки» так званої масової культури. Більше того, націоналістичні видання, наприклад газета «Українське слово» (Париж), почали твердити, нібито Радянський Союз «боїться» впливу «європейської свободи і демократії», «вільної культурної творчості».

Такі інсинуації націоналістичної пропаганди були розраховані на недостатню поінформованість широкої громадськості капіталістичних країн, в першу чергу осіб українського походження, щодо величезних здобутків радянської багатонаціональної культури.

Визнання досягнень культури нашої країни далеко за її межами – факт незаперечний. Так, наприклад, посол Фінляндії в СРСР Ейно Яакко Халлама, говорячи про культурні зв'язки між нашими країнами, зокрема, підкреслив: «Радянська культура дала світу геніальних поетів, художників, музикантів, радянське мистецтво користується величезною популярністю. Тому, коли вирішуються певні конкретні питання обміну, ми іноді знаходимося в скрутному становищі – нам не завжди вдається запропонувати таку ж кількість талановитих виконавців й колективів» [6]. Зарубіжна громадськість, преса дають високу оцінку майстерності радянських митців. З нагоди 50-річчя участі наших музикантів в міжнародних конкурсах австрійська газета «Фольксштімме» писала: «Нині участь радянських виконавців у міжнародних конкурсах надав їм особливого значення і сприяє підвищенню мистецького рівня цих конкурсів» [7].

До наведених висловлювань варто було б додати, що, скажімо, в 1975 р. посланці радянського мистецтва на 21 міжнародному конкурсі отримали 14 перших, 14 других і 10 третіх премій [8]. Або ж захоплюючі відгуки

американської преси про фестиваль мистецтв народів СРСР і гастролі московського цирку протягом 1975-1976 років, французької – про виступи ансамблю під керуванням І. Мойсеєва та постановку в «Гранд-Опера» Ю. Григоровичем балету «Іван Грозний» (1976 р.), грецької – про спектаклі МХАТу (1977 р.) тощо.

В «коментарях» та різного роду інсинуаціях буржуазної й буржуазно-націоналістичної преси наведені факти відсутні. Антикомуністична пропаганда замовчує й ту обставину, що СРСР, забороняючи поширення ворожої інформації на своїй території, виходить із існуючих міжнародних і державних правових норм. Характерний приклад. На Заході багато галасують з приводу відмови Радянського Союзу від закупки в капіталістичних країнах витворів «масової культури» – порнографічно-сексуальних книг, фільмів. Але знову ж таки немає й слова про те, що ще задовго до Наради в Хельсінкі було прийнято Женевську конвенцію (1923 р.) про боротьбу з поширенням порнографічних видань і торгівлю ними. СРСР приєднався до неї, а в 1935 р. в нашій країні вступив в силу закон про заборону порнографії. Варто в цьому контексті згадати, наприклад, про семінар, організований ООН, де стояло питання про свободу інформації (Рим, 1964). Більшість його учасників висловило думку, що право на свободу інформації має передбачати також можливості для обмеження зловживань цим правом. А в рекомендаціях європейської конференції міністрів культури, що відбулася 1972 р. в Хельсінкі, її учасники прямо закликали до прийняття в разі необхідності відповідних заходів по запобіганню поширенню ідей, що проповідують ненависть серед народів, насильство, расизм і війну.

Саме на цих принципах базується політика Радянського Союзу щодо культурного обміну з капіталістичними країнами. І марно на Заході просторікують про СРСР, як про суспільство «закритих дверей». На Берлінській конференції (червень 1976 р.) братніх комуністичних і робітничих партій Європи Генеральний секретар ЦК КПРС Л.І. Брежнев дав ясну відповідь подібним вигадкам антикомуністів:

«Ні, країни соціалізму – це не «закрите суспільство». Ми відкриті для всього правдивого і чесного, і ми готові всемірно примножувати контакти, використовуючи сприятливі умови, які створює розрядка. Але наші двері будуть завжди закриті для видань, які пропагують війну, насильство, расизм, людиноненависництво. І тим більше вони будуть закриті для емісарів зарубіжних секретних служб і створених ними емігрантських антирадянських організацій. Адже говорячи про «свободу» контактів, дехто на Заході часом дбає про те, щоб дістати свободу рук для дуже нечистих справ. На «шпигуноманію»

ми не хворіємо. Але і свободи для підривних дій проти нашого ладу, нашого суспільства не допустимо» [9, 12].

Про дотримання саме такої лінії в культурних зв'язках з капіталістичним світом йшлося на нараді міністрів культури соціалістичних країн в Улан-Баторі восени 1976 р. Його учасники були однастайні в тому, що в розвитку культурних обмінів необхідно виходити з класових позицій і норм соціалістичної естетики. Не можна погоджуватись, заявили вони, на необмежене проникнення в наше суспільство духу комерціалізму, абстрактного мистецтва, «модних» бестселерів та інших подібних сумнівних «цінностей» [10].

Така чітка позиція стала на перешкоді здійснення задумів буржуазних ідеологів та їх націоналістичних приспівників, які, за словами натовського бюлетня «Нувель атлантік», хотіли б «створення умов для проникнення в соціалістичні країни західних ідей» [11]. Тому в хід пускаються різного роду вигадки з метою звинуватити Радянський Союз у «недотриманні положень» Заключного акта, зокрема тих, що стосуються культурного обміну.

Однією з основних тез у цьому плані є заявлена фальшивка про «вулицю з одностороннім рухом», згідно з якою капіталістичні країни начебто випереджають СРСР по виконанню положень «третього кошика», і переваги від цього має наша країна. Так, у статті «Рік після Хельсінкі», опублікованій у французькій газеті «Монд», безпідставно твердиться, що від Заключного акта вигоду має тільки СРСР [12]. В унісон з подібними заявами із-за океану прозвучали голоси буржуазних націоналістів. У 1976 р. в «коментарі» з приводу підписання угоди про культурний обмін між СРСР і Канадою газета «Український голос» намагалася переконати читачів у тому, що угода принесе користь тільки Радянському Союзу. Бо, мовляв, канадська сторона надає можливість демонструвати всі аспекти радянської культури, а СРСР не показуватиме в себе «культурний доробок, який не є соціалістичним за змістом».

Для ілюстрації безпідставності й тенденційності наведених тверджень звернемося до фактів. У 1975 р. наша країна закупила за рубежем друкованої продукції на суму, що вдвічі перевищує вартість експорту [13]. В 1971-1975 роках у Радянському Союзі було видано 1606 книг американських авторів загальним тиражем 49 млн. примірників. Значну частку їх становлять художні твори як письменників-класиків, так і сучасних авторів [14, 76-77]. Лише на Україні протягом 1976-1977 років були видані твори п'ятдесяти авторів капіталістичних країн тиражем понад 6 млн. примірників [15, 204-209]. Взагалі ж, випуск перекладних книг в СРСР за п'ять років (1972-1977 роки) авторів ФРН збільшився на 12%, Англії – на 16%, Франції – на три чверті, а США – майже на

одну третину [16]. Книгообмін значно розширився в результаті контрактів, підписаних радянськими видавництвами з зарубіжними фірмами на Міжнародній виставці книги в Москві у 1975, 1977, 1979 роках та на щорічній Франкфуртській міжнародній ярмарці. В коментарі з нагоди постановки п'єси О. Арбузова в театрі «Евріка» (м. Сан-Франціско) прогресивна газета «Піплз уорлд» підкреслювала, що п'єси радянських авторів – рідкість на сцені Сполучених Штатів Америки.

Газета зазначала, що «такий стан склався тому, що яд антирадянщини й антикомунізму протягом багатьох років наскрізь пронизував діяльність наших основних культурних інституцій» [17].

Таке ж становище у ФРН, Франції, Англії, інших капіталістичних країнах. Відомий англійський письменник Джеймс Олдрідж, характеризуючи стан книгообміну Англії й СРСР, писав: «...на жаль, легко переконатися, що ми настільки невігласи по відношенню до радянської літератури та її сучасних авторів, що навряд чи можемо стверджувати, нібито взагалі що-небудь знаємо про Радянський Союз» [18, 79].

Візьмемо ту ж Канаду, де, за словами націоналістичних верховодів, створені всі умови для популяризації радянської культури. Поінформованість населення цієї країни, наприклад, щодо літератури СРСР залишає бажати багато кращого.

Для прикладу наведемо висловлювання канадського поета Ральфа Густафсона, який відвідав Радянський Союз у рамках культурного обміну. Він відзначав, що «твори радянської літератури ще мало відомі в Канаді. Російська класика також видається у нас рідко і надто обмеженими тиражами. Громадськість нашої країни майже нічого не знає про життя письменників у Радянському Союзі» [19].

Натомість в ОРСР неодноразово видавалися й видаються твори канадських авторів. Книги дитячого письменника Сетона Томпсона видані у нас 126 разів 28 мовами народів СРСР тиражем більш як 3 млн. 400 тис» примірників [20]. Періодична преса («Иностранная литература», «Всесвіт», «Литературная газета») знайомить своїх читачів з творчістю канадських поетів. В останні два-три роки радянські журнали й газети публікували поезії Роберта Фокса, Альфреда Парді, Ральфа Густафсона, Гарольда Гріффіна, добірку віршів поетів провінції Квебек та корінного населення – ескімосів і т. д. Великий інтерес викликала виставка канадської літератури, котра була організована на початку 1976 р. в Москві, Ленінграді й Києві, а також виставка «Пейзажний живопис Канади» (1977 р.).

Відповідно до домовленостей по культурному обміну значну роботу проводить наша країна в галузі кінематографії. Так, за десять років (1966-1975 роки) в Сполучених Штатах був закуплений 61 фільм, за цей же період США придбали в СРСР лише 25 фільмів. Кожного року на екрани кінотеатрів нашої країни виходить 50-60 фільмів виробництва студій капіталістичних країн [21].

Отже, факти свідчать не на користь буржуазної концепції «вулиці з одностороннім рухом». Противники розрядки міжнародної напруженості вдаються не лише до фальсифікації фактів, а й намагаються чинити тиск на нашу Країну в сфері міждержавних відносин. Так, в США було створено «спеціальну комісію конгресу», яка повинна вести «нагляд за виконанням Заключного акта Народи з питань безпеки і співробітництва в Європі» [22]. Її діяльність фінансує конгрес США. На його кошти самозванні експерти цієї комісії здійснили вояж до Європи, де збирали «інформацію» про хід виконання рішень Народи. «Комісія» не виправдала сподівань імперіалістичних кіл – соціалістичні країни не дозволили так званим контролерам втручатися у внутрішні справи. Перед своїми господарями члени «комісії» звітувалися «інформацією» про стан справ у країнах соціалістичної співдружності, почерпнутою од відщепенців і зрадників народу (відомо, наприклад, що в Швеції вони зустрічалися з запродавцем Веселовим, який під час війни вірою і правдою служив окупантам, а нині в тозі адвоката по «возз'єднанню сімей» знаходиться на службі ворогів розрядки, активно займається антирадянською діяльністю) [23].

Вірні прислужники імперіалістичної реакції – націоналістичні верховоди з української еміграції й собі включилися в антирадянську кампанію «по перевірці здійснення положень Заключного акта». При безпосередній підтримці керівництва радіостанції «Свобода» вони створили так звану «Українську секцію по сприянню виконання домовленостей в Хельсінкі». На неї покладаються завдання добирати «факти» й пристосовувати їх до вигаданої націоналістичної тези про дискримінацію України в складі Союзу РСР. Все це потрібно націоналістам для посилення фальсифікацій культурно-мистецьких процесів на Україні, перекручень здобутків УРСР у галузі культури з тим, щоб применшити їх міжнародне значення. А відтак довести націоналістичну тезу про «нерівноправність» української культури, літератури і мистецтва в складі багатонаціональної культури СРСР.

Радянська дійсність дає безліч прикладів, які спростовують наклепи недругів нашого народу. Взяти хоча б дані про зростання популярності української радянської літератури серед зарубіжної громадськості. Якщо в

1955 р. в 23 зарубіжні країни було надіслано 85,7 тис. примірників книг, то нині книжкову продукцію України закупають понад 100 країн світу тиражем до 4 млн. примірників [24, 45]. Серед найбільш активних замовників художньої літератури Радянської України – США, Канада, ФРН, Англія, Франція, Японія. Поряд з творами класиків української дожовтневої літератури за рубежом користуються популярністю книги І. Микитенка, М. Рильського, О. Корнійчука, О. Гончара, М. Бажана та інших сучасних письменників. Їхні твори надсилаються за кордон як в оригіналі, так й у перекладах, що здійснюються спеціальною редакцією республіканського видавництва «Дніпро». На міжнародних ярмарках і виставках книги, як завжди, представлені досягнення радянського книгодрукування. І марні потуги, скажімо, українських буржуазних націоналістів у ФРН організувати на Франкфуртській ярмарці експозицію своїх видань. Вони в жодній мірі не можуть конкурувати з друкованою продукцією Української РСР.

До цього можна було б додати, що з року в рік зростає кількість українських артистів, які дають концерти за рубежом. Лише протягом останніх трьох років художні колективи УРСР побували в країнах Латинської Америки, США й Канаді, Японії і Австралії, Єгипті й Федеративній Республіці Німеччини. За цей же період за кордоном дали концерти близько 500 окремих виконавців – посланців нашої республіки. Мистецькі сили України постійно беруть участь у Днях Радянського Союзу в соціалістичних і капіталістичних країнах. У багатьох із них ці Дні проводилися на прикладі Української РСР. У 1975 р. вони відбулися в Швейцарії, Норвегії, Голландії, Італії, Індії. Скажімо, у тому ж році у Франції українські артисти дали 20 концертів, на яких побувало 24 тис. французів. Всього у 1975 р. концерти, вистави тощо в рамках 60 заходів, визначених відповідно до домовленостей про радянсько-французький культурний обмін, відвідало 70 тис. чоловік [25, 2]. Восени 1978 р. під час святкування 61-ї річниці Великого Жовтня такі Дні з великим успіхом пройшли в Західному Берліні. Саме під час таких заходів зацікавлений зарубіжний глядач має змогу переконатися у надуманості й безгрунтовності тверджень націоналістичних верховодів про нібито «нерівноправність» української культури. Вони допомагають розкрити справжні цілі створюваних на Заході різного роду «комітетів», «комісій», «секцій», їхні декларативні заяви про сприяння втіленню в життя Хельсінкських домовленостей – не що інше, як облудна ширма, якою вони прагнуть прикрити свою ганебну діяльність – з одного боку, втручатися у внутрішні справи соціалістичних країн, а з другого – відволікати увагу широких мас своїх країн від неблагополучного стану з

виконанням положень «третього кошика».

Американська преса, наприклад, ніколи не повідомляє своїх читачів про те, що в тих же США концерти радянських артистів не завжди проходять за сприятливих умов. Реакційні емігрантські елементи при підтримці певних впливових кіл намагаються використати гастролі окремих виконавців і художніх колективів з СРСР для організації маніфестацій антирадянського характеру. Так було в Сполучених Штатах 1976 року, коли проводився «Фестиваль мистецтв народів СРСР». Націоналістичні верховоди з так званого «Українського визвольного фронту» влаштували галасливе зборище біля «Метрополітен-опери» під заяженими гаслами «боротьби проти русифікації», «за свободу України» тощо. Подібного роду зборища проводяться й в інших країнах. Як правило, вони платні. В Австралії, наприклад, за участь в мітингу, організованому українськими буржуазними націоналістами під час концертів радянських артистів (травень 1975 р.), кожному учаснику видавали по кілька доларів [26].

Рупори буржуазії, звинувачуючи СРСР у «недотриманні» положень Заключного акта, природно, й словом не згадують про те, скільки перешкод повинні подолати радянські фільми на шляху до західного глядача. Багато кінострічок, куплених зарубіжними фірмами, або ж тих, які демонструвалися на міжнародних фестивалях й здобули високу оцінку й загальне визнання, так і не виходять у масовий прокат. У 1974 р. фірми західноєвропейських країн придбали у Радянському Союзі 143 фільми, а ознайомили глядачів лише з 75. Або ж інший факт: жодну із кінокартин, закуплених Сполученими Штатами у 1975 р., не побачив американський глядач [27].

Західна преса нібито непопулярність радянських фільмів силкується пояснити відсутністю елементів, властивих буржуазному кіноматографу, – секс, еротика, насильство. «Естетично неповноцінною» оголошують й багатонаціональну літературу нашої країни «радянологи». Та справа в іншому: імперіалістична пропаганда, прагнучи нейтралізувати вплив ідей соціалізму, не зацікавлена в популяризації творів, що правдиво відображають радянську дійсність. Соціальна інформація, закладена у творах мистецтва соціалістичного реалізму, аж ніяк не відповідає постулатам буржуазної пропаганди, спрямованим на применшення досягнень Країни Рад в усіх галузях суспільного життя за 60 років існування, в тому числі й культурі. Ці обставини передусім і пояснюють вигадану «непопулярність» радянського мистецтва на Заході. Слід мати на увазі й той факт, що значна частина західної публіки, розбещена культурним ерзацем – витворами «масової культури», – не завжди в змозі

піднятися до розуміння справжнього мистецтва. Пропагандистська машинерія імперіалізму й не піклується про виховання у широких мас здорового естетичного смаку чи поширення високохудожніх творів (фільми, книги, вистави та ін.), які пропонує Радянський Союз для культурного обміну з іншими країнами.

Вигадки антикомуністів – лютих ворогів соціалізму – всіляко поширюють українські буржуазні націоналісти.

Переспівуючи старі постулати буржуазної пропаганди, вони й собі твердять, що радянське мистецтво на Заході нібито приречене на неуспіх. Так, зокрема, журнал «Сучасність» оцінював виставку російського й радянського мистецтва у Метрополітен-музеї (Нью-Йорк) 1977 р. Разом з тим націоналістичні діячі представляють духовні здобутки українського народу у кривому дзеркалі, ставлять всілякі перешкоди на шляху до ознайомлення з кращими творами літератури і мистецтва громадян українського походження, громадськості країн проживання. Таким чином, не створюючи власних естетичних цінностей, які могли б стати предметом культурного обміну, націоналістична верхівка, однак; претендує на роль представника української культури в капіталістичних країнах, де проживають вихідці з України. Ще свого часу Я. Галан дав нищівну відсіч таким претензіям націоналістів. «Їхне культурне середовище, – писав він, – це: невеличке кубло, повне дрібних амбіцій, пліток та інтриг. Дрібна повітова скандалістика – оце зміст життя носіїв «ідеї» [28, 178].

Підтримуючи вже згадувану антирадянську, антисоціалістичну концепцію «вільного поширення інформації», апологети капіталізму та їх націоналістичні прислужники вимагають свободи дій лише для себе. Що стосується інформації про соціалістичні країни, зокрема розвиток їхньої культури, то західна пропаганда дотримується простої схеми: 1) обминати мовчанням все, що не вкладається в «прокрустове ложе» антикомунізму, 2) виділяти в житті радянського народу нехарактерні риси; 3) показувати західній громадськості процеси су спільно-економічного, розвитку СРСР, інших соціалістичних країн у кривому дзеркалі.

Дію цієї схеми можна проілюструвати на прикладах. Журналіст із США Гаррі Фрімен в одній із своїх статей писав, що «вільна преса» глухим мовчанням обминає розділ п'ятирічного плану 1976-1980 років, схваленого XXV з'їздом КПРС, де мова йде про розвиток культури. Надто вже непривабливою виглядає на цьому фоні картина занедбання культури в США, де закриваються музеї, бібліотеки, доходять до банкрутства театри [29], що й марно говорити про

реальність культурного «оновлення» капіталістичного суспільства [30, 23-30].

Фрідріх Хітцер – прогресивний публіцист із ФРН у своїх статтях звертає, увагу на те, що в їхній країні інформацію про перебування західнонімецьких артистів у СРСР та розвиток двосторонніх культурних контактів може знайти тільки той, хто її ретельно шукає. Як правило, вона відсутня.

Характерна риса буржуазної пропаганди, відзначають дослідники питань культурного обміну, – «концентрація уваги на поодиноких нестійких або ж навіть несоціалістично настроєних елементах в. соціалістичному суспільстві й роздмухування за всяку ціну «опозиції» чи і «відхилення» від реального соціалізму...», а також протиставлення «...соціалістичній культурі моделі «плюралістичної культури» Заходу як зразку нібито «вільного мистецтва» [31, 30]. Націоналістичні верховоди часто у своїх писаннях повторюють цю буржуазну тезу й всіляко вихваляють «невизнаних талантів» – запроданців, які з'явилися останнім часом за кордоном. Вони на певний час стають кумирами націоналістичної преси, їх одіозні фігури використовуються в пропагандистському плані: мовляв, на Україні вони не мали змоги розвивати свої здібності, а тут, на Заході, в умовах «вільної творчості» – у них з'явилися для цього всі можливості (цьому, зокрема, присвячені антирадянські матеріали, вміщені у виданому 1976 р. в Торонто «Календарі «Слово»). Паралельно ведуться нападки на культуру соціалістичного суспільства, викривляється її суть.

Тому зацікавленому читачу годі й шукати на сторінках буржуазних та буржуазно-націоналістичних видань більш-менш правдивої інформації про сучасні процеси в культурному житті нашої країни. Розповіді, скажімо, про радянську літературу зводяться до вихваляння «дисидентів», їх пасквілі, як і писання емігрантів, видаються на Заході великими тиражами, а визначні твори радянської літератури не знаходять дороги до читача [32].

За визнанням західнонімецького журналу «Акценти», молоді радянські літератори зовсім невідомі громадськості ФРН [33,487], зате велика увага приділяється публікації видань антирадянської спрямованості, так би мовити «опозиційних» письменників. Цей же журнал вважає такі видання публікаціями «високої літературної й особливо моральної ваги» [33, 490].

До того ж буржуазна преса, як і видання з претензіями на ґрунтовність, силкується створити фальшиве уявлення про розвиток сучасної літератури в нашій країні – Союзі Радянських Соціалістичних Республік. Характерний приклад – книга «Письменники світу 1950-1970», що з'явилася в США 1975 р. Серед 32 авторів, які писали чи пишуть російською мовою (в збірнику вміщено

відомості про 959 письменників), 3 – емігранти часів революції, 5 – «дисиденти», 15 – поети і прозаїки 20-30-х років і лише 9 – сучасні радянські письменники. Тут зовсім не згадується про досягнення національних літератур СРСР [34, 90].

Необхідно відзначити, що останнім часом одним з головних об'єктів буржуазних фальсифікаторів стала культура республік Союзу РСР, окремих народів й народностей. Річ в тім, що в третьому розділі Заключного акта є пункт, який передбачає, що держави-учасниці Народи будуть створювати необхідні умови для розвитку національних меншостей і сприятимуть їм вносити свій вклад у співробітництво держав.

Досвід вирішення національного питання в СРСР яскраво свідчить, що всі нації, народи й народності мають рівні можливості для всебічного розквіту духовного життя. Про культурні досягнення народів Радянського Союзу стає відомо й зарубіжній громадськості – адже їх творчі колективи постійно представляють радянське мистецтво за межами нашої країни. Наочне порівняння всебічних досягнень різних народів й народностей в СРСР з тим становищем, в якому знаходяться, наприклад, національні групи в США, Канаді та інших капіталістичних країнах, говорить, що ці держави явно не виконують згаданого пункту «третього кошика».

Імперіалістична пропагандистська машинерія, виправдовуючи капіталізм, вістря своїх атак спрямовує проти соціалізму, і в першу чергу проти Радянського Союзу, всіляко фальсифікуючи становище національностей. Основними «спеціалістами» поряд з «радянологами» на цій ниві виступають представники антирадянських емігрантських кіл [35].

Вороги розрядки використовують всілякі засоби, щоб завадити налагодженню добросусідських відносин між країнами соціалістичної співдружності й капіталістичними країнами. Вони вдаються до різного роду маневрів і спекуляцій, щоб спинити процес розрядки, спрямувати його у вигідне для імперіалістичних кіл русло. Про це свідчать й їхні потуги в сфері культурного обміну.

Та як би противники розрядки не намагалися перешкодити її матеріалізації – цей об'єктивний історичний процес прокладає собі дорогу, завойовує собі прихильників, створює сприятливі умови для поглиблення контактів між народами в усіх галузях суспільного життя, в тому числі й духовній, їх пропагандистами на Заході виступають прогресивні сили капіталістичного суспільства.

Велику роботу по зміцненню цих контактів здійснюють громадські

організації, зокрема Товариства дружби з СРСР. У Фінляндії, наприклад, стало вже традицією, що напередодні річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції проводяться місячники фінсько-радянської дружби, значну частину програми яких займають культурні заходи. Так було й в 1977 р., коли радянський народ святкував славний ювілей – 60-ту річницю Великого Жовтня.

В іншій скандинавській країні – Швеції – з ініціативи товариства «Швеція – СРСР» починаючи з 1969 р. в листопаді відкриваються Дні Радянського Союзу, під час яких жителі багатьох міст відвідують концерти багатонаціонального мистецтва нашої Батьківщини. Мистецтво й культуру СРСР на Днях представляють посланці якоїсь однієї з радянських республік: в 1969 р. – це була Україна, а потім Казахстан, Вірменія, Білорусія, Російська Федерація, Латвія, Узбекистан, Грузія.

Все більше прихильників стає й у Товариства американо-радянської дружби й культурних зв'язків. Основним його завданням є розширення й зміцнення контактів між народами СРСР і США на недержавному рівні. Значний вклад в цю справу вносять художні колективи, які активно співробітничать з Товариством. З нагоди 59-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції ньюйоркське відділення влаштувало мітинг, в культурній програмі якого взяв участь танцювальний квінтет під керівництвом Грега Рейнальдса. Він показав глядачам монументальний танець, постановка якого була навіяна відвідинами учасниками ансамблю Піскар'євського меморіального кладовища в Ленінграді під час поїздки по СРСР. Інший колектив – негритянський хор «Симфонічні голоси» – виконував революційні пісні англійською, російською, іспанською мовами та на діалектах індіанського населення США [36].

Ці приклади свідчать, що радянське мистецтво, незважаючи на ворожі вигадки, користується популярністю серед населення капіталістичних країн. Вони спростовують твердження буржуазних ідеологів про відсутність інтересу громадськості західних країн до творчості діячів мистецтва і культури нашої країни.

Значний вклад у пропаганду здобутків культури СРСР за його межами вносять трудові верстви еміграції, в тому числі й української. На противагу буржуазно-націоналістичній верхівці, яка прагне до насадження націоналістично-елітарної культури, далекої від народу, прогресивні кола ведуть боротьбу за зміцнення й консолідацію демократичних елементів у культурі капіталістичного суспільства. В цій боротьбі особливе місце відводиться популяризації досягнень соціалістичної культури, яка служить ідеалам миру і

соціального прогресу. В місцях поселення еміграції створюються мистецькі колективи, репертуар яких становлять твори художньої культури нашої Батьківщини. В Голландії, наприклад, вже понад 10 років існує ансамбль російської й української народної пісні й танцю. Цей колектив – а в його складі особи українського, російського походження, голландці – нині один з найпопулярніших в країні [37]. Широко відомий американським глядачам ансамбль танцю української трудової еміграції «Дніпро». Його концерти викликають інтерес не тільки серед вихідців з України, а й усіх прихильників радянського мистецтва [38]. В його репертуарі – російські, українські, молдавські, білоруські, азербайджанські танці.

Згадувані колективи, як і багато інших, підтримують постійні контакти з мистецькими та громадськими організаціями нашої країни, які подають їм велику допомогу в їхній діяльності. Тільки по лінії українського товариства культурних зв'язків з зарубіжними країнами на прохання громадських організацій й установ капіталістичних країн в 1975 р. було надіслано творів художньої й соціально-політичної літератури понад 47 тис. примірників, фотовиставок – 187, художніх виставок (прикладне, графічне мистецтво, живопис) – 119 і т. д. [39].

Нещодавно культурні зв'язки Товариства «Україна», яке підтримує контакти з особами українського походження в капіталістичних країнах, набрали такої нової форми розвитку, як проведення семінарів з хореографії за участю самодіяльних колективів української еміграції. Результати такої праці помітно впливають на майстерність зарубіжних колективів. Зокрема, керівники ансамблю «Запорозжці» з Франції успіхи цього колективу, в тому числі й першу премію на міжнародному фестивалі самодіяльних колективів у Бельгії (1972 р.), пов'язують з семінарами.

Важливо, що такі зв'язки по лінії громадських організацій виходять за межі тільки української етнічної групи, вони допомагають широкій громадськості ознайомитися з культурними досягненнями нашої країни за роки Радянської влади. А офіційне визнання урядами асоціацій дружби з СРСР, як, скажімо, в Канаді, відкриває нові можливості для культурного співробітництва країн, взаєморозуміння народів. Нині фільми, література, фотоматеріали, одержані Товариством «Канада – СРСР» від українського товариства культурних зв'язків з зарубіжними країнами, передаються безпосередньо в школи, коледжі, університетські бібліотеки [40, 6]. Відомі й інші приклади: на прохання факультету мистецтвознавства Брокпортського університету (США) Товариство «Україна» надіслало виставку картин сучасної графіки, яка з

успіхом демонструвалася в Сполучених Штатах Америки майже рік [41, 3].

Діяльність прогресивних сил капіталістичних країн по зміцненню культурних зв'язків з Радянським Союзом, іншими соціалістичними країнами пов'язана з великими труднощами. Вона зустрічає шалений опір реакційних кіл – ворогів розрядки міжнародної напруженості. Антирадянські еміграційні центри, наприклад, вдаються до найгрубіших прийомів – вони застосовують погрози, шантаж, залякування до тих, хто активно виступає за розширення контактів з світом соціалізму. Противники розрядки відверті антикомуністичні пропагандистські кампанії поєднують з більш витонченими прийомами – в культурній упаковці намагаються поширити серед радянських людей буржуазні ідеї, під ширмою культурного обміну прагнуть втрутитися у внутрішні справи Радянського Союзу. Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І. Брежнев, виступаючи на XVI з'їзді профспілок, з усією ясністю заявив, що ці потуги марні, бо «... втручання у наші внутрішні справи ми не потерпимо ні з чийого боку і ні під яким приводом» [42, 24-25].

Незважаючи на маневри світового імперіалізму, в капіталістичних країнах шириться рух демократичних сил, очолюваних комуністами, за втілення в життя хельсінкських домовленостей, ленінських принципів мирного співіснування держав з протилежним соціально-економічним ладом. До цього руху все активніше приєднуються представники різних верств населення. Він набирає міжнародного характеру й переконливо засвідчує, що все більше й більше людей доброї волі замислюються над шляхами і можливостями збереження миру на землі. Одним із них є всебічний розвиток співробітництва у духовній сфері. В цьому плані велика місія у передових митців світу – бути безпосередніми пропагандистами ідей миру й співробітництва між країнами протилежних систем. Вони, як підтвердила міжнародна зустріч літераторів на тему «Письменник і мир: дух Хельсінкі і обов'язок майстрів культури» (7-10 червня 1977 р., м. Софія), роблять гідний внесок у цю благородну справу. В промовах посланців різних країн (всього ж на зустрічі були присутні 78 письменників) підкреслювалось, що в майбутньому необхідні значні зусилля для подолання існуючих перешкод на шляху до порозуміння між народами. Про це, зокрема, свідчить й Белградська зустріч делегацій країн (осінь 1977 р. – весна 1978 р.), які підписали Заключний акт в Хельсінкі. Хоча вона взагалі характеризувалася діловою атмосферою, конструктивним підходом до розгляду важливих питань сучасності, представники окремих західних країн прагнули звести нанівець дискусію про результати й перспективи здійснення положень хельсінкського документа, вони силкувалися сконцентрувати увагу учасників

зустрічі на вигаданому «порушенні прав людини в соціалістичних країнах», «свободи особистості» тощо. Завдяки зусиллям представників країн соціалістичної співдружності й підтримці їхніх конструктивних ініціатив тверезо мислячими політиками західних держав вдалося виробити програму подальшого втілення у життя положень Заключного акта, де важливе місце поосідають питання культурного обміну.

Отже, аналіз сучасного стану культурного обміну СРСР з капіталістичними країнами свідчить, що він є об'єктом гострої ідеологічної боротьби як відображення протиборства між культурою соціалістичною й буржуазною на міжнародній арені. В цій боротьбі соціалістична культура, яка сприйняла все передове, вироблене людством, завойовує нові позиції. Вона виступає провідником взаєморозуміння між народами, вносить значний вклад в те, щоб процес розрядки міжнародної напруженості став незворотним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Документы внешней политики СССР. М., 1957, т. 1.
2. *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 38.
3. *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 36.
4. Правда о культурном обмене. М., 1976.
5. Советская культура, 1976, 1 января.
6. Советская культура, 1977, 1 января.
7. Volksstimme, den. 1 Januar 1978.
8. Советская культура, 1976, 1 января.
9. Комуніст України, 1976, № 8.
10. Советская культура, 1976, 8 октября.
11. Литературная газета, 1976, 5 мая.
12. Le Monde, 3 aout, 1976.
13. Правда, 1976, 17 августа
14. Книги и контакты. Беседа с председателем Госкомиздата СССР Б.И.Стукалиным. – США: экономика, политика, идеология, 1977, № 3.
15. Всесвіт, 1977, № 4, с. 191-195, № 5.
16. *Кайзеров Н.* Симптомы духовного распада. – Советская культура, 1977, 8 февраля.
17. People's World, September 1, 1977.
18. *Олдридж Дж.* Свобода выбора и выбор свободы. – Проблемы мира и социализма, 1977, № 2.

19. Литературная газета, 1976, 13 октября.
20. Голос Родины, 1976, № 15.
21. *Караганов А.* Духовный обмен – обмен ценностями истинной культуры. – Международная жизнь, 1977, № 1.
22. Правда, 1976, 28 октября.
23. Голос Родины, 1977, № 17.
24. *Тронько П.* Культура – всенародне надбання. К., 1977.
25. Поточний архів Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами. (Далі – Поточний архів УТДКЗ). Звіт про роботу Товариства за 1975 р.
26. Советская культура, 1975, 3 июня.
27. Голос Родины, 1976, № 22.
28. *Галан Я.* Твори в трьох томах, т. II. К., 1960.
29. Советская культура, 1976, 20 февраля.
30. *Кучмаева И.К.* Актуальные проблемы культуры и идеологическая борьба. М., Мысль, 1976.
31. *Хексельштейнер Э.* Буржуазные концепции культурного обмена между государствами в системе современных международных отношений. – Вестник Киевского университета. Серия «Международные отношения и международное право», 1975, № 2.
32. Canadian Tribune, May 17, 1976.
33. Pross-Weerth H. Sowjetische Prosa in der Bundesrepublik seit 1957. – Akzente, 1974.
34. Проблемы мира и социализма, 1976, № 10.
35. *Марин Ю.* Радио «Свобода»: кто есть кто и что есть что. – О свободах подлинных и мнимых. М., 1977, с. 164-174; Клеветники-антисоветчики. – Советская культура, 1976, 23 марта; Правда века на нашей стороне. – Советская культура, 1977, 1 апреля; Факты против лжи. – Советская культура, 1978, 17 марта.
36. Daily World, November 26, 1976.
37. Голос Родины, 1976, № 52.
38. World Magazine, 1977, № 5.
39. Поточний архів УТДКЗ. Статистичні дані по звіту Товариства за 1975 р.
40. Поточний архів УТДКЗ. Звіт про роботу відділу капіталістичних країн в 1975.
41. Поточний архів Товариства «Україна». Звіт про роботу відділу зарубіжних зв'язків у 1976.

42. *Брежнєв Л.І.* Радянські профспілки – впливова сила нашого суспільства.
К., 1977.

*Другий параграф другого розділу книги:
Буржуазний націоналізм – знаряддя ворогів
соціального прогресу і міжнародної розрядки. – Київ :
Наукова думка, 1979. – С. 74-94.*

РЕСТРИКЦІОНІЗМ В ІММІГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ УРЯДІВ США І КАНАДИ

Політика правлячих кіл Сполучених Штатів Америки і Канади щодо іммігрантів на різних етапах розвитку цих країн мала свої особливості. Сьогодні ми говоримо про існуванні двох періодів в історії імміграції. Період так званої вільної необмеженої імміграції тривав від початку освоєння європейцями безмежних просторів Північної Америки і до 20-х рр. нинішнього століття. Починаючи ж з 20-х рр. як у США, так і в Канаді вводяться значні обмеження яв в'їзд вихідців з інших країн. Цей етап називають етапом квотних систем, тобто в США і Канаду допускається чітко визначена законодавством кількість іммігрантів з різних регіонів світу.

Рестрикціонізм – система заходів по обмеженню заїзду осіб іноземного походження в США і Канаду – є предметам дослідження даної статті. В радянській історичній літературі, зокрема в працях А.М. Шлепакова, Л.О. Баграмова, С.В. Філіппова, Ш.А. Богіної, І.М. Фурсової, Е.А. Поліщука та ін., детально аналізуються основи імміграційного законодавства США і Канади, розглядається його еволюція. В них висвітлюються питання, пов'язані з рестрикціоністським рухом у цих країнах та закріпленням його в імміграційному законодавстві. Ми ж зупинимось на таких аспектах даної проблеми, як причини введення згаданих обмежень і те, яким чином рестрикціоністська політика відбивалася на формуванні етнічного складу населення Сполучених Штатів й Канади, на розвиткові міжетнічних відносин та асиміляції іммігрантів. Ці питання становлять значний науковий інтерес: у названих країнах процеси формування націй – американської (США), англоканадської та франкоканадської (Канада) – далеко не завершені. Тому питання про регулювання допуском у північноамериканські країни представників інших

націй, особливо за обставин зниження природного приросту населення в США і Канаді, залишатиметься актуальним в їхній імміграційній політиці й значною мірою визначає спрямованість національних процесів.

Серед причин, які змушували правлячі кола США й Канади йти на обмеження імміграції, визначальними були економічні фактори. Відомо, що імміграційна політика в першу чергу зумовлювалася ступенем економічного розвитку північноамериканських країн і потреби в робочій силі визначали розміри її імміграції. В XIX – та початку XX ст. на порядку денному не стояло питання про обмеження в'їзду вихідцям з інших країн на основі економічних мотивів – бо як Сполучені Штати, так і їхній північний сусід потребували значну кількість робочих рук для освоєння, зокрема, західних (США) та північно-західних (Канада) територій. Та вже навіть у ці періоди імміграційна політика характеризувалася надзвичайною селективністю, що базувалася на ступені працездатності іммігрантів. «..До Америки, – пише з цього приводу А.М.Шлепаков, – мали право в'їзду фактично і формально тільки ті, хто був цілком придатний для жорстокої експлуатації» [1, 49].

Внаслідок масової імміграції потреби в робочій силі значною мірою були задоволені: за період з 1880 по 1920 р. до США прибуло понад 23 млн. чоловік [2], а до Канади – близько 5 млн. [3] Пізніше, в роки спаду промислового виробництва і поглиблення економічної кризи, американські та канадські офіційні кола вдавалися до різних обмежень в'їзду представників інших країн, що позначалося на розмірах імміграції. Це, зокрема, підтверджують дані 30-х, 60-х рр. – періодів, коли криза капіталістичної системи дала себе гостро знати в економіці США й Канади. За період з 1930 по 1940 р. Сполучені Штати, наприклад, прийняли лише 528 431, а Канада (1931-1941 рр.) – ледве 150 тис. чоловік, в 60-ті рр. відповідно – 1 123 363 і 1 067 000 іммігрантів.

Аналіз змісту і спрямованості рестрикціоністських заковів показує, що хоч основними мотивами їхнього прийняття (принаймні більшості них законів) були економічні фактори, однак вони інкорпорували в собі 3 причини нзціонально-расового та політичного порядку. Виняток складають закони кінця XIX – початку XX ст., де обмеження вводилося на основі однієї із трьох названих груп причин, переважно національно-расової або ж політичної. Один з перших рестрикціоністських заковів у США був прийнятий так би мовити на моральних засадах – у 1875 р. в країну заборонявся в'їзд злочинцям і проституткам, в через п'ять років перелік «моральних» факторів був розширений й охоплював «психічно хворих», «ідіотів» та осіб, які, на думку імміграційних властей, могли стати «тягарем для суспільства»[4, 32]. В 1903 і 1907 рр. список обмежень

значно поповнюється. Надто туманні їх формування давали широкий простір для селекції іноземців, для зведення перешкод на шляху небажаних американському суспільству іммігрантів.

Пертим законом, який обмежував в'їзд іммігрантів виходячи із національно-расових ознак, був федеральний закон про заборону імміграції китайців (1882 р.). Пізніше, в 1907 р., Сполучені Штати та Японія підписали так звану угоду про обмеження японської імміграції. В імміграційній політиці Канади цього періоду, яка знаходилася під великим впливом південного сусіда, значною мірою були перейняті «національно-расові критерії й метода селекції» іммігрантів, властивих американському законодавству [5, 189]. Майже одночасово з США в Канаді вводяться обмеження на в'їзд вихідців із Азії, зокрема Китай й Японії.

Перераховані рестрикціоністські закони стосувалися незначної групи іммігрантів, вони була спрямовані проти імміграції з окремих регіонів і проти певних категорій переселенців. До того ж в умовах політики «відкритих дверей» їх вплив на загальний обсяг, імміграції, а відтак і на формування етнічного складу населення США й Канади, був незначним. У цьому плані вирішальну роль відіграло законодавство 20-х і пізніших років, яке характеризується загальним обмеженням імміграції [6, 315], тобто воно поширюється вже не на окремі регіони й категорії іммігрантів, а на імміграцію в цілому. Візьмемо для прикладу американські імміграційні закони 20-, 50- і 60-х рр. та канадські цього самого періоду. Спочатку прослідкуємо, як вони позначилися на загальному розмірі імміграції, а потім – на її національному складі, що є важливим для визначення взаємозв'язку рестрикціонізму і сучасного складу населення США й Канади за етнічним походженням.

Найбільш значним – 8 795 386 чоловік потік іммігрантів до США був у 1901-1910 рр. Коли ж у дію вступили закони 1921 та 1924 рр. («Перший квотний акт», закон Джонсона-Ріда, закон, що забороняв в'їзд іммігрантам з Азії), кількість іммігрантів помітно зменшується: 1921-1930 рр. – 4 107 209 (47% кількості першого десятиріччя ХХ ст.), а під час економічної кризи він ледве перевищує 500 тис. чоловік (близько 6%); 1951-1960 рр. – 2 515 479 – (28,55%), 1961-1970 рр. – 3 321 571 (40%). Частка іммігрантів та їхніх нащадків у загальній кількості населення Сполучених Штатів виражалася у таких цифрах [7, 218]:

1920 р. – 14,5%, 1940 р. – 9,6%, 1960 р. – 5,9%, 1970 р. – 4,9%. імміграція до Канади в 1901-1915 рр. не має будь-яких особливостей. Вершина її (1759 тис.) припадає на 1901-1911 рр., а найнижча точка зафіксована в 1931-1941 рр. (ледве 150 тис.). Дещо відмінні від США тенденції з'являються у післявоєнні

роки. Для Канади 50-60-х рр. властивий масовий потік іммігрантів, який був наслідком порівняно швидкого розвитку промисловості країни і зумовлювався таким важливим демографічним фактором, як наявність неосвоєних територій з багатими природними ресурсами [8, 10]. Це й позначилося на загальній кількості імміграції, що становила в 1951-1960 рр. – 1350 тис.; 1961-1970 рр. – 1409 тис. Однак збільшення кількості переселенців суттєво не вплинуло на співвідношення осіб, які народилися за межами Канади, до всього населення країни [9, 6]: 1911 р. – 22%; 1921 – 22,3; 1931 – 22,2; 1941 – 17,5; 1951 – 14,7; 1961 – 15,6; 1971 – 15,1%.

Отже, дані свідчать про стабільну тенденцію зменшення частки осіб, які народилися поза США чи то Канадою, в загальній кількості населення цих країн. Це пов'язано, зокрема, в США з тим, що збільшилися «абсорбуючі» можливості американської нації» [7, 168]. Певну роль у закріпленні названої тенденції відіграла і рестрикціоністська імміграційна політика обох держав.

Щоб переконатися у цьому, достатньо проаналізувати критерії рестрикціоністської політики США і Канади та квоти імміграції для різних регіонів світу.

Рестрикціоністська політика як Сполучених Штатів Америки, так і Канади базувалася на расових засадах, і расизм, особливо в роки погіршення економічного становите, був її визначальною рисою. В США, наприклад, у другій половині XIX ст. розгорнувся рух за обмеження імміграції, і в першу чергу азійської, яка нібито нездатна асимілюватися і, таким чином, становить загрозу для американського суспільства. Прихильники рестрикціонізму виступили також проти імміграції з Південно-Східної Європи. Цю так звану «нову імміграцію» (до речі, за кількістю вона під кінець XIX та на початку XX ст. переважала «стару імміграцію» – вихідців із північно-західних країн Європи) звинувачували у неосвіченості, схильності до злочинності й інших лихах та протиставляли її «старій імміграції». «В дійсності, – доводиться в монографії Ш.А.Богіної, «Іммігрантське населення США», – при всіх етнічних і культурних особливостях іммігрантських груп, при досить важливій різниці іммігрантського стажу і відповідно ступеня асимільованості між «старими» і «новими» іммігрантами – єдиною принциповою відмінністю між цими двома категоріями можна вважати різницю у співвідношенні рівнів країни походження і країни поселення» [10, 8]. Вигадані докази «неасимілятивності» вихідців із Південної і Східної Європи використовувалися шовіністично настроєними колами для обмеження їхнього в'їзду в США, що відбивало прагнення, офіційної Америка зберегти панівні засади англійців, шотландців, Ірландців – ядра американської

нації.

З цією метою приймалися і відомі рестрикціоністські закони. Так, наприклад, допуск у країну 3% іммігрантів від загальної кількості населення кожної національної групи за станом на 1910 р. (акт 1921 р.), або ж 2% за переписом 1890 р. (акт 1924 р.), чи то тих самих 2% тільки тепер вже за переписом 1920 р. (поправка до акту 1924 р.) різко обмежив в'їзд представників неєвропейських країн. Як відомо, для Європи в 1901 р. була встановлена загальна річна квота в 358 тис. чоловік, а пізніше – 153 714 .

Етнічний склад населення Сполучених Штатів на 1920 р. був таким, що квота свідомо надавала перевагу іммігрантам із північно-західних країн Європи. За даними президентської комісії, із 94,8 млн. білого населення США 41,3 млн. чоловік – нащадки іммігрантів колоніального періоду (1607-1775 рр.) і 53,5 млн. – післяколоніального періоду. Причому три чверті населення першої групи складали особа британського походження, а в другій групі 63% були вихідці із Північної і Західної Європи. Відповідно до квоти офіційні власті щороку дозволяли в'їзд з цих країн у США 111 733 особам (73% європейської квоти), в тому числі 65 361 чоловіку (44%) з Англії і Північної Ірландії; 17 756 – з Ірландії; 25 814 – з Німеччини; 5802 – із скандинавських держав. Для деяких країн ліміт не перевищував 100 чоловік [11, 71].

Що ж до іммігрантів з Азії, то в США існував окремий закон, який забороняв їм в'їзд у країну. На цей час квота не стосувалася лише країн Західної півкулі, чим і зумовлюється порівняно великий приплив іммігрантів з цього регіону. Однак в тут заохочувався в'їзд білих переселенців, серед яких переважали канадці: в 1921-1930 рр. вони становили понад 1/3 всіх іммігрантів із Західної півкулі (592 201 чоловік), а в 1951-1960 рр. – більше половини (598 992).

В імміграційній політиці США наступних років, хоч формально і відмовилися від расових принципів обмежень при допуску в країну громадян іноземного походження, в практиці їх дотримувалися. Йдеться, зокрема, про «Закон Маккарена-Уолтера», прийнятий у 1952 р., та імміграційний акт 1965 р. Характеризуючи закон Маккарена-Уолтера, професор Чикагського університету Філіпп Хойсер підкреслював, що він «увіковічне доктрину расизму, засновану на нічим не виправданих припущеннях відносно різних якостей і потенцій різних етнічних і національних груп» [12, 49]. Расова дискримінація на практиці виражалась у тому, що для Великобританії з населенням 47 млн. чоловік виділялась квота в 55 721, а для 20 азіатських країн з населенням в 1,5 млрд. – лише 2 тис., тобто в 30 разів менше [13, 24-25]. Власне кажучи, цей закон, як й

інші, у визначенні «бажаних» іммігрантів виходив із критеріїв їх асимілятивності.

За висновками Президентської комісії по імміграції і натуралізації, яка працювала в 1952-1953 рр., у країну потрібно допускати тих, хто врешті-решт може асимілюватися.

За таких умов, зазначає дослідник асиміляційних процесів у США І. Рейд, «принцип виключення є найбільш ефективним заходом імміграційного законодавства для регуляції кількості і якості населення з урахуванням його асимілятивності. Тобто, країна допускає ті народи, які вона бажає, і виключає всі інші» [14, 306]. Цей принцип ми зустрічаємо і в імміграційному акті 1965 р., де скасована квота за національними ознаками замінюється регіональними квотами – 120 тис. із країн Західної півкулі і 170 тис. із інших країн, але не більше 20 тис. від окремої країни. Прийняті закони надавали перевагу іммігрантам, що мають високу кваліфікацію і професії, яких потребують США. Наявні сприятливі фактори асиміляції (кваліфікований іммігрант, як правило, володіє англійською мовою і йому надається робота в англійськомовному оточенні, професійна підготовка) дозволяють їм за порівняно короткий строк включитися у соціальну структуру суспільства. На основі структурної асиміляції відбувається аккультурація (культурна асиміляція), яка веде до етнічної асиміляції.

Оскільки такі якості властиві в першу чергу вихідцям із північно-західних європейських країн, економічний розвиток яких близький до США і для яких характерна певна близькість мов і культур, особливо, коли йдеться про Англію, Ірландію, Скандинавські країни, основну масу іммігрантів складала представники саме цих країн. Протягом 1920-1970 рр. лише з Британських островів і Ірландії прибуло понад 1250 тис. іммігрантів (а всього за останні 155 років близько 10 млн. чоловік, або к 1/5 всіх іммігрантів).

Що ж до імміграції з інших регіонів світу, то значну частину її становлять висококваліфіковані кадри, в'їзд яких всіляко заохочується імміграційними властями, «викачування умів» – нині одна з найхарактерніша рис імміграційної політики Сполучених Штатів [6, 326], зокрема, щодо країв, що розвиваються [15, 102-118].

Здавалося, що імміграційне законодавство США відпрацювало рестрикціоністську систему настільки, що в країні не може, бути «небажаних» переселенців. Однак і сьогодні питання про прийняття ще більш жорстких заходів щодо селекції іммігрантів для Сполучених Штатів стоїть досить гостро. Воно пов'язано передусім з проблемою «безвізних іммігрантів», які у пошуках роботи прибувають до США без дозволу на в'їзд із країн Латинської Америки і

Карібського басейну, де кількість бажаючих емігрувати значно перевищує квоту, встановлену для них законом 1965 р. їх кількість постійно зростає у зв'язку високим рівнем безробіття в таких країнах, як Мексика, Аргентина, Пуерто-Ріко та ін. Так, на початку 70-х рр. «безвізних» іммігрантів налічувалося до 3 млн. [16], а в 1378 р., за даними імміграційних й натуралізаційних властей, – від 6 до 8 млн.; за даними ж профспілок – 12 млн. [17] Причалами такого явища, з одного боку, виступає злиденне життя значної частини населення латиноамериканських країн, а з другого заінтересованість американських підприємців у дешевій і до того ж безправній робочій силі.

Останнім часом у США з новою силою поширився рух за обмеження допуску «нелегальних» іммігрантів. Шовіністичні кола вважають, що іспаномовне населення становить загрозу для американського суспільства. Це пов'язано з тенденцією до об'єднання вихідців із латиноамериканських країн у боротьбі за більш широкі права у соціальній і економічній сферах. Сьогодні, за офіційними даними вони нараховують 16 млн. чоловік і за прогнозами через 25 років, при збереженні теперішніх темпів імміграції, іспаномовне населення США стає найбільшою національною меншістю, яка за кількістю перевищить навіть негрів [18].

Офіційні кола Сполучених Штатів здійснюють заходи по обмеженню кількості «безвізних» іммігрантів – щороку із країни депортується 750 тис. чоловік. Вже двічі в палаті представників приймався закон проти нелегального в'їзду іммігрантів, але сенат, під натиском зацікавлених впливових підприємців, його не стверджував. Такий факт може служити черговим підтвердженням того, що американська буржуазія прагне використати потік «нелегальних» іммігрантів у своїх інтересах: по-перше, як джерело великих прибутків; по-друге, як інструмент для роз'єднання єдності робітничого класу. Ця стара тактика нацькування робітників однієї нації на робітників іншої [19, 91] застосовується нею і в сучасних умовах.

Рестрикціоністська політика Канади і США має багато спільних рис. Майже паралельно з закриттям дверей для вільної імміграції у США в Канаді приймаються заходи, спрямовані передусім проти східної імміграції [20]. Закон 1923 р. забороняв в'їзд китайцям, відповідно до угоди з Японією значно скорочувалася кількість іммігрантів з цієї країни та ін. Прийнятий у 1952 р. Імміграційний акт (зазначимо, в рік прийняття у США закону Маккарена-Уолтера) на перший погляд не проголосував відвертих расистських положень, не встановлював квот за національно-расовими ознаками. Однак він доповнювався рядом положень і параграфів, які давали перевагу одним країнам

над іншими. [5,192] До того ж акт надавав необмежену свободу дій імміграційним властям [21, 102]. Власне ці обставини й визначили національний склад післявоєнної імміграції, де панівні позиції зайняли вихідці з Британських островів. Лише за десятиріччя (1951-1960) до Канади їх прибуло 401,7 тис., або ж понад 25% усіх іммігрантів цього періоду [22, 64]. Якщо для інших груп, хіба що крім італійської, характерне зменшення імміграції протягом 1951-1971рр., то для Великобританії, навпаки, збільшення – з 21 до 24% [23, 120]. Надання переваг представникам Британських островів сприяло зміцненню панівних позицій англоканадців у канадському суспільстві. Про це свідчить і таблиця розподілу населення за етнічним походженням.

Таблиця*

Основна етнічна група	1961		1971	
	кількість в тисячах	в % до всього населення	кількість в тисячах	в % до всього населення
Британські групи (англійська, ірландська шотландська, та ін.)	7997	43,8	9624	44,6
Французька	5540	30,4	6180	28,6
Німецька	1050	5,1	1317	6,1
Італійська	450	2,5	730	3,4
Українська	473	2,6	580	2,7
Голландська	430	2,4	426	2,0
Скандінавські групи	387	2,1	385	1,8
Польська	323	1,8	306	1,5
Корінне населення	220	1,2	295	1,4
Інші	1368	5,7	1713	7,9

Щоправда, в 70-х рр. кількість іммігрантів з Англії значно зменшується порівняно з минулим десятиріччям, натомість зросло число вихідців з країн Карібського басейну, Азії і Африки. Якщо в 1966 р. дев'ять із десяти іммігрантів були англійці, то в 1976 р. майже половина з 149 500 чоловік, допущених у Канаду, були вихідці із названих вите регіонів [18]. Оскільки імміграція виступає важливим фактором демографічної ситуації (в сучасних умовах народжуваність у Канаді постійно знижується), головним джерелом зростання

*Складена за даними: «1961 Census of Canada», Series 1,2; «1971 Census of Canada. Advance Bulletin. Population by Specified Ethnic Groups».

кількості населення країни залишаються іммігранти. Перед офіційними колами стало питання про те, звідки повинні прибувати до Канади іммігранти, щоб не порушити існуючої етнічної ієрархії. Після дебатів в офіційних установах у 1975 р, канадський уряд прийняв новий імміграційний закон, який дістав назву «Зелена книга». Основне завдання його – встановити жорсткий контроль над імміграцією і обмежити її неєвропейські джерела.

Виходячи з скрутної економічної ситуації, зокрема високого рівня безробіття, «Зелена книга» пропонує допускати в країну лише іммігрантів з професією, яких недостатньо в Канаді, або ж тих, хто погоджується виконувати роботу, від якої відмовляються канадці [24]. Разом з тим вводяться додаткові обмеження до положень попереднього закону, «Білої книги» від 1966 р., про «сімейні стосунки» і «категорії, яким гарантується робота». Селекція іммігрантів проводиться за системою балів. Пропускним цензом є 50 балів із ста можливих. І як би представники власті не силкувалися запевняти, що ця системи не пов'язана з обмеженнями за расовими, національними ознаками, її вимоги говорять про чітке національно-расове спрямування. Даючи оцінку 100-бальній системі, журнал «Ком'юніст В'юпойнт» наголошував, що «вона ввібрала в себе расистські риси, зокрема, кола йдеться про освіту, професійну підготовку і письменність все це спрямовано проти вихідців з Азії, Африки, країн Карібського басейну і Латинської Америки, за винятком, звичайно, привілейованих осіб із цих регіонів» [25]. До останніх належать висококваліфіковані спеціалісти. Для Канади, як і для США, також характерне «викачування умів» з країн, що розвиваються: у 1963-1972 рр. до Канади прибуло 56 598 іммігрантів з високою професійною кваліфікацією [26, 23]. Без сумніву, у відповідності з новим імміграційним законом ця тенденція буде зберігатися і в майбутньому. Селекцію іммігрантів, згідно з законодавством, здійснюють представники міністерства праці й імміграції в Канаді та його 36 закордонних агентств [27, 581].

Паралельно з підготовкою й прийняттям нового рестрикціоністського закону в Канаді посилилася расистські випадки проти іммігрантів з кольоровою шкірою. Расисти вимагають депортації кольорових заробітчан, звинувачуючи їх у всіх лихах сьогоденної Канади [18]. Прослідковується закономірність, що прийняттю кожного рестрикціоністського закону як у Сполучених Штатах Америки, так і в Канаді передувала активізація діяльності шовіністичних кіл, що вело до загострення національно-расових конфліктів. Згадувана обставина відбивалася на асиміляційних процесах. Як правило, нагнітання напруженості у відносинах між окремими національними групами, а саме таку тактику

застосовують шовініст, а також поглиблення суперечностей у національному розвитку США і Канади сприяють зростанню етнічної самосвідомості у вихідців з інших країн, посилює в їхньому середовищі консолідаційні процеси, ці фактори до певної міри гальмують темпи асиміляції.

Важливим фактором в асиміляційних процесах є те, що нові іммігранти, приводячи з собою звичаї, культуру країни походження, тим самим вносять поживлення в діяльність організацій своїх співвітчизників, посилюють тенденцію збереження елементів культури і побуту країни еміграції. Ця обставина, як і згадані вище, – одне із джерел зростання етнічної самосвідомості й опору іммігрантських груп насильницькій асиміляції. В цьому плані рестрикціоністські закони можна розглядати як дійові заходи уряду, спрямовані на скорочення, а по можливості, й виключення певних джерел імміграції – саме тих, вихідці з яких, за виробленим протягом десятків років стереотипом, вважаються «неасимілятивними».

Таким чаном, рестрикціонізм як явище в імміграційній політиці Сполучених Штатів Америки й Канади породжений особливостями економічного й національного розвитку цих країн на різних історичних етапах. Він відображав чітко диференційоване, сформоване на основі расових факторів ставлення офіційних кіл до вихідців із різних країн світу: прихильне до представників із північно-західних країн Європи й упереджене до іммігрантів з Азії, Латинської Америки, Карібського басейну, Рестрикціоністська політика США і Канади виступає одним із факторів стабілізації національного складу населення, вона являє собою засіб, який сприяє асиміляції осіб іноземного походження, що в використовується урядовими колами в своїх класових інтересах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Шлепаков А.М.* Українська трудова імміграція в США і Канаді. К., 1960.
2. Annual .Report «U.S. immigration and Naturalization Service», 1973.
3. «...Canadian Year-Book...» від різних років.
4. *Филиппов С.В.* США:Иммиграция и гражданство. М., 1973.
5. *Фурсова Л.Н.* Расизм в иммиграционной политике Канаде. – В кн.: Народы против расизма., М., 1970.
6. *Шлепаков А.Н.* Расово-национальные основа иммиграционной политики,

- США - 20-60-х годах XX в.. – В кн.: Национальные процессы э США. М., 1975.
7. *Шлепаков А.Н.* США: социальная структура общества и его национальный состав. К., 1976.
 8. *Фурсова Л.Н.* Иммиграция и национальное развитие Канады. 1946-1970 гг. М., 1975.
 9. The American People's Encyclopedia. Chicago, Spencer Press, INC, 1957.
 10. *Богина Ш.А.* Иммигрантское население США. М., 1975.
 11. *Dinnerstein L., Reimers D.M.* Ethnic Americana. A History of Immigration and Assimilation. Harper and Row Publishers. Haw York, Hagerstown, San Francisco, London, 1975.
 12. *Баграмов Л.А.* Иммигранты в США. М., 1957.
 13. *Полищук Э.А.* Закон Маккарена-Уолтера и некоторые вопросы иммиграционной политики США после второй мировой войны. – В кн.: Актуальные вопросы истории США а Англии в новое я новейшее время. Л., 1975.
 14. *Reis I.* Immigration and Assimilation. – Current History, 1955, vol. 29, №171.
 15. *Смирнова Л.А.* «Утечка умов» в Соединенные Штаты из развивающихся стран в начале 1970-х годов. – В кн.: Расы и народы, вып. 6., М., 1976.
 16. People's World, 1973, May 19.
 17. Neue Züricher Zeitung, 1977, den 12. Januar.
 18. За рубежом, 1977, 11-17 ноября.
 19. *Ленін В.І.* Повне зібр. творів, т. 24.
 20. *Corbett D.C.* Canada's Immigration Policy. A Critique, University of Toronto Press. Toronto, 1957
 21. *Hawkins P.* Canada and Immigration. Public Policy and Public Concern. McGill-Queenia University Press. Montreal and London, 1972.
 22. *Берзина М.Я.* Формирование этнического состава населения Канаду. М., 1971.
 23. *Shaw R., Kliever E,* Aspects of Canadian Immigration. – International migration, 1973, vol. 11, № 3.
 24. On the Green Paper and Immigration Policy. Submission to Special Joint Committee an Immigration Policy by Central Executive Communist party of Canada., – Communist Viewpoint, 1975, vol. 7, № 4.
 25. Social end Labour Bulletin. International Labour Office. Geneva, 1976, № 1
 26. *Faulwetter H.* «Gehirnraub» – Ausplünderung der Entwicklungsländer. – Horizont, 1977, № 39.

27. Canadian Almanac and Directory 1976. Copp Clerk Publishing, 1976.

Опубліковано: Історичні дослідження. Історія зарубіжних країн: республ. міжвід. зб. – К. : Наукова думка, 1979. – Вип. 5. – С. 84-92.

УКРАЇНЦІ В КАНАДІ

В Канаді, за даними перепису 1971, налічується 580,7 тис. осіб українського походження (80% становлять ті, хто народився й виріс у Канаді, інші – вихідці з України). Найбільше їх мешкає в пров. Онтаріо, Альберті, Манітобі, Саскачевані, понад 40% зосереджено в містах Вінніпегу, Едмонтоні, Ванкувері, Монреалі. Масова еміграція, переважно із західноукр. земель, що перебували під владою австро-угор. монархії, почалася в 90-х рр. 19 ст. і тривала до поч. 30-х рр. 20 ст. (див. Українська трудова еміграція). Канад. влада, зацікавлена в дешевій та безправній робочій силі, певний час сприяла переселенню українців до К. В 1896-1914 сюди прибуло 170 тис. українців. Поступово приплив їх зменшувався і в 30-х рр. практично припинився. Після 2-ї світової війни до К. емігрувала частина г. з. переміщених осіб. З самого початку поселення в К. укр. емігранти зазнавали визиску й дискримінації, особливо в роки спадів виробництва та екон. криз. Багато переселенців з України повернулося на батьківщину. Укр. еміграція кін. 19 – поч. 20 ст. була переважно трудовою, осн. масу її становили селяни. За роки життя в К. в середовищі укр. переселенців і їхніх нащадків відбулися зміни в соціально-класовій структурі, зокрема виділився незначний прошарок дрібної й серед. буржуазії. Проте переважну більшість, як і раніше, становлять трудові верстви. За минулі роки зросла кількість робітників та осіб зі спец. профес. підготовкою, число зайнятих у с. г. зменшилося. Тепер у пром-сті, на транспорті й у сфері обслуговування працює понад 60% укр. канадців, у с. г. – 17%. Досі зберігається дискримінація за етнічними ознаками. Про це свідчить дещо нижчий від середнього по країні рівень освіти, заробітної плати й життєвих умов вихідців з України та їхніх нащадків. Українці-іммігранти зробили значний внесок у сусп.-екон. розвиток К. (освоєння зх. пров., розвиток с. г. у степових пров., вугледобувної та деревообр. пром-сті тощо), в її культуру. Як складова частина канад. народу укр. трудова

імміграція брала участь у робітн. й фермерському русі. Передова її частина взяла активну участь у соціалістичному русі в К. В 1907 було засн. укр. соціалістичні орг-ції в містах Вінніпегу, Порті дж-ла-Прері Нанаймо. В 1907-08 виходила перша в К. укр. соціалістична газ. «Червоний прапор», а з 1909 – газ. «Робочий народ». У 1910 створено федерацію українських соціал-демократів (з 1914 – Українська соціал демократична партія Канади), що входила до складу С.-д. партії К. Під час 1-ї світової війни, незважаючи на урядові репресії проти укр. переселенців – вихідців з «ворожої» Австро-Угорщини, а також заборону 1940 всіх прогресивних орг-цій, у т. ч. українських, і цькування з боку укр. бурж. націоналістів, трудові верстви укр. канадців продовжували боротьбу за демократичні перетворення, брали участь в антимонополістичній боротьбі. Вони були учасниками «голодних походів» і демонстрацій під час екон. кризи 1929-33; билися в складі інтернаціональних бригад в Іспанії; були серед страйкарів 70-х рр., підтримали всеканад. «День протесту» (жовтень 1976) проти антиробітн. «антиінфляційної» програми уряду. Прогресивні кола укр. етнічної групи виступають за розрядку міжнародної напруженості, за розвиток і поглиблення канад.-рад. відносин. Велику роль у консолідації прогресивного руху канадців укр. походження відіграли громад. орг-ції, зокрема Товариство Український Робітничо-фермерський дім (1918) і Робітниче запомогове товариство (1922), а також газети «Українські робітничі вісті» і «фермерське життя», журнали «Робітниця» та «Бойова молодь», що виходили у 20-30-х рр. Нині прогресивні кола укр. канадців гуртуються навколо Товариства об'єднаних українських канадців (ТОУК). Значну роль у житті укр. імміграції відіграють зв'язки з Рад. Україною. Трудящі-українці К. палко вітали перемогу Великого Жовтня, активно включились у рух солідарності «Руки геть від Росії!». Вони здійснювали посильну допомогу рад. народів під час Великої Вітчизн. війни та в перші повоєнні роки: збирали кошти на мед. обладнання військ. госпіталів, на допомогу укр. рад. дітям, батьки яких загинули в боротьбі проти фашизму. Цю діяльність спрямовувало Укр. т-во допомоги Батьківщині (з 1948 – ТОУК). Прогресивні орг-ції та преса укр. канадців, зокрема газ. «Життя і слово» й жури. «Юкрейніан канейдіан», активно популяризують успіхи Рад. України в сім'ї братніх народів СРСР, надбання укр. рад. культури. Значно поживалися культурні зв'язки канадців укр. походження з УРСР після створення 1960 Товариства «Україна». За допомогою громад. орг-цій УРСР в К. споруджено пам'ятники Т. Шевченку (Палермо, 1951, скульптори М. К. Вронський, О. П. Олійник), І. Франку (Вінніпег, 1956), В. Стефанику (Едмонтон, 1973), Лесі Українці (Саскатун, 1976, скульптор Г. Н. Кальченко) й відкрито музеї цих

письменників. Прогресивні кола на чолі з ТОУК ведуть різноманітну культурно-осв. роботу серед канадців укр. походження. Вони дають рішучу відсіч антирад. діяльності укр. бурж. націоналістів, гол. центром яких є Комітет українців К. (засн. 1940), викривають справжню суть бурж. націоналізму й укр. уніатської церкви, борються проти націоналістичних фальсифікацій сучасного сусп.- екон. й культур. розвитку УРСР.

*Опубліковано: Українська Радянська Енциклопедія. –
2-е вид. – Київ, 1979. – Т. 4. – С. 547.*

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «ЗРИВАЮЧИ МАСКИ. CONDEMNED BY HISTORY. A COLLECTION OF PAMPHLETS AND ARTICLES. DNIPRO PUBLISHERS. KIEV, 1978.»

(у співавторстві з Н. Жлуктечко)

Улюбленою зброєю сучасного антикомунізму є антирадянщина. Тому й не дивно, що в ідеологічних диверсіях проти соціалізму, і насамперед проти нашої країни, імперіалізм відводить одне з чільних місць українському буржуазному націоналізмові. Реакція, що утримує націоналістів, залучає їх до найбрудніших антирадянських акцій. Це зумовлює необхідність посилення наступальної критики ідейних засад буржуазного націоналізму, його походження й сучасної діяльності.

У битві ідей важлива роль належить і художньому слову. Українська радянська література й критика мають славні традиції боротьби проти облудних ідей буржуазного націоналізму. Збірка памфлетів і статей «Приречені історією», видана англійською мовою у видавництві «Дніпро», знайомить з кращими зразками української художньої публіцистики, що викривають теорії та зловісну практику націоналістів.

Як видно з її структури, антологія розрахована в основному на зарубіжного читача, зокрема на осіб українського походження, які проживають за океаном. Оскільки майже вісімдесят відсотків останніх народилися й виростили в США і Канаді й не володіють українською мовою, англійське видання, безперечно, потрібне: читач матиме змогу довідатися про майже шістдесятилітню історію злочинів націоналістичного охвістя проти українського народу. Це надзвичайно важливо за умов, коли реакційна пропаганда силкується будь-що обілити ганебну діяльність буржуазного націоналізму в очах молодого покоління, а його ватажків та ідеологів представити як борців за «народну справу».

Упорядник збірки Тарас Мигаль слушно виділив у композиції видання ідейно-тематичні розділи — «Дорогою зради», «Найманці фашизму», «Біля

чужого порогу» та інші. У кожному з них об'єднано твори відомих майстрів слова, в яких об'єктивно відображено різні аспекти «послужного списку» націоналістів. Яскравим прикладом зради є зв'язки їхніх організацій з німецьким фашизмом. Найманці Гітлера, враз забувши про свої гасла захисту інтересів народу, плазували перед фашистськими хазяями, запопадливо виконуючи їхні найстрашніші накази, - брали участь у масовому знищенні мирних жителів, допомагали вивозити радянських людей у фашистську неволю. Згодом, вже в заокеанських гніздах, вони приєднуються до найреакційніших політичних рухів, прислуговують секретним службам імперіалістичних держав.

Відробляючи подачки своїх господарів, націоналістичні ватажки організовують провокації проти посланців Радянської України, закликають до бойкоту всього радянського. Продовжуючи чорну справу оунівських головорізів на мирних західноукраїнських землях, вони готувалися послати «сумівців» на допомогу американським агресорам у Кореї та В'єтнамі. Нині верховоди буржуазних націоналістів роблять головну ставку на молодь; вони всіляко прагнуть одурманити її націоналістичною пропагандою. Створюючи за зразками горезвісного гітлерюгенду табори ПЛАСТу та СУМу (реакційні організації націоналістичної молоді за океаном), вони втовкмачують молоді людиноненависницькі ідеї, прищеплюють зоологічну ненависть до Країни Рад.

Про все це розповідають окремі статті збірки «Приречені історією», зриваючи маски з «пігмеїв духу» (так влучно охарактеризовані в книзі націоналістичні ідеологи). Роль і місце українського буржуазного націоналізму в сучасній ідеологічній боротьбі зарубіжному читачеві допоможе зрозуміти короткий історичний нарис, що передує власне статтям і памфлетам. У ньому добре показано спадкоємність у методах діяльності націоналізму — в перші роки Радянської влади, в період другої світової війни й на сучасному етапі. Щоправда, сьогодні вони, як і інші представники реакційних рухів, прагнуть дещо модифікувати свій антирадянський арсенал.

Статті й памфлети рецензованого видання об'єднані не тільки загальною проблемою, але й самою методологією її художньо-публіцистичного відтворення. Попри різноманітність жанрів та стильових почерків, усім творам антології притаманна глибока документальність. За допомогою найвагоміших аргументів – політичних фактів - Петро Козланюк у статті 1931 року «Хто ще не чує» викривав агресивні наміри УНДО (Українського національно-демократичного об'єднання), яке спільно з іншими реакційними силами допомагало зміцнювати панський режим і здійснювати політики колонізації західноукраїнських земель. Точністю історичного аналізу, масштабністю

філософських узагальнень відзначена полум'яна публіцистика Ярослава Галана («Люди без батьківщини», «Чому немає ймення», «Упирі»). Як незаперечний доказ авторських ідей, письменники наводять історичні й соціальні документи, а часом вдаються до особистих вражень і спогадів. Мова фактів звучить переконливо і в нарисі Р. Братуня «Земля звинувачує» — поет був свідком того, як сама земля розкрила сліди нелюдських злочинів оунівців. Зброєю документальності й наукового історизму оперують В. Вільний та А. Хижняк, даючи гідну оцінку брехливим мемуарам вірнопідданого фашизму Я. Стецька та «політичній біографії» одного з головних ідеологів українського буржуазного націоналізму Д. Донцова.

Англомовний читач, якому адресовано збірку, познайомиться також з неповторністю авторської манери цілої галереї українських публіцистів. Твори П. Козланюка та Я. Галана з їхньою виразною метафоричністю, гостротою політичних та психологічних характеристик репрезентують класику цього різновиду української радянської прози. В антології широко представлено жанр памфлету-хроніки («Від Петлюри до Петлюри» Я. Галана, «Яке їхало, таке здибало» Т. Мигаля та ін.). Памфлет Ю. Мельничука «Бандитський отаман» написано в традиціях політичного фейлетону. До ліро-епічних прийомів звертаються Р. Братунь («Земля звинувачує») та Ю. Смолич («Приречені зрікатися»). У драматичній легенді «Дівчина і смерть» Ю. Мельничук своєрідно поєднує ліричні та драматичні інтонації з публіцистичними узагальненнями.

Зрозуміло, що перед перекладачем збірки А. Біленком постало нелегке завдання — передати відтінки індивідуального стилю, різноманітність жанрів. Слід відзначити його вдалу інтерпретацію специфічних суспільних реалій та понять. Так, глузливе *gunsels* — перекладачева трансформація абревіатури CUN (German Ukrainian Nationalists) -- втілює всю шкалу презирства й ненависті Я. Галана до зрадників батьківщини. Загалом переклад відтворює яскраву образність мови Я. Галана, щирю патетику нарису П. Козланюка, епічність манери Ю. Смолича, сарказм А. Хижняка, іронічні інтонації Т. Мигаля.

Антологія «Приречені історією» - це дошкульний удар по тих, хто за ласий шматок їсть з чужих та недобрих рук і співає з чужого голосу. Водночас це суворе й сповнене гідності застереження тим, «хто ще не чує».

Опубліковано: Всесвіт. – 1979. – № 8. – С. 189-190.

ЛЕНІН – ЗНАМЕНО РЕВОЛЮЦІЙНИХ БІЙЦІВ

(у співавторстві з Б. Забарко)

«Ім'я Леніна стало символом перемоги Великого Жовтня, найбільших революційних звершень, які докорінно змінили соціальне обличчя світу, ознаменували поворот людства до соціалізму і комунізму... Життя і діяльність Леніна, його високі якості революціонера, товариша, людини завжди будуть надихаючим прикладом для мільйонів революційних бійців в усьому світі».

Із звернення Міжнародної наради комуністичних і робітничих партій, 1969 р.

В.І. Ленін стояв біля джерел міжнародного комуністичного руху. Вождь Жовтня – першої в історії людства переможної соціалістичної революції – був водночас організатором Комуністичного Інтернаціоналу, його вождем протягом ряду років.

Діяльність Леніна в Комуністичному Інтернаціоналі – це велетенський внесок у боротьбу міжнародного робітничого класу та всіх пригноблених проти імперіалізму, за здійснення великих ідей К. Маркса й Ф. Енгельса.

...1920 рік. Буремний час, коли нова епоха, відкрита перемогою Жовтня, робила лише свої перші кроки, коли в революційних боях і гострих класових сутичках формувалася світова армія комуністів. Важливе значення для вироблення її ідейно-теоретичних, політичних і організаційних принципів, що, як говориться в Постанові ЦК КПРС «Про 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна», «і сьогодні лежать в основі діяльності революційних партій робітничого класу, допомагають боротися і перемогати», мав II конгрес Комінтерну (19 липня – 7 серпня 1920 р.).

Ідея скликати конгрес Комінтерну для узагальнення досвіду перемог і поразок пролетаріату й на основі аналізу економічної та політичної ситуації в

світі визначити дальший розвиток світової революції, виробити стратегію й тактику пролетарської класової боротьби в нових умовах – належала В. І. Леніну. Знову, як і рік тому, в Москву відправились посланці революційних організацій, але цього разу їх було набагато більше – виросла чисельність компартій та їхній вплив серед робітництва. З великими труднощами, через різні кордони, досить часто ризикуючи життям, добирались учасники II конгресу до молодшої Республіки Рад. Багато хто так і не дійшов, потрапивши за ґрати. Прибуло 217 делегатів з 67 організацій 37 країн Європи, Америки, Азії, Австралії. Крім посланців комуністичних партій, у роботі конгресу взяли участь делегати різних синдикалістських союзів, молодіжних організацій та лівих течій у соціалістичних партіях.

У підготовці роботи II конгресу та розробці його найважливіших рішень і принципових висновків велику роль відіграв В. І. Ленін. Його класична праця «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» багато в чому визначила зміст і напрям роботи конгресу. Ленін виступив з доповідями про міжнародне становище і основні завдання Комінтерну (19 липня), по національному й колоніальному питаннях (26 липня). Крім того, 23 липня Ленін виголосив промову про роль комуністичної партії, а 30-го – про умови прийому до Комуністичного Інтернаціоналу та ін. Власне, він виступав з усіх основних питань, керував більшістю робочих комісій або брав участь у їхній роботі.

Кожне засідання було важливою сторінкою в літописі міжнародного комуністичного руху. І, звичайно, незабутнє враження на учасників конгресу справили зустрічі з Іллічем. Під час роботи конгресу і після його завершення Ленін зустрічався з багатьма делегатами – лише офіційно прийняв 42 учасників конгресу з 20 країн.

День у день, із кожним виступом і зустріччю зростало серед делегатів захоплення його мудрістю й енергією, революційною пристрасністю й ентузіазмом, скромністю й простотою в поведженні з людьми. Зустріч з Леніним, спільна робота з ним відіграли вирішальну роль у політичному розвитку делегатів: багато з них стали керівниками компартій і видатними діячами міжнародного робітничого руху.

На одному засіданні делегати вирішили висловити на папері свої думки про вождя світового пролетаріату. Так народився «Червоний альбом» – «Делегати конгресу про товариша Леніна. Петроград, 1920, VII». Альбомові уже 60 років, зберігається він у Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Понад два десятки цупких білих вкладних аркушів, списаних різними мовами: англійською, французькою, німецькою,

італійською, російською, чеською, арабською... Не можна без хвилювання їх читати. З лаконічних слів кожного делегата виникає рельєфний образ вождя робітників усіх країн – найвеличнішого революціонера, полум'яного інтернаціоналіста, будівничого нового світу, найлюдянішого з-поміж людей. Ці записи засвідчують почуття палкої любові трудящих цілого світу до Країни Рад, до Леніна.

Вірні високій меті, комуністи нашої епохи вбачають своє завдання в тому, щоб твердо відстоювати революційні принципи марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму, неухильно перетворювати їх у життя, довести справу Леніна до остаточної перемоги. Сьогодні міжнародний комуністичний рух став провідною революційною силою. Всі прогресивні звершення нашого часу: виникнення й розвиток світової системи соціалізму, піднесення робітничого й демократичного руху в країнах капіталу, успіхи народів у боротьбі за національну незалежність, – усе це якнайтісніше пов'язано з діяльністю комуністичних партій, з їхньою ідеологією й політикою, з практичною роботою в масах. Ще жоден політичний рух не відігравав такої величезної перетворюючої ролі. «Без зростаючого впливу комуністичного руху сьогодні не можна уявити в усій різноманітності і багатстві соціальний прогрес сучасного суспільства, його політичне і духовне життя. Від зростання могутності і сили нашого руху, від єдності дій комуністичних і робітничих партій багато в чому залежить майбутнє людства...» – говорив Л. І. Брежнєв.

Комуністичний рух – єдина політична сила, яка має в своєму активі переможні соціалістичні революції в ряді країн Європи, Азії й Латинської Америки, реально побудований соціалізм, світову соціалістичну співдружність.

Ми знайомимо читачів з висловлюваннями про В. І. Леніна його зарубіжних сучасників, зроблених у «Червоному альбомі».

Опубліковано: Всесвіт. – 1980. – № 4. – С. 18-19.

ЛЕНІНСЬКІ ІДЕЇ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ МОЛОДІЖНОМУ РУСІ

(у співавторстві з М. Б. Євтухом)

Вождь світового пролетаріату, незважаючи на багатогранну і напружену діяльність, величезну увагу приділяв питанням участі молодого покоління в революційному перетворенні світу, уважно стежив за розвитком міжнародного молодіжного руху. Володимир Ілліч Ленін визначив місце і роль молоді в світовому революційному процесі, розробив ідейно-політичні й організаційні принципи боротьби молодіжних пролетарських мас.

У сучасних умовах значно зростає соціально-політична активність молодого покоління, його роль у житті кожної країни й світу в цілому. Більше половини населення земної кулі – молодь. Це могутній економічний і політичний потенціал. Тому надзвичайно важливо, за ким підуть юнаки і дівчата, особливо трудові верстви – за силами революції й соціального прогресу чи за представниками імперіалістичної реакції. Саме цей фактор визначав і продовжує визначати гостроту ідеологічної боротьби навколо проблем молодого покоління.

Здійснюючи титанічну роботу по залученню молоді до класової боротьби пролетаріату, В.І. Ленін головним завданням вважав марксистське, інтернаціоналістське виховання підростаючого покоління, формування в нього «ясного цільного соціалістичного світогляду» (Ленін В. І. Повне зібр. тв., т. 16, с. 108).

Нині, в умовах загострення економічної кризи капіталізму, поглиблюється прірва між місцем, яке посідає молоде покоління в економіці країн, і його соціальним становищем. Безробіття серед молоді, як правило, перевищує середній показник на 4-5%, а серед окремих категорій населення – у два-три

рази. Понад сім мільйонів юнаків і дівчат у віці до 25 років не можуть знайти роботу.

За таких обставин значна частина молоді на Заході неминуче доходить висновку: єдиним шляхом до виправлення соціальної несправедливості є не втеча від дійсності, а цілеспрямована, наполеглива боротьба проти влади монополій. Саме молодь активно підтримала могутній страйковий рух, що в 70-х роках охопив провідні капіталістичні країни. Юнаки і дівчата країн Західної Європи, Канади, Сполучених Штатів Америки приєдналися також до розпочатої Всесвітньою федерацією демократичної молоді (ВФДМ) кампанії «Проти безробіття молоді».

Сьогодні молодь капіталістичного світу дедалі рішучіше бореться за свої права – насамперед за право на працю, освіту. Прикладом для неї є соціально-економічне становище і роль молоді в житті соціалістичного суспільства. Класики марксизму-ленінізму довели, що лише соціалізм створює умови, за яких можливе всебічне виявлення особистості. Ці теоретичні висновки підтверджуються практикою соціалістичного й комуністичного будівництва в СРСР, інших країнах соціалістичної співдружності. Самі масштаби соціалістичних перетворень зумовлюють зростання соціальної активності, творчої ініціативи юнаків і дівчат; тут молоді відводиться велика роль. Тому трудяща молодь капіталістичних країн переконується в необхідності поєднання боротьби за свої права з боротьбою за корінні перетворення в суспільстві в цілому. А це, у свою чергу, вимагає консолідації прогресивного молодіжного руху з загальнодемократичним рухом, зокрема з боротьбою робітничого класу.

Якщо раніше за свої права виступала в основному робітнича молодь, то останнім часом у боротьбу включаються студентство, інтелігенція службовці. Пояснюється це тим, що науково-технічна революція викликала перегрупування суспільно-політичних сил, суттєво змінивши роль професій. У капіталістичному світі й інтелігенція, і робітники однаковою мірою є об'єктом експлуатації з боку капіталу, через то перетворюються в антагоніста суспільства. «Відкритість» протесту непролетарської молоді зумовила надзвичайну строкатість і роздрібненість її руху.

Свого часу В. І. Ленін надавав великого значення виступам молоді з непролетарських верств, зокрема студентів, і разом з тим наголошував на необхідності якнайтіснішого зв'язку цих виступів з боротьбою робітничого класу, який іде в авангарді всього демократичного руху. З цього приводу Володимир Ілліч писав: «...тільки підтримка народу і головним чином підтримка робітників може забезпечити їм успіх, а для здобуття такої підтримки вони

повинні виступати на боротьбу не за академічну (студентську) тільки свободу, а за свободу всього народу, за політичну свободу» (т. 5, с. 353). Надаючи великого значення залученню до революційної боротьби широких верств молодого покоління, звертаючи увагу на значний потенціал його войовничої енергії, В. І. Ленін водночас вимагав критичного ставлення до тієї частини молоді, в якій відсутній досвід революційної боротьби (див.: т. 30, с. 214).

Спільні з трудящими всіх поколінь політичні виступи, які, зокрема, мали місце в 70-і роки, сприяють зміцненню прогресивних тенденцій у молодіжному русі капіталістичних країн. Молодь набуває досвіду класової боротьби, зростають її політична активність і свідомість, що виявляються у збільшенні кількості членів демократичних молодіжних організацій, відмові від псевдореволюційних гасел, у розриві з різного роду анархістами, маоїстами, троцькістськими угрупованнями тощо. Натомість молодь Заходу, в першу чергу її передовий загін, разом із своїми ровесниками в соціалістичних країнах і країнах, що розвиваються, спрямовують зусилля на вирішення проблем, які хвилюють усе людство. Йдеться насамперед про припинення гонки озброєнь і заборону виробництва будь-яких засобів масового знищення. Адже воєнні асигнування – додатковий тягар на плечі трудящих. Витрати на військові потреби зараз перевищують 400 млрд. доларів. Так, у США інвестиції в мільярд доларів здатні забезпечити роботою 75 тис. чоловік на будівництві або ж 50-80 тис. – у промисловості, чи 130 тис. – у сфері обслуговування. Тут на озброєння витрачається понад 130 млрд. доларів, тоді як лише серед молоді від 14 до 25 років налічується понад 3,5 млн. безробітних. Вартість однієї ракетної установки «Лансер» (ФРН) дорівнює вартості утримання протягом року 37 тис. студентів; бойове навчання танкового батальйону коштує стільки ж, скільки будівництво 28 дитячих садків. Воєнні асигнування зростають, у той час як кожен другий житель планети недоїдає, 650 млн. чоловік живуть у злиднях, близько трьох мільйонів американських дітей не відвідують школу, а два мільйони дітей Англії не вміють ні читати, ні писати.

У пам'яті людей Землі навічно закарбована дата 6 серпня 1945 року. 91416 жителів загинули від атомної бомби, скинутої американцями над Хіросімою й Нагасакі. Відтоді минуло майже тридцять п'ять років, але той трагічний ранок і досі нагадує про себе. Невипадково саме в Хіросімі з ініціативи ВФДМ та прогресивних молодіжних організацій Японії влітку 1977 року відбулися дві важливі події: Міжнародний симпозіум, присвячений страшним наслідкам атомного бомбардування Хіросіми й Нагасакі, та Всесвітня конференція «Проти атомної і нейтронної бомби».

Усвідомлюючи, що означають, для людства нові види озброєнь, молодь планети ширше включається у всесвітніх рух «Нейтронній бомбі – ні!» З таким закликком у грудні 1977 року ВФДМ звертається до своїх членських і дружніх організацій, прогресивних людей світу. А Міжнародна спілка студентів (МСС) у серпні того ж року проводить тиждень студентських акцій проти виробництва нейтронної, так званої «чистої» зброї. Під час роботи Міжнародної конференції у столиці Голландії (березень, 1978 р.) багатотисячні демонстрації відбулися у Вашингтоні, Бонні, Амстердамі. Мітинги, прес-конференції, маніфестації, дні протесту стали невід'ємною складовою сьогоденного руху демократичної молоді країн Заходу. Юнаки і дівчата капіталістичних країн Європи рішуче виступили наприкінці 1979 – на початку 1980 рр. проти рішення США розмістити крилаті ракети на території держав – учасниць НАТО.

Новий етап молодіжного руху пов'язаний з європейською конференцією молоді і студентів з проблем роззброєння, що відбулася в січні 1978 р. в Будапешті. Делегати з 29 країн накреслили широку програму дій, яка стала основою для об'єднання людей різних політичних, ідеологічних, релігійних переконань у справі боротьби за збереження і зміцнення миру в усьому світі.

Особлива увага звертається на посилення антимілітаристської пропаганди, проведення різного роду антивоєнних заходів. У цьому плані великої ваги набувають вказівки В.І. Леніна про значення такої пропаганди і в умовах шаленої гонки озброєнь, зростання загрози війни (див. статтю «Антимілітаристська пропаганда і спілки соціалістичної робітничої молоді». – Повне збір. тв., т. 16). Вони звучать актуально й сьогодні, коли, поряд з практичними кроками воєнно-промислових комплексів західних країн по нарощуванню воєнних потенціалів, ведеться посилена пропаганда мілітаристських ідей серед молоді. В умовах економічної, політичної і моральної кризи дедалі частіше найбільш реакційні кола імперіалізму звертаються за «спасінням» до методів і форм, що свого часу були на озброєнні Гітлера і Муссоліні. Спекулюючи на скрутному становищі значної частини юнаків і дівчат Заходу – безробітті, моральному невдоволенні, невпевненості у завтрашньому дні, – праві елементи з особливим завзяттям прагнуть посіяти людиноненависницькі ідеї в їхніх умах. Верховоди неонацистських організацій (у ФРН тільки офіційно зареєстрованих налічується близько 150, у США – 100, по кілька десятків – у Франції, Італії, Канаді, Австрії) силкуються рекрутувати поповнення з підлітків, поширюючи «мемуари» колишніх ватажків «третього рейху», платівки типу «Музика-військ СС», «Німецькі документальні записи», фашистські значки й емблеми. Після виходу на екрани ФРН, США і Канади

фільмів «Штайнер – залізний хрест», «Кар'єра Гітлера», основним завданням яких є реабілітація фашизму в очах молоді, одна із західнонімецьких фірм взялася за випуск платівок із записом рок-опери «Фюрер». Деякі заповзятливі діячі, навіть на державному рівні, вимагають, щоб фільми про Гітлера демонструвалися в школах Західної Німеччини як допоміжний матеріал при вивченні дисциплін історичного циклу. Сьогодні у ФРН багато підручників і посібників, які адресуються школярам, сповнені ідеями мілітаризму, ненависті до Радянського Союзу, інших соціалістичних країн.

Профашистські настрої певної частини західної молоді, одурманеної гаслами неонацизму, всіляко підігріваються і верховодами НАТО. Зокрема, під час так званих щорічних кампаній «Атлантична молодь» натовські офіцери навчають бійців бойскаутських загонів, як краще вловлювати «червоних» парашутистів, успішно вести боротьбу з «партизанами» тощо. Нині «досвід» усіх фашистських угруповань, а також інші аспекти ідеологічних диверсій проти молоді ретельно вивчаються, в Комітеті з питань інформації й культурних зв'язків НАТО.

Неофашизм повсюдно наштовхується на рішучу відсіч демократичних сил. Старше покоління з власного досвіду знає, яку загрозу криють у собі завуальовані новітніми теоріями расизму й геноциду фашизм і нацизм. Молодь, хоч і не зазнала страхіть другої світової війни, але має перед очима живий приклад Чілі, Уругваю, Парагваю та інших країн, де фашистські режими порушують права людини, придушують будь-який потяг до свободи, демократії. Прогресивні молодіжні організації західноєвропейських країн, США, Канади згуртовують свої лави, активізують боротьбу. Так, у Чікаго на знак протесту проти зборища американських нацистів відбувся п'ятитисячний мітинг жителів міста. Висунуте «Спілкою молодих робітників за звільнення» гасло «Ні в Скокі, ні в Маргетт Парку, ні в іншому місці» (саме в цих районах Чікаго нацисти планували свої зборища) було підхоплене маніфестантами. Лише при підтримці місцевої поліції нацистам вдалося провести марш, однак уже без тієї помпи, на яку вони розраховували. У Відні члени організації комуністичної молоді неодноразово заступали шлях фашистським молодчикам, які намагалися здійснити напади на приміщення комітетів Комуністичної партії Австрії. Юнаки і дівчата Канади розгорнули широку кампанію протесту проти реєстрації (тобто офіційного визнання властями) Націоналістичної партії, організованої запеклим шовіністом Доном Андрюзом. Під тиском прогресивної громадськості країни Д. Андрюза було заарештовано й засуджено до двох років ув'язнення.

Студенти і молоді робітники – постійні учасники традиційних заходів

миролюбних сил ФРН, що відбуваються першого вересня, в день початку другої світової війни, під гаслами боротьби проти гонки озброєнь, проти загрози коричневої чуми. Однією з найбільш масових була міжнародна маніфестація в Кельні (1978 р.) проти реабілітації груп «СС» і за заборону будь-якої пропаганди нацизму. Делегації ФРН, Франції, інших капіталістичних держав на цій маніфестації майже на 40% склалися з молоді.

Виступаючи єдиним фронтом при підтримці найширших верств населення, трудящі здатні ізолювати екстремістські банди, перешкоди здійсненню їхніх реакційних задумів. Одночасно юність світу розгортає рух солідарності із своїми ровесниками в тих державах, де панують фашистські режими. Звістка про узурпування влади в Чілі хунтою Піночета викликала обурення в серцях мільйонів юнаків і дівчат нашої планети. В листопаді 1973 року в Туріні молоді італійці, запряглися високо нести знамено солідарності з чилійським народом. Так було започатковано рух солідарності молодого покоління світу з боротьбою патріотів Чілі, що з особливою силою виявився під час підготовки до XI Всесвітнього фестивалю молоді і студентів. Зокрема, в багатьох країнах збиралися кошти для поїздки чилійської делегації до Гавани. В Західній Німеччині, наприклад, з ініціативи прогресивних молодіжних організацій проводилися фестивалі пісні й музики, а зібрані гроші передавалися чилійцям-емігрантам, які проживають у ФРН, щоб вони змогли взяти участь у фестивалі.

Знайшла гарячу підтримку в інших країнах мужня боротьба народу Нікарагуа проти диктаторського режиму Сомоси. Всесвітня Федерація Демократичної Молоді провела «Тиждень солідарності з народом і молоддю Нікарагуа» (14-21 лютого 1978 р.), організувала для молодіжної делегації цієї країни поїздку по Європі. Після перемоги демократичних сил у Нікарагуа молодь світу знову заявила про рішучу підтримку соціальних перетворень, які здійснюються новим урядом.

Зміни в міжнародній обстановці, зумовлені поглибленням процесу розрядки, розширенням взаємозв'язків між країнами з різними соціальними системами, сприяли піднесенню боротьби широких верств населення Заходу за демократизацію суспільно-політичного життя. Саме в середині 70-х років починається новий раунд битви молоді за свої права, позначений більшою зрілістю вимог, більшою цілеспрямованістю й рішучістю. Сьогодні юнаки і дівчата капіталістичних країн, враховуючи досвід боротьби кінця 60-х – початку 70-х років, запоруку успіху вбачають, з одного боку, в співдружності з робітничим класом, комуністичними партіями, з усіма антимонополістичними

силами суспільства, а з другого – в зміцненні міжнародного комуністичного й демократичного руху молоді.

В. І. Ленін свого часу відзначав нестримний потяг робітничої молоді до ідей демократії й соціалізму. Нині це стосується й інших соціальних груп молодого покоління – службовців, студентів, навіть школярів. Тому й не дивно, що західні ідеологи, відчуючи, яка загроза для буржуазної політичної системи криється в юнацьких виступах, гарячково шукають заміну збанкрутілим теоріям минулих років. Масовий наступ буржуазної ідеології спрямовується монополістичним капіталом, який щедро фінансує подібні теоретичні побудови, а також їх практичне втілення.

Сьогодні на Заході відмовляються від послуг модних у 60-і роки буржуазних філософів – теоретиків молодіжних проблем. Повернення до старих ідей та імен небезпечно, бо аудиторія надто добре знає, за ними стоїть. Щоб і надалі утримувати молоде покоління в полоні фальшивих ідеалів буржуазного суспільства, давні ідеї, скажімо, анархізм, який виник майже століття тому, перелицьовують на новий. У 60-і роки він виявлявся в молодіжному «бунті», а в 70-х, зверне до морально-релігійної проблематики, одержав назву «хеппенінга». Сутність цієї модної нині на Заході теорії можна викласти двома гаслами: геть бар'єри, «свободу» індивіду! На думку представників так званої французької школи «нових філософів», вільна любов, наркотики, культ насильства, замкнення в міфічному світі звільняють людину від «умовностей» реального життя. Враховуючи зростання політичної активності молоді, «нові філософи» пропонують їй і псевдореволюційні (за суттю своєю антимарксистські) фрази. Вони не проти революції. Однак, наслідуючи постулат «звільнення» людства, твердять, що революція не повинна визначати цілей, бо це означало б зрештою залежність від нових умовностей. Власне кажучи, ми маємо справу з троцькістською теорією перманентної революції, перелицьованою за останньою модою.

Ідеї «нових філософів» Франції знайшли підтримку насамперед в Англії та США – саме там народилося поняття «юнологія», так мовити, синтез новомодних теорій щодо молоді. «Юнологія» відносить покоління юних до окремого «інтернаціонального класу». В основу такого об'єднання покладено не соціально-економічне становище і не морально-естетичні цінності (англієць Д. Крайтон, американець Р. Фішер та інші твердять, ніби молодь від цього давно відмовилась), а прагнення бути вільним від будь-яких норм людського співжиття. На озброєння «юнологи» взяли ідеї таємних масонських товариств минулого століття, звичайно, пристосовані до нових вимог. Сьогоднішні

послідовники масонства закликають звільнитися від будь-яких ідеологій та впливів, бо вони, мовляв, своїми настановами тільки перешкоджають розвиткові «молодіжного суспільства». Відкинувши містичну фразеологію «юнологів», неважко простежити, куди спрямоване вістря їх теорій. «Борці» за свободу особистості всіма засобами силкуються перешкодити поширенню ідей революційного перетворення світу, розірвати наступність боротьби робітничого класу за соціалізм, порушити єдність міжнародного прогресивного молодіжного руху.

Арсенал західних ідеологів не обмежується згадуваними теоріями, розрахованими переважно на молодь розвинутих капіталістичних держав. Апологетика «експортних» варіантів буржуазних теоретизувань щодо ролі молодого покоління в суспільному житті завдає шкоди демократичному рухові і в країнах, що розвиваються. Назвемо хоч би теорію ісламського соціалізму, яка обстоює тезу про особливі завдання молодіжного руху в арабських країнах, тим самим протиставляючи його рухові передової молоді капіталістичного світу. В своїй практичній діяльності апологети капіталізму наголошують на відмінності політичного й економічного становища тих чи інших країн, прагнучи ізолювати різні загони сучасного міжнародного руху молоді – молодіжний і студентський – у країнах соціалізму, в промислово розвинутих капіталістичних державах, у країнах Азії, Африки і Латинської Америки.

У контексті новітніх теорій «звільнення» людини буржуазні ідеологи всіляко експлуатують поняття «молодіжної культури», що виникла, власне, як контркультура на хвилі молодіжного бунту 60-х років. Однак тепер музика «біг-бену», «крикливого» року, реклама гіпертрофованих театральних видовищ, властивих молодіжному рухові непролетарських верств у 60-і роки, поступаються місцем музиці стриманій («м'який» рок, ритми «диско»), мистецтву, що романтизує давні часи, зокрема період європейського класичного декадансу. Саме такий настрій був співзвучний певній частині молоді, яка на початку сімдесятих років, зневірившись у можливостях «бунту», впала у відчай. «Хай краще порпаються в історії та своїй душі, співають про сьогоднішній день», – саме такими принципами керуються різного роду меценати, наповнюючи західний ринок, приміром, «дискомузику». Відкриваються дискотеки, нічні клуби, проводяться національні фестивалі рок-музики. З'явилася навіть серія «дискофільмів», яку започаткували стрічки «Суботня нічна лихоманка» та «Американський гарячий віск». Усі йодні теорії й нововведення буржуазних ідеологів мають на меті внести розлад у сучасний молодіжний рух, вдихнути лівоекстремістські, анархістські настрої, представити його рухом

«аполітичним», суто «культурницьким».

В. І. Ленін звертав увагу, що подібні ідеї пагубно впливають на молодь. Зокрема, в «Проекті резолюції про ставлення до молоді, що вчиться» він застерігав від таких «друзів» молоді, які своєю фразеологією відволікають її від щоденної революційної боротьби (див.: т. 7, с. 242). Такі праці В. І. Леніна, як, наприклад, «План листів про завдання революційної молоді», «Завдання революційної молоді», безпосередньо спрямовані проти концепцій, особливо поширених нині, – «деідеологізації», «деполітизації» молоді, «незалежності» її руху від боротьби робітничого класу.

В теоріях західних ідеологів щодо ролі й місця молоді в сучасному історичному процесі завжди присутнє прагнення применшити значення молодого покоління соціалістичних країн у міжнародному молодіжному русі. Більше того, оскільки антикомунізм і антирадянщина становлять основний напрям ідеологічних диверсій імперіалістичних кіл, то юність Радянського Союзу, інших країн соціалістичної співдружності виступає об'єктом особливо злісних нападок з боку буржуазних ідеологів, які всіляко фальсифікують її соціальну значущість. Така тактика наших ідеологічних противників має на меті поставити перепони на шляху поширення соціалістичних ідей серед вируючого молодого покоління Заходу, нейтралізувати їхній революційний вплив, применшити авангардну роль молоді соціалістичних країн у міжнародному молодіжному русі на сучасному етапі.

Розвиток демократичного міжнародного молодіжного руху останніх років, зміцнення в ньому ролі комуністичних і соціалістичних спілок та зростання значення комуністичних і робітничих партій як керівника цього руху свідчать про марність надій буржуазних адептів розчленувати його на окремі загони, завадити об'єднанню всіх прогресивних сил світу в боротьбі за краще майбутнє, похитнути його революційні засади. В цьому велика заслуга ВЛКСМ, спілок молоді соціалістичних країн, передової частини молодого покоління Заходу, об'єднаної в комуністичні й соціалістичні спілки. Працюючи, в тісному контакті з комуністичними і робітничими партіями, вони проводять значну роботу по консолідації міжнародного молодіжного руху, по інтернаціональному вихованню юнаків і дівчат.

Свого часу В. І. Ленін, оцінюючи роль Міжнародної спілки соціалістичних організацій, підкреслював, що, на її долю «випадає величезне, вдячне – але зате й важке – завдання боротьби за революційний інтернаціоналізм, за справжній соціалізм проти пануючого опортунізму, що перейшов на сторону імперіалістської буржуазії» (т. 30, с. 213). Це положення актуальне у сучасних

умовах, коли питання «боротьби за революційний інтернаціоналізм», за об'єднання зусиль демократичних кіл молодого покоління різних країн набирають особливої ваги й займають чільне місце в діяльності комуністичних і соціалістичних спілок молоді. Прагнення юнаків і дівчат до спільних дій особливо яскраво виявилось під час XI Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Гавані.

За свою більш як тридцятилітню історію фестивальний рух зробив значний внесок у боротьбу за мир, демократію, національне і соціальне визволення народів, за суспільний прогрес. У ньому, як у дзеркалі, відображуються етапи боротьби молоді в повоєнні роки, її ставлення до найбільш гострих проблем міжнародного життя. Вже на першому фестивалі, який відбувся у Златій Празі влітку 1946 року, 17 тис. юнаків і дівчат із 72-х країн світу рішуче висловилися проти «холодної війни». Учасники наступних фестивалів, продовжуючи традиції Празького і втілюючи в життя його гасло «Молодь, єднайся в боротьбі за міцний мир!», вимагали припинення імперіалістичної агресії в Індокитаї, заборони атомної зброї, ліквідації колоніальних режимів на всій планеті, заявили про свою солідарність з борцями Куби і Алжіру, Анголи і Конго, патріотами Греції, із справедливою боротьбою арабських народів. Саме та обставина, що в центрі уваги фестивалів завжди перебували найактуальніші проблеми часу, сприяла їх популяризації.

У Гавані під знаменами антиімперіалістичної солідарності, миру і дружби згуртувалися 18500 юнаків і дівчат із 145 країн світу. Протягом дев'яти днів молодь Європи, Азії, Африки, Латинської Америки провела цілу низку спільних акцій на підтримку процесу розрядки міжнародної напруженості, припинення гонки озброєнь, за загальне і повне роззброєння тощо.

Кожен день Гаванського фестивалю мав своє гасло. Зокрема, другий день його роботи відбувався під знаком солідарності з боротьбою народів, молоді і студентів Південної Африки, Намібії, Зімбабве за національну незалежність, проти підступів імперіалізму, за повну ліквідацію расистських режимів; третій був присвячений молоді арабських країн, які борються за справедливий і міцний мир на Близькому сході. Делегати засвідчили свою солідарність з боротьбою народів країн Латинської Америки і Карібського басейну, молоді й студентів капіталістичних країн проти експлуатації, кризи і всевладдя монополій, за глибокі економічні й політичні перетворення в суспільстві.

Особливе значення для подальшої активізації боротьби молодого покоління Заходу мало ознайомлення з життям кубинської молоді, її роллю в будівництві соціалізму. Юнаки і дівчата на прикладі Куби могли переконатися,

які величні перспективи перед підростаючим поколінням відкриває соціалізм.

Успіх фестивалю в Гавані – а цьому значною мірою сприяла участь у ньому керівників партії та уряду Куби на чолі з Фіделем Кастор – засвідчив життєвість ідей фестивального руху, гаряче прагнення юні земної кулі брати активну участь у вирішенні актуальних проблем сучасності. Він дав новий поштовх ще більш могутньому розгортанню боротьби молоді Заходу за свої права, сприяв залученню до революційного руху її найширших верств. У сучасних умовах, коли в боротьбу включаються дедалі нові й нові зағони молодого покоління, особливо актуально звучать слова В. І. Леніна про те, що цей процес, як правило, супроводжується хитаннями в галузі теорії і практики, ідеологічними збоченнями тощо.

Комуністичні й робітничі партії надають великої ваги цим словам вождя світового пролетаріату. В документах міжнародних нарад комуністичних і робітничих партій останніх років дано принципову характеристику розвитку молодіжного руху в умовах загальної кризи капіталізму. Водночас тут міститься критичний аналіз «правих» і «лівих» концепцій про виняткову роль молоді, намічені перспективи дальшої демократизації її руху на сучасному етапі.

Принципова позиція комуністів, приклад їх боротьби за революційне перетворення світу сприяють поширенню й утвердженню серед молоді комуністичних ідеалів і поглядів, є важливим стимулом у її політичній орієнтації, що, зокрема, виявляється у зростанні за рахунок молоді як чисельності прогресивних молодіжних спілок, так і комуністичних та робітничих партій.

Оцінюючи роль і місце молоді в світовому революційному процесі, комуністи знову й знову звертаються до багатой спадщини невмирущого генія В. І. Леніна. Його ідеї знаходять усе більше й більше прихильників у всьому світі, в тому числі серед представників молодого покоління планети. Про це свідчить і зміцнення революційних позицій у сучасному міжнародному молодіжному русі.

*Опубліковано: Радянська школа. – 1980. – № 4. –
С. 28-35.*

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ГРЕЦІЇ

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ГРЕЦІЇ (КПГ). Створена 17.XI.1918 на I (установчому) з'їзді в м. Піреї під назвою Соціалістична робітн. партія Греції (СРПГ). В 1919 очолювала рух проти участі Греції в антирадянській інтервенції. З II з'їзду (1920), який прийняв рішення приєднатися до Комінтерну (прийнята 1920), – СРПГ (комуністична). В 1924 III (надзвичайний) з'їзд перейменував партію на КПГ. В 1925-26 – на нелегальному становищі. Керувала заг. страйками 1923, 1925, виступами трудящих 1928, 1931-36. В 1934 за участю КПГ створено антифашист. Нар. фронт. Після встановлення в Греції фашист. диктатури (1936) КПГ заборонено. В роки 2-ї світової війни очолювала боротьбу нар. мас проти нім.-фашист. окупації країни (1941-44). 27.IX.1941 за ініціативою КПГ створено Нац.-визвольний фронт (ЕАМ), у грудні 1941 – Нар.-визвольну армію (ЕЛАС). Під час громадян. війни в Греції (1946-49) створена 1946 під керівництвом комуністів Демократична армія Греції боролася проти внутр. реакції та англо-амер. інтервентів. У 1947 КПГ оголошено поза законом. VIII з'їзд (1961) в новій програмі КПГ висунув завдання здійснення демократичних перетворень як умову переходу до соціалістичної перебудови країни. Після встановлення 1967 військ. диктатури КПГ боролася за об'єднання всіх прогрес. сил у єдиний Патріотичний антидик-таторський фронт. IX з'їзд КПГ (1974) прийняв нову програму, вніс зміни до статуту, викрив правоопортуністичну лінію ревізіоністів, які 1968 вийшли з КПГ і створили т. з. КПГ (внутрішню). 23. IX.1974, після повалення диктатури, компартію легалізовано. X з'їзд КПГ (травень 1978) намітив шляхи дальшої боротьби за демократію і соціальний прогрес, вніс зміни до програми і статуту. Під керівництвом КПГ діє орг-ція Комуністична молодь Греції (ств. 1968). КПГ брала участь у нарадах комуністичних і робітн. партій 1957, 1960, 1969, конференціях європ. комуністичних і робітн. партій 1967, 1976. Ген. секретар ЦК – Х. Флоракіс (з

1978; з 1972 – 1-й секретар ЦК). Друк. органи: ЦО – газ. «Різоспастіо, теор. – щоміс. журн. «Коммуністікі епітеорісі» («Комуністичний огляд», з 1974).

Літ.: X съезд Коммунистической партии Греции. Пер. с греч. М., 1979.

*Опубліковано: Українська Радянська Енциклопедія. –
2-е вид. – Київ, 1980. – Т. 5. – С. 328.*

УКРАЇНСЬКІ ЕТНІЧНІ ГРУПИ США І КАНАДИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

ІММІГРАЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

У сучасному світі практично не існує етнічно гомогенних держав. Міграції населення, що спостерігаються здавна і особливо інтенсифікуються в ХІХ та ХХ століттях, вносять своєрідність у національний розвиток тих чи інших країн. Власне, вони є яскравим проявом дії однієї з двох тенденцій (а саме другої) розвитку національних відносин при капіталізмі, відкритих В.І. Леніним: «Перша: пробудження національного життя і національних рухів, боротьба проти всякого національного гніту, створення національних держав. Друга: розвиток і частішання всіляких зносин між націями, ломка національних перегородок, створення інтернаціональної єдності капіталу, економічного життя взагалі, політики, науки і т.п.» [1, 121].

Міжнародні міграції призвели до утворення складних етнічних конгломератів у багатьох країнах світу. У деяких з них кількість етнічних груп перевищує 100, а в 53 (40,2% всіх держав) їх налічується не менше п'яти. Причому основна етнічна група не завжди складає переважну більшість населення країни. Так, дані, які наводилися на VII Всесвітньому конгресі Міжнародного соціологічного товариства (1970) свідчать що етнічно гомогенними, досить умовно можна вважати лише 12 держав (9%), у 25 державах (18,9%) населення основної групи сягає 90%, ще в 25 країнах – 75-89%, а в 39 державах основна етнічна група складає менше половини всього населення країни [2, 320].

У національному розвитку Сполучених Штатів Америки і Канади імміграція відіграла і продовжує відігравати важливу роль. Власне, сучасний етнічний склад населення цих країн сформувався в результаті припливу вихідців із різних частин світу. Лише за останні півтора десятиріччя США прийняли близько 50 млн. іммігрантів, а Канада за той же період понад 9 млн. Дані, що базуються на останньому переписі населення США (він проводився у 1970 році), подають

таку картину його расового й етнонаціонального складу [3]:

Раса і етнічне походження	Кількість	%
Все населення	202848	100
Раса		
Білі	177626	87,6
Негри	22810	11,2
Інші	2412	1,2
Етнічне походження		
Англійці, шотландці, уельські	31006	15,3
Французи	5189	2,6
Німці	25661	12,7
Ірландці	16325	8,0
Італійці	8733	4,3
Поляки	4941	2,4
Росіяни	2132	1,1
Особи іспанського походження	8956	4,4
Мексиканці	5023	2,5
Пуерторіканці	1450	0,7
Інші особи іспанського походження	1356	0,6
Інші	84689	41,7
Особи, що не сповістили про своє етнічне походження	15216	7,5

За даними останнього перепису населення Канада (1971 р.) найбільшими етнічними групами країни, крім англоканадської та франкоканадської нації, є німецька, італійська, українська, голландська. Нижче подається таблиця, що відбиває етнічний склад населення Канада [4, 2]:

Етнічне походження	Кількість	%
Все населення	21568130	100
Вихідці з британських островів	9624115	44,5
Французи	6180195	29,1
Німці	1317195	6,2
Італійці	730820	3,3
Українці	580655	2,7
Голландці	425945	1,9
Вихідці із скандинавських країн	384790	1,8
Поляки	306425	1,5
Індіанці	295210	1,4
Інші	1713015	8,0

Зміни в етнічному складі населення США і Канади й їхньому національному розвитку зумовлювалися суспільно-економічним розвитком цих країн та особливостями імміграції на різних історичних етапах.

В період докапіталістичного розвитку США і Канади імміграція сюди

мала місце переважно з країн Північно-Західної Європи (Англія, Ірландія, Шотландія, Голландія тощо). Відчутна кількісна, економічна і політична перевага імміграції з Британських островів над іммігрантами з інших країн сприяла утвердженню англомовної культури як панівної для північноамериканського регіону. Саме вихідці з Англії, Ірландії, Шотландії склали первинне ядро американської нації. Що ж до Канади, то тут в цей період існували не тільки англійські, але й французькі колонії, що привело до формування двох націй – англоканадської та франкоканадської.

В період розвитку капіталізму в Північній Америці імміграція до США і Канади набирає масового характеру. Класики марксизму-ленінізму, досліджуючи причини еміграції населення з країн Європи, вказували, що вони породжуються економічним розвитком як європейських, так і північноамериканських країн. З одного боку, відзначав В.І. Ленін, – «... тільки крайні злидні змушують людей покидати батьківщину..., з іншого, – ... країни, які швидко розвиваються в промисловому відношенні, вводячи більше машин, витісняючи відсталі країни з світового ринку, піднімають заробітну плату вище середнього і притягають найманих робітників з відсталих країн» [1, 88].

Масовий приплив робочої сили, серед якої значну частину склали європейські іммігранти, сприяв швидкому розвитку капіталізму в Америці. К. Маркс і Ф. Енгельс, відзначаючи місце іммігрантів з Європи в історичному розвитку північноамериканських країн, вказували, що «саме європейська імміграція зробила можливим колосальний розвиток землеробства в Північній Америці, яке своєю конкуренцією підриває європейську земельну власність – і велику і дрібну – в самій її основі. Вона дала, крім того, Сполученим Штатам можливість взятися за експлуатацію їх багатих джерел промислового розвитку в таких розмірах і з такою енергією, які за короткий час повинні покласти край промисловій монополії Західної Європи» [5, 29].

Починаючи з 80-х рр. XIX ст., населення США і Канада поповнюється не тільки за рахунок іммігрантів з півночі і заходу європейського континенту, але й з країн Північно-Східної Європи, так званої «нової імміграції». Причому, за кількістю іммігранти з півдня і сходу переважали «стару» імміграцію. Так, наприклад, в 1891-1900 рр. 51,9% всієї імміграції до США склали вихідці з Південної і Східної Європи, в той час як з Північної і Західної – 44,6%, в 1901-

В радянській історичній літературі існує кілька термінів для визначення імміграції різних періодів («стара», «нова», «новітня»): до «старої» імміграції відносяться шотландці, ірландці, англійці, невелика частина німців, голландців, уельсців та французи, які оселилися на території США і Канади ще в XVII-XVIII ст.; «ноюю» називається імміграція кінця XIX-го – початку XX ст.; «новітньою» вважається імміграція після другої світової війни (Див. Берзина М. Я. Формирование этнического состава населения Канады. М., «Наука», 1971, с. 25,29).

1910 рр. – відповідно 70,8% і 21,7 %. [6, 957]. У названі періоди європейські переселенці становили понад 90 відсотків іммігрантів.

В кінці XIX ст. для Північної Америки характерна також масова імміграція з країн Азії та Латинської Америки, потік якої особливо зростає в перші два десятиріччя XX століття. Цей потік певною мірою компенсує абсолютне зменшення європейської імміграції, що мало місце у зазначений період. Та вже в 20-30-і роки з введенням нового імміграційного законодавства, яке передбачало квотну систему, приплив вихідців з Південної і Центральної Америки майже припиняється [7, 45]:

Значні особливості в етнічні процеси північноамериканських країн вносять іммігранти, що прибувають сюди після другої світової війни. Характерною рисою імміграції цього періоду є те, що із числа країн масової еміграції вибувають країни Південно-Східної Європи, де з перемогою народно-демократичних революцій ліквідуються причини, що породжують еміграцію.

Нинішня імміграція, серед якої значно зросла питома вага вихідців з іспаномовних країн Америки – пуерториканців, мексиканців тощо, відіграє вагомую роль у збільшенні кількості населення США, Канади. Якщо, скажімо, в 50-х роках іммігранти давали 10,5% приросту населення Сполучених Штатів, в 60-х – 16% [8, 118], то протягом 70-х років ця цифра збільшилася до 30 відсотків [9, 35]. Особливу роль імміграція післявоєнного періоду відіграла для Канади, де в 50-х роках спостерігається швидка індустріалізація країни, яка потребувала багато робочих рук, зокрема іммігрантських.

Урядові кола США та Канади, розуміючи велике значення імміграції для економічного і культурного розвитку своїх країн, були зацікавлені в імміграції. Разом з тим вони спрямували імміграційну політику у вигідне для монополістичної буржуазії русло. Однією з характерних рис цієї політики було прагнення прискореного розчинення іммігрантів у середовищі основних етнічних груп. В Сполучених Штатах, наприклад, правлячою верхівкою були вироблені спеціальні теорії, які мали на меті стимулювати асиміляцію вихідців з інших країн. Найбільш популярними серед них були «англоконформізм» і «плавильний казан» (melting pot). Перша виникла ще в XIX ст., вона передбачала утвердження англійських інституцій як панівних, а англійська мова і культура англосаксонського зразку проголошувалась домінуючою. Згідно з цією теорією, іммігранти, що прибували до США, змушені були відмовлятися від особливостей культури і традицій батьківщини й приймати англійську культуру ядра американської нації. Інакше для них закривався доступ в американське суспільство і вони зараховувалися до «другорядних» громадян

Америци. Теорія «плавильного казана» з'явилася на початку ХХ-го ст. Суть її зводилася до того, що всі національні групи США, змішуючись між собою, утворюють єдину американську націю, єдину американську культуру, які відмінні від тих націй і культур, що іммігранти залишили в країні свого походження.

Спільною рисою для обох теорій було те, що вони передбачали асиміляцію вихідців з інших країн будь-якими засобами, в тому числі й насильно. Власне насильницькі методи асиміляції в умовах експлуататорського ладу висувуються на чільне місце. Адже, як показує практика існування різних етнічних груп в рамках одного етносоціального організму за умов капіталізму, асиміляція тут набирає насильницького характеру, бо «капіталізм не здатний здійснити її інакше, ніж насильницьким шляхом» [10, 107] (підкреслення наше).

Ця тенденція правлячих кіл США і Канади знайшла своє законодавче втілення в імміграційних законах. Скажімо, імміграційне законодавство СШФ вводило всілякі обмеження для так званих «небажаних» іммігрантів. Класифікація на «бажаних» і «небажаних» базувалась на расових, біологічних та релігійних ознаках, які визначили здатність іммігрантів асимілюватися ядром американської нації. Згідно з імміграційним актом 1921 року, 1924, 1929 років, поправками до них в 50-х – 60-х роках перевага в'їзду надавалась вихідцям з країн Північної Європи, для яких нібито був властивий найвищий ступінь асимілятивності.

Канадське імміграційне законодавство також передбачало обмеження для імміграції, які поряд з політичними і економічними критеріями враховували расові й національні ознаки. Расистська суть імміграційної політики Канади прикривалась так званим географічним принципом, у відповідності з яким всі країни поділяються на категорії в залежності від ступеня їх «переваги»: право першочергового в'їзду в Канаду надавалось вихідцям з Британських островів, США, а іммігрантам з країн Азії, Африки, Латинської Америки, котрим нібито властива неспроможність асимілюватися, «невідповідність канадському способу життя», ставилися різні перешкоди [11, 137]. Досить очевидно виявляється такий підхід правлячих кіл до імміграції в останньому імміграційному акті від 1975 року. Та, як відмічає радянська дослідниця національних процесів у Канаді Л.М. Фурсова, ця обставина абсолютно «...не заважала канадській буржуазії у випадку необхідності вербувати дешеву робочу силу в країнах, що законодавством віднесені до розряду тих, яким не надається перевага. Буржуазія Канади використовувала і використовує расизм для роздмухування національної ворожнечі серед робітників і для розколу робітничого руху. Шляхом привозу

нових контингентів робочої сили в інтересах капіталу вона прагне створити конкуренцію серед робітників різних етнічних груп» [12, 191-192].

Подібні тенденції мають історичне коріння й в американському та канадському суспільствах, вони культивуються сучасною доктриною і практикою міжнаціональних відносин у цих країнах. А.М. Шлепаков звертає увагу на те, що «в ній (доктрині) ми бачимо, з одного боку, прагнення до форсованої «американізації» під прапором офіційного патріотизму, з іншого – стимулювання расово-національної розрізненості і ворожнечі, гри на національних, точніше на націоналістичних почуттях, які особливо активізуються в період передвиборчих кампаній. Цю суперечливість ми бачимо і в політичних акціях правлячих кіл, і в основах державного устрою країни, і, зрештою, в буржуазних теоріях расово-національних відносин [13, 166].

Така суперечливість в політиці офіційної Америки (Канада також не є виключенням) пояснюється кількома факторами: а) національні меншості й етнічні групи стали структурним елементом американського і канадського суспільства, а вищезгадані теорії асиміляції, як виявилось, не спроможні «перетопити» вихідців з різних країн світу в єдину націю; б) існуюча дискримінація переселенців у своїх сферах суспільно-економічного життя зумовлювала виникнення етнічних гетто й посилення тенденцій до збереження елементів культури й побуту країни походження; в) в сучасних умовах особливо очевидною стала прірва між вкладом іммігрантів та їхніх нащадків у розвиток економіки й культури північноамериканських країн і тим становищем, яке вони займають у США і Канаді; г) в 60-і – 70-і роки посилювався рух національних меншостей і етнічних груп і він перетворився в один з найбільш могутніх і впливових соціально-політичних рухів в американському і канадському суспільствах.

Звичайно, у своїй політиці щодо національних груп правлячі кола Сполучених Штатів й Канади вибирають саме ту тактику (при стратегічній лінії «американізації» чи «канадизації»), яка найбільш ефективна в даних умовах. Це досить чітко виявилось у популяризації останнім часом у США теорії «культурного плюралізму», а у Канаді – теорії «багатокультурності», які нібито дають можливість рівного розвитку вихідцям із різних країн. Правлячі кола пішли, зокрема, на виділення із державного бюджету певної суми на так звані етнічні програми. Однак ці асигнування настільки мізерні, що й годі говорити про якесь поліпшення економічного чи культурного становища трудових верств етнічних груп. Сьогодні, як і раніше, іммігранти та їхні нащадки неанглосаксонського походження (а серед них особливо нелегальні іммігранти)

займають найнижчі щаблі в соціальній ієрархії американського та канадського суспільства.

Видаючи ж певну суму доларів на здійснення «етнічних програм», офіційні кола силкуються створити уявлення про демократичність капіталістичної держави (це особливо необхідно було для США в рік святкування 200-річчя) в галузі національних відносин. Та, як засвідчує практика, цими асигнуваннями користується буржуазна верхівка етнічних груп, а новітні теорії «культурного плюралізму» та «багато культурності» надають необмежені можливості для маніпулювання свідомістю національно-расових та етнічних меншостей й внесення розколу в єдиний антимонополістичний фронт боротьби трудящих різного національного, расового й етнічного походження.

Комуністичні партії США і Канади надають великої ваги у своїй діяльності згуртуванню в національному русі на чолі з робітничим класом своїх демократичних сил, докладають чимало зусиль, щоб пояснити мільйонам трудящих, «... що класовий і расовий гніт властивий самій капіталістичній системі і боротьба за рівність повинна бути спрямована проти цієї системи, а в кінцевому результаті – на її знищення» [14, 10]. Саме на таких шляхах, за переконанням комуністів, – варто шукати вирішення національного питання, в капіталістичному світі.

Отже, дослідження етнічної історії США і Канади свідчить про те, що нації північноамериканських країн склалися із різних етнічних елементів, які в різні періоди вносили своєрідні риси у формування націй. В післявоєнний період спостерігається певна стабілізація етнічного складу населення Сполучених Штатів та Канади. В той же час існування відносно стійких національних груп на території цих країн говорить про те, що процеси національної консолідації тут далеко не завершені. Більше того, загострення національного питання в країнах Північної Америки ілюструє суперечливість етнічних процесів, які в умовах класового експлуататорського суспільства ліквідувати неможливо, бо вона породжується самою суттю капіталізму.

Вивчення соціально-економічних і політичних процесів в кожній з американських чи канадських етнічних груп має неабияке значення для з'ясування не тільки їхнього вкладу в розвиток цих країн, але й проблем, що зумовлюються існуванням в етносоціальному організмі США і Канади вихідців з різних країн світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів, т.24.
2. *Connor W.* Nation-Building or Nation-Destroying, – world Politics, XXIV, №3, April, 1972.
3. U.S. Bureau of the Census, «Selected Characteristics of Persons and Families of Mexican, Puerto Rican and Other Spanish Origin: March 1971», Series P-20, № 224, October 1971, Table 1.
4. Statistics Canada. Advance Bulletin. 1971 Census of Canada. Population Ethnic Origin Group. Ottawa, 1973.
5. *Маркс К., Енгельс Ф.* Маніфест Комуністичної партії. К., «Політвидав. України», 1971.
6. The American Peoples Encyclopedia. Chicago, Spencer Press, INC, v. 10.
7. Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973.
8. *Осколкова В.* Население США: проблема стабилизации численности. – Мировая экономика и международные отношения, 1973, № 1.
9. Newsweek, 1974, July 15.
10. *Колпаков А., Сороко-Цюпа О.* Обострение национального вопроса в странах развитого капитализма. – Коммунист, 1972, №8.
11. *Corbett D.* Canada's Immigration policy. A Critique. Toronto, 1957.
12. *Фурсова Л.Н.* Расизм в иммиграционной политике Канады. – Народы против расизма. М., «Наука», 1970.
13. *Шлепаков А.Н.* США: социальная структура общества и его национальный состав. К., «Наукова думка», 1976.
14. *Уинстон Г.* Интернационализм против национализма. – Рабочий класс и современный мир, 1972, №4.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП У США І КАНАДІ

Дослідники української трудової еміграції встановили, що першим іммігрантом-українцем на американській землі був Агапій Гончаренко, колишній священик, заарештований царським урядом за читання революційної літератури. З-під арешту він втік, 1865 року дістався Америки і оселився у Сан-Франциско. Тут Гончаренко почав видавати прогресивну за змістом газету «Alaska Herald», яка мала великий вплив на американське громадсько-політичне життя 60-70-х років XIX століття. Однак ще довгий час по тому А. Гончаренко залишався іммігрантом-одиначкою.

Початок масової імміграції українських переселенців припадав на 1877

рік, коли до США прибула перша група закарпатських селян, завербованих для роботи на шахтах Пенсільванії.

Згідно з архівними даними, прибуття перших українських поселенців до Канади датується 1891 роком. Прогресивні кола української етнічної групи у вересні 1981 року готуються відзначити 90-ліття поселення іммігрантів з України на канадській землі. Однак, останнім часом висловлюється припущення, що вихідці з України прибували до Канади і до 1891 року; головним чином вони переходили сюди із Сполучених Штатів у пошуках вільних земель, придатних для заняття сільським господарством. Таке припущення цілком закономірне й цей аспект української імміграції в Канаді представляє собою цікавий сюжет для окремого наукового дослідження.

Масова імміграція з українських земель до Північної Америки поділяється на три фази (інколи вживається термін «хвилі»), що, звичайно, пов'язано з чисельністю переселенців:

- 1) останнє десятиліття XIX ст. – до початку першої світової війни;
- 2) Початок 20-х років XX ст. – до закінчення другої світової війни;
- 3) післявоєнна еміграція (1947-1962 рр.).

Кожна з визначених фаз має свої особливості, які зумовлюються соціально-економічним розвитком країни еміграції та країни імміграції, а також соціальним складом переселенців.

За масштабами перша «хвиля» української еміграції переважає наступні. Скажімо, до Сполучених Штатів Америки за цей період прибуло від 200 до 300 тисяч [1, 323], а в Канаду (1896-1914рр.) переселилося 170000 українців [2, 23]. Переважну більшість української імміграції складало збідніле селянство Галичини, Буковини та Закарпаття: серед іммігрантів, що прибули до США за період з 1899 по 1910 роки, 97,86% були селяни й лише 2,03% кваліфіковані і напівкваліфіковані робітники [1, 325]. Ця обставина зумовлювала трудовий характер переселенського руху жителів названих районів України, які на той час входили до складу Австро-Угорської монархії. Основні причини масової еміграції трудящих за океан обумовлювала загальна економічна відсталість західноукраїнських земель. Виснажлива праця, тягар політичного безправ'я і національного гніту породжували серед українських селян настрої відчаю, який гнав їх з рідної землі .

Це явище масового переселення до Америки українців та вихідців з інших

В даній роботі ми не зупиняємося на детальному аналізові соціально-економічного становища українського селянства, оскільки цей аспект досить глибоко і всебічно розглянуто в книзі А.М. Шлепакова «Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – початок XX ст.)», К., 1960.

слов'янських земель переконливо ілюстрували відкритий В.І. Леніним закон нерівномірності розвитку країн в епоху капіталізму. Економічно відсталі держави Південної та Східної Європи, де ще існували феодальні пережитки в суспільно-економічному житті, змушені були «віддавати» на американський ринок праці надлишки дешевої робочої сили.

Іммігранти, що прибували на американський континент, зустрічалися тут з новою структурою суспільних зв'язків, з новими звичаями й традиціями, що значно відрізнялися від тих, які вони залишали у себе на батьківщині. Для пристосування переселенців-українців до умов економічного, соціального і культурного розвитку суспільства на новому континенті потребувався певний час. Саме в цей період адаптації перед іммігрантами стала нагальна потреба в об'єднанні їх в певну спільність. І однією з головних ознак формування такої спільності було українське походження, яке підкріплялося єдиною мовою, близькістю культури та звичаїв переселенців із різних регіонів України.

Власне, імміграція кінця ХІХ-го – початку ХХ-го ст. із західноукраїнських земель склала основу для формування українських етнічних груп у США і Канаді. Цьому процесові сприяло утворення однорідних поселень українських іммігрантів у американських штатах Нью-Йорк, Пенсільванія та Нью-Джерсі (тут сконцентрувалося близько 77% всіх українців, що прибули до США) та канадських провінціях Альберта, Саскачеван, Манітоба, де поселялося 3/4 всіх переселенців з України. Такий характер розселення іммігрантів першої фази визначила можливість їх трудовлаштування. Саме у названих штатах були зосереджені центри гірничодобувної, металургійної промисловості, будівництва, які потребували значну кількість робочих рук. Ще не повністю освоєні названі провінції Канади надавали можливість зайнятися західноукраїнському селянству звичною для них роботою у сільському господарстві.

В межах новоутворених етнічних поселень українські іммігранти прагнули зберегти свою національну самобутність, свої культурні та побутові особливості, інакше кажучи все те, що зв'язувало їх з батьківщиною. Та обставина, що іммігранти зазнавали дискримінації з боку правлячої англосаксонської верхівки, посилювала тенденцію до об'єднання і, власне, новоутворені етнічні групи виконували своєрідну роль захисту від насильницької асиміляції. Однак, опір примусовій американізації чи канадизації не означав, що вони стали на шлях консервації побуту, звичаїв, моральних цінностей, нагромаджених історичним досвідом на рідних землях. Виступаючи проти насильницької асиміляції, трудові верстви української еміграції «... не будували окремішності від канадського народу. Навпаки, – підкреслює один з

діячів прогресивного руху Канади М. Шатульський, – наші організації і наша преса стали тим мостом, через який ми принесли великі надбання культури й мистецтва українського народу в скарбницю канадського народу» [3, 6].

Вже в перші десятиліття поселення вихідців з України в Канаді і США виникали різного роду організації, що керували громадсько-політичним життям, були об'єднувачими центрами розрізаних загонів українських іммігрантів-трудолюбів. В той час найпростішою (і власне найпершою) формою організації виступила церква. Саме церковники контролювали життя іммігрантів в українських поселеннях. Даючи оцінку ролі церкви в громадсько-політичному житті, цієї, за М. Настасівським, «...найпростішої, найзрозумілішої і перш необхідної форми організації» [4, 15], варто врахувати, що основна маса іммігрантів кінця ХІХ-го – початку ХХ-го ст. була неписьменною, знаходилась під релігійним впливом. Тому церква стала для них символом і осередком їхньої національної єдності і згуртованості в новому оточенні, як єдиний виразник тих культурних надбань, які зв'язували іммігрантів з батьківщиною: «свій національний прихід, богослужіння рідною мовою, священник одновірець і, як правило, земляк, – підкреслює радянська дослідниця А. Кислова, – все це повинно було підтримати ілюзію зв'язку з покинутою батьківщиною», а разом з тим, «зміцнити надію – коли-небудь знайти щастя і благополуччя в країні «рівних можливостей» [5, 394]. Відповідно до такої позиції церкви вона відіграла двояку роль у формуванні українських етнічних груп у США і Канаді. З одного боку, намагаючись зберегти свій вплив на паству в боротьбі з безліччю конкуруючих релігійних культур, вона змушена була дещо протидіяти насильницькій асиміляторській політиці правлячих кіл, а з іншого, – вона всіляко гальмувала розвиток справді демократичної світської культури, переслідувала передові ідеї, відволікала трудящих від боротьби за економічні та соціальні права.

І хоча в кінці ХІХ-го – на початку ХХ-го ст. у Північній Америці виникають інші соціальні інституції українців (запомогові товариства, жіночі й молодіжні організації, професійні товариства тощо), церква продовжувала відігравати значну роль у житті українських етнічних груп. На сучасному етапі вона перетворилася в опору й спільницю українського буржуазного націоналізму й прислуговує найбільш реакційним силам імперіалізму [6].

Якщо церква виконувала роль ідеологічного фактора у формуванні українських етнічних груп, то, скажімо, запомогові товариства (особливо на перших стадіях адаптації іммігрантів) виступали «фундаторами» матеріальних засад етнічних груп. Створення таких товариств було викликане браком системи

соціального забезпечення країв поселення, а в пізніші часи – її неефективністю. Завдання заповомогових товариств полягало у наданні матеріальної допомоги в орієнтації та пристосуванні до нових умов праці й життя. З часом соціальна роль заповомогових товариств стала помітно змінюватись. Кола минула хвиля масової еміграції за океан, відпала і значна частина функцій союзів: зустрічі, розміщення іммігрантів, сприяння в отриманні освіти чи набутті фаху. До того ж певна частина керівництва заповомогових товариств своїми діями дискредитувала ідею їх створення. Щоб утримати союзи від розпаду їх верхівка (а вона складалася переважно з клерикалів, дрібних підприємців, урядовців) дедалі частіше зверталася до ідеології українського буржуазного націоналізму, насаджуючи недовір'я і пересуди серед трудящих. І в міру того, як союзи втрачали своє соціально-економічне значення, вони все більше перетворювалися на політичні організації, очолювані вихідцями з дрібнобуржуазних верств української імміграції. Особливо цей процес посилювався під час другої, а ще більше під час третьої фази еміграції, які внесли помітні зміни у формування українських етнічних груп у США і Канаді.

За кількістю переселенців згадувані періоди значно поступаються першій фазі масової еміграції. Наприклад, під час другої і третьої фаз у Сполучені Штати іммігрувало близько 110 тис. осіб, а в Канаду – 100 тис. Причому переважна їх більшість прибула за океан після другої світової війни, так звані «переміщені особи». Для кількісного збільшення українських етнічних груп «переміщені особи» не мали вирішального значення: в США вони склали лише 7% осіб українського походження, а в Канаді до 9% [7]. Проте у суспільно-політичному житті їх роль була помітною. Цьому спричинилася їхня реакційна діяльність. Адже значна частина «переміщених осіб» – це воєнні злочинці, які втекли за океан від кари народу за свої злочини під час Великої Вітчизняної війни на тимчасово окупованій території СРСР. «Прибувши в розпалі «холодної війни», – пише відомий діяч українського прогресивного руху Канади П. Кравчук, – колишні гітлерівські поліцейські, старости, солдати горезвісної дивізії СС – «Галичина» вчиняли бешкети, намагалися зупинити український прогресивний рух у Канаді, затруїти націоналістичним дурманом людей, посіяти серед них злобу до Радянської України та її народу» [8].

З прибуттям до США і Канади післявоєнної імміграції практично завершується формування українських етнічних груп в цих країнах. Щоправда,

До категорії «переміщених осіб», або «діпістів» належали ті, хто перебував в спеціальних таборах для «переміщених осіб» на території Західної Європи, в основному в трьох окупаційних зонах Німеччини. На 1948 рік в Німеччині та Австрії нараховувалось 131532 «переміщені особи» українського походження: 61% чоловіків і 59% жінок.

іммігранти українського походження прибувають в Північну Америку з інших країн (наприклад, Аргентини, Бразилії, ФРН), але їх кількість незначна і вони не мають якогось помітного впливу на процеси формування етнічних груп.

Отже, на цій підставі можна стверджувати, що процес формування українських етнічних груп у США і Канаді, який тривав близько 70 років, остаточно завершується в середині п'ятдесятих років нинішнього століття. Важливо відзначити й інше: ці групи сформувалися на американському континенті в умовах класового буржуазного суспільства й розвиваються за законами, притаманними цьому суспільству. Вже в перші десятиліття перебування українських іммігрантів за океаном помічається процес класового розшарування в іммігрантському середовищі – із загальної маси виділився прошарок «українських бізнесменів», які стали на шлях експлуатації своїх співвітчизників, перейняли цінності й норми капіталістичного суспільства, буржуазної ідеології. Трудові ж верстви української імміграції та її нащадки, як і інші трудящі американці чи канадці, піддаються жорсткій дискримінації, властивій американському і канадському суспільствам.

Українські етнічні групи у США і Канаді формувалися під безпосереднім впливом контактів з етнічною більшістю країн поселення й іншими національними групами. Вже з перших років українські переселенці в процесі пристосування до нових умов життя змушені були вступати у зв'язки з ядром утворених націй Північної Америки, під впливом яких вони втрачали багато рис, характерних для української нації, натомість прибирали нові звичаї й риси нового способу життя. Саме «... втрата національних особливостей, ...перехід в іншу націю» [9, 121], за визначенням В.І. Леніна, складають основу асиміляційних процесів. Останні в умовах науково-технічного прогресу значно посилюються. Зокрема, викликана ним внутрішня міграція призводить до того, що певна частина осіб українського походження втрачає зв'язки із своєю групою, швидше поглинається етнічною більшістю країни. Особливо це властиво для другого, третього і наступних поколінь, представники яких у пошуках роботи чи здобуття освіти часто залишають місце поселення батьків. Асиміляцію прискорюють також і змішані шлюби, адже в національно-змішаних сім'ях паралельно з процесами мовної асиміляції відбуваються і процеси американізації чи канадизації культури і побуту в українських етнічних групах. В сучасних умовах діє і багато інших факторів (збільшення кількості осіб, народжених у США, Канаді; наближення структури зайнятості українських іммігрантів та їх нащадків до тієї, що характерна цим країнам в цілому, і т. д.), які сприяють асиміляції етнічних груп американським чи канадським

суспільствами. Тому, оцінюючи соціально-економічне і політичне становище українських етнічних груп на сучасному етапі, важливо показати всі ці процеси у контексті подій і явищ, властивих суспільствам, в яких формувались і під впливом законів котрих розвиваються ці групи.

Визначаючи українські етнічні групи в США і Канаді як американський чи канадський феномен, варто зробити кілька зауваг щодо вживання терміну стосовно назви членів цих груп. На наш погляд, найбільш точним терміном, який повністю відтворює сутність маргінальної людини (а саме такими є члени українських етнічних груп) буде термін «американці українського походження», «канадці українського походження», або ж більш загальний – «особи українського походження». Всі інші існуючі в радянській літературі («американські українці», «канадські українці», «українські канадці», «українські американці») можуть використовуватись як синоніми до першого лише у відповідному контексті. На користь запропонованого терміну свідчать такі фактори:

1) перша його частина вказує на приналежність до певного етносоціального організму (державного утворення), зрештою на громадянство (у випадку з українськими етнічними групами всі їх члени є громадянами країн проживання за народженням, або ж внаслідок натуралізації); друга свідчить про етнічне походження і вказує на зв'язок з Україною;

2) як у США, так і в Канаді понад 80% складу етнічних груп це ті, хто народився і виріс у названих країнах й не можуть називатися ні американськими (канадськими/) українцями, або ж українськими американцями (канадцами).

3) Термін «американці (канадці) українського походження» крім того, що він найбільш точно відбиває як соціальний, так і лінгвістичний аспекти явища, найбільш вдалий і в політико-ідеологічному плані. В останні роки в США і Канаді створюються основи формування єдиного антимонополістичного фронту боротьби, в який входять, американці, канадці різного етнічного походження. Запропонований термін саме вказує на те, що особи українського походження (а переважна їх більшість – це трудові верстви) складають невід'ємну частину американського чи канадського народу й вони ніколи не відділяли себе від нього, а навпаки, прагнули до єднання з ним. Такої точки зору дотримуються прогресивні діячі українських етнічних груп у США і Канаді,

Маргінальна людина – це людина, яка існує на межі двох етносів, двох культур. Для неї характерні риси як етносу, з якого вони походять, так і етносу, в якому вони адаптуються. В даному випадку – української нації й американської (США), англоканадської чи франкоканадської (Канада) націй. Маргінальність – явище перехідне, про що свідчить все більш відчутна втрата американцями та канадцами українського походження рис і характеристик етносу країни еміграції.

вважаючи, що перш за все, в тому числі і в термінах, варто підкреслювати ті моменти, які об'єднують осіб українського походження з трудящими верствами суспільств проживання.

У контексті даної роботи найчастіше вживається термін «особи українського походження». Разом з тим тут зустрічається термін «українське населення», в розумінні українське за походженням; ним ми користуємося для уточнення частки осіб українського походження в загальній кількості населення північноамериканських країн.

В подальшому викладі матеріалу йтиметься також про визначення співвідношення між окремими термінами, зокрема «особи українського походження» і «українська етнічна група», «іммігранти» і «нащадки» і т.п., оскільки це має важливе значення у з'ясуванні їх соціально-економічного становища й етнонаціональних процесів в їх середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Fishman G.A.* Language Loyalty in the United States. London – the Hague – Paris, 1966.
2. *Prokop P., Harasym W., Sago M.* Change and Challenge in the Ukrainian Ethnic Group. 1967.
3. *Шаткульський М.* Українці в Канаді. Торонто, 1951.
4. *Настасівський М.* Українська еміграція в Сполучених Державах, Нью-Йорк, 1934.
5. *Кислова А.А.* Религия в формировании американской нации. – Национальные процессы в США. М., «Наука», 1973.
6. Про реакційну діяльність української уніатської церкви на сучасному етапі у США і Канаді див.: *Симоненко Р.Г.* Спільниця й опора націоналізму. – Людина і світ, 1974, № 8, 9.
7. Підраховано за даними, вміщеними в: *Fishman G.A.* Language Loyalty in the United States. London – the Hague – Paris, 1966 p., 324; *Comstock A.* Immigration Policies Abroad. – Current History, 1955, v. 29, №171, p. 312; *Kaye V.* Three Phases of Ukrainian Immigration. – Slavs in Canada, Edmonton, 1966, p.42.
8. Вісті з України, 18 жовтня 1973 р.
9. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів, т.24.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЕТНІЧНИХ

ГРУПАХ В ПЕРІОД ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В цій частині роботи ми зупинимося на аналізові загальної кількості, вікового складу і розселення осіб українського походження в США і Канаді протягом трьох повоєнних десятиліть.

За даними останніх переписів, у Сполучених Штатах Америки нараховується 249351 осіб українського походження (1970 р.), а в Канаді – 580,7 тис. (1971 р.), що складає відповідно 0,1% і 2,1% всього населення цих країн. Однак, якщо канадські переписи враховують не тільки місце народження, але й мову та релігію й подають більш-менш повну інформацію про чисельність етнічних груп, то американські дані потребують певного уточнення, оскільки вони базуються лише на одному показнику – «рідної мови». На основі статистики етнічної преси, даних кількості членів допомогових товариств, церковних приходів та членства інших етнічних організацій загальна чисельність американців українського походження обчислюється в 1,25-1,5 млн. чоловік. Щоправда, іноді в націоналістичній пресі подається цифра 1,8 млн. Аналізи ж згадуваних джерел говорять про те, що вона не відповідає реальності, а її поява в газетному обігу свідчить про прагнення націоналістичної верхівки представити себе поборником «визнання» української спільноти в США й вона інколи доволіно зараховує сюди навіть тих осіб, які не ідентифікують себе з українською групою і практично повністю асимілювалися. І все ж таки у нашій роботі ми іноді будемо звертатися до статистики із етнічної преси, особливо, коли мова йде про ті аспекти, які не враховуються офіційною статистикою. Це допоможе більш реально відтворити тенденції в демографічній ситуації українських етнічних груп і визначити позицію націоналістичної верхівки у питаннях асиміляції української імміграції та її нащадків.

Із переписів видно, що в Канаді кількість осіб українського походження постійно збільшувалася .

Рік	Особи українського походження (в тис.)	% до всього населення Канади
1921	107	1,2
1931	255	2,2
1941	306	2,7
1951	395	2,8
1961	473,3	2,6

Таблиця складена на основі даних переписів населення Канади, вміщених у статистичному щорічнику «Canada Yearbook» різних років та етнічній українській пресі.

1971	580,7	2,7
------	-------	-----

Наведена таблиця свідчить, що найбільший приріст населення в українській групі припадає на десятиліття 1921-1931 рр. – 110 %, надалі ці темпи знизились і протягом п'ятдесятих років приріст складав лише 19,7%. Значне збільшення кількості осіб українського походження в 20-і роки відбувалось як за рахунок природного приросту, так і за рахунок імміграції. В період з 1921 по 1951 рік українська група населення зростала швидше ніж населення Канади в цілому. Так за підрахунками, здійсненими на основі даних щорічника «Canada Yearbook» населення Канади зросло протягом вказаного 30-річчя на 37,3%, а українське – на 75%. В 50-х роках і далі спостерігається інша тенденція: – загальноканадське населення виросло на 23,2%, а українське – на 16,5%. Це пояснюється тими обставинами, що з середини 50-х років, коли в'їзд українців до Канади майже припиняється (протягом 1951-1961 рр. сюди прибуло лише 10369 чоловік – в основному «переміщені особи»), воно зростає виключно за рахунок природного приросту. Це підтверджує й той факт, що зменшується кількість українців, які народилися за межами Канади. Тільки з 1951 по 1961 рр. ця цифра зменшилась на 10 тисяч чоловік [1, 56].

Деяке збільшення кількості осіб українського походження за переписом 1971 року в порівнянні з 1961 роком пояснюється тим, що в останньому переписі враховувались не тільки місце народження, але й мова, а також етнічне, походження опитуваного або його батьків ще до прибуття в Канаду.

В Сполучених Штатах Америки повоєнного періоду фіксується зменшення загальної кількості осіб українського походження: в 1960 році було зареєстровано 252974 чоловіки, а в 1970 році – 249351 [2]. Щодо США, то тут складно зробити якісь висновки про тенденції зростання чи спаду кількості осіб українського походження. Знову ж таки тому, що переписи не враховують багато важливих факторів. Очевидно те, що внаслідок більш інтенсивних асиміляційних процесів у США, значна частина осіб українського походження не ідентифікує себе з українською етнічною групою. Це й відбивається на їх загальній чисельності у переписах, де фігурує лише одна ознака – «рідна мова», яка є важливим індикатором етнічної асиміляції. Можна зробити припущення про зменшення кількості власне іммігрантів в середовищі української групи, натомість збільшення їх нащадків, що й приводить до спаду чисельності людей, які рідною мовою визнають українську.

Для подальшого аналізу соціальних процесів в українських етнічних групах важливо враховувати як їх склад за місцем народження, так і віковий

склад. На основі трьох фаз еміграції й наявності різних поколінь можна зробити загальний висновок, що українські групи складаються: а) з власне іммігрантів; б) їхніх нащадків. До першої групи ми зараховуємо тих, хто у різні періоди прибув до США і Канади з України, або з інших країн світу. Другу групу представляють ті, хто народився і виріс у країнах поселення. Зокрема, в Канаді перша група в середині 60-х років налічувана 110 тисяч чоловік [1, 56]. Ця категорія представників української етнічної групи постійно буде зменшуватися і поступово зникне. Беручи до уваги ту обставину, що від кінця останньої хвилі української імміграції минуло понад 25 років, то вже через 30-40 років ми, ведучи мову про українські етнічні групи в США і Канаді, матимемо справу лише з нащадками української імміграції – представниками другого, третього, четвертого й наступних поколінь. Ці фактори надзвичайно важливі при визначенні ступеня асиміляції й перспектив існування українських етнічних груп, про що більш детально йтиметься у наступному випуску.

В даній роботі ми зупинимося лише на загальному аналізові вікового складу українських груп на прикладі Канади, маючи на увазі, що такі тенденції властиві й Сполученим Штатам, оскільки українська імміграція в ці країни відбувалася паралельно.

Зведена таблиця розподілу осіб українського походження Канади за віком подає таку картину (в %):

Вікові групи		1931 р.	1941 р.	1951 р.	1961 р.
I.	Менше 15 років	38,7	30,5	27,9	31,7
II.	15-24 роки	21,5	22,0	16,9	13,3
III.	25-44 роки	27,0	29,1	32,7	29,9
IV.	45-54 роки	10,3	15,1	17,8	18,9
V.	65 років і більше	2,5	3,3	4,8	6,2

Звичайно, щороку ця картина міняється, однак вона дає можливість встановити певні закономірності: а саме – 1) в українській етнічній групі за минулі майже два десятиліття збільшилася частка самодіяльного населення; 2) вона повністю підтверджує попередню тезу про зменшення частки іммігрантів (а це люди старшого покоління) в українській групі. Дані останнього перепису (вікова група менше 15 років – 25%, 15-24 рр. – 17%, 25-44 рр. – 25%, 45 і більше – 33%) [3, 389] вказують ще на одну тенденцію – зменшення народжуваності. За цим показником українська етнічна група посідає чи не останнє місце в Канаді. У всякому разі діти віком до чотирьох років складають лише 7% від загальної чисельності групи – найнижчий показник в країні. Якщо

ця тенденція буде зберігатися і в майбутньому, то це поряд з іншими факторами (змішані шлюби, імміграція до США) призведе до помітного зменшення загальної чисельності осіб українського походження в Канаді.

На суспільні процеси, які відбуваються в середовищі українських етнічних груп, неабиякий вплив має міграція населення, що викликає певні зміни в його соціально-економічному, класовому та професійному складі. Міграційні процеси зумовлюються швидкими темпами науково-технічного прогресу, який, зауважимо, в умовах капіталістичного суспільства має суперечливий характер. В кінцевому результаті це відбивається на розвиткові расових й етнічних відносин у США і Канаді, посилюючи його суперечності.

Для етнічних груп, зокрема української, властиві ті ж міграційні процеси, що і для населення країн в цілому. Вони охоплюють як етнічні елементи, які прибули сюди ще перед другою світовою війною, так і післявоєнних іммігрантів. Якщо в початкові періоди і аж до другої світової війни іммігранти в США групувалися переважно на півночі країни, то в 50-і в наступні роки вони більш інтенсивно розселяються по всій території. Перерозподіл іммігрантів відбувається між трьома економічними районами США – Північчю, Півднем та Заходом. Причому, найшвидше зростала кількість іммігрантів на Півдні й Заході: в 1940 р. на півдні США поселилось 5,5% іммігрантів, в 1950 р. – вже 7,4%, на заході відповідно – 12,5% і 14,7%. В той час на півночі країни помічається спад: 1940 р. – 82%, 1950 р. – 77,9% [4, 69]. Інтенсифікація промислового розвитку Півдня і Заходу сприяла міграції іммігрантів та їх нащадків з Півночі у ці райони.

Названий фактор вплинув і на розселення осіб українського походження в напрямку їх деконцентрації. У початковий період масової імміграції та в 20-і – 30-і роки українці-іммігранти в основному розселялися в середньоатлантичних і приозерних штатах, традиційних місцях поселення слов'ян, – із них 77% було зосереджено в Пенсільванії, Нью-Йорку і Нью-Джерсі. Таке розселення українських іммігрантів визначалось попитом на дешеву робочу силу в залізорудній, металургійній, автомобільній та машинобудівній промисловості, яка концентрувалась у названих штатах.

Післявоєнне розселення осіб українського походження значно змінюється у порівнянні з їх довоєнним розміщенням. За даними перепису 1970 року вони мешкають у всіх штатах: серед них – в 22 штатах від 1000 чоловік і більше, в 25 – від 100 до 1000 чоловік, а в інших штатах – менше 100 [5]. Тенденції сучасного розселення української імміграції та її нащадків по штатах можна прослідкувати за наступною таблицею: [5]

Назва штатів	Кількість осіб, що визнали українську мову рідною	Процент в населенні штата
Нью-Йорк	52069	0,29
Пенсільванія	49398	0,42
Нью-Джерсі	33117	0,46
Іллінойс	19773	0,18
Огайо	18632	0,17
Мічіган	18217	0,20
Каліфорнія	11050	0,05
Коннектікут	9655	0,32
Міннесота	4884	0,12
Массачусетс	4343	0,08
Мериленд	3559	0,09
Флоріда	3311	0,05
Вашінгтон	1905	0,06
Вісконсін	1880	0,04

Отже дані свідчать про те, що хоча місця традиційного поселення українських іммігрантів за кількістю населення переважають інші штати, однак тут помітна міграція на захід країни.

Особливістю міграції осіб українського походження в Сполучених Штатах, як і взагалі інших іммігрантів, є переміщення до великих промислових центрів країни. Цим пояснюється високий процент міського населення серед американців українського походження: зараз 90% українців проживають у містах з населенням понад 25 тисяч. Згідно з даними останнього перепису вони мешкають у 122 містах Сполучених Штатів: із них в 13 – від тисячі і більше чоловік; в 26 – від 100 до 900 чоловік; в 17 – від 8 до 100. Вважаємо доцільно подати таблицю про розподіл українського населення в містах, де його чисельність перевищує 1000 чоловік: [5]

Міста	Кількість осіб, що визнали українську мову рідною	Процент в населенні міста
Нью-Йорк	19028	0,24
Чікаго	13238	0,39
Філадельфія	11646	0,60
Детройт	5944	0,39
Клівленд	4228	0,56
Рочестер	3137	1,06
Піттсбург	2462	0,47
Лос Анджелес	2408	0,13
Буффало	2318	0,50

Джерсі-Сіті	1714	0,66
Міннеаполіс	1362	0,31
Ньюарк	1202	0,31
Балтимор	1155	0,13

В етнічній літературі зустрічаються інші цифри. Зокрема М. Куропась, нинішній помічник президента США з етнічних питань, в свої книзі «Українці в США» наводить дані про чисельність українського населення в 6-ти основних міських зонах Сполучених Штатів у такій кількості: Нью-Йорк – 75 тис, Чикаго – 60 тис, Філадельфія – 50 тис, Детройт – 45 тис, Клівленд – 35 тис, Піттсбург – 15 тис. [6, 46]

Як бачимо, між офіційною статистикою і етнічною існує певна розбіжність у цифрах, тим не менше порядок міст за чисельністю українського населення в них майже однаковий, що підтверджує одну й ту ж тенденцію.

Зростання міського населення в українській етнічній групі відбувалося в рамках урбанізаційних процесів у США. Для основної маси осіб українського походження, як і взагалі для переважної більшості трудящих американців, властиве поселення в міських агломераціях – SMA .

Інтенсивна міграція населення українського походження в повоєнний час була характерна і для Канади. В силу соціального складу, де переважали селяни, українська імміграція кінця XIX – початку XX-го століття поселялася в сільській місцевості. Так, за переписом 1941 року 3/4 усіх українців проживало в трьох сільськогосподарських провінціях Канади, які розташовані в центрі країни: Альберті, Саскачевані і Манітобі [7, 4], а взагалі у східних провінціях – до 80% [8]. В роки другої світової війни і в період після війни значна кількість українських робітників і фермерів мігрували з Західної Канади у її східні провінції, де поселялися переважно у великих індустріальних містах. Міграція осіб українського походження на схід була пов'язана з швидко зростаючим промисловим виробництвом, головні центри якого знаходилися саме на сході країни. Якщо за станом на 1941 рік у двох східних провінціях – Онтаріо і Квебеці – проживало 56 тисяч чоловік, то в 1961 році їх налічувалось 150 тисяч [9, 44], а через десять років – 180 тисяч [10, 34]. В 50-і – 60-і роки відбувалася міграція, щоправда незначна, на північ країни та в західну провінцію Британська

Основною формою розміщення виробництва і розселення в США є зараз урбанізовані райони, або міські агломерації, які в американській літературі іменуються SMA – Standart Metropolitan Statistical Areas. Це міські територіальні об'єднання, які складаються з головного міста (не менше 100 тис. жителів), міст-сателітів (з населенням до 50 тис.), де розміщене промислове виробництво, та сільських зон. Всі названі одиниці в культурно-побутовому відношенні тяжіють до головного міста (Centre). Всередині міських агломерацій відбуваються центробіжні процеси розселення та розвитку промисловості, тобто переселення із головного міста в приміську зону, або хінтерланд, що викликає їх швидке зростання

Колумбія.

Наведена нижче таблиця дає можливість прослідкувати напрямки й інтенсивність територіального переміщення осіб українського походження від 1951 до 1971 років :

Провінції та території	Роки			Різниця за період 1951-1961 рр.		Різниця за період 1961-1971 рр.	
	1951	1961	1971	в абсолютних цифрах	в %	в абсолютних цифрах	в %
Нова Шотландія	1,2	1,8	2,3	0,4	33	0,5	27,9
Квебек	12,9	16,6	20,3	3,7	28,7	3,7	22,3
Онтаріо	93,6	127,9	159,9	34,3	36,7	32,0	25,0
Манітоба	98,6	105,4	114,4	6,8	6,9	9,0	7,8
Саскачеван	78,4	78,9	85,9	0,5	0,6	7,0	0,9
Альберта	87,0	105,9	135,5	18,9	21,7	29,6	27,9
Британська Колумбія	22,6	35,6	60,1	13,0	57,9	24,5	68,8
Інші провінції та території	0,5	1,2	2,3	0,7	140	1,1	97,1

Разом з тим дані таблиці дають можливість визначити концентрацію українського населення в провінціях країни: в Онтаріо – 27,5% всіх осіб українського походження; в Альберті – 23,3%; в Манітобі – 19,7%; у Саскачевані – 14,8% ; у Британській Колумбії – 10,4%; у Квебеці – 3,5%; у Новій Шотландії – 0,4; в інших провінціях та територіях – 0,4%. Щодо частки осіб українського походження у загальній кількості населення окремих провінцій, то наступна таблиця відтворює таку картину: [10, 35]

Провінції	Нова Шотландія	Квебек	Онтаріо	Манітоба	Саскачеван	Альберта	Британська Колумбія	Інші провінції та території
Все населена (у тис.)	789,0	6027,8	7703,1	988,3	926,2	1627,9	2184,6	1321,4
Українського походження (у тис.)	2,3	20,3	159,9	144,4	85,9	135,5	60,1	2,3
У % до всього	0,1	0,3	2,1	11,6	9,3	8,3	2,8	0,2

Таблиця складена на основі статистики переписів Канади різних років.

населена провінції								
--------------------	--	--	--	--	--	--	--	--

Враховуючи той факт, що українське населення Канади за період з 1951 по 1971 рр. зросло приблизно на 19,7%, можна встановити, що, наприклад, міграція з Манітоби в інші частини країни значно перевищує міграцію в цю провінцію і збільшення населення за рахунок природного приросту. При відсутності припливу та відпливу особи українського походження в Манітобі перевищували б цифру 118000 чоловік. Збільшення українців таких провінцій, як Альберта, Квебек, Онтаріо, Британська Колумбія відбувалося як за рахунок природного приросту, так і внаслідок позитивного сальдо міграції. Причому, в Квебеці приріст за рахунок міграції з інших частин Канади був незначним, а для Онтаріо, Альберти і Британської Колумбії він відігравав важливу роль. Це пояснюється тією причиною, що згідно з планами інтенсивного освоєння всієї території країни, в цих провінціях значно швидшими темпами розгорталось промислове будівництво, що і викликало приплив нової робочої сили.

Потрібно підкреслити, що міграційні процеси в українській етнічній групі мають ту ж спрямованість, що і взагалі серед всього канадського населення: міграція із традиційно сільськогосподарських районів (Саскачеван, Манітоба) до високорозвинених у промисловому відношенні провінцій (Онтаріо, Квебек, Британська Колумбія), а також до північних територій країни, які останнім часом інтенсивно освоюються.

Для українського населення Канади в розглядуваний період були властиві також високі темпи урбанізації, що відбивали основні тенденції в урбанізаційних процесах країни взагалі. Якщо в 1941 році тільки 33,9% осіб українського походження мешкало в містах, то в 1961 році – 65,2%. На основі даних, які подаються далі [11, 1154] можна зробити висновок, що найінтенсивніше урбанізація української групи проходила в 40-х та 50-х роках:

Категорія населення	1931 р.	1941 р.	1951 р.	1961 р.
Міське	19,8%	29,5%	50,3%	65,2%
Сільське	80,2%	66,1%	49,7%	34%

Тут очевидна тенденція збільшення міського населення і, хоча в останні роки темпи урбанізації понизилися, його кількість продовжує зростати. Причому спостерігається цікава закономірність – постійно збільшується доля населення у великих міських ареалах: 1951 р. – 35,2%, 1961 р. – 44,5%, 1971р. – 57,8% [12, 101] Серед провінцій за концентрацією осіб українського походження у містах на першому місці знаходиться Квебек – 95%, далі – Онтаріо (88%), Британська Колумбія (75,6%), Манітоба (60,8%), Альберта (53,8%), Саскачеван (38,3%).

У порівнянні з українським населенням Сполучених Штатів воно в Канаді має нижчий ступінь урбанізації, ніж в середньому по країні. У США – 90% при середньому 74%; у Канаді – 65,2% при середньому 75%. Але темпи урбанізації в українській групі в Канаді значно перевищують їх у США: за період з 1951 по 1971 роки вони були вищі в 1,5 раза. Це пояснюється тим, що США вже перед другою світовою війною належали до високоурбанізованих країн, а в Канаді інтенсивна урбанізація починається з 50-х років. І якщо в Сполучених Штатах українські іммігранти і до війни, в основному осідали у великих містах, то в Канаді значна частина довоєнних іммігрантів спрямовувалась у сільську місцевість. А вже іммігранти періоду 1946-1961 років на 70% поселялися в містах з населенням в 100000 і більше [13]. В результаті міграції до великих міст нині в п'яти великих містах Канади проживає понад 40% всіх осіб українського походження цієї країни: Вінніпег – 64305, Едмонтон – 63650, Торонто – 60750, Ванкувер – 31125, Монреаль – 18045 [14].

Переміщення осіб іноземного походження, в тому числі українського, із сільських районів країн в міста, високі темпи урбанізації сприяла зростанню кількості робітників всередині кожної етнічної групи. З цими процесами пов'язані й інші зміни в соціальному складі і професійній зайнятості осіб українського походження у США і Канаді, що і є предметом аналізу наступного розділу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Kalbach W.* Some Demographic Aspects of Ukrainian Population in Canada. – Slavs in Canada. Edmonton, 1966.
2. *Fishman G.A.* Language Loyalty in the United States. London – the Hague – Paris, 1966.; U.S. Department of Commerce, Social and Economic Statistics. Administration Bureau of the Census, 1970 Census of Population, Subject Reports PC/2/-Ia, National Origin and Language, Table 19.
3. Two Nations, Many Cultures. Ethnic Groups in Canada. Scarborough, 1979.
4. *Баграмов Л.А.* Иммигранты в США, М., 1957.
5. U.S. Department of Commerce, Social and Economic Statistics Administration, Bureau of the Census, 1970 Census of Population, Vol.1: Characteristics of the Population, Parts 1-52, Table №142.
6. *Kuropas M.B.* The Ukrainians in America. Minneapolis, Lerner publ. co., 1972.
7. Ukrainian Canadian Jubilee. Toronto, 1951.
8. «Українське життя», 1943, № 23.

9. *Wangenheim E.D.* Problems of Research on Ukrainians in Eastern Canada. – Slavs in Canada.
10. *Тесля У.* Українці в Канаді в 1971 році. – Український самостійник, 1974, № 200.
11. *Ukraine. A Concise Encyclopedia...*
12. *Driedger L.* (ed.). *The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity.* McClelland and Stewart, 1978.
13. *Ukraine: A Concise Encyclopedia*, p.1156; *Slavs in Canada*, p.61
14. «Український голос», 17 вересня 1975 р.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКИХ ЕТНІЧНИХ ГРУПАХ США І КАНАДИ

Перш ніж аналізувати склад українських етнічних груп за професійною зайнятістю, їх соціальне і економічне становище варто зробити кілька зауважень щодо використаної статистики. Як правило, буржуазна статистика не завжди відтворює реальну картину, в ній відсутні єдині критерії визначення, наприклад, сфер діяльності, а тому іноді надзвичайно важко встановити точні співвідношення між часткою осіб, зайнятих в окремих сферах. Якщо більш-менш повно можна послідувати перерозподіл робочої сили за галузями, то стосовно конкретних професій й посад це не завжди вдається. В таких випадках на основі даних, почерпнутих, зокрема, з етнічної преси, були зроблені спроби показати загальні тенденції руху робочої сили в окремих сферах. Останнє важливо для визначення соціально-економічного становища (перш за все прибутків сімей) представників українських етнічних груп у США і Канаді. Дещо обширніша канадська статистика дала змогу з більшою глибиною проаналізувати весь комплекс соціальних процесів в українській групі цієї країни. Подібні умови соціально-економічного розвитку північноамериканських країн (особливо в повоєнний час) дозволяють проводити паралелі між становищем осіб українського походження у Канаді і у Сполучених Штатах.

За період існування українських етнічних груп у США і Канаді в їхньому середовищі відбулися значні зміни в професійній зайнятості, перерозподілі робочої сили між промисловим і сільськогосподарським виробництвом, освітньому рівні, що в кінцевому результаті впливає на їх соціально-економічний статус в американському та канадському суспільствах.

Найбільш очевидними є зрушення у зайнятості осіб українського походження. Якщо в довоєнний час основну масу українських етнічних груп

складали селяни і в силу цього переважна більшість іммігрантської робочої сили спрямовувалась у сільське господарство або ж у промисловість для виконання некваліфікованої роботи, то нині картина змінюється. Постійно збільшується кількість зайнятих у промисловості (серед них кваліфікованих робітників), сфері обслуговування та торгівлі, натомість зменшується чисельність осіб українського походження в сільському господарстві. Показовим в цьому відношенні є перерозподіл робочої сили між різними галузями капіталістичного виробництва Канади, який склався на 1961 рік: із 231,7 тис. самодіяльного населення українського походження лише 40058 чоловік працювали в сільському господарстві, а в промисловості, на транспорті, в сфері обслуговування тощо – 191680. По окремих галузях зайнятості розподіл відбувся таким чином :

Сфери зайнятості	Загальна кількість	У процентах до всіх зайнятих
I. Промисловість, транспорт, сфера обслуговування та торгівля	140934	60,7
Із них зайнятих:		
а) на заводах і фабриках	36795	15,4
б) у вугільнодобувній і нафтовій промисловості	4109	1,7
в) у будівельній промисловості	11003	4,6
г) на транспорті	19337	8,1
д) у сфері обслуговування	30040	16,8
е) у торгівлі	26194	11,3
II. Сільське господарство	40058	17,0
III. Державна адміністрація та апарат управління	40164	17,0
IV. Сфера духовного виробництва	5210	2,2
Із них:		
а) вчителі	4230	1,8
б) артисти, письменники, композитори	484	0,2
V. Інші сфери	4334	1,9
Із них:		
а) лісове господарство	1324	0,6
б) риболовство, мисливство	140	0,06

Отже в повоєнний час помітне зростання частки промислових робітників – пролетаріат (лише в сфері матеріального виробництва) українського походження сягає 23-х процентів усіх зайнятих. Щодо державної адміністрації й

Підрахунки проведені на основі даних, вміщених у книзі прогресивних діячів української етнічної групи в Канаді: Prokop P., Harasym W., Sago M. Change and Challenge in the Ukrainian Ethnic Group. 1967.

управлінського апарату, то особи українського походження займають тут найнижчі щаблі і власне основна їх маса – це трудові верстви, які працюють в установах державної адміністрації й місцевого апарату управління (наприклад, поліція, армія, пожежні команди, служба охорони і т.д.). Хоча в таблиці й зафіксована певна кількість людей розумової праці, але їх частка серед самодіяльного населення залишається низькою. Приблизно таке ж становища характерне й для української етнічної групи США: перерозподіл зайнятих відбувається в основному між промисловістю, сільським господарством й сферою обслуговування. Що ж до сфери духовного життя й людей розумової праці, то тут у порівнянні з довоєнним періодом спостерігаються тенденції збільшення осіб українського походження: скажімо, в 1965 році у США налічувалось 1200 лікарів, 700 інженерів, 150 юристів, 2000 вчителів, 250 викладачів коледжів і університетів та ін. [1, 91]. Однак, вони складають незначний відсоток в українській групі.

В результаті класового розшарування, властивого буржуазному суспільству, в українській етнічній групі Канада, а також Сполучених Штатів виділилися прошарок буржуазії (переважно дрібної й середньої). У Канаді він складає близько одного процента українського населення.

Зміни у професійній зайнятості представників етнічних груп на сучасному етапі викликані й зумовлюються кількома факторами:

а) особливостями економічного розвитку північноамериканських країн: їх індустріалізація привела до скорочення робочої сили в сільському господарстві (якщо, наприклад, на початку ХХ-го ст. 46% робочої сили Канади зосереджувалось в сфері сільськогосподарського виробництва, то в кінці 50-х років – лише 15%) [2, 1108];

б) появою в умовах науково-технічного прогресу нових галузей промисловості й ускладненням технології виробничих процесів з застосуванням електронно-обчислювальної техніки;

в) соціальним складом української імміграції повоєнного періоду;

г) певними зрушеннями у рівні освіти представників українських етнічних груп, в першу чергу другого, третього і наступних поколінь.

Власне всі зміни в професіях й зайнятості в українських етнічних групах відбуваються в тих же напрямках, що й взагалі в країнах в цілому. Це певною мірою сприяло наближенню структури зайнятості українського населення до середнього рівня країн. Порівняльна таблиця наочно ілюструє цю тенденцію на прикладі Канади [3, 67].

Види діяльності	Все населення (у %)	
	Канадське	Українське
Особи, зайняті в управлінні висококваліфіковані спеціалісти	8,3	5,8
Особи з спеціальною освітою	9,7	6,5
Конторські службовці	12,9	11,1
Продавці	6,4	4,6
Обслуговування та сфера культури	12,3	12,6
Транспорт і торгівля	6,1	5,0
Фермери	6,1	13,3
Робітники сільського господарства	3,9	7,8
Шахтарі	1,0	1,3
Ремісники	24,1	24,1
Інші	8,0	7,5

Як бачимо, в деяких сферах (конторські службовці, сфера обслуговування, шахтарі тощо) структура зайнятості осіб українського походження близька до загальноканадської. Разом з тим в певних видах діяльності (управлінський апарат, спеціалісти, сільське господарство) відчутна різниця. Цей факт є одним із свідчень, що в канадському суспільстві існує дискримінація в сферах зайнятості за етнічними ознаками.

Свого часу В.І. Ленін, говорячи про економічне становище іммігрантів в Сполучених Штатах, підкреслював, що «...іммігранти із східної і південної Європи займають найгірше оплачувані місця» [4, 380]

Й нині зберігається така дискримінація вихідців із названих регіонів Європи як у Канаді, так і в США: зокрема їхній рівень зарплати нижчий, ніж у осіб англосаксонського походження, для них майже недоступні високооплачувані посади, при наймі на роботу надається перевага англосаксонцям тощо. Щоправда, останнім часом дискримінація етнічних груп білого населення набирає більш завуальованих форм, тому іноді важко встановити на основі існуючої офіційної статистики розміри й ступінь цієї дискримінації, особливо осіб, які народилися й вирости в країнах імміграції. Більш очевидною виявляється вона, коли брати до уваги саме іммігрантів – представників першого покоління (в нашій таблиці під рубрикою «населення, народжене за межами Канади») [3, 67].

Зайнятість	В загальному по Канаді (у %)	Населення українського походження (у %)	
		Народженні за межами	Народжені в Канаді

Одним із проявів такого роду дискримінації в сфері трудовлаштування є обмеження для трудящих, і в першу чергу для вихідців із національних груп, отримати необхідну професійну перекваліфікацію, зумовлену потребами сучасного капіталістичного виробництва.

		Канади	
Особи, зайняті в управлінні	8,3	5,3	6,0
Особи з спеціальною освітою	9,7	3,9	7,5
Канторські службовці	12,9	4,1	13,8
Продавці	6,4	2,3	6,0
Обслуговування та сфера культури	12,3	15,9	11,3
Транспорт і торгівля	6,1	2,3	6,0
Фермери	6,1	15,3	12,4
Робітники сільського господарства	3,9	5,1	8,9
Шахтарі	1,0	1,6	1,1
Ремісники	24,1	32,5	20,8
Інші	8,0	11,5	5,9

Із даних таблиці випливає, що іммігранти менш представлені в категоріях зайнятості, які вимагають вищого рівня професійної підготовки й освіти взагалі. Більше того, серед них значна частина іммігрантів післявоєнного періоду. Адже, як відомо, для «переміщених осіб» був властивий високий (у порівнянні з довоєнною імміграцією) рівень освіти й кваліфікації, що й позначилося на їх зайнятості в США і Канаді. В цьому можна перекоонатися, аналізуючи склад «діпістів», які перебували в таборах у трьох окупаційних зонах Німеччини [5, 325].

Зайнятість	Кількість	У %
Люди з спеціальною освітою	6130	13,76
Банкові службовці, працівники торгівлі	1098	2,46
Кваліфіковані робітники	11319	25,41
Некваліфіковані та напівкваліфіковані робітники	7038	15,8
Працівники сільського господарства	18957	42,56

Відчутна різниця зберігається між часткою українського населення й всього канадського населення, зайнятого у сільському господарстві країни. Це певною мірою можна пояснити тими обставинами, що все таки переважна кількість осіб українського населення зосереджуються в степових провінціях, що й зумовлює їх зайнятість. Порівняння структури зайнятості за статями свідчить, що в степових провінціях серед чоловіків майже не існує різниці. Серед жінок спостерігається інша картина: жінки українського походження менш представлені в управлінському апараті, на посадах, які вимагають спеціальної підготовки, і більш – в сільському господарстві, ніж в середньому жінки згадуваних провінцій [6, 296].

Цікаві, на наш погляд, результати міркувань щодо перспектив соціально-економічних змін в українських етнічних групах. Враховуючи такі важливі

фактори, як віковий склад і місце народження, можна стверджувати, що в майбутньому професійні показники й індекси зайнятості представників українських етнічних груп США і Канади будуть знаходитись на такому ж рівні як і в країнах в середньому. Такі міркування базуються на наступних факторах: в українських групах постійно буде зростати частка осіб, народжених в США і Канаді й відповідно зменшуватиметься кількість власне іммігрантів. Отже, переважна більшість українського населення буде проходити професійну підготовку в умовах суспільств США і Канади у відповідності з вимогами капіталістичного виробництва. Щоправда, в країнах, де етнічне походження має неабиякий вплив на соціальне становище громадян (а про це свідчить історія Сполучених Штатів і Канади) буде зберігатися різниця як у зайнятості, так і в економічному становищі між окремими етнічними групами й англосаксонською більшістю. Українська етнічна група не є виключенням, в чому, наприклад, переконуєшся, порівнюючи дані з таблиці, яка наводиться нижче (в %) [7, 214]. Тут мова йде про чоловіків.

Види діяльності	Спеціалісти	Управлінський апарат	Клерки	Продавці	Сфера обслуговування	Транспорт	Ремісники і промислові робітники	Робітники в інших сферах	Фермери	Інші
Особи британського походження	9,3	12,1	8,2	6,6	9,2	8,0	25,5	4,6	10,8	5,7
Особи українського походження	5,8	7,1	5,7	3,5	7,3	6,4	29,6	6,9	23,0	4,7

При цьому слід мати на увазі, що, скажімо, різниця в оплаті праці управлінців і людей з спеціальною освітою й ремісників чи некваліфікованих робітників досить відчутна: в 1961 році вона складала 3-4 тисячі доларів на рік. Прибутки менеджерів обчислювалися в 6833 долари, спеціалістів – 6578 дол., ремісників – 3723 дол., некваліфікованих робітників – 2579 дол. У високооплачуваних сферах (група «білих комірців») зайнято лише 12,9% осіб українського походження, а в групі «голубих комірців» (некваліфіковані й кваліфіковані робітники) – 36,5%. Подібні показники у англосаксонців відповідно – 21,4% і 30,1% [7, 213-215]. Отже, висновок тут однозначний – матеріальне становище представників української етнічної групи Канада

знаходиться на нижчому рівні, ніж представників британської групи.

Власне, прибутки зайнятих осіб українського походження менші не тільки у порівнянні з британською групою, але й ніж в середньому по країні – вони становлять 93,5% загальноканадського рівня [8, 199].

Соціально-економічне становище, перш за все прибутки сімей, знаходиться у безпосередньому зв'язку з рівнем освіти працюючих. Адже відомо, й це видно, зокрема, з оплати праці зайнятих у різних сферах, вищий рівень освіти й кваліфікації гарантує вищу заробітну плату. В цьому плані особи українського походження поступаються багатьом етнічним групам, в першу чергу британцям, німцям, взагалі групам, які утворилися із «старої імміграції». Для підтвердження цієї тези порівнюємо рівень освіти українського населення Канади з населенням британського, німецького походження та з середнім показником по країні :

Етнічні походження	Кількість (у %) осіб, що не мають освіти	Кількість осіб з початковою освітою	Кількість осіб з середньою освітою	Кількість осіб з університетською освітою
Британці	0,2	27,0	61,3	11,5
Німці	0,3	37,0	54,0	8,2
Українці	1,6	43,2	48,2	7,0
В середньому по країні	0,6	37,5	52,7	9,3

Таблиця свідчить, що за рівнем освіти в основній своїй масі українська етнічна група не може конкурувати з названими групами, особливо, коли мова йде про осіб з вищою освітою. Серед основних етнічних груп Канади нижчий рівень освіти мають хіба що французи та італійці: у відповідності до вказаних у таблиці показників – французи 0,6 – 49,8 – 43,7 – 5,8; італійці 1,9 – 69,7 – 25,6 – 2,8.

Ми зверталися до аналізу саме тих показників (зайнятість, перерозподіл робочої сили між галузями тощо), які є ключовими в оцінці соціальної структури, а відтак і соціально-економічного становища українських етнічних груп у США і Канаді. Порівняльні характеристики соціальних структур різних періодів дають право стверджувати, що в середовищі українських етнічних груп соціальна мобільність мала місце по висхідній. Однак, цей процес як у США

Дані взяті із звіту королівської комісії по двомовності й двокультурності, опублікованому в 1970 році: Canada, Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. Vol. IV. Ottawa, 1970.

Під терміном «соціальна мобільність» маються на увазі зміни (по висхідній, або ж по низхідній), які мають місце в сім'ї, групі людей на даному етапі у порівнянні з етапом попереднім.

так і в Канаді відбувається надто повільно і суперечливо. В цілому прогрес у зміні соціального становища осіб українського походження, хоч і мав місце, але в багатьох сферах (в цьому переконують наведені дані) він значно поступався перед англосаксонцями, а інколи у порівнянні з ними він таким вже не виступав. Очевидно, в цьому варто шукати основу для вияснення ступеня і форм дискримінації (а ми вже відмічали, що вона стає все більш завуальованою) етнічних груп білого населення в США і Канаді, в тому числі й української.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Horne H.A.* Canada and the Canadians. People of a Modern Nation. Toronto, 1962.
2. *Ukraine: A Concise Encyclopedia.*
3. *Kalbach W.* Some Demographic Aspects of Ukrainian Population in Canada. – Slavs in Canada. Edmonton, 1966.
4. *Ленін В.І.* Повне зібрання творів, т. 27.
5. *Fishman G.A.* Language Loyalty in the United States. London – the Hague – Paris, 1966.
6. *Potrebenko H.* No streets of gold: A social history of Ukrainians in Albarta. New star books. Vancouver, 1977.
7. *Manzer R.* Canada: a Socio-political Report. Toronto, 1974.
8. *Boily R., Dubuc A., Gognon F., Rioux M.* Donnes sur le Quebec. Les presses de university de Montreal. Monreal, 1974.

Опубліковано: Київ: Інститут економіки, 1980. – 54 с.

**РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ В. А. ТИШКОВА
«ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В КОЛОНИАЛЬНОЙ
КАНАДЕ». М.: НАУКА, 1978, 884 С.**

(у співавторстві з Б. Гончар)

Дослідження з історії Канади в нашій країні розпочалися порівняно недавно. Основні праці радянських істориків присвячені висвітленню проблем внутрішнього розвитку Канади ХХ ст. Рецензована монографія – перше в радянській науковій літературі ґрунтовне дослідження нової історії країни. Мотивуючи правомірність звертання до проблем ранньої канадської історії, В. О. Тишков у вступі до книги цілком слушно зазначає, що глибоке розуміння сьгоднішніх проблем цієї країни неможливе без висвітлення її минулого, бо саме там «беруть початок багато традицій і реальностей сучасної Канади...» (с. 3).

Побудувавши структуру книги у відповідності з хронологією тих чи інших подій, автор починає свою розповідь від часу завоювання англійцями території сучасної Канади й появи на арені внутрішньополітичного життя франкоканадського національного питання. Відомо, що до прибуття англійців на Північноамериканський континент, там вже існувала французька колонія. Однак після поразки Франції у семилітній війні в Північній Америці ця колонія з 63-тисячним населенням перейшла у відання Великобританії. Умови Паризького миру 1763 р. закріпили панівне становище англійців у Канаді, а вступ в силу договору означав початок відвертої колонізації французьких поселень. Аналізуючи реальні факти і події, автор робить висновок, що «колонізаторська політика метрополії і англійської меншості викликала відповідне прагнення франкоканадців захистити свої національні права...» (с. 40). Отже, в 60-х роках

XVIII ст. на авансцені канадського життя з'являється франкоканадське національне питання. Відтоді воно є складовою частиною історії Канади й значною мірою впливає на внутрішньополітичні процеси в країні.

У дослідженні В. О. Тишкова вперше в радянській історіографії висвітлюється вплив американської революції XVIII ст. на Канаду. Як зазначає автор, канадські поселенці, хоч і брали участь у війні за незалежність від Великобританії, але Канада не стала 14-м штатом США (с. 75). Більше того, зухвала поведінка американських солдатів щодо місцевого населення, переважно у провінції Квебек, зумовила тут антиамериканські настрої. Власне, вже у XVIII ст. зароджуються суперечності у відносинах між США і Канадою, які нині набули значних розмірів.

В роботі широко висвітлюються й такі питання, як вплив Великої французької революції на Канаду, утворення британської «другої імперії» в Північній Америці тощо.

Однак основна частина монографії присвячена дослідженню антиколоніальної буржуазної революції та її наслідків. Адже тема історії визвольного руху, боротьби народних мас за поліпшення умов життя стала стержнем усієї книги. Автор детально зупинився на економічних, соціальних та ідейних передумовах революції, акцентуючи увагу на тому, що з посиленням імміграції з Британських островів у Канаді виникає земельна проблема, а з розвитком буржуазних відносин у сільському господарстві починається розорення селянства. Зростання промислового виробництва наштовхувалося на перешкоди з боку метрополії. Визрівання економічних передумов антиколоніальної революції 1837 р., як зазначається в праці, відбулося в процесі переходу країни від феодалізму до капіталізму і стало виявом дедалі зростаючих суперечностей між колонією і метрополією. За таких же обставин в Канаді формувалися також ідейні основи майбутньої визвольної війни. До того ж певний прогрес у розвитку освіти, який мав місце в кінці XVIII – на початку XIX ст., сприяв поширенню революційних ідей серед колоністів Канади. Одним з їх пропагандистів став В. Макензі (сс. 200 – 208), який був найбільш яскравим представником нової ідеології буржуазно-демократичного напрямку, що певною мірою відбивала інтереси широких верств населення. Проте, світогляд більшості ідеологів канадського просвітительства не виходив за рамки буржуазного демократизму, що особливо чітко виявилось в ході визвольного руху. Сама ж визвольна боротьба, народжена соціально-економічним і політичним розвитком Канади в кінці XVIII – першій третині XIX ст., завдяки активній участі широких народних мас була спрямована не тільки на досягнення національної

незалежності країни, але й проти соціального гніту трудового народу.

В книзі досить детально описані збройні виступи в 1837-1838 рр. – кульмінаційні моменти всього визвольного руху. Багатий фактичний матеріал, наведений автором, є основою для теоретичних узагальнень, аналізу розстановки класових сил і причин поразки патріотичних сил, які призвели до спаду визвольного руху. Проте, змальовуючи перебіг подій в 1837 – 1838 рр., автор, на наш погляд, вдається до надмірної деталізації. Для відтворення картини повстання достатньо було зупинитися на найбільш важливих подіях, оскільки насиченість другорядною інформацією заважає сприйняттю основних думок тексту.

Завершується монографія розділом про завоювання Канадою колоніального самоуправління. Власне, після поразки збройних виступів у 1839 – 1840 рр. у канадських провінціях точилася гостра боротьба за конституційні реформи, результатом яких стало утворення в 1867 році незалежної загальноканадської держави під назвою «домініон Канада». В. О. Тишков дає таку оцінку цій важливій події в канадській Історії: «При всій незавершеності й обмеженості конфедерація 1867 р. була історичним досягненням народу Канади. Нова держава втілила багато демократичних прав, за які велась боротьба в 1837 р. Вона відкрила шлях самостійному розвитку країни» (с. 360).

Рецензована монографія свідчить про досконале володіння автором методикою історичного дослідження. В. О. Тишков глибоко розкрив тему, чітко визначив головні сюжети дослідження, ввів у науковий обіг значну кількість нового матеріалу, що базується на ретельному вивченні оригінальних джерел (російських і канадських архівів, довідкових видань, листування та мемуарів політичних діячів і учасників визвольної боротьби, тогочасної преси), наукових праць радянських, канадських, американських та англійських дослідників. Однією з характерних рис рецензованої праці є прагнення автора викласти не тільки свої погляди на події тих часів, але й проаналізувати інші, скажімо, властиві канадській історіографії. Такий підхід дає змогу читачеві, з одного боку, познайомитися з зарубіжною історіографією з даної проблематики в контексті подій і явищ визвольного руху в Канаді, а з іншого – робить авторську критику поглядів буржуазних істориків предметною і переконливою.

Привертає увагу й висока культура виконання й оформлення наукового дослідження: логічність і послідовність викладу думки, завершеність окремих сюжетів та їх зв'язок з основною проблематикою книги, дбайливе ставлення до цитування й наукового апарату. Монографія В. О. Тишкова є значним внеском у вітчизняну історичну науку, а її матеріал, безумовно, знайде практичне

використання в курсах з нової історії.

*Опубліковано: Український історичний журнал. –
1980. – № 10. – С. 153-154.*

ПОЛИТИКА КВЕБЕКСКОЙ ПАРТИИ В УСЛОВИЯХ ОБОСТРЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОПРОСА В КАНАДЕ

В современных условиях, когда Канада столкнулась с серьезными социально-экономическими и национальными проблемами, усилились разногласия между существующими крупными буржуазными партиями – либеральной, консервативной и новыми демократами – о дальнейшем развитии страны. Эти разногласия особо четко прослеживаются в программах партий, с которыми они выступали на парламентских выборах в 1972, 1974 и 1979 гг. Известно, что находящаяся у власти на протяжении 25 лет либеральная партия в 1972 г. потерпела неудачу и вынуждена была сформировать правительство меньшинства. Правда, через два года на внеочередных выборах либералы одержали убедительную победу, получив в парламенте свыше 53% мест. Постоянные конкуренты либералов - консерваторы критиковали лидеров либеральной партии за ослабление курса в социальной сфере, они блокировали законопроекты, выдвигаемые правящей тогда партией. В результате выборов в мае 1979 г. консерваторы пришли к власти, но на выборах 1980 г. победу вновь одержали либералы.

Что касается Новой демократической партии (НДП), то она не претендовала всерьез на победу во время всех предыдущих парламентских выборов. Более того, после потери 50% своих мест в парламенте в 1974 г. перед НДП стал вопрос о реорганизационных мерах и выработке четкой программы с целью повышения авторитета среди избирателей [33].

В последние годы в Канаде много говорят и пишут о Квебекской партии, появившейся на арене политической борьбы сравнительно недавно, но уже сейчас насчитывающей более 150 тыс. членов. И хотя это провинциальная партия, в настоящее время, являясь правящей партией одной из наиболее

крупных провинций – Квебека, она оказывает огромное влияние на внутривнутриполитическое развитие Канады.

Почему же именно Квебекская партия находится ныне в центре пристального внимания канадских политиков и общественности страны?

Обратимся к событиям 60–70-х годов, вызвавшим кризис канадской конфедерации. Эти годы стали для Канады тем периодом, когда в условиях углубления классовых антагонизмов на авансцену общественного развития выдвинулся национальный вопрос. Обострение национальных проблем было вызвано углублением экономического кризиса, усилением противоречий в канадско-американских отношениях и все нарастающими противоречиями в отношениях между Квебеком и федеральным правительством.

Провинция Квебек занимает особое место в канадской конфедерации. По территории – это самая крупная провинция страны (1540 тыс. км²) и вторая по количеству населения – 6028 тыс. человек [36]. Сегодня Квебек дает одну треть промышленной продукции страны, причем ведущими отраслями являются такие, как переработка нефти, машиностроение, текстильная и швейная. Вместе с тем политика, проводимая федеральным правительством по отношению к Квебеку, не соответствовала той роли, которую провинция играет в экономической жизни страны. Поэтому все кризисные явления, характерные для Канады 60–70-х годов, в этой провинции были наиболее ощутимые. К примеру, если уровень безработицы в среднем по стране осенью 1976 г. колебался между 7–8%, то здесь он достигал 10% [2].

Это значит, что более 40% всех безработных Канады находится в Квебеке, хотя здесь занято 25% рабочей силы.

В Квебеке жизненный уровень значительно ниже, чем в англоязычных провинциях страны. Учитывая тот факт, что около 80% населения Квебека (свыше 4 млн.) [27] составляют лица французского происхождения[□], то речь идет о неравноправном положении последних. По данным канадской печати среди 14 этнических групп Канады франкоканадцы по доходам семьи занимают 12 место, за ними следуют лишь итальянцы и индейцы [16]. Причем за последние двадцать лет не произошло каких-либо ощутимых изменений в сторону улучшения положения: в 1961 г. доход франкоканадцев был ниже среднего по стране на 12% [1], а в 1976 г. – на 11,4% [12]. В то же время стоимость жизни в провинции возросла на 400%. По данным общественных организаций Квебека 39,9% населения этой провинции проживает ниже уровня

[□] В общем в Канаде насчитывается 6,2 млн. лиц французского происхождения (перепись 1971 г.).

бедности [14].

Показательны и другие данные, свидетельствующие о том, что лица французского происхождения занимают более низкое социальное положение по сравнению с англоканадцами и даже выходцами из других этнических групп.

Образовательный уровень, конечно же, сказывается и на занятости населения. Он более высокий у населения британского происхождения, что позволяет англоканадцам занимать ведущие посты и высокооплачиваемые должности. Скажем, в управленческом аппарате насчитывается 12,1% всех работающих англоканадцев, в то время как франкоканадцев – только 7,6% и, наоборот – среди рабочих соответственно – 25,5% и 31,4% [22]. Даже в самой провинции Квебек 85% промышленных предприятий принадлежит англоканадским и американским предпринимателям. Это обусловило такое распределение рабочей силы, при котором инженерно-технические посты занимают англоканадцы и американцы, а франкоканадцы составляют основную массу рабочих.

Что касается политической и государственной сфер, то и здесь франкоканадцы находятся на вторых ролях. Показательным в этом отношении является представительство франкоканадцев в федеральном правительстве. В период с 1867 по 1965 г. в кабинете министров они занимали 26,9% мест, в то время как лица британского происхождения – 71,7% [23].

Таблица 1

Уровень образования канадских наций (в %) [24].

Образование	Англоканадцы	Франкоканадцы	В среднем по стране
Безграмотных	0,2	0,6	0,6
Начальное	27,0	49,8	37,5
Среднее (1-2 года)	25,5	22,5	23,1
Среднее (2-4 года)	35,8	21,2	29,6
Университетское	11,5	5,8	9,3

Такой разрыв в 44,8% с учетом того, что в общем количестве населения Канады франкоканадцы составляют около 30%, а британцы – 44%, представляется довольно внушительным.

Ужесточение курса федерального правительства по отношению к Квебеку достигло апогея осенью 1970 г., когда по решению администрации Трюдо в провинцию были введены войска. Этот акт означал конец так называемого периода «тихой революции» – «тихого движения Квебека к особому автономному статусу в рамках канадской федерации» [35].

В таких условиях активизировала свою деятельность Квебекская партия. Она образовалась в 1968 г. в результате слияния Движения «суверенитет – ассоциация» (МСА), созданной Рене Левеком, который двумя годами раньше вышел из либеральной партии, и Национального объединения – организацией правого толка. В том же году к ним присоединилась мелкая партия «Движение за национальную независимость» (РИН). Вновь возникшая организация стала именоваться Квебекской партией (Parti Québécois). Социальной базой ее стали средние слои населения – мелкие предприниматели, служащие государственного сектора (адвокаты, учителя, инженеры и т. п.), поддерживающие националистическое сепаратистское движение, которое особенно усилилось в 60-е годы.

В 1970 г. Квебекская партия впервые приняла участие в провинциальных выборах, заявив о себе как о реальной силе, претендующей на серьезный успех. За нее проголосовало 23% избирателей (за либеральную партию – 45%). Правда, на следующих (1973 г.) выборах, несмотря на возросший процент избирателей (до 30%), Квебекская партия потеряла одно место в Национальной ассамблее – законодательном органе провинции, получив 6 мест против 7 в 1970 г. Дело в том, что либералы получили на выборах абсолютное большинство голосов – около 55%. Это дало им право занять в Национальной ассамблее 102 места из 110. Однако на выборах 1976 г. Квебекская партия одержала убедительную победу, что позволило ей сформировать провинциальное правительство во главе с ее лидером Рене Левеком.

Кроме названных партий, в Национальной ассамблее была представлена также партия социального кредита, получившая одно место.

Поражение правительства либералов, продолжительное время находившихся у власти в провинции, – это закономерный результат непопулярности мер, проводимых ими в социальной сфере, которые были не в состоянии вывести Квебек из кризисного положения. Предвыборные обещания увеличить количество рабочих мест на 100000 не смогли обеспечить правительству Р. Бурасса требуемую поддержку трудящихся масс, потому что при столь высокой безработице (свыше 10%) это не решало проблему занятости населения.

Таблица 2

Итоги выборов 15 ноября 1976 года.

Количество голосов (в %)	По сравнению с 1973 г.	Мест в Национальной ассамблее	По сравнению с 1973 г.

Квебекская партия 41	+11	71	+64
Либералы 34	-20	26	-75
Национальный союз 19	+14	11	+11

Волну протестов, особенно среди нефранкоязычных квебекцев, вызвал закон о языках «Билль-22» [37]. В результате либералы не досчитались многих голосов выходцев из других этнических групп и вновь прибывших иммигрантов.

В условиях возрастания недовольства широких слоев экономической и социальной политикой правительства либералов и стремления масс к изменению положения «Квебекская партия, – говорится в заявлении ЦК Компартии Канады от 16 ноября 1976 г., – явилась единственным политическим инструментом, оказавшимся способным почувствовать и использовать это желание перемен. В известной степени это означало поворот от правой политики, которую проводило правительство Бурасса и Национальный союз, и было примечательным фактом, обозначающим изменения в квебекской политике» [8].

Квебекская партия выдвигает программу развития провинции, во многом отличающуюся от программы других партий. Эта программа была принята в 1970 г. В ней содержатся пункты о национальном, экономическом социальном и культурном развитии Квебека как суверенного государства. В канадской литературе отмечалось, что впервые после 1837 г. (в этом году вспыхнуло восстание выходцев из Франции против насильственной их ассимиляции британскими поселенцами) было так откровенно заявлено о стремлении Квебека к независимости.

Стремление к сепаратизму было подтверждено лидерами Квебекской партии и на предвыборных кампаниях 1970, 1973 и 1976 гг. Сравним, к примеру, платформу (1970 г.) либеральной партии и Квебекской партии по вопросу конституционного устройства провинции и ее отношений с Канадой:

Либеральная партия стремится ускорить переговоры об изменениях в конституции, фиксирующих более четкое и эффективное разграничение власти между федеральным и провинциальным правительством, избегая дублирования

Квебекская партия хочет, чтобы Квебек стал суверенным государством, независимым в политическом отношении от Канады. Квебек и Канада должны стать двумя самостоятельными государствами в рамках экономико-административного союза на договорной основе [26]

Подобная платформа в данном вопросе была избрана Р. Левеком в 1976 г. Однако, как свидетельствует франкоязычная пресса, накануне выборов в своих выступлениях он меньше касался проблемы сепаратизма, а больше внимания уделял внутренним проблемам развития Квебека [17]. Это несколько проливает

свет на предвыборную тактику лидера Квебекской партии: боясь отпугнуть избирателей резким требованием отделения провинции и зная из опроса их реакцию на такой шаг, Левек неоднократно подчеркивал, что конституционное устройство будет решаться путем референдума.

В программе Квебекской партии, названной «Решение» (имеется в виду решение всех проблем, связанных с экономическим, политическим и культурным развитием Квебека), содержится ряд положений, в частности о повышении заработной платы, о «справедливом» распределении налогов, о свободах объединения в организации, о праве на забастовки и занятость и т. д. [21] Это, конечно, в значительной степени снискало поддержку партии у средних слоев населения. Показательными в этом отношении являются данные выборов в Квебеке 1970 и 1973 гг. [30].

Таблица 3

Распределение голосов, поданных за Квебекскую партию с учетом дохода семьи (в %)

Доход в дол.	1970				1973			
	3000	3000- 5999	6000- 8999	9000 и больше	Менее 4000	4000- 6999	7000- 9999	10000 и больше
Монреаль и окрестности	30	46	54	63	53	58	69	46
Остальная часть провинции	12	19	25	30	22	21	40	38

Как и следовало ожидать, Квебекская партия особой популярностью пользовалась у франкоканадцев, которые составляют 80% избирателей, и особенно у молодежи [28]:

Таблица 4

Распределение голосов, поданных лицами французского происхождения на выборах 1970 г. (в %)

Партии	Возраст						
	18-20	21-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 и выше
Либералы	31	34	43	57	52	68	75
Квебекская партия	69	57	46	30	32	13	11
Партия социального кредита	-	4	8	11	12	9	7

Национальный союз	-	4	3	3	3	11	7
-------------------	---	---	---	---	---	----	---

Такое распределение голосов вполне закономерно: Квебекская партия в предвыборных кампаниях обещала решить все те проблемы, которые чаще всего затрагивали интересы молодежи, и в первую очередь обеспечение работой.

По социальному составу избиратели – франкоканадцы (1973 г.) распределились следующим образом (по сравнению с остальными партиями) (в %) [29]:

Анализируя данные, приведенные выше, можно сделать вывод, что Квебекская партия в своей деятельности формально не имеет поддержки представителей крупного капитала (в провинции ими являются в основном англо- канадцы). Это в некоторой степени дало ей свободу действий во время избирательных кампаний, выдвигая лозунги, идущие в разрез с интересами господствующих англоканадских монополий. Однако этот факт, как и то, что Квебекская партия значительное количество голосов получила в рабочих кварталах Монреаля, ни в коей мере не позволяет рассматривать ее (а такие попытки существуют в Канаде) как партию рабочего класса.

Таблица 5

Социальный состав избирателей франкоканадцев

Район	Род занятий				
	Специалисты, в том числе с незаконченным высшим образованием	Собственники, менеджеры	Клерки, работники торговли	Синие воротнички	Фермеры
Монреаль и окрестности	47	15	63	59	-
Остальная часть провинции	63	25	23	32	-

Исследователи канадской политической системы подчеркивают особенность Квебекской партии: она в своей деятельности соединяет национализм с элементами социализма и позитивного либерализма под общеизвестным названием «социальная демократия» [7]. «Квебекская партия, пишет Марсель Рийо, – не традиционная социалистическая партия, а партия,

которая, сохраняя основные черты капитализма, предусматривает серьезные социальные и экономические реформы» [25]. Насколько серьезные эти реформы, мы постараемся рассмотреть ниже, а сейчас обратимся к марксистской характеристике сущности этой партии, данной в заявлении ЦК Компартии Канады «О демократическом решении кризиса конфедерации». В нем говорится: «Сложившаяся ситуация свидетельствует, что рабочий класс и демократическое движение в решении своих насущных проблем, в защите ближайших и будущих интересов не могут делать ставку на Квебекскую партию и на мелкобуржуазный национализм. Квебекская партия не является социал-демократической партией с националистическим уклоном, основу которой составляет рабочий класс и профсоюзное движение. Это партия, представляющая интересы мелкой буржуазии, средних слоев интеллигенции, в частности служащих государственного сектора. Эти слои квебекского общества являются источником национализма, посредством которого мелкая буржуазия утверждает свои классовые интересы. Это проявляется в отказе Квебекской партии от классовой борьбы, хотя в ее программе имеются элементы социальных реформ, носящих прогрессивный характер и заслуживающих поддержки» [9].

Поддержку со стороны рабочего класса и широких слоев трудящихся заслуживают в первую очередь уже упоминавшиеся положения, которые предусматривают предоставление трудящимся отдельных свобод и улучшение их жизненного уровня. Однако общеизвестно, что свободы в буржуазном обществе завоевываются трудящимися в упорной борьбе с капиталом, а находящаяся у власти партия всегда защищает интересы господствующего класса. В этом отношении Квебекская партия не исключение. Деятельность нового правительства и лидеров этой партии в Национальной ассамблее провинции дает множество доказательств того, что Квебекская партия, следуя официальным заявлениям, не представляет большой бизнес, но, в конечном счете, находится под его влиянием, что и определяет политику правительства.

Как явствует из заявлений Р. Левека, сделанных им после выборов во время пребывания в Нью-Йорке, правительство и члены Национальной ассамблеи не намерены действовать в соответствии с программой и считают, что члены Квебекской партии не должны осуществлять контроль над деятельностью правительства. Более того, надежды на радикальные изменения в провинции остаются, по крайней мере в ближайшие два-три года, лишь надеждами. Р. Левек неоднократно подчеркивал, что его правительство не намерено осуществлять какие-либо радикальные социальные реформы до проведения референдума, даже в том случае, если Квебек выйдет из конфедерации.

Именно вопрос о дальнейшем статусе Квебека и его национальном развитии является главным, как в программе Квебекской партии, так и в деятельности нынешнего правительства провинции. Выше отмечалось, что лидеры Квебекской партии заявили о намерении вывести Квебек из состава канадской конфедерации. Что означает это на практике? Согласно программе партии Квебек в политическом отношении должен стать самостоятельным государством, проводить внутреннюю и внешнюю политику независимо от Канады, поддерживая с ней экономические и другого рода связи через систему двусторонних договоров, а также через международные и региональные организации, в состав которых входит Канада и членом которых собирается стать Квебек, – ООН, НОРАД[□], экономические сообщества и т. д.

В этом плане важно выяснить, имеются ли реальные предпосылки для осуществления рассмотренных положений Квебекской партии и в какой мере это отвечало бы интересам населения самого Квебека и Канады в целом.

На первый взгляд сам факт победы Квебекской партии на выборах и поддержка ее широкими слоями населения, свидетельствует в пользу отделения провинции. В действительности дело обстоит иначе. В опросе, проведенном Институтом сбора информации накануне выборов, лишь 18,4% квебекцев высказались за отделение (в то время как за Квебекскую партию голосовало 40% избирателей), 57,8% было против отделения и 25% воздержались от ответов. Что же касается франкоканадцев, то 20% пожелали видеть Квебек самостоятельным государством, 55% высказались против, остальные не решили для себя вопрос о конституционном устройстве провинции. Для сравнения интересно привести цифры, собранные этим же институтом в 1970 и 1974 гг.: за отделение высказались соответственно 76 и 74% квебекцев [11]. Из этого можно сделать вывод, что основная масса избирателей, отдавая свой голос в 1976 г. за новое правительство, голосовала за социальные изменения, в которых нуждается провинция. Отказ правительства от осуществления таких изменений до проведения референдума может в последующем негативно повлиять на поддержку политики Квебекской партии ее избирателями. Эта тенденция начала проявляться сразу после выборов. Газета «Combat», например, сообщила такие данные: если до 15 ноября за отделение высказывалось более 18% жителей Квебека, то после выборов эта цифра упала до 11 %.

Выход Квебека из Канадской конфедерации, однако, еще не гарантирует его самостоятельного развития. Дело в том, что он попал бы в зависимость от

[□] Система совместной американо-канадской противовоздушной обороны Северной Америки.

более сильного государства – США. В настоящее время экономика провинции находится под значительным контролем Соединенных Штатов. На ее территории размещены крупные промышленные американские предприятия, а 65% внешнеторгового экспорта идет в США [39]. Не возникает никаких сомнений в том, что империалистические круги Соединенных Штатов постараются использовать сложившуюся критическую ситуацию в конфедерации для, усиления своего влияния как на Квебек, так и на Канаду. В современных условиях, когда в Канаде усиливается стремление уйти из-под влияния США, проамериканская ориентация квебекских лидеров не вызывает одобрения не только в других провинциях страны, но и в самом Квебеке. К примеру, эскимосы, проживающие на севере провинции и занимающие примерно 1/3 ее территории, предупредили правительство, что они не поддерживают политику сепаратизма и в случае отделения Квебека выйдут из состава провинции [13]. С осуждением политики сепаратизма выступила и Лига молодых коммунистов Квебека, взяв девизом своей тактики в данном вопросе лозунг «Равенство и самоопределение – да; сепаратизм – нет!» [4].

Одной из наиболее острых внутренних проблем провинции остается проблема отношений между франкоканадцами и англоканадцами. Как же предполагается решить эту проблему в случае отделения Квебека? В программе Квебекской партии подчеркивается, что Квебек является страной одного народа, то есть франкоканадцев и, следовательно, они должны занимать ведущее положение в обществе. Отсюда, говорится в разделе «Наша культурная жизнь», французский язык должен стать единственным официальным языком будущего суверенного государства. Он будет также рабочим языком на всех предприятиях, в государственных и общественных учреждениях. Исходя из факта существования на территории Квебека англоканадцев, программа Квебекской партии предлагает ввести переходный период (5 лет), в течение которого произойдет трансформация двуязычного государства в одноязычное. В рамках трансформации осуществится «офранцузивание» деловой деятельности и общественных организаций англоканадцев [19].

Согласно программе вновь прибывающие иммигранты по истечении пяти лет после въезда в Квебек должны непременно сдать экзамен по французскому языку, результаты которого будут служить критерием при предоставлении им гражданства. Дети же иммигрантов в обязательном порядке должны посещать школы с обучением на французском языке [20].

Этнические процессы, происходящие в современном Квебеке, ставят под сомнение успешное осуществление программных положений национального

развития провинции, в частности политики «офранцузивания», предложенной правительством Р. Левека.

Как уже отмечалось, в провинции проживает около 20% англоговорящего населения. Исследования канадских авторов подтверждают тезис, что в последние годы вновь прибывающие в провинцию иммигранты, как правило, интегрируются в англоканадское меньшинство и им ассимилируются. Показательными в этом отношении являются следующие данные: в Монреале 85% детей иммигрантов посещают школы с обучением на английском языке (кстати, в этом городе оседает около 90% иммигрантов, прибывающих в Квебек), а в провинции 9 из 10 иммигрантов, выбирая между французским и английским языками, отдают предпочтение последнему. Такая ситуация сложилась в результате политика федерального правительства, в соответствии с которой англоканадцы занимают ведущее положение в Квебеке и иммигрантам со знанием английского языка легче устроиться на работу, приобрести специальность и т. д. Важен и тот факт, что рождаемость у франкоканадцев за последние годы значительно сократилась, уменьшилось также количество франкоязычных иммигрантов (24% в 1968 году до 20% в 1975 г.), в то время как возрастает объем англоязычной иммиграции: в указанные годы он составлял соответственно 30 и 40% [38].

Очевидно, в таких условиях введение официального одноязычия не будет способствовать решению проблем возникающих в отношениях франкоканадцев и англоканадцев, а наоборот более усугубит их.

Лидеры Квебекской партии для решения вопроса и дальнейшем пребывании провинции в составе конфедерации выдвинули идею референдума, который должен быть проведен через 2 – 3 года после прихода к власти правительства Р. Левека. Правительством уже опубликованы «Правила референдума» или как их еще называют «Белая книга». Согласно правилам население провинции должно выбирать только между двумя альтернативами: сохранение существующего Status quo или выход из Канады. Причем руководство Квебекской партии считает, что единственным путем к усилению контроля над квебекской экономикой, завоеванию равноправного положения с англоканадцами является отделение Квебека. Поэтому в упомянутой «Белой книге» даже не определяется большинство, которое должно решить судьбу провинции. Правительство считает, что «консультативный характер референдума освобождает от необходимости фиксировать в законе специальные положения о требуемом большинстве или установленном проценте избирателей, которые должны принять участие в референдуме [5]. Это означает, что

правительство оставляет себе широкое поле для маневров, то есть оно сможет определить большинство 50% плюс один голос от фактически участвовавших в голосовании при постановке вопроса: нынешний Status quo или выход из Канады. Такая формулировка не учитывает пожелания тех, кто в первую очередь выступает за изменение существующего положения в Квебеке путем социальных преобразований на провинциальном и федеральном уровнях, а не одностороннего решения вопроса. Поэтому предложенная лидерами Квебекской партии формулировка, подчеркивается в заявлении Компартии Канады (29 августа 1977 г.), не может быть удовлетворительной, ибо она замалчивает существование демократической альтернативы. Подобный подход не приведет ни к каким другим последствиям, кроме углубления настоящего кризиса, потому как: «Status quo означает сохранение национального и социального неравенства в Квебеке в силу того, что он не затрагивает источников этого неравенства – власти монополий; отделение же не в интересах как франкоканадцев, так и страны в целом» [6].

Проведение референдума, по мнению лидеров сепаратистского движения, должно дать однозначный ответ – политическая независимость. Однако ряд обстоятельств, как в самом Квебеке, так и в Канаде дает повод сомневаться в эффективности данного мероприятия правительства Р. Левека.

В англоязычной прессе Канады уже сейчас раздаются призывы к немедленному вмешательству федерального правительства во внутренние дела Квебека с целью пересмотра правил референдума. Более того, эта пресса требует, чтобы вопрос о дальнейшей судьбе провинции решался на федеральном уровне, то есть референдум должен проводиться по всей стране. Иначе говоря, его исход будет решаться англоканадским большинством. И, конечно же, англоканадская буржуазия (об этом свидетельствует более чем вековой опыт) добровольно не пойдет на предоставление равных прав франкоканадцам. Следует отметить, что и в самой провинции обострилась политическая борьба между партиями. Либеральная партия, потерпевшая поражение на выборах, и другие ведут постоянные атаки на Квебекскую партию, создают напряженную обстановку в Квебеке. Это, равно как и попытки правительства Трюдо взвалить вину за кризис конфедерации на Квебек (24 ноября 1976 г. в своем выступлении по канадскому радио и телевидению он призывал защитить «проект национального единства», так как считал, что результаты выборов бросают Канаду в кризис) [18], может негативно отразиться на единстве сил, высказавшихся за социальные изменения во время выборов 1976 г., отвлечь их от возможного решения противоречий во внутреннем развитии страны.

Все эти факторы заставляют лидеров Квебекской партии несколько изменить свой подход к решению тех или иных вопросов дальнейшего развития Квебека. Уже на VI съезде (май 1977 г.) проблема независимости рассматривалась как довольно отдаленная, а основное внимание уделялось получению автономии провинцией. В этой связи отодвигаются и сроки проведения референдума, который первоначально должен был состояться весной 1978 г., а затем был перенесен на более поздний срок: как сообщил Р. Левек, он может быть проведен в конце лета 1979 г., а возможно и в 1980 г. [15].

В таких сложных условиях Коммунистическая партия Канады выдвинула демократическую альтернативу, коренным образом отличающуюся от позиций Квебекской партии. Ее сущность заключается в следующем: коммунисты предлагают разработать новую конституцию [□], которая определила бы Канаду как двунациональное государство, основанное на равноправном добровольном партнерстве двух наций – англоканадцев и франкоканадцев. Параллельно с принятием новой конституции в стране должны быть проведены демократические реформы, ограничивающие власть монополий. С этой альтернативой канадские коммунисты выступают постоянно. Еще в 1953 г. были выпущены листовки компартии, в которых содержалось требование о предоставлении права на самоопределение французской Канаде, прав коренным народам, выработки новой конституции. А в программе Компартии Канады «Путь к социализму в Канаде», принятой XXI съездом в 1971 г., подчеркивается, что «...конституция достигнет единства лишь в том случае, если она признает, что Канада состоит из двух наций, каждая из которых имеет право на самоопределение, на политическую независимость, включая право на отделение, если этого пожелает большинство той или иной нации» [31].

Здесь же в Программе обстоятельно рассматриваются три возможные формы суверенитета: отдельное государство; конфедерация равноправных наций или государств; автономия. Оценивая эти формы с позиций рабочего класса и необходимости укрепления демократического единства трудящихся в борьбе с капиталом, Компартия Канады в целом ряде документов подчеркивает, что наиболее оптимальный вариант – это равноправный союз двух наций в едином государстве. С одной стороны, автономия или «специальный статус» Квебека в рамках закона о Британской Северной Америке означает дальнейшее непризнание франкоканадской нации и тем самым обрекает ее на неравноправное положение; с другой – «сепаратистское решение, предлагаемое

[□] В настоящее время в Канаде действует конституция под названием «Акт о Британской Северной Америке», принятой еще в 1867 году английским парламентом. В соответствии с Актом была создана федерация, получившая наименование «доминион Канада».

франкоканадской мелкой буржуазией, повлечет за собой дополнительные экономические трудности для трудящихся обеих наций и ослабит их политическое единство против общих врагов – монополистического капитала, канадского и американского империализма – и в борьбе за фундаментальные социальные изменения [32].

На XXIII съезде была выработана конкретная программа борьбы прогрессивных сил Канады за преодоление кризиса конфедерации, которая включает следующие пункты: создание двунационального государства, гарантирующего развитие языков и культур англоканадцев и франкоканадцев; распределение национального дохода в пользу трудящихся; осуществление обобществления ресурсов и контроль за их использованием; гарантию гражданских и демократических прав всем канадцам, включая право на труд, охрану здоровья, образование и т. д.; право этническим меньшинствам пользоваться своими родными языками и развивать свою культуру; расширение прав местных органов управления и т. д. [10].

На основе этих требований Коммунистическая партия Квебека[□] разработала программу, включающую 13 пунктов, с которой она выступила на минувших провинциальных выборах [3]. Во время предвыборной кампании Компартия Квебека вела огромную разъяснительную работу среди избирателей о возможных последствиях отделения провинции. После прихода к власти правительства Р. Левека коммунисты Квебека усилили пропагандистскую работу среди широких слоев трудящихся масс, чтобы раскрыть истинные цели сепаратистского движения и политики Квебекской партии. Председатель Компартии Квебека Семюэл Уолш в своих выступлениях неоднократно подчеркивал, что первоочередной задачей демократических сил провинции является борьба за единство их рядов, так как политика правительства направлена на его раскол, а сепаратизм выгоден франкоканадской буржуазии и американскому крупному капиталу. И наилучшим ответом на раскольнические действия сепаратистов должна стать демократическая альтернатива коммунистов, содержащая требования, на основе которых может быть ликвидировано национальное и экономическое неравенство Квебека.

В этом плане чрезвычайно важно вскрыть источники существующего неравенства, которые кроются в самом строе капиталистического общества, а также объединить силы, способные добиться коренного изменения нынешнего положения провинции. Председатель Коммунистической партии Канады У.

[□] Коммунистическая партия Квебека была создана в 1965 г. Она является составной частью Коммунистической партии Канады, однако самостоятельно определяет свою политику и организационную структуру.

Каштан в одном из своих выступлений четко определил тактику в данном вопросе: «В английской Канаде критерием солидарности является отношение рабочего класса к борьбе франкоканадцев за национальное равенство, а во французской Канаде – солидарность со всеми демократическими силами в англоязычной Канаде.

Именно такой правильный интернационалистский подход, единственно верный руководящий принцип рабочего и демократического движения, может объединить подлинно национальные и демократические силы для активной борьбы против монополий, за создание демократической коалиции» [34]. Такая коалиция особенно необходима сегодня, когда в условиях обострения социальных и национальных проблем сепаратистские устремления в одной из провинций Канады возводятся в ранг официальной политики.

Анализ деятельности Квебекской партии с момента ее образования и до прихода к власти дает основания сделать вывод, что Квебекская партия явилась результатом организационного оформления сепаратистско-националистических движений в Квебеке, существующих в провинции более века. Активизировав свою деятельность в период обострения экономических и социальных проблем, в том числе национального вопроса, Квебекская партия, заручившись поддержкой определенных слоев общества провинции (в основном мелкобуржуазных), сделала ставку на отделение Квебека от Канады и в качестве правящей партии прилагает немало усилий для осуществления избранного курса. И хотя во время выборов ее поддержали пролетарские массы, Квебекская партия по сути остается буржуазной партией, так как в силу своей социальной базы и классовой ориентации не способна представлять интересы трудового народа.

В сложившихся условиях Квебекская партия не в состоянии предложить конструктивную программу решения кризиса Канадской конфедерации, ибо при ограниченности мировоззрения ее членов и официальной идеологии, замыкающейся в рамках национализма, она не может вникнуть в сущность социальных причин, вызвавших настоящий кризис. Следовательно, политика Квебекской партии не гарантирует ликвидации векового неравенства франкоканадцев в самой провинции, тем более за ее пределами (в других провинциях проживает около 20% канадского населения французского происхождения), а сама партия не может рассматриваться как сила, вокруг которой могли бы сплотиться демократические силы страны, заинтересованные в коренных преобразованиях во всех сферах жизни канадского общества. Такой силой является Коммунистическая партия Канады, которая совместно с

Коммунистической партией Квебека постоянно выступает за предоставление французской Канаде равных прав с англоканадцами, а также за решение проблем, выдвигаемых современным развитием страны, на демократической основе.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Boily R., Dubuc A., Gagnon F. M., Rioux M.* Données sur le Québec. Les presses de l'université de Montreal, 1974, p. 119.
2. Canadian Tribune, 1976, December, 27.
3. Canadian Tribune, 1976, November, 8.
4. Canadian Tribune, 1977, September, 19.
5. Canadian Tribune, 1977, September, 26.
6. Canadian Tribune, 1977, September, 5.
7. *Christian W.* Political Parties and Ideologies in Canada: Liberals, Conservatives, Socialists, Nationalists, McGraw-Hill Ryerson, 1974, p. 175.
8. Communist Viewpoint, 1976, vol. 8, No 6, p. 1.
9. Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, No 1, p. 19.
10. Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, No 1. p. 10.
11. *Fuyet H.* Op. cit., p. 33.
12. *Fuyet H.* The National Question in Canada and the Right of the French-Canadian Nation to Self-Determination. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, No 1, p. 32.
13. Horizont, 1977, N 37, S. 10.
14. Horizont, 1978, N 18.
15. Humanité, 1979, février, 12.
16. *Kashian W.* A Just and Lasting Solution of the National Question in Canada is Possible. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, No 1, p. 6.
17. La presse, 1976, novembre, 13.
18. La presse, 1976, novembre, 25.
19. La solution, p. 81.
20. La solution, p. 82.
21. La solution. Le programme du Parti Québécois, p. 53-56, 59-64.
22. *Manzer R.* Canada. A Socio – Political Report. McGraw-Hill Ryerson Limited. Toronto, 1974, p. 214.
23. *Manzer R.* Canada. A Socio – Political Report. McGraw-Hill Ryerson Limited.

- Toronto, 1974, p. 252.
24. *Manzer R.* Canada. A Socio – Political Report. McGraw-Hill Ryerson Limited. Toronto, 1974, p. 199.
 25. *Rioux M.* Québec in Question. Toronto, Lewis, 1971, p. 151.
 26. *Saywell J.* Québec 70. A Documentary Narrative. University of Toronto Press, 1971, p. 16-17.
 27. Statistic Canada. Advance Bulletin, 1971 Census of Canada. Population by Ethnic Group. Ottawa, 1973, p. 1.
 28. The Basis of Party Québécois Support in Recent Québec Elections. – Canadian Journal of political Science, 1976, N 1, p.11.
 29. The Basis of Party Québécois Support in Recent Québec Elections. – Canadian Journal of political Science, 1976, N 1, p.15.
 30. The Basis of Party Québécois Support in Recent Québec Elections. – Canadian Journal of political Science, 1976, N 1, p. 10.
 31. The Road to Socialism in Canada. The Programm of the Communist Party of Canada. Toronto, Ontario, Canada, 1972, p. 21,
 32. The Road to Socialism in Canada.., p. 20-21.
 33. Более подробно о буржуазных партиях Канады см.: *Миронов И. И.* О политической борьбе в Канаде. – США: экономика, политика, идеология, 1975, № 11; *Данилов С. Ю.* Канадские либералы: доктрина и политика – Там же, 1977, № 1; *Данилов С. Ю.* Канадские консерваторы: доктрина и политика. – Там же, 1978, № 9; *Данилов С. Ю.* Партии в политической борьбе. – В кн.: Канада на пороге 80-х годов. М., 1979.
 34. *Каштан У.* Рабочий класс и антимонополистическая борьба. М., 1975, с. 324.
 35. Критика буржуазных теорий национализма и расизма. М., 1976, с. 122.
 36. Подробную справку см.: Квебек. – США: экономика, политика, идеология, 1976, № 11.
 37. Согласно этому закону, принятому парламентом Квебека 30 июля 1974 года, французский язык объявлялся единственным официальным языком провинции. Более подробно см.: *Тишков В.А.* Язык и политика (о проблеме двуязычия в Канаде). – США: экономика, политика, идеология, 1977, № 2, с. 115–117.
 38. *Тишков В. А.* Политика двуязычия в Канаде. – Рассы и народы, вып. 7, М., 1977, С. 219.
 39. *Хрипунов А.И.* Квебек ч канадо-американские противоречия – США: экономика, политика, идеология, 1975, № 8, с. 23.

Опубліковано: Социальная природа буржуазных партий в современном капиталистическом мире: сб. науч. тр. / ред. кол. В. Н. Гулевич (отв. ред.) ; АН УССР. Ин-т социальных и экономических проблем зарубежных стран. – Київ : Наукова думка, 1980. – С. 162-181.

КАНАДСЬКИЙ ТЕАТР 70-Х: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЯВИЩА (у співавторстві з Н. Жлуктенко)

Повоєнний промисловий бум вивів Канаду в ряд найрозвиненіших країн Західного світу. Водночас з усією очевидністю виявилася залежність Канади від могутнішого південного сусіда. Поряд з експансією економічною здійснюється експансія культури американського зразка. Вона проникає через усі доступні канали – радіо, телебачення, пресу. В 60-х роках у Канаді дедалі виразніше звучать голоси проти американізації життя. Наполеглива боротьба за вихід з-під впливу Сполучених Штатів точилася також в драматургії і театрі.

Ще 1957 року один з провідних театральних діячів Канади Мейвор Мур у статті «Театр для Канади», вміщеній у кварталнику Торонтського університету, наголосив на суспільно-громадському значенні театального руху в країні, висміявши характерну для буржуазного обивателя думку, що «мистецтво – це розвага, а канадців цікавлять серйозні справи – віскі, тютюн та хокейні команди». М. Мур виступив проти американізації канадської сцени і заявив, що вона саме тепер мусить стати кузнею самобутньої художньої традиції, – «щоб не доводилося червоніти, маючи замість обличчя білу пляму».

Так, у певному розумінні театр – обличчя нації. Театр ХХ століття, який творили В. Маяковський, Б. Брехт, Дж. Б. Шоу, став духовною зброєю в перетворенні світу. Такою функцією наділяють театр і прогресивні канадські драматурги.

Канадська театральна традиція започаткована французькими колоністами. 1606 року колишній паризький адвокат, а потім урядовець французького форту Марк Лескарбо, прагнучи піднести моральний дух своїх співвітчизників, створив гарнізонний театр. Лескарбо вважають автором першої канадської п'єси – віршованої драми масок «Театр Нептуна» (опублікована в Парижі 1609 р.).

Перші кроки національної драматургії пов'язані із засвоєнням класицистських канонів; сприяли цьому, зокрема, постановки на канадській сцені трагедій П'єра Корнеля.

Утвердження при владі англійського уряду змінило естетичні орієнтири канадського театру колоніального періоду. Постановки п'єс Р. Б. Шерідана, відкриття канадськими акторами скарбниці шекспірівської творчості сприяли бурхливому розвитку театрального мистецтва. У другій половині XVIII ст. в Канаді з'явилися стаціонарні театри й перші професійні драматурги. Проте прагматичні англоканадські підприємці поспішали якнайшвидше зміцнити свої економічні позиції і мало дбали про культурне життя – театральне піднесення поступилося місцем періодові застою та провінціалізму. 1906 року, з метою сприяння розвитку театральних талантів у країні, було започатковано традицію щорічних музичних та драматичних фестивалів, але проіснувала вона лише п'ять років. Поновлення її 1932 року у формі Драматичного фестивалю домініону мало певне значення для формування національної театральної школи, проте головну увагу приділяли тут постановці англійських та європейських п'єс, а не творчості вітчизняних драматургів.

Характеризуючи 30-і роки XX ст. як важливий етап становлення національної драматургії, канадські дослідники здебільшого пояснюють це поширенням засобів масової інформації. Без сумніву, радіо сприяло розвитку різних видів мистецтва, в тому числі й драматичного. На нашу думку, однак, зростанню популярності театру в країні в цей період сприяли демократичні театральні центри. Клуб прогресивного мистецтва (1931) в Торонто, Робітничий театр (1932) цього міста ставили драми «Єдність» О. Райяна, «Війна на Сході» С. Райерсона, «Дивлячись уперед» Г. Френсіса, в яких порушувалися типові для мистецтва «червоних тридцятих» проблеми соціальної нерівності в буржуазному суспільстві, розкривалося зростання класової свідомості трудящих. Не дивно, що така драматургія, демократична за формою та змістом, не викликала схвалення в адміністративних колах та в офіційного театрознавства.

До недавнього часу розвиток театрального мистецтва в країні залежав від спорадичних дотацій державних та приватних установ – Ради Канади (1957) та Регіонального театрального руху (1958). За допомогою останнього відкрито ряд театрів у канадських провінціях: тільки 1962 року запросили глядачів театральний центр у Манітобі, драматичний театр у Ванкувері, театр у Калгарі, театр Нью-Брансвіка, «Театр Нептуна» в Галіфаксі та інші. Справжнє піднесення канадський театр переживає у 60-70-і рр. В офіційних дослідженнях цей факт пов'язують з низкою державних заходів у сфері культури. Справді, 1967 року,

напередодні святкування століття Канадської конфедерації, був ухвалений закон про організаційна та фінансову підтримку місцевих театрів. Але й у цьому випадку буржуазні соціологи схильні плутати причину й наслідок. Уряд змушений був відповісти законодавчим актом на вимоги широкої громадськості, яка в пресі, по радіо й телебаченню вимагала активнішої участі держави в розвитку вітчизняної культури.

Демократичний глядач Канади шанує свій театр. Щира зацікавленість публіки його проблемами сприяє розвиткові цього мистецтва. Театр для молоді – явище досить рідкісне на Заході, а в Канаді він є. Це Молодіжний театральний центр у Торонто під керівництвом Сьюзен Рубс.

Досягнення вітчизняної драматургії популяризує канадське театрознавство, чимало університетських дисертантів звертається до проблем театральної історії. Так, в 70-х роках видано цілий ряд монографічних і проблемних досліджень канадської драматургії.

Театральне життя Канади своєрідно відбиває характерні для сучасної суспільно-історичної ситуації явища й процеси. Канадський театр 70-х – це поле зіткнення демократичних і реакційних ідейних тенденцій, де модерністським експериментам, породженим розгубленістю перед сучасними проблемами, протистоїть пошук нових реалістичних шляхів.

Опорою в боротьбі за мистецтво активного гуманізму завжди була класика. Зокрема, канадці високо цінують внесок російських майстрів у реалістичну драматургію, Велику популярність здобули в Канаді твори А. П. Чехова. Серед визначних театральних подій 70-х рр. – постановка «Дяді Вані» театром Едмонта та «Ройял Александра» в Торонто; в останній Астрова грав тричі удостоєний звання найкращого актора Канади Чарльз Шеммет, а в головній ролі блискуче виступив відомий англійський актор Пітер О'Тул. Багато років ставить «Дядю Ваню» театр канадського Стратфорда.

Як господар щорічного Шекспірівського фестивалю, колектив Стратфордського театру прагне бути взірцем художньої довершеності, професійної майстерності. Театр широко уславився своїми постановками класики. У шекспірівських спектаклях («Багато галасу даремно», 1977, «Король Лір», 1979) чи в сатиричному мюзиклі за повістю Вольтера «Кандід» (постановка Л. Мансурі, 1978) виконавці не «осучаснюють» зовнішніх атрибутів, а прагнуть якнайточніше відтворити першооснову. Творче прочитання «Кандіда» перетворює спектакль на нещадне викриття політичної корупції, лицемірства клерикалів. Своїм романтичним пафосом труп «Уоркшоп продакшнз» (Торонто) привабив роман В. Гюго «Собор Паризької богоматері».

Показово, що домінантою постановки 1978 р. «Есмеральда й горбун з Нотр-Даму» став соціальний конфлікт. Рецензент комуністичної газети «Кенедієн тріб'юн» відзначив уміння творців спектаклю передати в масових сценах бунтівний дух народу.

Демократичний театральний рух Канади спирається на найкращі традиції театральної реалістичної класики ХХ ст., зокрема на такі її визначальні риси, як соціальність, історизм, гуманізм. У глядачів соціальної драми Кліффорда Одетса «Прокинься та співай» («Театр Плюс», Торонто, 1977) зображення суспільних потрясінь періоду «великої депресії» викликало чимало аналогій з сьогоднішнім днем Канади: «Тридцяті – зовсім недавні роки. Це було тільки вчора й дуже близько від нас. Це п'єса сьогоднішнього дня», – коментувала Кенедієн тріб'юн». Схвально зустріли канадські глядачі постановки в 1978-79 рр. антивоєнних п'єс Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти» і «Що той солдат, що цей».

На канадській сцені минулого десятиліття було також поставлено віршовану драму Пабло Неруди «Зоря і смерть Хоакіна Мур'єти». Твір чилійського поета про легендарного народного месника першої половини ХІХ ст. завжди звучав для співвітчизників Неруди закликком до боротьби за свободу, проголошував ідеал революційної єдності народу. Режисер театру «Оупен серкл» Сільвія Такер перенесла дію прологу в сучасне Чілі. В'язні одного з концентраційних таборів Піночета перевтілюються в героїв народно-романтичної драми Неруди. Історичні паралелі стають наочнішими завдяки вдалому поєднанню традиційної сценографії з прийомами театру агітпропу. Автори спектаклю створили гротескні маски трьох «хазяїв золотої гарячки», що символізують залежність латиноамериканського світу від влади монополій США, а зловісні постаті ку-клукс-кланівців у контексті спектаклю глядач сприймає не лише як історичну реалію Каліфорнії, а й як прообраз сучасного фашизму, прихильники якого, до речі, час від часу нагадують про себе і в Канаді. Постановка глибоко патріотичної та інтернаціоналістської поетичної драми П Неруди стала серйозною школою для митців канадського соціального театру.

Прагненням відшукати в історії Канади коріння її соціальних суперечностей позначені популярні в канадській драмі 70-х років історичні п'єси. Їхня проблематика, як правило, тісно пов'язана з гострими конфліктами сучасності.

Спектакль «Понтіак і зелений чоловік» (театр Макмілана при Торонтському університеті, 1978) переносив глядача в 1763 рік, коли британські

колонізатори завершували підкорення французьких поселень. Центральні персонажі спектаклю – індіанці, які виступали на боці французьких піонерів. Понтіак, вождь племен, що жили на берегах Великих озер, очолив рух корінного населення проти британських завойовників. Автор п'єси Р. Дейвіс із багатьох моментів цієї боротьби обрав суд над Понтіаком. Власне, цей епізод уже відтворив Р. Роджерс у п'єсі, написаній ще 1765 року. (Р. Роджерс, губернатор форту Мічілімакінак, із співчуттям ставився до індіанців, захоплювався відчайдушністю Понтіака. Внаслідок інтриг з боку офіцерів-кар'єристів Р. Роджерса також судили). Сучасний драматург Р. Дейвіс зосереджує увагу передовсім на становищі корінного населення, позбавленого на власних землях будь-яких прав і приреченого на вимирання. Сюжет із давнього минулого Канади змушує глядача замислитись і над нинішньою долею індіанців: вони й тепер животіють на найнижчих щаблях соціальної ієрархії...

Талановита канадська письменниця Шарон Поллок присвятила цій темі драму «Уолш» (1973). Крім аналізу «внутрішніх» проблем – ставлення властей до індіанців, – у п'єсі, дія якої відбувається 1876 року, виразно пролунали антиамериканські мотиви. Герой драми Уолш – комендант одного з канадських фортиків поблизу кордону із Сполученими Штатами, людина мужня, розумна, справедлива. Ігноруючи накази урядовців, які наполягають на примусовому «перевихованні» індіанців-мисливців на землеробів, Уолш робить усе, щоб зберегти мир на колонізованих землях. Причиною основного конфлікту в п'єсі є перехід кордону великим племенем сіу на чолі з вождем Сидячим Биком. Племя чинило збройний опір американським колонізаторам і, рятуючись від кривавої розправи, відступило до Канади. Гордий вождь сіу в розмові з Уолшем посилається на законність свого рішення: дід його 1776 року бився на боці англійців проти американських колоністів, здобув медаль за хоробрість, і його нащадки, мовляв, мають право сподіватися на підтримку з боку королеви Вікторії.

«Англійська Канада», однак, не бажає псувати стосунків із Сполученими Штатами й наказує сіу повернутися на американську територію. Але всупереч забороні центральних властей, солдати й населення форту підтримують індіанців. Драматизм ситуації загострюється ще й тим, що американці розпалюють уздовж кордону пожежі, бізони не можуть перейти на канадську територію, й племені загрожує голодна смерть. Водночас американська сторона, дізнавшись про безкорисливе ставлення Уолша до індіанців, звинувачує його в «перевищенні повноважень» під час прикордонних переговорів. Уолш іде на поступки: погоджується на тривалу відпустку. Остаточно знеможені голодом і

хворобами сіу були зломлені. Під дулами канадських гвинтівок плем'я повернулося на американську територію, де на вождя та його родину чекала звіряча розправа, а на інших сіу – каторга резервації.

«Уолш» Ш. Поллок – драма сильних характерів, конфлікт яких викликаний глибокими суспільними суперечностями, нерозв'язаними й досі. Перш ніж зрадити інтереси індіанців, Уолш розчарувався в ідеалах, яким він служив: «Честь, правда .. Все це балачки, їх не існує. Я віддав їм життя, але їх немає. ..» Відмова від соціального обов'язку заради свого «я» несе з собою духовне спустошення й нігілізм. Моральним хитанням Уолша Поллок протиставляв цілісність трагічних характерів індіанців.

«Уолш» Ш. Поллок – одне з найкращих досягнень канадської історико-філософської драми. «Індіанська» тема в драматургії минулого десятиліття стала важливим фактором виховання активних борців за демократичне майбутнє Канади.

Прогресивні канадські театрознавці позитивно оцінюють творчу діяльність Ріка Салутіна. Автор сміливо експериментує з формою, проте далекий від трюкацтва модерністської драми. Його ідеал – театр, створений народом, театр проблемний і правдивий. Більшість п'єс Салутіна народжується як результат співпраці з колективом торонтського театру «Пасе Мюрай». Р. Салутін створив і 1976 року поставив спектакль «1837: Бунт фермерів». Цікаво відзначити, що до другого видання п'єси було додано історичний нарис, документальні та ілюстративні матеріали, художня й документальна правда про героїчне минуле народу – це також внесок у «канадизацію» суспільної свідомості, за яку виступають демократичні сили країни.

Драматичні скетчі, з яких складається п'єса, утворюють мозаїчну картину народного бунту проти поневолювачів У драмі використані бойові пісні повстанців, уривки з промов історичних діячів, зокрема одного з лідерів руху Вільяма Маккензі, ідеї якого відіграли важливу роль у визвольному русі проти британських колонізаторів.

Хронікальна композиція дозволяє Р. Салутіну об'єднати різнопланові за стилем драматичні новели. Автор створює тонкий ліричний етюд з життя простих людей, зображує гострі соціальні конфлікти (магістрат Торонто відбирає у фермера земельну ділянку, яку вся родина в поті чола розчищала протягом двох років, і передає її англійському аристократу; чиновники земельної управи ошукують фермерів), іронізує: політику тогочасного англійського уряду в Канаді символізує епізод з англійською леді, коляска якої безнадійно застрягла в канадських хащах. Зустріч цієї мандрівниці з індіанцем

також має соціально-політичний підтекст. «Джонсоне, Воно (вказуючи на індіанця) розмовляє англійською мовою. А якщо Воно розмовляє англійською мовою, то може виконувати накази...» Драматург використовує і засоби сатиричної пантоміми (Маккензі в одязі штукаря демонструє перетворення банди злодіїв на адміністрацію Верхньої Канади) та буфонади (четверо акторів виконують роль велетенської Голови, яка намагається залякати виборців напередодні виборів 1836 року. В цьому фрагменті використано уривки з передвиборчої промови генерал-губернатора Верхньої Канади Френсіса Хеда (англ. Head – голова).

Автор не просто перекладає сторінки історії мовою сцени, а прагне оживляти дух часу. З симпатією змальовує він командуючого селянською армією, ветерана наполеонівських воєн Ентоні Ван-Егмонта, який загине в тюрмі після по разки повстанців, лідерів фермерського руху Пітера Метьюза та Семюела Лаунта, яких не зламав навіть ешафот.

Зовсім недавній історії – періодові великої кризи 1929-1939 рр. – присвячена п'єса Баррі Бродфута «Десять втрачених років», що з успіхом пройшла на сцені оттавського «Театру-2000».

Герої спектаклю – люди, що пережили тридцяті: четверо чоловіків і троє жінок згадують про минуле. Червоною ниткою через увесь спектакль проходить думка, що трудящі в ті важкі часи не скорилися долі. Щоправда, канадська преса в рецензіях на спектакль оттавського театру, а раніше й торонтського «Уоркшоп продакшнз» відзначала, що автори, заглибившись у минуле, оминали подеколи сьогоденні проблеми. Та все ж постановка «Десяти втрачених років» Б. Бродфута 1979 року в різних театрах країни свідчить про підвищений інтерес канадських митців до соціальної тематики.

Наприкінці 70-х років у канадську драматургію приходять Девід Феннаріо. Письменник народився й виріс у робітничому кварталі Монреалю, був сам робітником, добре знає життя простих людей. Феннаріо пробував себе в прозі, але популярність до нього прийшла з драмою «На роботі», яку критика відзначила як «одну з найкращих п'єс 1976 року». Автор зображував у ній класовий конфлікт на великому підприємстві. Робітники пакувального цеху невдоволені прискіпливістю майстра Рене та постійними утисками з боку керуючого Шоу. На відвертий протест герої не зважуються, бо за воротами заводу чатує хронічне безробіття, та й переміна місця роботи нічого кращого не обіцяє: «Вся ця країна – велетенська фабрика, велетенська в'язниця», – зауважує один з героїв. Розуміють робітники й те, наскільки їхня країна залежить від диктату північноамериканських монополій: «Усі ми – негри на плантаціях

Рокфеллерів... Тільки революція здатна змінити стан речей».

Кульмінація драми «На роботі» – вдала спроба організувати робітничий страйк у відповідь на рішення адміністрації примусити пакувальників працювати понаднормове. Хоч адміністрація звільнила робітників з роботи, перш ніж вони встигли організувати пікети й висловити свій протест репортерам, поразка не позбавила робітників мужності. «Ми зазнаватимемо поразок, поки не скипить наш гнів, а тоді – переможемо», – звертається старий робітник Білл до молодих.

Наступна драма Д. Феннаріо «Нічого втрачати», поставлена на сценах Монреалю та Торонто 1978 року, також пройнята ідеєю класового протесту. На перший погляд, перед глядачем – постійні клієнти звичайної робітничої таверни, де вони збираються за кухлем пива. Але з їхніх розмов, реплік постає картина жорстоких утисків робітників з боку адміністрації, непевності в завтрашнім дні. Йдеться також про сидячий страйк, продовженням якого може стати захоплення заводу – своєрідна мікрореволюція в масштабах одного підприємства.

В п'єсі «Нічого втрачати» часом звучать лівоекстремістські ідеї, серед персонажів є запальні юнаки, що мріють про особисту помсту десятникові, легковірні, які швидко втрачають орієнтацію, особливо виразно окреслений у творі образ свідомого робітника, який виступає проти анархістських тенденцій у робітничому русі.

Одну з найгостріших проблем сьогоденної Канади – взаємини між англоканадцями й франкоканадцями – відтворив Рік Салутін у п'єсі «Канадці». П'єса поставлена в театрах Монреалю й Торонто. Автор обрав досить цікаву форму: сцені оживає історія однієї з найпопулярніших хокейних команд Канади, гордості франкомовної провінції Квебек. Вона складається як з франкоканадців, так і з англоканадців, що, власне, символізує саму Канадську конфедерацію. Глядач не тільки спостерігає за подіями на хокейному полі, а й пригадує епізоди з історії франкоканадців. Художній план минулого вводиться в спектакль за допомогою електронного табло, що відлічує час у грі і, власне, нагадує про роки найвідчутніших загострень у міжнаціональних стосунках, починаючи з 1759 року. Саме того року англійська армія завдала поразки французькій, а через рік після підписання акта про капітуляцію французька колонія перейшла до Великобританії. На табло з'являються й інші дати, які позначають етапи зміцнення панівних позицій англійців у французькій Канаді. Закінчується спектакль подіями 15 листопада 1976 року, коли в Квебеку до влади прийшла націоналістична сепаратистська квебекська партія, гасло якої – вихід цієї провінції із складу конфедерації.

Салутін і режисери спектаклю показують, що англоканадці володіють ключовими позиціями в суспільстві, а франкоканадцям відводиться другорядна роль. Це відчувається й у стосунках між «хокеїстами» під час гри. Хоча гравці фран цузького походження в майстерності не поступаються англоканадцям, останні посідають привілейоване становище.

Спектакль «Канадці», на думку критиків, відтворив усю складність проблеми Квебеку, яка в 60-70-і роки вийшла на авансцену політичного життя країни. Але в спектаклях торонтського та монреальського театрів навіть побіжно не згадано про шляхи до подолання цієї кризи, що дає себе знати в різних сферах суспільного життя й становить певну загрозу єдності Канадської конфедерації.

А от Девід Феннаріо в п'єсі «Місто на балконі», якою монреальський театр «Кентавр» відкрив сезон 1979 р., показав, що подолання цих міжнаціональних суперечностей цілком можливе. Власне, тут йдеться про той єдиний шлях, що його пропонують канадські комуністи – надання франкоканадцям рівних з англоканадцями прав у всіх галузях суспільного життя. Але для цього трудящим необхідно вести спільну боротьбу проти монополістичного капіталу, їхнього спільного ворога. До усвідомлення цієї істини герої п'єси приходять не відразу. Три родини – франкомовна й дві англomовні – живуть у бідняцькому кварталі Монреалю. Вони часто зустрічаються на спільному балконі – своєрідній моделі робітничої частини міста, звідки походить назва п'єси. Члени обох національно-сімейних таборів – низькооплачувані робітники, для яких найстрашніше – втратити роботу, і кожен з них підозрює своїх сусідів у намірі позбавити його шматка хліба. Через це виникають сварки, непорозуміння. Як французи, так і англійці переконані, що причиною їхніх нещасть є різне національне походження, різні мови, якими вони розмовляють. Але випадок допомагає сусідам по балкону переконатися в тому, що причини їхніх нещасть інші. Джонні, англоканадець, і Клод, франкоканадець, спостерігають по телебаченню за грою улюбленої команди, причому Джонні – по англomовному, а Клод – по франкомовному. Команда програє, і цей багатозначний у художньому підтексті епізод змушує героїв замислитися над тим, хто ж справді лишається в програті від вічних незгод і хто гріє на цьому руки.

Автор бажає добра своїм героям, він підказує й шляхи до поліпшення їхнього життя. В цьому плані важливе навантаження лягає на образ однієї з головних героїнь – Ірени, яка організовує демонстрацію жителів кварталу проти безробіття, закликаючи трудящих, незалежно від їхнього національного походження, до спільних дій.

Від того, яку позицію обирає канадський драматург в суспільних

катаклізмах, залежить духовний резонанс і спрямованість його творів.

Деяка частина канадських драматургів додержується модерністської орієнтації. У п'єсах Стіва Петча відчуваються відголоски похмурого абсурдизму 50-х років. Свою першу експериментальну драму С. Петч написав шістнадцятирічним юнаком і далі працює в цій манері, створюючи надзвичайно умовні ситуації, наслідуючи С. Беккета («Подорож», 1974), й використовує елементи театру жорстокості «Турецька втіха», 1975). Місце дії однієї з його останніх п'єс «Вікторія» (1979) – напівзруйнований котедж у Каліфорнії, де зібралось дивне товариство невротиків. Немолода жінка Елізабет, її син Роберт, що шукає духовного відродження в екзотичних релігіях, його приятель хіппі й наркоман Поль, сестра Віккі з коханцем, колишнім злочинцем. Всі вони страждають від психічної нестабільності та некомунікабельності і врешті розбрідаються хто куди, лишаючи Віккі саму в порожньому домі. П'єсу було замовлено С. Петчу для фестивалю в Стратфорді. Цей факт, на нашу думку, свідчить про певну підтримку «театру розгубленості й катастрофи» з боку організаторів фестивалю.

Як свідчить театральний щорічник «Канада на сцені», з 850 поставлених 1978 року п'єс понад половина належала перу вітчизняних авторів. Це відчутний наслідок «канадизації». Навіть побіжний погляд на розвиток канадської драматургії і театру 70-х років свідчить про певну активізацію демократичних ідейно-художніх тенденцій. Звичайно, процес цей не позбавлений внутрішніх протиріч – загальний духовний клімат цієї капіталістичної країни дається взнаки – маємо на увазі, зокрема, згубний вплив на її духовне життя з боку реакційної американської пропаганди, що роздуває антирадянську істерію, кличе до часів «холодної війни».

Але не псевдомистецтво, розраховане за обивателя, і не духовні виверти елітарної драми, а демократичний театральний рух виступає продовжувачем найкращих традицій канадської культури. Реалістичний театр Канади наполегливо шукає відповідей на актуальні проблеми сучасності.

Опубліковано: Всесвіт. – 1981. – № 3. – С. 157-163.

ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ КАНАДИ

ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ КАНАДИ. Засн. 1873. Виражає інтереси великої, в т. ч. монополістичної, буржуазії. Перебувала при владі 1921-26, 1926-30, 1935-57, 1963-79. Внаслідок перемоги на парламентських виборах у лютому 1980 сформувала уряд. Осн. принцип програми лібералів – вільне підприємництво та здійснення заходів, спрямованих на розвиток нац. економіки. Керівні органи Л. п. – Нац. к-т (НК) і Нац. федерація (НФ). Лідер – П. Е. Трюдо (з 1968). Фінансується з урядових фондів та добровільних вкладів її заможних членів. Під контролем Л. п. перебувають газети «Торонто дейлі стар» («Щоденна зірка Торонто»), «Глоб енд мейл» («Всесвіт і пошта»), «Оттава сітізен» («Оттавський громадянин»).

Опубліковано: Українська Радянська Енциклопедія. – 2-е вид. – Київ, 1981. – Т. 6. – С. 158.

ЛІГА АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

ЛІГА АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ (ЛАУ) – культур.-освітня орг-ція укр. трудової еміграції в США. Засн. в квітні 1924 в Нью-Йорку на 1-му конгресі укр. робітн. орг-цій США. Об'єднала розрізнені укр. клуби та т-ва. Спочатку мала назву «Союз укр. робітн. орг-цій» (СУРО), потім – «Союз українських робітників». З 1940 називається ЛАУ. В 20-30-х рр. СУРО виступав проти колонізаторської політики Польщі на зх.-укр. землях. У роки 2-ї світової війни Ліга очолила рух прогресивних кіл укр. еміграції за прискорення розгрому фашист. Німеччини, брала активну участь у кампаніях подання допомоги рад. народів. Ліга працює в складних умовах протидії з боку укр. націоналістичних

орг-цій. 6 період розгулу маккартизму зазнала переслідувань. Має відділи та самодіяльні колективи в місцях традиційного поселення осіб укр. походження (Нью-Йорк, Детройт, Чікаго, Пітсбург тощо). Лігу очолює голова Виконавчого к-ту – М. Д. Ганусяк, відповідальний секретар – М. М. Торченко. Ліга зміцнює зв'язки з Рад. Україною, популяризує серед громадськості США досягнення УРСР в усіх галузях суспільного життя, виступає за розвиток добросусідських відносин між США і СРСР.

*Опубліковано: Українська Радянська Енциклопедія. –
2-е вид. – Київ, 1981. – Т. 6. – С. 168.*

ИММИГРАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ИСТОРИИ КАНАДЫ

Переселенцы из многих стран мира сыграли весьма значительную роль в освоении Канады, ее экономическом, национальном и культурном развитии. Эта роль определялась на отдельных этапах истории Канады различными факторами, главными из которых, с одной стороны, были объем, социальный, профессиональный и рациональный состав иммиграции, а с другой – социально-экономические условия развития принимающей страны [1]. За последнее столетие (1871-1971 гг.) в Канаду прибыло свыше 8 млн. выходцев из Европы, Америки, Азии и Африки. Наиболее внушительной по объему на протяжении указанного периода была европейская иммиграция, составляющая от 70 до 90% всех переселенцев.

Внутри европейской иммиграции господствующие позиции заняли переселенцы из Англии и из Франции. Это обуславливалось их приоритетом в освоении просторов Канады: они первыми активно начали колонизовать эту территорию. К концу XIX в. – периоду массовой иммиграции из других стран – в Канаде уже существовали устойчивые этнические общности англоязычных и франкоязычных поселенцев, причем франкоканадская общность сформировалась раньше англоканадской. Этому, в частности, способствовало компактное поселение выходцев из Франции, их обособленность, фактическое прекращение в 60-х годах XVIII в. иммиграции из Франции и т. д. А такие факторы, как языково-культурная пестрота переселенцев с Британских островов, постоянное обновление за счет новых потоков иммигрантов, неограниченные возможности расселения и другие, замедляли процесс консолидации англоканадской этнической общности [2]. Отношения между двумя канадскими нациями в значительной степени определяли национальное развитие страны в

прошлом, они оказывают огромное влияние на этнонациональные процессы и современной Канады[□].

Массовая иммиграция в Канаду в конце XIX – начале XX в. послужила новым толчком к активизации там этнических процессов. Характерной чертой последних было образование на канадской территории новых этнических групп – выходцев из стран Восточной и Южной Европы, Азии, Латинской Америки. Постоянный приток иммигрантов (в последнее время в связи с экономическими трудностями, переживаемыми Канадой, все более ограничиваемый) – один из факторов существования в стране так называемых «переходных этнических групп». По переписи 1971 г., в этническом отношении население Канады распределяется следующим образом [3, 3]:

В силу того, что многоэтническое государство Канада сложилось в результате иммиграционных потоков, проблема иммиграции и национальных отношений была и остается важной для его исторического развития. Этим объясняется интерес канадских исследователей – историков, географов, социологов к данной проблеме.

Этническое происхождение	Число	В % ко всему населению стран
Выходцы с Британских островов	9 624 115	44,4
Выходцы из Франции	6 180 120	28,9
Немцы	1 317 195	6,0
Итальянцы	730 820	3,2
Украинцы	580 655	2,8
Голландцы	425 945	1,9
Выходцы из скандинавских стран	384 790	1,8
Поляки	306 425	1,2
Индейцы	295 210	1,4
Прочие	1 713 015	7,9

Цель настоящей статьи проследить, как в канадской историографии освещаются вопросы, связанные с иммиграцией, положением национальных и расовых групп, их ролью в экономике, политике и культуре, национальном развитии страны.

Сначала несколько общих замечаний относительно исследования

[□] Этому аспекту Канады посвящен ряд работ советских авторов: Фурсова Л.Н. Обострение франкоканадского вопроса. – В кн.: От Аляски до Огненной земли. М., 1976; Сороко-Цюпа О.С. Из истории франкоканадского вопроса. – В кн.: Национальные проблемы Канады. М., 1972; Он же. Национальное движение во Французской Канаде 60-х годов XX в. – Расы и народы, вып. 3. М., 1973; Тишков В.А. К истории возникновения франкоканадского национального вопроса. – Вопр. Ист., 1974, № 1; Он же. Политика двуязычия в Канаде. – Расы и народы, вып. 7. М. 1977; Шлихтер А.А. О концепциях по национальному вопросу в Канаде. – В кн.: Критика буржуазных теорий национализма и расизма. М., 1976; Банцекин Н.Б., Тишков В.А. Квебек на перепутье. – В кн. Канада на пороге 80-х годов. М., 1979.

упомянутых вопросов в канадской исторической литературе. Объем, тематика, направленность литературы рассматриваемой нами проблемы позволяют разделить ее на несколько периодов: 1) с 20-х годов нынешнего столетия и до 50-х годов; 2) 50-е годы – середина 60-х; 3) середина 60-х – 70-е годы. В основу такой периодизации положены процессы, характерные для внутреннего развития Канады и соответственно оказавшие влияние на иммиграцию и национальные отношения в стране.

Хотя отдельные труды по иммиграции появились еще в конце XIX в., систематическое изучение иммиграционных потоков и путей формирования этнического состава населения Канады начинается лишь в 20-х годах нынешнего столетия. Именно тогда появляются первые труды канадских авторов, в частности работы У. Дж. Смита, К. А. Фостера, Р. Ингланда, а также отдельные статьи [4]. В 30-40-е годы историография данной проблемы пополняется целым рядом исследований, раскрывающих влияние иммиграции на этнические процессы в стране, в том числе работами Джона Гиббона, Джона Корми, Бернарда Сэндуэлла [5] и др. В этот период значительно возрастает количество публикаций в научных и политических журналах. Объектом изучения в них стали отдельные стороны многогранного процесса формирования канадских наций, освещение социально-экономического положения европейских переселенцев в отдельных провинциях [6].

Что же характерно для канадской историографии рассматриваемой проблемы начала XX в. и всего довоенного периода? Основное внимание исследователей сосредоточивается на воспроизведении общей картины этнического состава населения страны. Поэтому в большинстве работ буржуазных авторов используется довольно-таки простая методика: объектом исследования выбирается несколько иммигрантских групп и анализируются различные стороны их жизни – от расселения до деятельности этнических организаций. Как правило, в работах 20-30-х годов отсутствует глубокий анализ социально-экономического и политического развития страны эмиграции и страны, принимающей эмигрантов. Но без этого невозможно понять причины, вынуждавшие жителей многих государств эмигрировать, а Канаду принимать переселенцев. Вне поля зрения авторов остается и такой важный вопрос, как отношения между выходцами из разных стран, складывавшиеся в процессе производственной деятельности. Вследствие чего упоминавшиеся выше исследования представляют собой практически только отражение существующего состава населения. Даже в таких крупных работах, как «Наша канадская мозаика» К. А. Фостера, «Канадская мозаика» Дж. Гиббона, где

предприняты попытки осветить не только соответствующее тому времени положение иммигрантских групп, но и проанализировать источники иммиграции, основное внимание все же уделено механизму переселения, а не социально-экономическим факторам, порождавшим это явление.

В рассматриваемый период формируются концепции канадской буржуазной историографии, долгое время затем остававшиеся господствующими в исторической литературе, посвященной иммиграции и национальному развитию Канады. Это прежде всего относится к концепции «канадской мозаики». Впервые в исторической литературе этот термин был использован Викторией Хейвард в 1922 г. при описании жизни поселенцев канадских прерий. Но фактически он вошел в практику политической жизни страны еще раньше. В литературе же ему дали соответствующую интерпретацию такие исследователи, как Кейт Форстер и Джон Гиббон. Этот термин в то время наиболее точно отражал этнический состав населения; на территории Канады образовались компактные поселения выходцев из разных стран, сохранявшие традиции национальной культуры и быта последних. В условиях относительно медленных темпов ассимиляции обособленные поселения в сельской местности и этнические кварталы в городах давали основания канадским исследователям рассматривать общество в национальном плане как некую мозаику, составленную из разных этнических групп.

Ряд авторов в оценке роли иммиграции в канадском обществе исходил из шовинистической концепции «неполноценности» выходцев из некоторых регионов. Так, многие представители иммигрантских служб и канадские политики, а вслед за ними и пресса того времени обвиняли славянских переселенцев в «неспособности» ассимилироваться, в отсталости и т. д. Близок к этим позициям был и священник Дж. С. Вудсворт, историограф иммигрантской проблемы. Его книга «Чужаки у наших ворот» содержит прямые выпады против иммигрантов из славянских стран [7, 134-136], к тому же он неоднократно выступал против предоставления гражданских прав переселенцам и призывал к быстрой ассимиляции.

Такая позиция имеет объяснение. Почти на протяжении всего XIX в. традиционными источниками иммиграции в Канаду оставались страны Северо-Западной Европы, выходцы из которых составили категорию «старой иммиграции» [8, 59]. В конце XIX – начале XX в. в Северную Америку, в том числе и в Канаду, хлынула мощная волна иммигрантов из стран Юго-Восточной Европы. Шовинисты-англосаксы, опасаясь, что эта волна может поглотить традиции, насаждавшиеся ими в Канаде, заняли отрицательную позицию в

отношении «новой иммиграции». Кроме этого, замечание Дж. Руцека о том, что презрительное отношение к славянским иммигрантам в США связано с недооценкой роли, которую играли в мировой истории страны Центральной и Юго-Восточной Европы [9, 29], в полной мере можно отнести и к Канаде.

В этой связи следует отметить еще одну характерную черту канадской историографии первой половины XX в. – появление трудов, посвященных отдельным иммигрантским группам. Подавляющее большинство такого рода работ связано с освещением роли иммигрантов с Британских островов, начиная с биографий отдельных эмигрантов-англичан, жизнеописаний семей английских переселенцев и кончая исследованиями, в которых поднимаются теоретические проблемы иммиграции и ее влияния на национальное развитие страны [10]. Переселенцам же из Юго-Восточной Европы и их потомкам, составившим к 1951 г. около 2 млн. человек и внесшим значительный вклад в экономику и культуру страны, в частности в освоение ее западных территорий, степных провинций, посвящено лишь несколько книг и статей, написанных преимущественно выходцами из соответствующих этнических групп [11].

Что касается азиатской иммиграции, то канадские историки основное внимание сосредоточили на вопросах регулирования ее допуска в страну и освещения отношения государственных и политических деятелей Канады к китайцам и японцам, а также на исследовании стереотипов отношения к ним местного населения. Лишь в работе Ч. Янга «Японские канадцы» (1939 г.) мы находим описание социально-экономического положения данной категории переселенцев. Такой подход канадской историографии к иммигрантам из Японии и Китая, очевидно, объясняется основывавшейся на расистских принципах политикой правящих кругов по отношению к выходцам из Азии. Известно, что иммиграционная политика Канады формировалась под влиянием шовинистических и расистских концепций о превосходстве англосаксов, о неполноценности цветных и т. д. Практическое воплощение эти концепции нашли в рестрикционистских законах конца XIX – начала XX в., ограничивавших, а в некоторых случаях исключавших китайскую и японскую иммиграцию. Расистские взгляды получили хождение и в научной литературе, в частности в статьях, публиковавшихся в периодических изданиях того времени.

Следует подчеркнуть, что канадская историография первой половины XX в. не может претендовать на полное освещение роли иммиграции в национальном развитии страны. Отражая бытующие в ту пору воззрения буржуазной верхушки на иммиграцию, анализируя существующее законодательство, исследователи практически не поднимали вопроса о

предоставлении иммигрантским группам статуса в канадском обществе, соответствующего их вкладу в развитие Канады.

Долгое время иммиграция не доставляла больших тревог ни правительственным кругам, ни иммиграционным властям. Страна в силу объективных условий, в частности наличия неосвоенных территорий, все возрастающей потребности в рабочей силе, безболезненно поглощала в конце XIX – первой половине XX в. огромные потоки переселенцев. Исключение составляли периоды спада производства во время экономического кризиса 1929-1933 гг. К тому же выработанная на основе расовых, экономических и политических принципов система селекции иммигрантов в значительной степени ограничивала въезд в страну «нежелательных» элементов, которые, по мнению правящих кругов, несли угрозу существующему укладу жизни.

Указанные обстоятельства, как и политика уступок в некоторых случаях иммигрантским группам со стороны правительства, способствовали смягчению остроты национального вопроса в Канаде. Однако, как в каждом многонациональном капиталистическом обществе, в Канаде имелись причины, которые порождали антагонистические противоречия, нагнетали напряженность в национальных отношениях и приводили к неизбежным конфликтам. В первую очередь это – дискриминация (как открытая, так и завуалированная) во всех областях общественной жизни представителей других наций, кроме англоканадской, раздувание реакционными кругами национально-расовой розни, искусственное натравливание одной иммигрантской группы на другую и т. д. Буржуазная историография, выражая интересы господствующего класса, не вскрывала эти причины.

Лишь только марксистская историография в состоянии дать глубокий всесторонний анализ явлений национального развития страны и исследовать причины, их порождающие. В 20-30-е годы в Канаде практически не было крупных работ, трактовавших с марксистских позиций вопросы, связанные с иммиграцией и национальными отношениями. Но в выступлениях деятелей Коммунистической партии Канады и прогрессивных иммигрантских организаций значительное место занимали упомянутые вопросы, и в своей деятельности Компартия учитывала гетерогенный этнический состав населения страны, существование двух наций в Канаде. Так, Тим Бак в своем докладе на XI пленуме ЦК Компартии Канады (1937 г.) «Путь вперед» поднял вопрос о дискриминационном положении Квебека и о необходимости исправить сложившееся положение в провинции, населенной в основном представителями франкоканадской нации [12, 186-187].

В 50-е годы темпы промышленного роста достигают в Канаде больших размеров. Расширение капиталистического воспроизводства в указанный период, – как известно, оно расширяется неравномерно, скачкообразно [13, 10] – резко увеличило потребность в наемном труде. Одним из источников устранения диспропорции между предложением и спросом труда на внутреннем рынке послужила иммиграция. Только в 50-е годы Канада приняла 1 млн. 452 тыс. переселенцев.

Повышенный интерес к иммиграции со стороны правящих кругов и монополий, а также те дискуссии, которые разворачивались вокруг этой проблемы, не могли не отразиться на историографии. В появившейся в 50-х годах иммигрантоведческой литературе внимание исследователей концентрируется в основном на двух группах вопросов: 1) анализ иммиграционной политики и законодательства [14]; 2) адаптация послевоенных переселенцев к новым условиям жизни [15].

В первой группе следует особо выделить работу Дэвида Корбетта, в которой, кроме детального разбора иммиграционного законодательства 50-х годов (Иммиграционного акта 1952 г., Иммиграционных правил 1956 г.), прослеживается ход дискуссии в политических и государственных кругах по вопросам иммиграции вообще. Данную работу можно рассматривать и как исторический очерк иммиграционной политики и законодательства Канады, ибо в ней впервые в национальной историографии дан обзор важнейших событий в истории иммиграции, связанных с принятием соответствующих актов, регулирующих допуск в страну переселенцев с конца XIX в. Д. Корбетт исследует и вопрос о влиянии эмиграции на рост численности населения Канады и раскрывает экономический эффект этого явления на протяжении почти столетия (1861-1955 гг.), придя к выводу о необходимости стимулирования иммиграции [16, 176].

Для канадской историографии рассматриваемого периода актуальным является вопрос о так называемых «перемещенных лицах». В конце 40-х годов правительство Канады вступило в Международную организацию беженцев, занимающуюся урегулированием проблемы «перемещенных лиц», в основном переселением их из Германии и Австрии в другие страны. Значительная их часть осела в Канаде, принявшей в общей сложности свыше 160 тыс. человек. Правительство занялось переселением указанной категории иммигрантов, обходя правила, регулирующие въезд иностранцев в страну. Помимо глав в общих иммигрантоведческих работах, «перемещенным лицам» посвящено и отдельное исследование Дж. Гиббона [17]. Однако в названной работе не

анализируются причины, побудившие правительственные круги пойти на явное нарушение ими же принятых правил. Хотя политические мотивы таких действий были очевидны – реакционные круги намеревались (что впоследствии и делали) использовать находившихся среди перемещенных лиц коллаборационистов, сотрудничавших с фашистами и прибывавших в лагеря для «дипистов», в идеологической борьбе против стран социализма, для борьбы против прогрессивных сил внутри страны. Буржуазная историография вслед за влиятельной прессой пыталась представить политику правящих кругов по отношению к «перемещенным лицам» исключительно как проявление гуманности.

В литературе, рассматривающей процессы адаптации вновь прибывших иммигрантов, основное внимание уделяется вопросам экономической интеграции переселенцев и их ассимиляции. В этой связи большое значение приобретает исследование социальных структур канадского общества в целом и отдельных этнических групп, в частности такого вопроса, как иммиграция и изменения социальной структуры существующих этнических образований [18]. Новое направление в канадской историографии рассматриваемой нами проблемы связано с появлением работ известного социолога Джона Портера, одна из которых была опубликована в конце 50-х годов [19].

Необходимо отметить, что спектр тематики исследований канадских историков в рамках большой проблемы «иммиграция и национальные отношения в Канаде» в 50-е годы значительно возрастает по сравнению с предыдущими периодами. Знакомство с основными работами (Д. Корбетта, В. Кейя, Дж. Портера, Л. Рейнольдса и др.) дает основание говорить о том, что в них предпринимаются попытки углубленного анализа (конечно же, с позиций методологии буржуазной науки) иммиграции и ее места в различных аспектах канадского общества. Однако ограниченность методологической базы в силу классовых позиций авторов зачастую не позволяет им вскрыть истинные причины тех или иных явлений, скажем низкого социального статуса иммигрантов, расовой сущности иммиграционной политики Канады, существующей (порою искусственно раздуваемой) среди определенной части населения страны неприязни к вновь прибывшим иммигрантам и т. д.

Более того, ни в 50-е годы, ни раньше в канадской историографии практически не освещались вопросы взаимоотношений между иммигрантскими группами. Последнее чрезвычайно важно для определения направленности национальных процессов и оценки этнонациональной ситуации в стране.

В последующие годы эти вопросы, как и многие другие, не освещавшиеся

ранее канадскими историками, привлекают их внимание. Особенно примечательны в этом отношении 60-70-е годы, когда поток литературы по национальным проблемам значительно увеличился. Это обстоятельство обуславливается особенностями национального развития страны. 60-70-е годы для Канады стали тем периодом, когда, по словам В. И. Ленина, в условиях углубления классового антагонизма возможно «появление на авансцене политической драмы и того или другого национального вопроса»[20, 239].

Именно в эти годы противоречия между англоканадцами и франкоканадцами достигают своего наивысшего после восстания 1837 г. развития. После прихода к власти (1976 г.) в провинции Квебек правительства Р. Левека, лидера квебекских сепаратистов, их устремления – вывести провинцию из состава канадской федерации – возводятся в ранг официальной политики на уровне провинции. Отношения между англоканадцами и франкоканадцами постоянно оказывали влияние на внутреннее развитие страны, в том числе на этнические процессы. В последние годы это влияние сказывается довольно ощутимо: при преобладающей тенденции ассимиляции выходцев из других стран несколько усиливается и противоположная – консолидация внутри этнических групп, основным стержнем которой является повышенный интерес к сохранению и развитию черт культуры и быта народа страны происхождения.

В конечном итоге все эти явления в национальном развитии страны стимулировали изучение таких вопросов, как пути формирования двух канадских наций – англоканадской и франкоканадской, этнического состава населения, межнациональные отношения в стране.

Помимо увеличивающегося количества публикаций, в стране на разных уровнях проводились конференции. Так, в Торонто с 1961 по 1967 г. Комитет по улучшению культурно-бытовых условий жизни населения провинции Онтарио при поддержке местного департамента по гражданству и иммиграции созывал ежегодную конференцию, посвященную вопросам интеграции иммигрантов. Несколько конференций такого же рода состоялось в 70-х годах в Альбертском университете. Четыре национальные конференции провел Межуниверситетский комитет канадских славян; материалы этих конференций были опубликованы [21].

В 60-х годах в Институте психологических исследований Йоркского университета началась разработка программы этнических исследований под руководством известного социолога профессора А. Ричмонда. Основная задача этой программы – изучение социально-экономического положения иммигрантских групп в Торонто, которые составляют там свыше 30% всего

населения.

Одним из координирующих органов изучения этнических процессов в стране является созданный в 1969 г. Центр этнических исследований Калгарского университета, издающий бюллетень «Канадские этнические исследования». В то же время возрастает число статей по национальным отношениям в таких периодических изданиях, как «Мозаика», «Канадский журнал политических наук», «Канадское историческое обозрение». «Канадский журнал психологических наук», «Канадское обозрение по социологии и антропологии» и др.

В 60-70-е годы активизируется также библиографическая работа – появляется ряд изданий, отражающих состояние исследований проблемы. Среди них наиболее значительны сборники: «Гражданство, иммиграция и этнические группы в Канаде», «Иммиграция, миграция и этнические группы в Канаде», «Этнические группы», «Библиография канадских этнических групп» [22]. Основная библиографическая работа в настоящее время ведется в библиотеке Торонтского университета, в Национальной библиотеке Канады (Оттава), публичной библиотеке Торонто, библиотеке Макмастерского университета.

Так как иммиграция – часть этнической истории Канады, а въезд в страну новых иммигрантов вносит своеобразие в национальное развитие, то эти сюжеты занимают немалое место в общем потоке литературы по национальным проблемам. Им посвящены как отдельные главы общетеоретических работ по современным этническим и национальным процессам, так и самостоятельные исследования – монографии, статьи.

Характерной особенностью канадского иммигрантоведения 60-70-х годов является комплексный подход к освещению роли иммиграции в развитии Канады – от первых европейских поселенцев, прибывших в страну в начале XVI в., до сегодняшнего дня. Причем анализируются различные аспекты жизни иммигрантов на территории Канады. Представляется целесообразным выделить основные направления, по которым ведется ныне исследование этой многогранной проблемы: история иммиграции и вклад выходцев из других стран в экономическое, политическое и культурное развитие Канады; социально-экономические характеристики контингентов иммигрантов на разных этапах и их приспособление к условиям жизни в новом обществе; анализ иммиграционной политики и иммиграционного законодательства; иммиграция и современные этнические процессы в стране.

Следует отметить, что проводимые правительством мероприятия в области межнациональных отношений не замедлили сказаться на характере

трактовки буржуазными авторами названных вопросов. Как известно, в 1963 г., накануне празднования 100-летия образования канадской федерации (1867 г.), была создана Королевская комиссия по двуязычию и двум культурам. Ее целью была нейтрализация франкоканадского национального движения и поиск такой формы национального союза, которая бы удовлетворяла обе основные этнические группы с учетом вклада других этнических групп в культурное развитие Канады. В этой связи правительством выделялись некоторые средства этническим группам для изучения их истории и развития их своеобразных культур.

Несколько позже, в октябре 1971 г., правительством П. Трюдо была провозглашена политика «многокультурности», т. е. «признания важности вклада иммигрантов в этническую историю страны и предоставления национальным группам возможности для развития их языков и культур» [23]. Были даже разработаны так называемые «этнические программы», предусматривающие выдачу национальным группам правительственных дотаций для осуществления политики «многокультурности». Однако ассигнования из государственной казны касались лишь некоторых аспектов деятельности этнических групп в сфере культуры (покрытие расходов на издание одной-двух книг по истории той или иной группы, помощь в организации этнических фестивалей). Что касается социально-экономического положения выходцев из других стран, то новая политика оказалась бессильной сколько-нибудь его улучшить, что свидетельствует о неэффективности политики «многокультурности». Тем не менее, подобные половинчатые шаги буржуазной демократии в сфере культуры широко рекламируются официальными кругами и их пропагандистским аппаратом. Такую цель преследовала, к примеру, первая национальная конференция по многокультурности, состоявшаяся в октябре 1973 г. в Оттаве. Причины приверженности правящих кругов политике «многокультурности», с одной стороны, следует искать в попытках перенести центр тяжести решения острых национальных проблем во вторичные сферы – языка и культуры, а с другой – использовать ее в качестве инструмента регулирования этнического самосознания.

Тенденция восхваления демократичности капиталистического общества в сфере национальных отношений свойственна и ряду исследований буржуазной историографии. Это, в частности, относится к считающемуся в Канаде капитальным труду «Древо канадской семьи», изданному в связи со 100-летием канадской федерации [24]. В нем содержатся сведения о 47 этнических группах, образовавшихся на территории Канады в результате иммиграции на протяжении

1867-1967 гг. Материал о расселении иммигрантов, их культурах и вкладе в развитие Канады подобран так, что создается впечатление, будто переселенцы не сталкивались со сложными проблемами и их интеграция в канадское общество проходила довольно спокойно, без присущих капиталистическому обществу социальных и национальных конфликтов.

В действительности же выходцы из других стран постоянно и во всех сферах общественно-экономической жизни страны испытывают бремя дискриминации. Их социально-экономический статус всегда был и остается значительно ниже занимающего ведущие позиции в канадском обществе англоканадского. В буржуазной историографии имеются работы, в которых отражено неравноправное положение иммигрантов.

В первую очередь здесь следует назвать работы Дж. Портера [25] и А. Ричмонда [26], являющиеся результатом проводимых ими социологических исследований по иммиграции. Этими авторами широко применялся метод анкетирования среди различных иммигрантских групп в сочетании с анализом официальных статистических данных. А. Ричмонд установил, в частности, дискриминацию лиц украинского происхождения в оплате труда; выявил, что иммигранты из Великобритании обладают более высокой степенью социальной мобильности, чем выходцы из других европейских стран. О последнем красноречиво свидетельствуют и данные, приводимые другим канадским социологом – К. Мерриджом: в 100 крупнейших корпорациях Торонто лица неанглосаксонского происхождения, занимающие высшие посты, составляют всего 7%, несколько выше их доля в профсоюзной элите, провинциальных и городских органах управления [27, 100]. Что же касается социальной сферы, то, как отмечает исследователь, «лидерство в Торонто практически исключительно находится в руках англосаксонцев». К. Мерриджой отмечает, что последние неохотно допускают в свой круг лиц другого этнического происхождения [27, 103]. Дискриминационные барьеры значительно осложняют интеграцию иммигрантов в канадское общество. К подобным заключениям приходит в своих работах Дж. Портер[□].

В одной из последних работ Дж. Портер обращает внимание на тот факт, что при проведении переписей многие жители Канады скрывают свое происхождение [28, 282]. Автор ограничивается лишь констатацией этой тенденции, не вникая в причины сложившейся ситуации в стране, когда этническое происхождение граждан наряду с другими факторами в

[□] Более подробно о работах А.Ричмонда и Дж.Портера см.: Фурсова Л.Н. Некоторые исследования о послевоенной иммиграции в Канаду – Советская этнография, 1970, № 5.

значительной степени определяет их место в социальной иерархии общества: наивысшие ее ступени занимают выходцы с Британских островов, а самые низкие – представители южноевропейской и азиатской иммиграции.

Упомянутые выше работы позволяют сделать вывод (ни у Портера, ни у Ричмонда его нет) о том, что социально-экономическая дискриминация представителей иммигрантских групп по расовым и национальным признакам является постоянным источником острых социальных и национальных конфликтов в стране.

В этой связи необходимо особо остановиться на литературе, освещающей этнические процессы в условиях обострения национального вопроса в Канаде. Если в работах предыдущих лет основное внимание уделялось интеграции, ассимиляции переселенцев и их потомков и консолидации англоканадской и франкоканадской наций, то в последнее время несколько акцентируется и другая сторона этнических процессов – обособление иммигрантских групп и рост в их среде этнического самосознания. В частности, У. Мортон, известный буржуазный историк, учитывая названные тенденции, рассматривает канадское общество как общество плюралистическое. В своих работах, основные идеи которых наиболее концентрированно изложены им в книге «Канадская индивидуальность» [29] и в докладе на XIV Международном конгрессе исторических наук (Сан Франциско, 22-29 августа 1975 г.), Мортон подчеркивает вклад иммигрантов в экономику и культуру страны и выдвигает тезис о том, что канадское общество развивается и будет продолжать развиваться в направлении плюрализма [30, 27-30].

Поскольку Канада – государство плюралистическое то, по концепции У. Мортон, она должна признать одинаковые права за представителями разных этнических групп. У. Мортон утверждает: «Канада осознала тот факт, что она является в юридическом и политическом смысле страной национальных меньшинств, в которой общее гражданство имеют люди различного происхождения». По словам У. Мортон, все это – результат того, что канадские институты и политические устои базируются на признании особых прав за этническими группами [30, 49]. Но данные высказывания не подтверждаются действительностью, ибо этнические группы Канады, новые контингенты иммигрантов, как правило, подвергались и подвергаются дискриминации, в последнее время все более завуалированной, и правительство страны не осуществило сколько-нибудь значительных мероприятий по улучшению социального статуса населения инонационального происхождения. У. Мортон, перечисляя уступки правительства этническим группам, сознательно умалчивает

о том, что правящие круги вынуждены идти на них, дабы хоть в какой-то мере смягчить остроту национального вопроса в Канаде.

В правительственных кругах Канады более чем достаточно заявлений о признании многоэтнического характера канадского государства. Так, премьер-министр страны П. Трюдо в одной из своих работ, представляющих либеральное направление в историографии рассматриваемой проблемы, пишет: «В Канаде существует много меньшинств, которые стремятся к интеграции в нашем обществе. Это не значит, что они теряют все свои особенности; это не значит, что они не могут сохранить определенные характерные черты. У них есть выбор... Я за интеграцию в канадской федерации» [31, 15].

Однако признания не решают ничего, если они не подкрепляются конкретными мероприятиями правительства, позволяющими, с одной стороны, сохранять и развивать своеобразие культур выходцев из других стран, а с другой – способствовать их интеграции в канадское общество.

История капиталистических государств свидетельствует, что на уступки трудящимся буржуазное правительство идет под натиском их борьбы. В Канаде в этой борьбе активное участие принимают и пролетарские слои национальных групп. История иммиграции подтверждает это множеством фактов. Известно, что по приезде в Канаду иммигранты создавали организации социалистического толка, вступали в профсоюзы, включались в демократическое движение канадского народа. Совместная борьба их представляет основу, на которой впоследствии может сложиться единый антимонополистический фронт, куда входят и представители иммигрантских групп. Буржуазные авторы фактически уклоняются от анализа данных явлений, оказывающих огромное влияние на складывание национальной ситуации и межэтнических отношений в стране. Обострение национального вопроса в Канаде, рост этнического самосознания сказались на трактовке буржуазной историографией этнонациональных процессов и места в них как уже сформировавшихся иммигрантских групп, так и вновь прибывающих контингентов переселенцев.

Одной из наиболее характерных черт историографии последних лет является признание факта существования двух наций и большого количества этнических групп в стране. В работе под редакцией Дж. Эллиота «Две нации, много культур» подчеркивается, что Канада как этносоциальный организм – единое целое, но в национальном плане она состоит из англоканадской и франкоканадской наций. Причем авторы склонны причислять к последней не только жителей Квебека, но и франкоязычное население других провинций [32, 2]. С учетом существования двух наций и этнических групп авторы отка

зываются от ранее распространенного термина «канадская индивидуальность», а считают более верным отражением сложившейся ситуации термин «канадские индивидуальности» [32, 167], подчеркивая тем самым усиливающиеся консолидационные процессы внутри каждой группы.

Тем не менее социологи приходят к выводу, что «по мере прогресса, модернизации и индустриализации этнический фактор в жизни будет проступать не так выпукло» [32, 168-169]. Очевидно, здесь речь идет именно об обострении межэтнических отношений в стране, и мы наблюдаем попытку авторов несколько сгладить эту остроту. Конечно, осуществляемые правительством мероприятия в рамках политики «многокультурности», рестрикционистские меры в новом Иммиграционном акте, вступившем в силу в 1977 г., и т. д. будут в определенной степени способствовать смягчению остроты национально-этнических проблем в Канаде. Но, поскольку причины их обострения остаются (они коренятся в самом капиталистическом обществе), то вспышки национальных конфликтов неизбежны. Кроме того, фактор иммиграции, по мнению канадских авторов, невозможно исключить из истории страны, и она будет иметь место и впредь, потому как «в начале 80-х годов прирост внутренней рабочей силы будет происходить более медленными темпами, чем сейчас» [33, 225]. Известно, что новые контингенты иностранной рабочей силы будут пополнять старые этнические образования и таким образом этнические особенности иммигрантского населения будут постоянно поддерживаться и сохраняться.

Многие канадские ученые, обратив внимание на это обстоятельство, в современных условиях по-иному трактуют ассимиляционные процессы. На конференции, проведенной в 1975 г. Канадской ассоциацией этнических исследований в Виннипеге (труды ее участников были выпущены отдельным изданием), социолог В. Ньюман выступил против принятого в буржуазной литературе понятия ассимиляции, предполагавшего ослабление и исчезновение этнических культур. Он придерживается мнения, что ассимиляцию следует понимать как процесс изменения культуры этнических групп, благодаря которым представители разных групп становятся частицей вновь образовавшейся социальной структуры [34, 45]. Но здесь не выявляется до конца сущность самого процесса интеграции в новую структуру выходцев из разных стран, в котором доминирующими и определяющими направленность ассимиляции остаются англосаксонские ориентации.

На наш взгляд, опубликованные материалы конференции содержат интересные заключения о современной природе этнических процессов в Канаде,

обращаясь к таким вопросам, как этническая идентификация (В. Ньюман, например, выделяет шесть ее видов), структура внутриэтнических отношений, внегрупповые связи, значение психологических факторов в этнонациональных процессах. Позиции практически всех авторов если не полностью совпадают, то близки к позициям либерального направления канадской историографии, признающей вклад иммигрантов в экономику и культуру страны и пытающейся всесторонне осветить этот вклад.

Важное место в определении влияния иммиграции на формирование современного этнического состава населения Канады и развитие национальных процессов занимает иммиграционная политика и иммиграционное законодательство. В рассматриваемый нами период канадские буржуазные авторы, в частности Д. Корбет, Ф. Хоукинс, М. Тимлин, А. Грин, продолжали исследование этой проблемы [35]. В их трудах анализируется преимущественно законодательство послевоенного периода, дается подробная характеристика иммиграционных актов 50-60-х годов. Ф. Хоукинс обращает внимание, например, на то, что до введения новых иммиграционных правил в 1962 г. иммиграционная политика Канады была «пробелом, насколько это возможно» [36]. Данное замечание еще раз свидетельствует, что въезд в страну населения с цветной кожей ограничивался, а, скажем, европейцев поощрялся. Такой политики, хотя согласно с иммиграционным законодательством 60-х годов якобы устранялись препятствия, базировавшиеся на расовых принципах, канадское правительство на практике придерживалось все послевоенное 35-летие. Новый иммиграционный акт по сути своей (в заявлениях официальных кругов это, конечно же, камуфлируется), устанавливая жесткий контроль над иммиграцией, предоставляет для иммиграционных властей большие возможности ограничения ее неевропейских источников [37]. Этому способствует и введенная согласно акту «система очков». Она обеспечивает въезд преимущественно высококвалифицированным специалистам [38, 125], а число таковых в силу более высокого уровня образования из стран Западной Европы значительно превосходит их количество из развивающихся стран.

В конечном итоге все эти мероприятия правительства отразились на этническом составе населения Канады – выходцы из стран Азии, Африки, Латинской Америки, региона Карибского моря составляют незначительный процент. Однако этим не ограничивается влияние иммиграционной политики и иммиграционного законодательства на национальные процессы в стране. Зачисление переселенцев из названных районов в разряд «неблагожелательных» еще до того, как они прибывают в Канаду, находит свое продолжение в

дискриминационной политике в отношении формирующихся иммигрантских групп выходцев с азиатского и латиноамериканского континентов. Тем самым снижается их роль в современных этнических процессах, особенно это касается их влияния на межэтнические отношения и на формирование, вернее, изменение выработанного у населения Канады под воздействием официальной точки зрения, этнического стереотипа иммигранта из Азии, Африки или Латинской Америки. Последнее выражается в негативном отношении к этой категории иммигрантов значительной части белых граждан страны, искусственно подогреваемом правящими кругами.

В литературе, посвященной современным этническим процессам и месту иммигрантов в национальных отношениях, большой вес приобретают работы о национальных группах, созданные представителями этих групп. Как отмечала М. Я. Берзина, для них характерно «любовное выписывание частностей», в то же время «гораздо реже исследование подытоживается взглядом на группу в целом, оценкой ее этнической природы и перспектив ее дальнейшего существования и развития» [39, 16]. Возьмем в качестве примера одну из книг об украинской этнической группе в Канаде [40]. Здесь содержится множество сведений и фактов о том, как прибывали украинские иммигранты в Канаду, в частности в провинцию Альберта, подробно рассказывается о их расселении, возникновении и деятельности организаций (преимущественно взаимопомощи), их быте и взаимоотношениях в семье и т. д. Все эти описания занимают четыре пятых книги. И лишь несколько страниц отведено освещению таких важных вопросов, как отношение украинских иммигрантов и их потомков к правительственной политике «многокультурности», место украинской этнической группы в канадской мозаике на современном этапе. Совсем не затронута проблема социально-классового расслоения среди лиц украинского происхождения и его влияния на внутренние процессы в этой группе, а также отражение расслоения на процессе ассимиляции – если верхушка всегда стремилась интегрироваться в буржуазные слои, то трудовая иммиграция укрепляла союз с пролетарскими массами канадского общества.

Несмотря на присущую таким работам описательность, чрезмерное концентрирование внимания на тенденции сохранения национальных черт культуры и быта страны происхождения и т. д., они позволяют тем не менее как бы изнутри посмотреть на жизнь той или иной иммигрантской группы, познакомиться с волнующими ее проблемами. Это особенно важно при определении уровня внутреннего развития национальных групп и степени ассимилированности иммигрантов и их потомков в разных группах.

Показательна в этом плане книга Х. Б. Сенга «Структурные изменения двух китайских общин в Альберте (Канада)» [41]. В ней на протяжении почти 100-летнего периода существования китайских поселений в Канаде прослеживаются наиболее характерные изменения в среде китайской иммиграции. Здесь даны не только описание жизни китайских переселенцев, но и анализ этнического и социального развития иммигрантов из Китая и их потомков. В частности, автор поднимает вопрос об ассимиляции китайского национального меньшинства как в теоретическом плане, так и в конкретно-социологическом. Наряду с отражением общих тенденций в ассимиляции выходцев из Китая (медленное вращение их в структуру канадского общества, тяготение к сохранению традиций страны происхождения и т. д.) он рассматривает и другие аспекты этого многогранного процесса. Особый научный интерес, на наш взгляд, представляют разделы, где речь идет о взаимоотношениях между разными поколениями иммиграции в самых различных ситуациях и формах, к примеру об отношении молодого поколения к этническим организациям китайцев (автор утверждает, что у них по сравнению со старшим поколением интерес к организациям значительно слабее), отношении последнего поколения лиц китайского происхождения к лидерам общин. Сравнение структур, профессиональной занятости, семейного уклада семей иммигрантов первых поколений, вновь прибывших иммигрантов и лиц китайского происхождения, родившихся в Канаде, дает возможность проследить в конкретных ситуациях социальные изменения в китайских общинах. Становится очевидным, что социальная структура лиц, родившихся в Канаде, наиболее близка к социальной структуре канадского общества в целом.

Подобное сравнение структур еще раз подтверждает существование этнической дискриминации, что препятствует выравниванию структур; особенно же это сказывается на иммигрантах первых поколений.

В книге Х. Б. Сенга имеются и разделы, важные с точки зрения установления взаимосвязей между китайской иммиграцией и национальными отношениями в стране. В них рассматриваются вопросы об ограничении иммиграции из Китая после 1947 г. и исследуются различные аспекты смешанных в расовом отношении семей, что позволяет, во-первых, определить влияние китайских переселенцев на рост населения Канады и интенсивность завершающего этапа формирования китайских общин, а во-вторых, проследить становление и развитие межгрупповых контактов лиц китайского происхождения и раскрыть значение в ассимиляции последних.

В литературе, созданной выходцами из этнических групп, обращает на

себя внимание то обстоятельство, что она практически не касается анализа причин (социальных, экономических и др.) их неравноправного положения в капиталистическом обществе, хотя приводимый фактический материал дает основание для подобных выводов. Это объясняется в первую очередь тем, что авторы иммигрантоведческих книг – в основном представители элитарной части национальных групп и, как и большинство буржуазных авторов, они выражают интересы господствующего класса. Так, анализ причин дискриминации населения неанглосаксонского происхождения, в частности цветных иммигрантов, предполагает и постановку вопроса о путях ликвидации этого явления, однако, за исключением нескольких представителей прогрессивных этнических организаций, основная масса авторов до этого не поднимается.

Примерно в таком же ключе трактуется рост национального самосознания среди выходцев из других стран. Как правило, авторы упоминавшихся работ главную причину, вызвавшую данное явление, усматривают в движении франкоканадцев за равноправие. При таком подходе остаются в тени социальные истоки роста национального самосознания в среде этнических групп, а именно устои капиталистического общества, породившие и саму франкоканадскую проблему. Совсем не говорится о том влиянии, которое оказывает на рост национального самосознания в этнических группах решение национального вопроса в СССР и других социалистических странах. Более того, иногда в таких работах прямо или косвенно восхваляется канадское общество, которое якобы предоставляет возможности для всестороннего развития национальных групп. Подобный прием используется в исследованиях представителей буржуазно-националистической верхушки этнических групп; они всячески стараются умалить достижения СССР, других социалистических стран в области национальных отношений. В этом плане показательны несколько книг по истории и современному положению украинской этнической группы, изданные буржуазными националистами в 60-70-е годы [42].

Реакционные круги Канады в спекулятивных целях используют отдельные идеи националистических авторов для раскола национальных групп в борьбе за свои права. В частности, речь идет о выдвинутой лидером украинских буржуазных националистов Полем Юзиком так называемой теории «третьей силы», или «третьего компонента». В 1964 г. в докладе в канадском сенате «Канада: многокультурная нация» [43] он искусственно объединил под этим названием все этнические группы и выступил с требованием предоставления им такого же статуса, как англоканадской и франкоканадской нациям. В условиях возрастающей борьбы франкоканадцев за равноправие в составе канадской

федерации такие действия следует рассматривать как противопоставление «третьего компонента» интересам франкоканадской нации. Буржуазная верхушка других этнических групп, поддерживая идею «третьей силы», пыталась занять более влиятельные позиции в экономической, политической и культурной жизни страны. Придерживаясь выдвинутой им теории, П. Юзик во всех упоминавшихся работах, а особенно в книге «За лучшую Канаду» [44, 150-151], гиперболизировал «украинский элемент» в отстаивании принципа «многокультурности».

Подобные труды, как видим, довольно своеобразно, вернее сказать, в искаженном виде трактуют современные национальные процессы в Канаде, затушевывая основные их противоречия.

Наиболее глубокий анализ национальных отношений в Канаде дан в марксистской литературе, которая представлена в первую очередь работами видных деятелей коммунистического и рабочего движения Т. Бака, Л. Морриса, У. Каштана, С. Уолша и др. [45] Изложенные здесь положения о сущности национального вопроса в Канаде дают ключ к правильной оценке его роли в канадском обществе, составляя методологическую основу исследований сложных и актуальных проблем национального развития этой североамериканской страны [46].

Активная разработка вопросов теории нации, которая в последнее время ведется учеными-марксистами на страницах органов Коммунистической партии Канады и компартии Квебека, обогатила канадскую историю графией рассматриваемой нами проблемы в условиях обострения национального вопроса [47]. Развивая положения документов компартии, в первую очередь ее программы «Путь к социализму в Канаде», авторы названных работ исходят из факта существования двух наций и содержащейся в программе оценки вклада выходцев из разных стран и континентов в развитие Канады. «Рабочие иммигранты из многих стран, – говорится в программе компартии, – сыграли важную роль в развитии канадской промышленности, железных дорог и сельского хозяйства. Новые иммигранты составляют значительную часть рабочей силы Канады». В то же время «рабочие-иммигранты продолжают страдать от жестокой дискриминации, проявляющейся в основном в капиталистической сверхэксплуатации, они страдают также от англоканадского шовинизма» [48, 23-24].

В работах У. Каштана, С. Уолша, в коллективном труде марксистских историков «Капитализм и национальный вопрос в Канаде» [49] не только всесторонне анализируется современная ситуация в национальных отношениях,

но и указывается путь преодоления кризиса, свойственного этим отношениям, – через борьбу против расизма и шовинизма, против предубежденного отношения к иммигрантам и их потомкам, за предоставление равных социальных и гражданских прав всем жителям Канады независимо от цвета их кожи и национального происхождения.

Четкая позиция канадских коммунистов в национальном вопросе проявляется как в теоретическом плане, так и в практической деятельности компартии. Подтверждение этому – заявления и декларации КПК в связи с кризисом канадской федерации, событиями в Квебеке, принятием нового иммиграционного законодательства и т. д. Главный вывод марксистской историографии состоит в том, что виновником тяжелого положения трудовой иммиграции, как и вообще трудящихся, является социально-экономическая система канадского общества. Поэтому ученые-марксисты видят путь к решению острых национальных проблем сегодняшней Канады в коренных демократических преобразованиях в стране, устраняющих причины неравноправного социального положения как выходцев из других стран, так и коренного населения.

Подводя итоги анализа литературы канадских авторов по рассматриваемой проблематике, следует отметить все возрастающий интерес исследователей к национальным проблемам, в частности к такому их аспекту, как влияние иммиграции на национальные отношения в стране. Помимо историков и этнографов, в последнее время исследованиями вопросов национального развития все активнее занимаются экономисты, социологи, лингвисты и представители других областей гуманитарных знаний. Характерная черта историографии 60-70-х годов – все более четкое оформление направлений по классово-партийной линии.

В соответствии с мировоззренческими позициями авторов в историографии данной проблемы можно выделить три основных направления: 1) либеральное; 2) консервативное; 3) марксистское. Принципиальное отличие либеральной и консервативной, с одной стороны, и марксистской – с другой, трактовки национальных отношений в Канаде на основе противоположности методологической базы выявить несложно. Что касается либерального и консервативного направлений, то здесь при общности методологической базы наблюдаются некоторые различия в трактовке определенных аспектов национальных отношений в стране. В частности, литературе, посвященной деятельности лоялистов, иммигрировавших в Канаду, присущи консерватизм, «демонстративная лояльность к британским монархическим институтам,

законам и существующему порядку вообще» [50, 178]. Подобный консерватизм ощущается также в работах, рассматривающих роль британской иммиграции в формировании этнического состава населения Канады и ее вклад в экономическое и культурное развитие страны. Как правило, в таких работах недооценивается, а иногда заведомо умаляется роль иммигрантов из других стран мира.

В работах авторов, придерживающихся либеральных взглядов (П. Трюдо, Дж. Эллиот, Л. Дриджер и др.), наблюдается попытка определить место каждой иммигрантской группы в историческом развитии Канады, в них больше внимания уделяется популяризации теорий «канадской мозаики», «политики многокультурности», якобы обеспечивающих демократическое развитие национальных отношений в стране. Однако, как уже отмечалось, буржуазная историография умалчивает, что, несмотря на огромный вклад в экономику и культуру страны, иммигранты практически остаются самой дискриминируемой частью населения Канады.

Становление и развитие марксистской историографии засвидетельствовало, что реальную картину национальных отношений в стране, роли иммиграции в них можно воссоздать, лишь опираясь на методологию марксизма-ленинизма. Эта методология позволяет не только осуществить глубокий анализ современной этнонациональной ситуации в стране, вскрыть причины обострения национального вопроса, но и указать пути к завоеванию равноправия выходцев из разных стран всех континентов, находящихся в рамках единого государственного образования.

ЛИТЕРАТУРА СО СНОСОК

1. *Фурсова Л.Н.* Иммиграция и национальное развитие Канады 1946-1970 гг. М., 1975.
2. *Берзина М. Я.* Формирование этнического состава населения Канады. М., 1971.
3. *Statistic Canada. Advance Bulletin. 1971 Census of Population by Ethnic Groups.* Ottawa, 1973.
4. *Smith W.A.* Study in Canadian Immigration. Toronto, 1920; *Foster K.* Our Canadian Mosaic. Toronto, 1926; *England R.* The Central European Immigrant in Canada. Toronto, 1929; *Gibbon J.* The Foreign Born. – *Queen's Quarterly*, 1920, vol. 27, Apr. – June; *Lindford L.* Canadian Club of Toronto Addresses. Toronto, 1929.
5. *Gibbon J.* Canadian Mosaic: The Making of a Northern Nation. Toronto, 1938;

- Cormie R.* Canada and the Canadians. Toronto, 1931; *Sandwell B.* The Canadian Peoples. Toronto, 1941.
6. *Ridout R.* European Sources of Non-Anglo-Saxons in Canada. – Canadian Geographical Journal, 1931, vol. 11, № 3; *Eggleston W.* The People of Alberta. – Canadian Geographical Journal, 1937, vol. 15. №. 4; *Young E.* Population Movements and the Assimilation of Alien Groups in Canada. – Canadian Journal of Economics and Political Science, 1944, vol. 10, № 3.
 7. *Woodsworth J.* Strangers within our Gates, or Coming Canadians. Toronto, 1909.
 8. *Березина М. Я.* Формирование этнических групп Канады. – В кн.: Национальные проблемы Канады. М., 1972.
 9. *Rousek J.* The Image of the Slav in U.S. History and Immigration Policy. – The American Journal of Economics and Sociology, 1969, vol. 28. № 1.
 10. *Cumberland R.* The United Empire Loyalist Settlement Between Kingston and Addphustown. – Queen's Quarterly 1923, Apr. – Jun.; *England R.* British Immigration. – Quenn's Quarterly, 1929; Winter; *Reynolds L.* The British Immigrant: His Social and Economic Adjustment in Canada. Toronto, 1935; *Philip J.* The Economic and Social Effects of the British Garrisons on the Development of Western Upper Canada. – Ontario History, 1949, vol. 41.
 11. *Young Ch.* The Ukrainian Canadians: A Study in Assimilation. Toronto, 1931; *Lysenko V.* Nen in Sheepskin Coats: A Study in Assimilation. Toronto, 1947; *Zubricki B.* Polacy w Kanadzie (1759-1946). Toronto, 1947; *Marchbin A.* The Origin of Migration from South-Eastern Europe to Canada. – Canadian Historical Association Report, 1934; *Garcaynski L.* History of the Polish People in Canada. – In: Canadians All. Winnipeg, 1940; *Zeman F.* Slovaks in Canada in 1930. – The Slovakian, Ottawa, 1949, vol. 9; *Desaulniers R.* Les Italiens au Canada. – Relations, 1949, vol. 9. № 100.
 12. *Бак Т.* Изб. произ. М., 1972.
 13. *Плетнев Э.П.* Международная миграция рабочей силы. М., 1962.
 14. *Friedmann G.* The German Immigration into Canada. Toronto, 1953; *Corbett D.* Canada's Immigration Policy: A Critique. Toronto, 1957; *Barkway M.* Turning Point for Immigration Toronto, 1957.
 15. *Reynolds L.* The British Immigration: His Social and Economic Adjustment in Canada. Toronto, 1955; *Kaye V.* Political Integration of Ethnic Groups: The Ukrainians. – Revue de l'Universite d'Ottawa, 1957, vol. 27; *Vallee F., Schwarz M., Darknell F.* Ethnic Assimilation and Differentiation in Canada. – Canadian Journal of Economics and Political Science, 1954, vol. 23, № 4.

16. *Corbett D.* Canada's Immigration Policy, p. 176.
17. *Gibbon J.* New Colour for the Canadian Mosaic: the Displaced Persons. Toronto, 1951.
18. *Balicki A.* Remarques sur la structure du groupe ethnique bulgare et macedonien de Toronto. Ottawa, 1956; *Mastovac M.* La societe croate: origine et structure. – Revue de l'Universite d'Ottawa, 1958, vol. 28, jul. – sept.
19. *Porter J.* The Economic Elite and the Social Structure in Canada. – Canadian Journal of Economics and Political Science, 1957, vol. 33, N 3.
20. *Ленин В.И.* Полн. собр. соч., т. 7.
21. Slavs in Canada. Vol. 1, Toronto, 1967. Vol. 2, Toronto, 1968. Vol. 3, Toronto, 1972. Vol. 4, Toronto, 1972.
22. Citizenship, Immigration and Ethnic Groups in Canada: A Bibliography of Research Published and Unpublished Sources 1920-1958. Ottawa, 1960; Citizenship, Immigration and Ethnic Groups in Canada: A Bibliography of Research Published and Unpublished Sources 1959-1961. Ottawa, 1962; Immigration, Migration and Ethnic Groups in Canada: A Bibliography of Research 1964-1968. Ottawa, 1969; Ethnic Groups. Bibliography. Toronto, 1971; Canadian Ethnic Groups Bibliography: A Selected Bibliography of Ethno – Cultural Groups in Canada and the Province Ontario. Toronto, 1972.
23. The Toronto Star, 1971, 4 Dec.
24. The Canadian Family Tree. Ottawa, 1967.
25. *Porter J.* The Vertical Mosaic: An Analysis of Social Class and Power in Canada. Toronto, 1965; Idem. The Human Community. – The Canadians 1867-1967. Toronto, 1967; Idem. Language, Ethnicity and Religion. – In: Canadian Social Structure. Toronto, 1967; Idem. Ethnic Pluralism in Canadian Perspective. – In: Ethnicity. Theory and Experience. Cambridge, 1976.
26. *Richmond A.* Social Mobility of Immigrants in Canada. – Population Studies, 1964, vol. 18, № 1; Idem. Immigrants and Ethnic Groups in Metropolitan Toronto. Toronto, 1967; Idem. The Post-War Immigrants in Canada. Toronto, 1967; Idem. Ethnic Origin, Occupational Status and Income in Metropolitan Toronto. Toronto, 1968; Idem. Sociology of Migration in Industrial and Post-Industrial Societies. Toronto, 1968; Idem. Immigration and Pluralism in Canada. – The International Migration Review, 1969, vol. 4, № 10; Idem. The Impact of Immigration on Urban Planning in Toronto. Toronto, 1970; Idem. Ethnic Residential Segregation in Metropolitan Toronto. Toronto, 1972.
27. *Merrijoy K.* Ethnic Penetration into Toronto's Elite Structure. – In: Social Stratification of Canada / Ed. By J.E.Curtis, W.G.Scott. Scarborough, 1973

28. *Porter J.* Ethnic Pluralism in Canadian Perspective.
29. *Morton W.* The Canadian Identity. Madison, 1965.
30. *Morton W.* The Historical Phenomenon of Minorities: The Canadian Experience. – XIV International Congress of Historical Sciences, San Francisco, August 22-29, 1975.
31. *Trudeau P.E.* Conversation with Canadians, Toronto, 1972.
32. Two Nations, Many Cultures: Ethnic Groups in Canada / Ed. By J.Elliot. Scarborough, 1979.
33. *Green A.* Immigration and the Postwar Canadian Economy. Toronto, 1976.
34. The Canadian Ethnic Mosaic: A Quest for Identity / Ed. By L. Driedger. Toronto, 1978.
35. *Gorbett D.* Canada's Immigration Policy. – International Journal, 1963, vol. 19, Spring; *Hawkins F.* Canada and Immigration: Public Policy and Public Concern. Montreal, 1972; *Timlin M.* Canadian Immigration Policy: An Analysis. – International Migration, 1965, № 3; *Green A.* Immigration and Postwar Canadian Economy. Toronto, 1976.
36. *Hawkins F.* Canadian Immigration Policy and Management. – Montreal and London, 1972.
37. Immigration Citizenship, Refugees. Debate on Immigration Bill. – International Canada. Toronto, 1976, № 11; 1977, № 3.
38. *Richmond A.* Canadian Immigration: Recent Developments and Future Prospects. – In: The Canadian Ethnic Mosaic.
39. *Берзина М. Я.* Указ. соч.
40. *Potrebenko H.* No Streets of Gold: A Social History of Ukrainians in Alberta. Vancouver, 1977.
41. *Seng H.B.* Structural Changes in Two Chinese Communities in Alberta, Canada. Ottawa, 1976.
42. *Woycenko O.* The Ukrainians in Canada. Winnipeg, 1964; Eadem. The Annals of Ukrainian Life in Canada. Winnipeg, 1961-1969. Vol. 1-4; *Yuzyk P.* Canadian Ukrainians. Winnipeg, 1967; Idem. For a Better Canada. Toronto, 1973; Idem. The Ukrainians in American and Canadian Society, New York, 1976.
43. *Yuzyk P.* Canada: A Multi-Cultural Nation. – Canadian Slavonic Papers, Toronto, 1965, № 7.
44. Український історичний журнал, 1975, № 3.
45. *Бак Т.* Наша боротьба за Канаду. М., 1961; Он же. Народ Канады против монополий. М., 1966; Он же. Правда о Канаде. – Изб. произв. М., 1972;

- Каштан У. Полвека борьбы за интересы трудящихся Канады. – Коммунист, 1971, № 9; Он же. Политическая обстановка в Канаде. – США экономика, политика, идеология, 1973, № 3. Он же. Что показывает барометр в Канаде. – Проблемы мира и социализма, 1973, № 5; Он же. Рабочий класс и антимонополистическая борьба. М., 1975; *Моррис Л.* Коммунисты и анациональный вопрос. – Проблемы мира и социализма, 1964, № 9; *Уолли С.* За признание франкоканадской нации. – Проблемы мира и социализма, 1974, № 10.
46. *Бак Т.* Народ Канады против монополий, с. 33-35; *Каштан У.* Рабочий класс и антимонополистическая борьба, с. 324; *Kashtan W.A.* Just and Lasting Solution of the National Question in Canada is Possible. – Communist Viewpoint, 1977, № 1, p. 4.
47. *Kashtan W.A.* Principled Approach to the National Question. – Communist Viewpoint, 1977, vol 9, № 3; *Case F.* Racial Minorities in Canada. – Communist Viewpoint, 1977, vol 9, № 5; *Fuyet H.* The National Question in Canada and the Right of the French-Canadian Nation to Self-Determination. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 1; *Walsh S.* 50 Years of the USSR and the National Question in Canada. – Communist Viewpoint, 1972, vol. 4, № 6; *Swankey B.* New Concepts, New Trends among Canada's Native People. – Communist Viewpoint, 1977, vol. 9, № 6; *Dewhurst A.* Inuits – Nation or People – Canadian Tribune, 1977, Mar. 21.
48. The Road to Socialism in Canada: The Program of the Communist Party of Canada. Toronto, 1972.
49. Capitalism and National Question in Canada. Toronto, 1972.
50. *Тишков В.А.* Американские лоялисты: Старые мифы и новые интерпретации. – Вопр. ист., 1976, № 1.

*Глава коллективной монографии:
Проблемы историографии Канады / Тишков В. А.
[и др.]. – Москва : Наука, 1981. – 310 с.*

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ М.І. ПАВЛЕНКО
«БІЖЕНЦІ» І «ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ» В ПОЛІТИЦІ
ІМПЕРІАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ (1945-1949 РР.)
К., НАУК. ДУМКА, 1979, 124 С.
(у співавторстві з В. Гулевич)

У дослідженні М.І. Павленка висвітлюється одне з важливих міжнародних питань післявоєнного часу – питання про «біженців» та «переміщених осіб». Політична й наукова актуальність теми зумовлюється необхідністю виявлення причин виникнення цієї проблеми. Відомо, що під час війни мільйони людей різних країн Європи опинилися на території Німеччини та Австрії. Після розгрому фашизму значна частина з них була репатрійована, а з тих, хто залишився, імперіалістичні кола почали активно вербувати агентуру для здійснення ідеологічних диверсій проти світової системи соціалізму і насамперед проти Радянського Союзу.

При написанні книги автор широко використав архівні матеріали, наявну історичну літературу з даної проблеми та періодичну пресу.

Значний інтерес викликають сюжети про ідейну боротьбу навколо проблеми «біженців» і «переміщених осіб», про хід розв'язання її в ООН, позицію уряду Радянського Союзу в цьому питанні.

М. І. Павленко цілком закономірно починає розгляд теми з викриття антилюдської суті фашистської політики вигнання радянських людей у рабство, в результаті якої значна кількість радянських громадян і представників східноєвропейських країн опинилися в таборах для «переміщених осіб». Саме це й було «однією з головних причин виникнення проблеми «біженців» та «переміщених осіб» після закінчення війни» (с. 29). У монографії детально проаналізовано поняття «біженці» і «переміщені особи», показано відмінності

між ними, які з політичних міркувань ігнорувалися керівниками таборів для «переміщених осіб» у Німеччині, Австрії, Італії (див. § 2, розділ 1).

У книзі викривається антирадянська діяльність таких організацій, як Адміністрація допомоги і відбудови при Об'єднаних Націях (ЮНРРА) та Міжнародна організація в справах «біженців» (ІРО). Прикриваючись їх вивіскою, правлячі кола імперіалістичних держав, насамперед США і Великобританії, власне «узаконювали» право розпоряджатися сотнями тисяч людей у своїх інтересах (с. 80). Це беззаконня, як правильно показано у монографії, зводилося до вербування серед мешканців таборів дешевої робочої сили та злочинних елементів, яких вони використовували для антикомуністичної пропаганди і для придушення визвольних рухів. Щоправда, здається зайвим у такому контексті детальне порівняння діяльності ЮНРРА й ІРО (с. 70-72). Головне полягає не у визначенні переваг однієї організації над іншою, а в показі намагання реакційних кіл використати їх у власних інтересах, і авторові вдалося це зробити.

У монографії міститься багатий матеріал про наполегливу боротьбу СРСР, прогресивних сил світу за якнайшвидше розв'язання проблеми «біженців» і «переміщених осіб». На нашу думку, матеріал, в якому аналізується боротьба Радянського Союзу за справедливе вирішення досліджуваної проблеми, доцільно було б виділити в окремий параграф.

Оцінюючи книгу М. І. Павленка в цілому позитивно, слід відзначити деякі її недоліки. Не можна повністю погодитися з висновком автора про те, що ООН перетворилася «у своєрідний філіал держдепартаменту (мається на увазі США. – В. Г., В. Е.) і стала знаряддям його агресивної політики» (с. 86). Тут правильно було б сказати про те, що англо-американські правлячі кола намагалися використати ООН як знаряддя у здійсненні своїх планів щодо «біженців» і «переміщених осіб».

Рецензована праця – перше фундаментальне дослідження, присвячене проблемі «біженців» та «переміщених осіб». Вона зацікавить науковців, лекторів, пропагандистів, викладачів вузів і шкіл.

*Опубліковано: Український історичний журнал. –
1981. – № 9. – С. 153.*

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л.А. ЛЕЩЕНКО
«ФЕРМЕРСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В КАНАДЕ» (1900-1939 ГГ.)
К., НАУКОВА ДУМКА, 1979, 243 С.

Радянська історична наука надає великого значення дослідженню суспільно-економічних процесів, які відбуваються в зарубіжних країнах, у тому числі в Канаді, північному сусідові СРСР. Рецензована книга присвячена висвітленню такого важливого питання канадської історії, як роль фермерства в економічному житті країни, його соціальної й політичної активності.

У праці подається ґрунтовний аналіз еволюції аграрного питання в Канаді, де довгий час сільське господарство було однією з головних галузей економіки, його особливостей, пов'язаних з бурхливим розвитком капіталізму і деякими пережитками феодалізму.

В книзі знаходимо цікавий матеріал про соціальне-економічне становище канадських фермерів досліджуваного періоду. Автор звертає увагу, насамперед, на політичну активність та участь в антимонополістичній боротьбі канадського фермерства, його потенціальні можливості як одного із загонів руху соціального протесту. Для цього опрацьовано велику кількість джерел, зокрема матеріали архівів Канади, США, Великобританії, статистичні публікації, наприклад, офіційний щорічник «Canada Year Book», тогочасну пресу. Детально вивчено доробок радянських канадознавців, представників зарубіжної марксистської думки, критично проаналізовано буржуазну, переважно канадську й американську, літературу з даної проблематики.

В ході дослідження автор, керуючись марксистсько-ленінською методологією, визначає витoki й основу фермерського руху – він їх справедливо пов'язує з необхідністю організації опору сільських трударів засиллю монополістичного капіталу.

Оперуючи матеріалом, який розкриває суть капіталістичної експлуатації дрібних і середніх фермерів, Л. О. Лещенко простежує еволюцію фермерського руху в епоху імперіалізму, не тільки відбиває його загальну картину, а прагне проаналізувати основні його напрями, рушійні сили, складності й суперечності.

Відзначаючи широкий розмах руху фермерів у Канаді до початку першої світової війни, автор показує організаційну слабкість, причини його розпорошеності.

На базі внутрішнього становища Канади, міжнародного історичного процесу виявлено фактори, що впливали на соціально-політичну активізацію канадського фермерства.

Один із найбільш загальних висновків роботи: поглиблення соціальних антагонізмів, як правило, супроводжувалось розгортанням боротьби пролетарських верств проти капіталу, сприяло пробудженню класової свідомості трудового фермерства. На фермерський рух за океаном величезний вплив мала Велика Жовтнева соціалістична революція, вона дала могутній імпульс масовому руху фермерства за соціальні і демократичні права.

Відтворюючи процес розгортання руху фермерів, Л. О. Лещенко виділяє важливий чинник його організаційного зміцнення – зв'язок з боротьбою робітничого класу. На основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що політичне значення фермерського руху було б вагомішим за умови налагоджених міцних контактів між виступами робітничого класу і трудового фермерства.

Очевидно, авторові варто було не обмежуватися розкриттям взаємозв'язку руху фермерів лише з пролетаріатом, а визначити їх ставлення до всіх загонів антимонополістичного руху в країні, що, власне, необхідно, коли мова йде про утворення єдиного фронту боротьби проти гніту капіталу.

В монографії досліджується такий аспект канадської історії, як імміграція, зокрема її роль у зростанні рядів фермерства й участі сільськогосподарських робітників-іммігрантів у соціально-громадському житті країни. Все це показано здебільшого через призму діяльності української трудової імміграції, яка внесла великий вклад у розвиток аграрного виробництва західних провінцій Канади. Поряд з цим трударі з України відіграли значну роль у русі солідарності з Країною Рад, надавали допомогу голодуючим Радянської Росії у 1921-1922 роки.

В основу дослідження таких питань, як сутність, етапи, форми фермерського руху, автор поклав принцип об'єктивного розшарування фермерства на два класи. Це й дозволило визначити ступінь соціальної й

політичної активності різних верств фермерства, організаційної структури самого руху й потенціальних можливостей фермерства як союзника пролетаріату в боротьбі за соціальний прогрес. При цьому підкреслюється, що Комуністична партія Канади (КПК) і близькі до неї громадські організації, в тому числі Ліга робітничої єдності (ЛРЕ) і Ліга фермерської єдності (ЛФЄ), надавали цілеспрямованості багатьом виступам трудящих, сприяли радикалізації економічних і політичних вимог робітників і фермерів, докладали значних зусиль до об'єднання їх у єдиному руслі антимонополістичної боротьби. Хоча, можливо, і не скрізь на сторінках монографії дане питання й знайшло належне висвітлення.

Загалом монографія є помітним внеском у радянську історіографію Канади.

*Опубліковано: Вісник Академії наук Української РСР. –
1981. – № 3.*

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА.....	
1972.....	
ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗРОБКАХ ФРН.....	
ІДЕОЛОГІЧНА БОРОТЬБА З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ.....	
1973	
З КИМ ТИ, МОЛОДЕ ПОКОЛІННЯ?.....	
1974.....	
ЕТНІЧНІ ГРУПИ В США ТА ЇХ ОПІКУНИ.....	
КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АН УРСР.....	
1975.....	
КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ.....	
АССИМИЛЯЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КУЛЬТУРУ УКРАИНСКОЙ ЭТНИЧЕСКОЙ ГРУППЫ США И КАНАДЫ (1945 – 1970 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук.....	
1976.....	
АМЕРИКАНСЬКА МОЛОДЬ І РЕЛІГІЯ	
БОРОТЬБА ПРОГРЕСИВНИХ СИЛ ФРН ЗА ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ	

СИСТЕМИ ОСВІТИ	
В ЧУЖІЙ ДАЛЕКІЙ СТОРОНІ	
ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТРУКТУРНУ АСИМІЛЯЦІЮ ЕТНІЧНИХ ГРУП США І КАНАДИ.....	
ДИСКРИМІНАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ США В ГАЛУЗІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	
МОЛОДЬ ГРЕЦІЇ У БОРОТБІ.....	
1977.....	
БУРЖУАЗНІ ТЕОРІЇ АСИМІЛЯЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ США.....	
ДВА РОКИ ЗА «ХЕЛЬСІНКСЬКИМ КАЛЕНДАРЕМ»	
ШОН МАКБРАЙД.....	
ЯННІС РІЦОС.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л.Н. ФУРСОВОЇ «ИММИГРАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ КАНАДЫ. 1946-1970 ГГ.». ИЗД-ВО «НАУКА», М., 1975, 436 С.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ М.М. ВАРВАРЦЕВА «БУРЖУАЗНЕ «УКРАЇНОЗНАВСТВО» – ЗНАРЯДДЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ДИВЕРСІЙ ІМПЕРІАЛІЗМУ». К., «НАУКОВА ДУМКА», 1976.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА КОЛЕКТИВНУ ПРАЦЮ «ВІДСІЧ ЗАРУБІЖНИМ ФАЛЬСИФІКАТОРАМ». АНТИГУМАНІЗМ НОВІТНІХ ФАЛЬСИФІКАТОРІВ. СТАТТІ. К., «РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК», 1976, 204 С.....	
1978.....	
ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ МОЛОДЕЖИ ГРЕЦИИ.....	
КАНАДА ТА ЇЇ СУПЕРЕЧНОСТІ.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ ТРУБАЙЧУК А.Ф. ТА ЛЕЩЕНКО Л.О. «ЛЕНІНСЬКА ПРОГРАМА МИРУ В ДІЇ». К., «РАДЯНСЬКА ШКОЛА»,	

1977.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Ш.А. БОГИНОЇ «ИММИГРАНТСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ США 1865-1900 ГГ.». ИЗД-ВО «НАУКА», М., 1976. 276 С.....	
1979.....	
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В КАНАДЕ	
НЕСПРОМОЖНІСТЬ БУРЖУАЗНИХ ТА БУРЖУАЗНО - НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ СПЕКУЛЯЦІЙ НАВКОЛО КУЛЬТУРНОГО ОБМІНУ.....	
РЕСТРИКЦІОНІЗМ В ІММІГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ УРЯДІВ США І КАНАДИ.....	
УКРАЇНЦІ В КАНАДІ.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «ЗРИВАЮЧИ МАСКИ. CONDEMNED BY HISTORY. A COLLECTION OF PAMPHLETS AND ARTICLES. DNIPRO PUBLISHERS. KIEV, 1978.»	
1980.....	
ЛЕНІН – ЗНАМЕНО РЕВОЛЮЦІЙНИХ БІЙЦІВ.....	
ЛЕНІНСЬКІ ІДЕЇ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ МОЛОДІЖНОМУ РУСІ	
КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ГРЕЦІЇ.....	
УКРАЇНСЬКІ ЕТНІЧНІ ГРУПИ США І КАНАДИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ В. А. ТИШКОВА «ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В КОЛОНИАЛЬНОЙ КАНАДЕ». М.: НАУКА, 1978, 884 С.....	
ПОЛИТИКА КВЕБЕКСКОЙ ПАРТИИ В УСЛОВИЯХ ОБОСТРЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОПРОСА В КАНАДЕ.....	
1981.....	

КАНАДСЬКИЙ ТЕАТР 70-Х: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЯВИЩА.....	
ЛІБЕРАЛЬНА ПАРТІЯ КАНАДИ.....	
ЛІГА АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ.....	
ИММИГРАЦИЯ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ИСТОРИИ КАНАДЫ.....	
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ М.І. ПАВЛЕНКО «БІЖЕНЦІ» І «ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ» В ПОЛІТИЦІ ІМПЕРІАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ (1945-1949 РР.). К., НАУК. ДУМКА, 1979, 124 С.	
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л.А. ЛЕЩЕНКО «ФЕРМЕРСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В КАНАДЕ» (1900-1939 ГГ.). К., НАУКОВА ДУМКА, 1979, 243 С.....	

Наукове видання

**Володимир Борисович
ЄВТУХ**

Зібрання творів

**ТОМ 1
1972-1981**

Упорядкування та підготовка до друку:

Л. В. Савенкова

О. М. Коротич

Редактор Г. О. Голіцина